

Παντείο Πανεπιστήμιο
ΠΜΣ Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Ειδίκευση : Διεθνών και Διπλωματικών σπουδών

Διπλωματική Εργασία

Οι Θρησκευτικές Ελευθερίες Στην Τουρκία
και οι
Επιπτώσεις στις Ευρωτουρκικές Σχέσεις

Δαπουδάνη Αικατερίνη

Επιβλέπων Καθηγητής : Στ. Περράκης

Αθήνα 2008

Στη μητέρα μου Μαρία Νικολαΐδου
Η αγάπη και η στήριξη της υπήρξε κινητήριοις δύναμη
σε κάθε μου βήμα και απόφαση.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου Στέλιο Περράκη για τη βοήθεια και συμπαράσταση κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας Μεταπτυχιακής εργασίας. Οι καίριες επιστημονικές συμβουλές του υπήρξαν καθοριστικές για την περαιτέρω έρευνα μου γύρω από το θέμα των «Θρησκευτικών ελευθεριών στην Τουρκία και τις επιπτώσεις στις Ευρωπαϊκές σχέσεις». Σημαντική υπήρξε επίσης η συμβολή του στην επιλογή των βιβλιογραφικών πηγών που απαιτούνταν να προσεγγίσω και να ερευνήσω με προσοχή και ορθά επιστημονικά κριτήρια. Ταυτόχρονα θα ήθελα να τον ευχαριστήσω ιδιαίτερα για την παρότρυνση να πραγματοποιήσω το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας στην Τουρκία, στο Bilgi Universitesi και Bogazici Universitesi της Κωνσταντινούπολης που συνέβαλε ουσιαστικά στη κατάρτιση και άρτια συγγραφή της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας.

Νοιώθω υποχρεωμένη επιπλέον να ευχαριστήσω τον Αρχιγραμματέα του Οικουμενικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου, Πατέρα Ελπιδοφόρο Λαμπρινιάδη, για τις πολύτιμες πληροφορίες γύρω από το εξεταζόμενο θέμα κατά της διάρκειας των πολυάριθμων επισκέψεων στην Κωνσταντινούπολη και στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Θα ήθελα να σταθώ ιδιαίτερα στην ηθική και ψυχολογική συμπαράσταση της οικογένειάς μου και ιδιαίτερα της μητέρας μου Μαρίας Νικολαΐδου. Η απέραντη αγάπη, κατανόηση και στήριξη που μου παρείχε σ' άλλους του τομείς στάθηκαν ικανά να με τροφοδοτήσουν με υπομονή, επιμονή και μεγαλύτερη αποφασιστικότητα. Αλλά και της αδερφής μου Αλεξάνδρας- Μαρίας Δαπουδάνη, που όλα αυτά τα χρόνια της Πανεπιστημιακής μου πορείας υπήρξε πρότυπο και πηγή δύναμης και έμπνευσης.

Μέσα στα δυο αυτά χρόνια φοίτησης στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών και μετά από σκληρή και επίμονη μελέτη προέκυψε η ενδιαφέρουσα αυτή επιστημονική εργασία που είναι καρπός τόσο των δικών μου προσωπικών προσπαθειών, όσο και των παραπάνω προσώπων που με στήριξαν καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της δύσκολης πορείας προς την κατάκτηση εξειδικευμένων γνώσεων και μαθησιακών εμπειριών.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

- Οριοθέτηση εξεταζόμενου πεδίου
- Μεθοδολογία και διάγραμμα διπλωματικής εργασίας 6

Α΄ ΜΕΡΟΣ : Προαγωγή και Προάσπιση των Θρησκευτικών Ελευθεριών

A. I Συμβατικό πλαίσιο προστασίας των Θρησκευτικών Ελευθεριών:

Οι υποχρεώσεις της Τουρκίας ένα διαρκές ζητούμενο.....9

A. I α. Θρησκευτικές Εθνικές και Γλωσσικές μειονότητες στην Τουρκία..... ..16

-Ιστορική Αναδρομή

-Διάκριση μειονοτήτων

A II. Θρησκευτικές ελευθερίες στο εσωτερικό της χώρας

α.Το μυστήριο της Μαντίλας : θρησκοληψία ή επανάσταση; Ο νέος Νόμος για την άρση της απαγόρευσης της μαντίλας στα Πανεπιστήμια

α.ι. Νομικό Καθεστώς της μαντίλας στην Τουρκία.....25

α.ii Σύγχρονες εξελίξεις 33

α.iii.Διεθνές Δίκαιο και Μαντίλα.....36

α.iv Υπόθεση Leyla Sahin.....39

αν.Η μαντίλα στην Ευρώπη 42

α.vi Μαντίλα και Κοράνι.....44

β. Τα ιεροδιδασκαλία 48

β.ι Ιστορική Αναδρομή Θρησκευτικής Εκπαίδευσης και η Ισλαμική Συνείδηση.....53

β.ii Το πραξικόπημα της 28 Φεβρουαρίου και η προσπάθεια Εκκοσμίκευσης του Ισλάμ.....56

γ. Οι Αλεβήτες: Η πορεία και η δραστηριότητα των Αλεβητών.....62

γ. i Ποιοι είναι οι Αλεβίτες 64

γ.ii Είναι οι Αλεβίτες μουσουλμάνοι;.....66

γ.iii.Ο Ρόλος των Αλεβιτών στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας και οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους. 69

δ. Η διδασκαλία των Θρησκευτικών στα σχολεία.....84

δ.ι Υπόθεση Hasan Zengin.....90

ε. Οι αιρέσεις στο Ισλάμ.....97

- Το κίνημα των Νακσιμπέντι.....101

- το τάγμα των Suleymanci	103
- Το τάγμα των Nurcu	104
- Η κοινότητα του fethullah Gulen	105
στ. Η αποστασία στο Ισλάμ και το άρθρο 301 ΠΚ.....	113
στ.ι Η αποστασία στο Ισλάμ	120
A III. Θρησκευτικές Ελευθερίες των μη μουσουλμανικών Μειονοτήτων	
α. Οικουμενικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο.....	125
- ι. Τα Βακούφια	133
ο Ιστορική Αναδρομή του ζητήματος	
ο Ο νέος νόμος περί Βακουφίων : Αντισυνταγματικός ; Αντιμειονοτικός; Ή άλλη μια κίνηση αντιπερισπασμού της Τουρκικής Κυβέρνησης για την ένταξη στην ΕΕ ;.....	141
- ιι. Η Ίδρυση του Τουρκικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου.....	146
β. Οι Αρμένιοι.....	156
γ. Οι Ασσύριοι	163
<u>B' ΜΕΡΟΣ : Η πορεία προς την Ευρώπη.....</u>	170
B I. Ιστορική Αναδρομή Ευρωτουρκικών Σχέσεων.....	172
B II. Πολιτική Εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας	
α. Συνταγματικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία	176
β. Ο Στρατός και η πορεία προς την Ευρώπη.	184
γ. Ισλαμιστές και Ευρωπαϊκή ταυτότητα.....	191
δ. Φόβοι και επικρίσεις λοιπών Ευρωπαϊκών χωρών.....	196
Γ. Αξιολόγηση των επιπτώσεων και καταληκτικές παρατηρήσεις.....	205
<u>Γ' ΜΕΡΟΣ : Τεκμηρίωση</u>	
▪ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
▪ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ	
▪ ΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ- ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	

- **Εισαγωγή**

Οριοθέτηση εξεταζόμενου πεδίου

Μεθοδολογία και διάγραμμα διπλωματικής εργασίας

Η Τουρκία ως κράτος παρουσιάζει πολλές ιδιαιτερότητες σε πολλούς τομείς της κρατικής οργάνωσης και των θεσμικών πλαισίων και σε συνδυασμό με την προοπτική ένταξης της στην ΕΕ, την καθιστούν αντικείμενο πολλών μελετών, αλλά και πολλών επικρίσεων ιδιαίτερα σε ότι αφορά την αναγνώριση και σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η Τουρκία παρά την εντύπωση της μονολιθικότητας και ακεραιότητας του έθνους όπως παρουσιάζεται στο άρθρο 3 του συντάγματός της είναι μία χώρα που κατοικείται από αρκετές μειονότητες. Η εθνική αυτή ομοιογένεια υπάρχει αποκλειστικά και μόνο σε θεωρητικό επίπεδο και στην πραγματικότητα η Τουρκία αποτελεί ένα πολυεθνικό, πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό Κράτος. Η τουρκική παροιμία «*Turkiye de yetmis iki bucuk millet var*» (Στην Τουρκία υπάρχουν 72 μισή εθνότητες) αποκρυσταλλώνει με άριστο τρόπο την πραγματική κατάσταση στο εσωτερικό της χώρας. Η καταπάτηση των θρησκευτικών ελευθεριών δεν είναι νέο φαινόμενο έχει τις ρίζες της στην Οθωμανική αυτοκρατορία, συνεχίστηκε με την σκληρή αντιμειονοτική και αντί ισλαμική πολιτική του Κεμάλ μετά το 1923, για να φτάσει μέχρι της μέρες μας που καλύπτεται κάτω από την προστασία της κοσμικότητας, του εκσυγχρονισμού και του εξευρωπαϊσμού.

Οι θρησκευτικές ελευθερίες αποτελούν μια πολύ σημαντική συνιστώσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο σύγχρονο δικαίικό χώρο και σε συνδυασμό με την ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας καθιστούν το θέμα εξαιρετικά ενδιαφέρον. Επιπλέον τα ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας αποτελούν σημαντικό κεφάλαιο των μεταρρυθμίσεων που θα πρέπει να πραγματοποιήσει η Τουρκία για τη βελτίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής της προοπτικής.

Στη παρούσα εργασία θα γίνει προσπάθεια να παρουσιαστούν όλες οι πτυχές του ζητήματος και των παραβιάσεων των θρησκευτικών ελευθεριών που συντελούνται στο εσωτερικό της χώρας, όχι μόνο εις βάρος των μειονοτήτων, αλλά και εις βάρος των λοιπών θρησκευτικών ομάδων- αιρέσεων που έχουν δημιουργηθεί στο εσωτερικό του Ισλάμ. Στόχος της εργασίας αυτής είναι να γίνει μια συνολική καταγραφή των πραγματικών περιστατικών που συντελούν παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών, καθώς και να παρουσιασθεί το εσωτερικό και διεθνές νομικό πλαίσιο προστασίας τους, που δεσμεύουν την χώρα.

Η συλλογή των πραγματικών περιστατικών και η παράθεση απόψεων από τον πολιτικό και ακαδημαϊκό χώρο πραγματοποιήθηκε μετά σπο προσωπικές Συνεντευξεις και μελέτη του εγχώριου Τύπου, με σκοπό να παρουσιαστεί, όσο το δυνατόν πιο ζωντανά η κατάσταση των θρησκευτικών ελευθεριών καθώς και ο τρόπος διαβίωσης των μειονοτήτων και γενικότερα όσων τα δικαιώματα πλήττονται από τις εκάστοτε κρατικές ρυθμίσεις εις βάρος τους.

Η εργασία διακρίνεται σε τρία μέρη και δόθηκε μεγάλη έμφαση στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μουσουλμάνοι γύρω από το ζήτημα των θρησκευτικών ελευθεριών καθώς και των εγγυήσεων που προσφέρει η Τουρκία με σκοπό την προστασία τους. Έτσι αρχικά παρατίθεται η παρουσίαση του συμβατικού πλαισίου που δεσμεύει τη χώρα, ενώ στη συνέχεια για την καλύτερη κατανόηση των εννοιών παρουσιάζεται αναλυτικά η διάκριση των μειονοτήτων, όπως αυτές κατηγοριοποιούνται βάσει της θρησκείας, της γλώσσας και βάσει του αν έχουν αναγνωριστεί ή όχι από το Τουρκικό Κράτος.

Στο πρώτο μέρος ξεκινάει η διαδρομή μας στην Τουρκία μέσα από την εξέταση του ζητήματος της μαντίλας και των γενικότερων αναταράξεων που έχει προκαλέσει στον πολιτικό και ακαδημαϊκό χώρο σε συνδυασμό με τις πιο πρόσφατες εξελίξεις και την παραπομπή του Κυβερνώντος Κόμματος της Τουρκίας στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, δεδομένου ότι με το νέο νόμο της άρσης της απαγόρευσης της μαντίλας θεωρείται ότι βλάπτεται η συνταγματικά κατοχυρωμένη κοσμικότητα του Κράτους. Παράλληλα δίνεται αναλυτικά το νομοθετικό πλαίσιο παρελθόντων ετών μέχρι τις πιο πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με την μαντίλα, καθώς και στατιστικά στοιχεία γύρω από τα παράπλευρα ερωτήματα που εγείρει η άρση της απαγόρευσης και τις επίσημες απόψεις πολιτικών ακαδημαϊκών της χώρας και της ΕΕ.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους παρουσιάζεται το θέμα των Ιεροδιδασκαλείων και των νομικών ρυθμίσεων που υιοθέτησε το Τουρκικό Κράτος με σκοπό να μειώσει αριθμητικά τους μαθητές και κατά συνέπεια να πλήξει το συνεχώς αναδυόμενο Ισλάμ. Στο πρώτο επίσης μέρος στο τρίτο κεφάλαιο, συνεχίζεται η λεπτομερή παράθεση των ζητημάτων που άπτονται της παραβίασης των θρησκευτικών ελευθεριών στη χώρα και αφορούν τις μουσουλμανικές ομάδες κυρίως αυτές που δεν ασπάζονται το Ορθόδοξο Σουνιτικό Ισλάμ, όπως οι Αλεβίτες.

Συγκεκριμένα για τους Αλεβίτες δίνονται πληροφορίες γύρω από την ιστορία τους, τις διαφορές τους από το Σουνιτικό Ισλάμ, περιγραφή των μεγαλύτερων εναντίον τους καταδιώξεων καθώς και τις απαιτήσεις που προβάλλουν για την αναγνώριση της θρησκευτικής τους ταυτότητας και κατά συνέπεια των θρησκευτικών ελευθεριών τους.

Ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι μη Σουνίτες μουσουλμάνοι, αυτό της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών στα σχολεία. Η αντίδραση των «μη Ορθοδοξων» Μουσουλμάνων, μεταξύ των οποίων και οι Αλεβίτες, έγκειται στο γεγονός ότι δεδομένου ότι δεν αναγνωρίζονται από το κράτος ως επίσημη θρησκευτική μειονότητα τα παιδιά τους είναι αναγκασμένα να διδάσκονται στα σχολεία τη Σουνιτική θρησκεία, ενώ το δικαίωμα εξαίρεσης από το μάθημα των Θρησκευτικών περιορίζεται στις μη μουσουλμανικές μειονότητες και αυτό υπο αυστηρές προϋποθέσεις, αναγκάζοντας έτσι τους μη Σουνίτες μουσουλμάνους να υφίστανται παράφορη παραβίαση της θρησκευτικής τους ελευθερίας, αλλά και του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Το ζήτημα αυτό έφτασε μέχρι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που εξέδωσε μάλιστα καταδικαστικής σε βάρος της Τουρκίας απόφαση, παρόλα αυτά η Τουρκία δεν παρουσίασε κάποια βελτίωση επι του θέματος.

Τέλος στο πέμπτο κεφάλαιο παρατίθενται ενδεικτικά οι αιρέσεις και τα θρησκευτικά τάγματα του Ισλάμ που αναπτύχθηκαν στην Τουρκία, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση σε αυτό που ασκεί τη μεγαλύτερη πολιτική, οικονομική και εκπαιδευτική επιρροή όχι μόνο στο εσωτερικό της χώρας, αλλά και στην Ευρώπη, το κίνημα του Fethullah Gullen. Ενώ στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το ζήτημα της αποστασίας στο Ισλάμ, όταν δηλαδή μουσουλμάνοι αλλάξουν πίστη και ασπαστούν κάποια άλλη θρησκεία. Το θέμα αυτό παρουσιάζεται σε συνδυασμό με τις διώξεις βάσει του περιβόητου άρθρου 301 ΠΚ, αλλά και τις δολοφονίες Τούρκων πολιτών που αποφάσισαν να ασπαστούν τον Χριστιανισμό και υπήρξαν θύματα του φανατικού Ισλαμισμού και Εθνικισμού.

Το δεύτερο μισό του πρώτου μέρους αφιερώνεται στις μη μουσουλμανικές μειονότητες και συγκεκριμένα το πρώτο κεφάλαιο στα προβλήματα που αντιμετωπίζει το Οικουμενικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο. Από τα προβλήματα αυτά ξεχωρίσουμε και παρουσιάζεται αναλυτικά το θέμα των βακουφιών και του νέου νόμου, ενώ παράλληλα παρατίθεται και ιστορική αναδρομή σχετικά με τις νομοθετικές ρυθμίσεις που κατά καιρούς υιοθετήθηκαν και είχαν σαν αποτέλεσμα να δεσμευτούν περιουσίες αμύθητης αξίας, της εκεί ελληνικής ομογένειας. Επίσης ίνεται αναφορά στην Ίδρυση του Τουρκικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου και την σημερινή δράση του μορφώματος αυτού και την άμεση διασύνθεσή του με την παρακρατική μαφία και την ακρα δεξιά.

Ο όγκος των πληροφοριών και των πλούσιων ιστορικών δεδομένων δυστυχώς δε επιτρέπουν να γίνει εκτενή αναφορά στην αρμενική μειονότητα, επιπλέον το γεγονός ότι η αρμενική μειονότητα ανήκει στην ίδια κατηγορία με την Ελληνική μειονότητα τη θέτουν αντιμέτωπη με τα ίδια ακριβώς προβλήματα. Έτσι

στη παρούσα διπλωματική γίνεται μια αναφορά στα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η αρμενική μειονότητα γύρω από την παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών καθώς και κάποια περιστατικά διώξεων που έχει υποστή, με στόχι να αναδειχθεί καλύτερα η κατάσταση διαβίωσης των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων και συγκεκριμένα αυτή της αρμενικής μειονοτητας. Επιπλέον στο τελευταίο κεφάλαιο αυτού του μέρους γίνεται αναφορά στις μικρότερες και μη αναγνωρισμένες χριστιανικές μειονότητες των Ασσυρίων και των Κρυπτοχριστιανών του Πόντου.

Στο Δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας γίνεται προσπάθεια προσεγγίσεις του θέματος των Ευρωτουρκικών σχέσεων μέσα στο πλαίσιο της προοπτικής ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ, από τη σκοπιά των παραβιάσεων της θρησκευτικής ελευθερίας. Στο εν λόγω κεφάλαιο γίνεται επίσης ανάλυση και άλλων πολιτικών φαινομένων της Τουρκίας που επηρεάζουν την ενταξιακή της πορεία, όπως είναι ο ρόλος του Στρατού και ο ρόλος του Πολιτικού Ισλάμ. Τέλος μετά από αυτή τη διαδρομή στα ζητήματα θρησκευτικών ελευθεριών στην Τουρκία παρατίθενται κάποια συγκεντρωτικά συμπεράσματα.

Α' ΜΕΡΟΣ : Προαγωγή και Προάσπιση των Θρησκευτικών Ελευθεριών

A. I Συμβατικό πλαίσιο προστασίας των Θρησκευτικών Ελευθεριών: Οι υποχρεώσεις της Τουρκίας ένα διαρκές ζητούμενο

Στο παρόν Κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια να παρουσιασθεί το συμβατικό πλαίσιο προστασίας των θρησκευτικών ελευθεριών στην Τουρκία, τόσο βάσει των Διεθνών Συμβάσεων των οποίων είναι μέλος, όσο και βάσει των συνταγματικών και νομοθετικών ρυθμίσεων στο εσωτερικό της χώρας, σε μια συγκριτική προσέγγιση με την ιστορία και την κυβερνητική πολιτική της χώρας και σαφώς με τα νέα δεδομένα της ευρωπαϊκής προοπτικής της και την εναρμόνιση με τα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης.

Το Τουρκικό Σύνταγμα

Το Τουρκικό Σύνταγμα που υιοθετήθηκε το 1982, καθορίζει την κοσμικότητα της Τουρκικής Δημοκρατίας και αναγνωρίζει την θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία της συνείδησης βάσει της κοσμικής φύσης του κράτους. Παρότι δεν υπάρχει σαφή διάκριση των μειονοτήτων το Σύνταγμα αναγνωρίζει την «*ισότητα όλων των ατόμων χωρίς καμία διάκριση σχετική με γλώσσα, φυλή, φύλο, πολιτικών απόψεων, φιλοσοφικών πεποιθήσεων, θρησκείας και οποιαδήποτε άλλης διάκρισης*» (άρθρο 10). Πιο συγκεκριμένα το άρθρο 24 του Συντάγματος κατοχυρώνει την ελευθερία συνείδησης, θρησκείας και πίστης.

Άρθρο 24

Οι λατρευτικές πρακτικές, οι θρησκευτικές λειτουργίες και τελετές, μπορούν να ασκούνται ελεύθερα, δεδομένου ότι δε παραβιάζουν τις διατάξεις του άρθρου 14 του Συντάγματος¹.

Κανείς δε μπορεί να εξαναγκαστεί να συμμετάσχει σε τελετές και λειτουργίες, ή να αποκαλύψει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και πιστεύω του ούτε να κατηγορηθεί ή να καταδικαστεί λόγω των θρησκευτικών του πεποιθήσεων. Το

---

¹ **Άρθρο 14.** (αναθεώρηση 17 Οκτωβρίου 2001) Κανένα από τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που προβλέπονται από το Σύνταγμα δεν μπορούν να ασκηθούν με στόχο την παραβίαση της εδαφικής και κρατικής ακεραιότητας και την διακυνδύνευση των κοσμικών και δημοκρατικών αρχών της χώρας[...].

άρθρο 24 επιπλέον προβλέπει τον *κρατικό έλεγχο πάνω στη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, ενώ τέλος στο τελευταίο εδάφιο του άρθρου ορίζεται για άλλη μια φορά ο κοσμικός χαρακτήρας του Κράτους καθώς και η προστασία του και η διάκριση από οποιαδήποτε θρησκευτική επιρροή:

Επιπλέον [...] κανείς δεν επιτρέπεται να εκμεταλλεύεται η να μεταχειρίζεται τη θρησκεία τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, κατά οποιοδήποτε τρόπο, για να ασκήσει πολιτική ή προσωπική επιρροή, ή για να επηρεάζει έστω και μερικά τη θεσμική, κοινωνική, οικονομική, πολιτική και νομική τάξη του Κράτους πάνω στις θρησκευτικές αρχές.

-Η Συνθήκη της Λωζάνης

Όσον αφορά τη Συνθήκη της Λωζάνης (24 Ιουλίου 1924), αυτή περιλαμβάνει σημαντικές διατάξεις σχετικά με την προστασία των θρησκευτικών ελευθεριών και των μειονοτήτων εν γένει. Η Συνθήκη αυτή αποτελεί το σημαντικότερο πλαίσιο κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων στην επικράτεια του Κοσμικού Κράτους της Τουρκίας. Το Γ' Τμήμα της Συνθήκης της Λωζάνης (άρθρ. 37-45), με το γενικό τίτλο «*Προστασία των μειονοτήτων*», γίνεται εκτενή αναφορά στα δικαιώματα των μειονοτήτων και στην αναγνώριση της θρησκευτικής τους ελευθερίας.

Το άρθρο 37 προβλέπει το πλαίσιο ισχύς και σεβασμού των άρθρων 38-44 χαρακτηρίζοντας τις διατάξεις αυτές ως «*Θεμελιώδεις νόμους όπου κανείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημη πράξη δεν μπορεί να έρθει σε αντίθεση προς αυτές και κανείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημη πράξη να υπερκαλύψει τις διατάξεις αυτές*». Στην ουσία ο χαρακτηρισμός των διατάξεων της Συνθήκης ως «*θεμελιωδών νόμων*», σε συνάρτηση προς την αδυναμία του εσωτερικού νομοθέτη να προβαίνουν στην ψήφιση ή έκδοση πράξεων, που να αντιφάσκουν, να αντιτίθενται ή να κατисχύουν των διεθνών τους υποχρεώσεων, κατοχυρώνει την αίσθηση της ιεραρχικής υπεροχής των διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάνης².

Η αρχή της θρησκευτικής ισότητας αναγνωρίζεται ιδίως στο άρθρ. 38 παρ. 1, σύμφωνα με το οποίο, «*Η τουρκική κυβέρνηση αναλαμβάνει την υποχρέωση να παρέχει σε όλους τους κατοίκους της Τουρκίας πλήρη και απόλυτη προστασία της ζωής και της ελευθερίας, αδιακρίτως γεννήσεως, εθνικότητας, γλώσσας, φυλής ή*

---

²Σ. Μηναιδής, *Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1990.

θρησκείας». Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται το δικαίωμα «να ασκούν ελευθερά δημοσίως και ιδιωτικά την πίστη, θρησκεία ή δοξασία τους εφόσον δεν είναι ασυμβίβαστη με τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη». Ενισχυτικές των εν λόγω ρυθμίσεων είναι και οι διατάξεις των άρθρων 39 παρ. 2 και 40 εδ. 1, που ορίζουν αντίστοιχα, ότι «όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας χωρίς διακρίσεις θρησκειών θα είναι ίσοι απέναντι στο νόμο» και, ότι « όσοι ανήκουν στις μη μουσουλμανικές μειονότητες θα απολαμβάνουν νομικής προστασίας όμοια με αυτή των λοιπών Τούρκων υπηκόων». Ενώ στο άρθρο 39 παράγραφο 3 κατοχυρώνεται «Η απόλαυση των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, ιδίως της παραδοχής σε δημόσιες θέσεις, αξιώματα και τιμές ή της εξάσκησης διαφόρων επαγγελματιών, ασχέτως θρησκείας, δοξασίας ή πίστης» .

Η Συνθήκη προβλέπει επίσης στις μη μουσουλμανικές μειονότητες το δικαίωμα ίδρυσης με δικά τους έξοδα Φιλανθρωπικών, Εκπαιδευτικών και πολιτιστικών Ιδρυμάτων, όπου θα μπορούν να χρησιμοποιούν ελεύθερα τη γλώσσα τους και να τελούν τη θρησκεία τους (άρθρο 40).

Το άρθρο 42 παράγραφος 1 αναγνωρίζει τη μέγιστη σημασία των μειονοτικών παραδόσεων για αυτό προβλέπει *«τη λήψη εκ μέρους των κυβερνήσεων όλων των κατάλληλων μέτρων, για το διακανονισμό των ζητημάτων οικογενειακού χαρακτήρα ή προσωπικής κατάστασης, σύμφωνα με τα έθιμα των μειονοτήτων»,* επίσης στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου προβάλλεται η υποχρέωση των κυβερνήσεων να *«παρέχουν κάθε είδους προστασία στις εκκλησίες, συναγωγές, νεκροταφεία και λοιπά θρησκευτικά ιδρύματα των μειονοτήτων και να παρέχουν οι κυβερνήσεις κάθε ευκολία και άδεια για την ίδρυση νέων φιλαθρωπικών και θρησκευτικών ιδρυμάτων[...]*».

Στο άρθρο 43 συνεχίζονται οι ρυθμίσεις σχετικά με την προστασία των θρησκευτικών παραδόσεων των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων τονίζοντας ότι *«οι μειονότητες δε θα πρέπει να εξαναγκάζονται να ασκούν οποιαδήποτε πράξη που έρχεται σε αντίθεση με την πίστη τους και τα θρησκευτικά τους έθιμα»,* καθώς επίσης νομιμοποιείται και η άρνησή τους *«να παραστούν ενώπιον των δικαστηρίων ή να εκτελέσουν νόμιμη πράξη κατά την ημέρα της εβδομαδιαίας αναπαύσεως».* Παρόλα αυτά το Κράτος διατηρεί το δικαίωμα περιορισμού της θρησκευτικής ελευθερίας των μειονοτήτων όταν θεωρείται απαραίτητο για την προστασία της *«δημόσια τάξης».* Τέλος το άρθρο 44 προβλέπει ότι οι εν λόγω ρυθμίσεις προσδιορίζονται και ως *«υποχρεώσεις διεθνούς συμφέροντος»,* που τίθενται υπό την εγγύηση της Κοινωνίας των Εθνών και δεν μπορούν να τροποποιηθούν, χωρίς να συγκατατεθεί η πλειοψηφία του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών και το

45 ότι και η Ελλάδα αναλαμβάνει τις αντίστοιχες υποχρεώσεις για τη μουσουλμανική μειονότητα στην Επικράτεια της.

Η Συνθήκη της Λωζάνης αποτελεί σαφώς ορόσημο για την προστασία των δικαιωμάτων των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, αλλά δυστυχώς η προστασία αυτή τις περισσότερες φορές παραμένει κενό γράμμα, ενώ επιπλέον περιορίζεται αποκλειστικά στις μη μουσουλμανικές μειονότητες που έχουν αναγνωρισθεί από το Τουρκικό Κράτος (ελληνική, αρμενική και εβραϊκή) αποκλείοντας σημαντικές και μεγάλες μειονότητες μουσουλμανικές και μη που υπάρχουν στην επικράτεια της Τουρκίας και βιώνουν σε καθημερινό επίπεδο την παραβίαση των εν γένει δικαιωμάτων τους, αλλά και της θρησκευτικής ελευθερίας τους.

-Διεθνείς Συμβάσεις

Το ζήτημα της προστασίας των θρησκευτικών ελευθεριών υπήρξε μια από τις σημαντικότερες προτεραιότητες του Διεθνούς δικαίου. Ιδιαίτερη περίπτωση όμως αποτελεί η προστασία των θρησκευτικών ελευθεριών των μειονοτήτων δεδομένου ότι δεν υπάρχει ένας σαφής και κοινά αποδεκτός ορισμός των μειονοτήτων με αποτέλεσμα να επιτείνεται η κατοχύρωση και προστασία των πολλών και ποικίλων παραμέτρων της ύπαρξης τους. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα από τα διεθνή όργανα στόχο έχει να κατοχυρώνει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των ατόμων ανεξάρτητα από τυχόν διαφοροποιήσεις που μπορούν να παρουσιάζονται λόγω ειδικών κρατικών, πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών. Στην ουσία τα Διεθνή Όργανα έχουν καταφέρει να εξασφαλίσουν και να προσδιορίσουν με πολύ λεπτομερή τρόπο μεγάλο μέρος των ατομικών δικαιωμάτων, ενώ για τα συλλογικά δικαιώματα, όπως αυτά των μειονοτήτων παρουσιάζονται σημαντικές ελλείψεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ευρωπαϊκή Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που δεν αναφέρει πουθενά και σε καμία διάταξη τον όρο μειονότητα. Έτσι ενώ εντοπίζονται διατάξεις σχετικά με την προστασία των θρησκευτικών ελευθεριών για το άτομο δεν εντοπίζονται το ίδιο συχνά διατάξεις για τις μειονότητες. Στο πλαίσιο της Τουρκίας οι μειονότητες, προστατεύονται αποκλειστικά και μόνο από τη Συνθήκη της Λωζάνης και μάλιστα μόνο οι μειονότητες που αναγνωρίζονται από αυτή.

Στο παρόν Κεφάλαιο θα εξεταστεί το πλαίσιο δεσμεύσεων της Τουρκίας έναντι των Συμβάσεων των ΗΕ και της ΕΕ. Η Τουρκία ως κράτος μέλος των ΗΕ από το 1945, δεσμεύεται από την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των ΗΕ (1943) και την Διακήρυξη της εξάλειψης κάθε μορφής

διακρίσεων (1981) και σαφώς από τον Καταστατικό Χάρτη των ΗΕ. Τον Αύγουστο του 2000, στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής πορείας της χώρας και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η Τουρκία υπέγραψε το Διεθνές Σύμφωνο για τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα καθώς και το Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο η Τουρκία δεσμεύεται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, το σύστημα προστασίας των μειονοτήτων, που προέβλεπε η ΚΤΕ, μετεξελισσεται σε σύστημα προστασίας των ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπο την αιγίδα των ΗΕ. Έτσι τα ΗΕ είχαν σαν στόχο να διαμορφώσουν την αρχή του παγκόσμιου σεβασμού των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε γενικό κανόνα δεσμευτικό για όλα τα κράτη μέλη. Η έλλειψη ειδικών διατάξεων για την προστασία των μειονοτήτων δεν αποδεικνύει την αδιαφορία των ΗΕ για ένα τόσο ζωτικό θέμα, αντίθετα το ειδικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει για το ζήτημα αυτό διαφαίνεται από το γεγονός της ίδρυσης της «Υποεπιτροπής για την πρόληψη των διακρίσεων και την προστασία των μειονοτήτων».

Η εξέταση του χάρτη των ΗΕ αποδεικνύει ότι ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πιο συγκεκριμένα των θρησκευτικών ελευθεριών αποτελεί βασική προϋπόθεση του Οργανισμού και κύρια επιταγή για τα Κράτη μέλη. Πιο συγκεκριμένα στο κεφάλαιο 1, με τίτλο «Σκοποί και αρχαί του ΟΗΕ» και στο άρθρ. 1, παρ. 3, διατυπώνεται, ότι *«Η προαγωγή και ενθάρρυνση του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, χωρίς διάκριση [...] θρησκείας, συνιστά έναν από τους σκοπούς του ΟΗΕ»*. Στο κεφ. 4, με τίτλο *«Καθήκοντα και εξουσίες της Γενικής Συνέλευσης»* και στο άρθρ. 13, παρ. 1, εδ. β', καθορίζεται, ότι *«Η Γενική Συνέλευση θα εγκαινιάσει μελέτες και θα κάνει προτάσεις προς το σκοπό όπως υποβοηθήσει την πραγμάτωση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση[...] θρησκείας»*. Στο κεφάλαιο 9, με τίτλο *«Διεθνής Οικονομική και Κοινωνική Συνεργασία»* και ειδικότερα στο άρθρ. 55, παρ. δ, προβλέπεται, ότι *«Προς το σκοπό της δημιουργίας συνθηκών σταθερότητας και ευημερίας που είναι αναγκαίες για την ανάπτυξη ειρηνικών και φιλικών σχέσεων μεταξύ των Εθνών, βασιζόμενες στο σεβασμό της αρχής της ισότητας και της αυτοδιάθεσης των λαών, τα Ηνωμένα Έθνη, θα ευνοήσουν τον καθολικό σεβασμό και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, για όλους αδιακρίτως[...] θρησκείας»*.

-Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναγνωρίζει την Θρησκευτική ελευθερία ως μια από τις βασικές προϋποθέσεις για την εξασφάλιση των εν γένει ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έτσι η θρησκευτική ελευθερία αναγνωρίζεται στο άρθρο 2, όπου ορίζεται ότι *«η επίκληση της προστασίας όλων των δικαιωμάτων και των ελευθεριών, που προβλέπονται στην εν λόγω διακήρυξη, είναι δυνατή σε όλους χωρίς διάκριση αυτών λόγω θρησκείας»* (άρθρ. 2). Ειδικότερα όμως η προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας προβλέπεται στο άρθρο 18 : *«εξυπακούεται και το της ελευθερίας, της αλλαγής της θρησκείας ή της πίστεως ως και της ελευθερίας της τελέσεως της θρησκείας ή της πίστεώς του ατόμου, είτε ατομικά είτε μαζί με άλλους, τόσο δημοσίως όσον και κατ' ιδίαν, διά της διδασκαλίας, των συγκεντρώσεων, της λατρείας και της τελέσεως των εξωτερικών τύπων»*. Παρόμοιας φύσεως είναι και η διάταξη του άρθρ. 26 παρ. 2, σύμφωνα με την οποία *«Η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών. Πρέπει να ευνοεί την κατανόηση, την ανεκτικότητα και την φιλία μεταξύ όλων των εθνών και των φυλετικών ή θρησκευτικών ομάδων»*.

-Διακήρυξη εξάλειψης κάθε μορφής διακρίσεων (1981)

Η Διακήρυξη εξάλειψης κάθε μορφής διακρίσεων περιλαμβάνει εκτενή αναφορά σχετικά με την προστασία των θρησκευτικών ελευθεριών. Έτσι στο άρθρο I προβλέπει ότι *«ο καθένας έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Το δικαίωμα αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει και την ελευθερία να επιλέγει όποια θρησκεία και πεποίθηση επιθυμεί καθώς και την ελευθερία να ασκεί είτε μόνος είτε μαζί με άλλους, είτε δημοσίως, είτε κατ' ιδίαν την θρησκεία ή τις τελετές ή την πρακτική ή τη διδασκαλία. Κανείς δεν μπορεί να υποστεί εξαναγκασμό που θα εμποδίσει να έχει θρησκεία ή πεποίθηση της επιλογής του. Η ελευθερία να ασκεί κάποιος τη θρησκεία του μπορεί να περιορισθεί μόνο όταν είναι αναγκαίο για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας, τάξης, υγείας και ηθικής ή όταν παραβιάζονται θεμελιώδη δικαιώματα των υπολοίπων»*.

Επιπλέον το άρθρο 2 απαγορεύει οποιαδήποτε διάκριση από την πλευρά του Κράτους βάσει της θρησκείας και το άρθρο 4 προτρέπει τα κράτη μέλη να πάρουν όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε *«να εμποδίσουν και να μειώσουν διακρίσεις βάσει*

θρησκευματος για την αναγνώριση και απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών». Το άρθρο 5 αναγνωρίζει το δικαίωμα της θρησκευτικής εκπαίδευσης εξασφαλίζοντας το δικαίωμα στους γονείς να τα έχουν πρόσβαση στην επιλογή θρησκευτικής εκπαίδευσης για τα παιδιά τους καθώς και να απαγορεύεται ο εξαναγκασμός στην θρησκευτική εκπαίδευση. Ενώ στο άρθρο 7 προτρέπει τα Κράτη να λάβουν όλα τα απαραίτητα εσωτερικά νομικά μέτρα ώστε όλοι να μπορούν να απολαμβάνουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες στην πράξη.

-Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα,

-Διεθνές Σύμφωνο για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα

Στο άρθρο 18 παράγραφος 2 του «Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα», προβλέπεται ότι «Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία να έχει ή να ασπάζεται μια θρησκεία ή μια πίστη της εκλογής του και η ελευθερία να εκδηλώνει τη θρησκεία ή την πίστη του κατ' ιδίαν ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με λατρεία, πρακτική άσκηση και διδασκαλία». Επιπλέον ορίζεται ότι «Κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε οποιοδήποτε εξαναγκασμό που θα μείωνε την ελευθερία του να έχει ή να ασπάζεται μια θρησκεία ή μια πίστη της εκλογής του. Η ελευθερία να εκδηλώνει ένα πρόσωπο τη θρησκεία ή την πίστη του υπόκειται μόνο στους περιορισμούς που ρητά ορίζει ο νόμος και που είναι απαραίτητοι για τη δημόσια ασφάλεια, τάξη, υγεία ή τα ήθη ή τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες των άλλων». Ενώ τέλος εξασφαλίζεται και η υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών, «να σέβονται την ελευθερία των γονέων και ενδεχομένως των νόμιμων κηδεμόνων να δίνουν στα παιδιά τους τη θρησκευτική και ηθική μόρφωση σύμφωνα με τις δικές τους πεποιθήσεις».

Η αναγνώριση της θρησκευτικής ελευθερίας πέρα από τις εξειδικευμένες διατάξεις του ανωτέρου άρθρου εξασφαλίζεται και από το άρθρο 2 παράγραφος 1 όπου η θρησκεία αποτελεί μια από τις βασικές συνιστώσες για την εξάλειψη κάθε μορφής διακρίσεων. Ενώ στο άρθρο 20 παράγραφος 2 προβλέπεται η απαγόρευση «κάθε συνηγορίας για θρησκευτικό μίσος που μπορεί να προκαλέσει παρακίνηση σε διακρίσεις εχθρότητας ή βίας» (άρθρ. 20 παρ. 1). Τέλος στο άρθρο 26 ορίζεται «η ισότητα όλων των προσώπων απέναντι στο νόμο, χωρίς καμιά διάκριση λόγω[...]θρησκείας[...]».

Επιπλέον το άρθρο 27 αναφερόμενο στις μειονότητες προβλέπει ότι «Στα κράτη που υπάρχουν εθνικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες, στα άτομα

που ανήκουν στις μειονότητες αυτές δε θα πρέπει να παρεμποδίζεται το δικαίωμα να απολαμβάνουν μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της μειονότητας, την κουλτούρα τους και να ακούν την θρησκεία τους καθώς και να χρησιμοποιούν τη μειονοτική γλώσσα τους».

- Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Τα δικαιώματα στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας αποτελούν τα θεμέλια του δυτικού- ευρωπαϊκού πολιτισμού και δε θα μπορούσαν να απουσιάζουν και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το άρθρο 9 είναι το καθαυτό άρθρο που αναφέρεται στην αναγνώριση και προστασία των θρησκευτικών ελευθεριών και προβλέπει τα εξής «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, το δικαίωμα αυτό συνεπάγεται την ελευθερία αλλαγής θρησκείας ή των πεποιθήσεων, όπως και την ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων του ατομικά ή συλλογικά, δημόσια ή κατ'ίδίαν, με τη λατρεία, τη διδασκαλία και την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών»

Στην δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου διατυπώνονται και οι όροι κάτω από τους οποίους τα συμβαλλόμενα Κράτη έχουν το δικαίωμα να περιορίσουν το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Έτσι «Η ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων του δεν επιτρέπεται να αποτελέσει αντικείμενο άλλων περιορισμών πέρα από αυτούς που προβλέπονται από το νόμο και αποτελούν αναγκαία μέτρα σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της δημόσιας τάξης, υγείας και ηθικής ή την προστασία των ελευθεριών των άλλων³».

---

³ Donna Gomien, David Harris, Leo Zwaak, *Η Ευρωπαϊκή σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης: Δίκαιο και Πρακτική*, Πρόλογος-Επιμέλεια Γαβριήλ Αμίτσης, Μετάφραση Έφη Τσατσαρέλη, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001, σελ 417-419.

A. I α. Θρησκευτικές Εθνικές και Γλωσσικές μειονότητες στην Τουρκία.

«*Turkiye de yetmis iki bucuk millet var*»

(Στην Τουρκία υπάρχουν εβδομήντα δύομισι εθνότητες)⁴

Ιστορική Αναδρομή

Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κυρίως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, το Κράτος κατηγοριοποιούσε τις εθνότητες που ζούσαν στην επικράτεια της σύμφωνα με τη θρησκεία τους, βάσει του συστήματος των Μιλλέτ. Έτσι όλοι οι μουσουλμάνοι υπήκοοι της Αυτοκρατορίας υπάγονταν απευθείας στην Υψηλή Πύλη- Χαλιφάτο, ενώ οι μη μουσουλμάνοι ανάλογα με τη θρησκεία τους υπάγονταν σε διαφορετικό Μιλλέτ. Το σύστημα των Μιλλέτ παραχωρούσε στην κάθε Θρησκευτική κοινότητα μια σχετική αυτονομία σε ότι αφορούσε την ρύθμιση των εσωτερικών τους θεμάτων και την διαχείριση ζητημάτων ιδιωτικού δικαίου, όπως οικογενειακό και κληρονομικό μεταξύ των μελών του κάθε μιλλέτ. Το πρώτο Μιλλέτ που δημιουργήθηκε ήταν αυτό των Ελλήνων-χριστιανών Ορθοδόξων, το ρουμ-μιλλέτ, ενώ αργότερα δημιουργήθηκε και το εβραϊκό και το αρμενικό⁵. Η διάκριση των Μιλλέτ βασιζόταν αποκλειστικά σε θρησκευτικό διαχωρισμό αποκλείοντας με αυτό τον τρόπο την παραχώρηση αυτονομίας σε άλλες γλωσσικές ή εθνικές μειονότητες.

Μετά την Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας από τον Κεμάλ το 1923, η δομή της χώρα άλλαξε και επιβλήθηκε η Κοσμικότητα και ο Εκδυτικισμός. Στην προσπάθεια δημιουργίας ενός ομοιογενούς εθνικά Κράτους υιοθετήθηκαν σκληρές διατάξεις εναντίων των μειονοτήτων και ταυτόχρονα προωθήθηκε η δημιουργία μιας ενιαίας Τουρκικής εθνικής ταυτότητας βασισμένη στην τουρκική γλώσσα και το Ισλάμ, αλλά με σαφή διάκριση Κράτους εκκλησίας και απομάκρυνση από θεοκρατικά μοντέλα διακυβέρνησης. Έτσι στα πλαίσια αυτής της εθνικής ομοιομορφίας οι στόχοι του Κεμάλ ήταν δύο: η εκδίωξη των μη μουσουλμανικών πληθυσμών και η αφομοίωση των μουσουλμανικών μειονοτήτων μέσα στους Τουρκόφωνους με παράλληλη τόνωση του εθνικού φρονήματος και της αυτοπεποιθήσεως όσων ήσαν ή αισθάνονταν Τούρκοι, άλλωστε το σύνθημα είναι γνωστό και χρησιμοποιείται μέχρι και στις μέρες μας

---

⁴ Πρόκειται για παροιμία που λέγεται πολύ συχνά στην Τουρκία και στην ουσία αντανακλά πολύ εύστοχα την πραγματική κατάσταση που επικρατεί και επαληθεύει την πολυεθνικότητα της Τουρκίας. Έρευνα μάλιστα που έγινε από Πανεπιστήμιο της Γερμανίας με τίτλο Ethnicities in Turkish Republic υποστήριξε ότι στην σύγχρονη Τουρκία κατοικούν περισσότερες από 47 διαφορετικές εθνικότητες με διαφορετικά θρησκευτικά, γλωσσικά και εθνικά χαρακτηριστικά. Αν και σε ομιλία του ο Τουργκούτ Οζάλ θέλοντας να υποβαθμίσει τον όγκο των εθνοτήτων μίλησε για μόλις 25.

⁵ Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and the Greek Turkish Relations 1918-1974*, centre for Asia Minor Studies, Athens 1992, pp.21-28.

Ne mutlu Türküm diyene (ευτυχής όποιος μπορεί να πει - είμαι Τούρκος). Το δόγμα του τούρκικου εθνικισμού ήταν το: **Τουρκοποιήστε, εκσυγχρονίστε, δυτικοποιήστε!** Η τακτική αυτή τουρκοποίησης των εθνοτήτων που ζούσαν στην Επικράτεια της Τουρκίας, χαρακτηρίστηκε από έντονη βιαιότητα και δυστυχώς οι παραβιάσεις ως ένα βαθμό συνεχίζονται και σήμερα.

Στην πραγματικότητα η εθνική αυτή ομοιογένεια υπάρχει αποκλειστικά και μόνο σε θεωρητικό επίπεδο και στην πραγματικότητα η Τουρκία αποτελεί ένα πολυεθνικό, πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό Κράτος. Η ετερότητα όμως στην Τουρκική επικράτεια δεν επιτρέπεται και για αυτό το λόγο καταπολεμήθηκε με κάθε δυνατό μέσο, παρόλα αυτά πολλές εθνότητες αντιστάθηκαν και διατήρησαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και μετά από πολλά χρόνια καταπίεσης και παραβιάσεων των δικαιωμάτων τους, η ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας τους επιτρέπει να αντιδράσουν δυναμικά και να διεκδικήσουν πλέον τα δικαιώματά τους. Δε θα ήταν υπερβολή να σημειωθεί ότι η σύγχρονη Τουρκία είναι μια θρησκευτική, εθνική και γλωσσική Βαβέλ. Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια να καταγραφούν οι σημαντικότερες από αυτές τις μειονότητες, και να καταγραφούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν από την σκοπιά των θρησκευτικών ελευθεριών.

Έτσι λοιπόν με τη επικράτηση του Κεμάλ Ατατούρκ και την Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας ξεκίνησε και η εθνική αφύπνιση των τουρκόφωνων Μουσουλμάνων με στόχο τη δημιουργία *«ενός έθνους, μια γλώσσας και μιας πατρίδας»*. Οι μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ, σαφώς επηρεασμένες από τα Δυτικά πρότυπα, μεταξύ των άλλων επέβαλλαν και τη διάκριση Κράτους και Θρησκείας. Ο δυτικόφερτος αυτός εθνικισμός προωθήθηκε από τους Νεότουρκους και τελικά επιβλήθηκε στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς της επικράτειας. Η λέξη Τούρκος⁶ και η Τουρκική γλώσσα είναι απόλυτα συνδεδεμένα μεταξύ τους καθώς και με το Σουνιτικό Ισλάμ, οποιαδήποτε άλλη εθνική, εθνοτική ή θρησκευτική ετερότητα δεν έχει λόγω ύπαρξης και για αυτό δεν αναγνωρίζεται, ούτε λαμβάνεται υπόψη και καταπιέζεται μέχρι εξοντώσεως. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν για παράδειγμα οι Αλεβίτες, Σίιτες Μουσουλμάνοι που ο αριθμός τους ξεπερνάει τα 20 εκατομμύρια παρόλα αυτά δεν αναγνωρίζονται σαν θρησκευτική μειονότητα, ενώ δέχονται πολλά

---

⁶ Προηγουμένως η λέξη *Τούρκος* χρησιμοποιούνταν υποτιμητικά για να περιγράψει τους καθυστερημένους νομάδες της Ανατολίας. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η ελίτ των Οθωμανών (Osmanlı) αντιμετώπιζε περιφρονητικά τη λέξη *Τούρκος*, που ήταν ταυτόσημη με την αγραμματοσύνη, την αμάθεια και την ασχήμια. Λίγες ωστόσο δεκαετίες αργότερα αυτή η «υποτιμητική» λέξη κατέληξε όχημα ενός νεοαφυπνισμένου εθνικισμού, που στην προσπάθεια του να βρει χώρο για «πατρίδα», διέπραξε μια σειρά από γενοκτονίες κι εθνικές εκκαθαρίσεις σε βάρος αυτοχθόνων λαών της Μικράς Ασίας.

πλήγματα από τις εκάστοτε Κυβερνήσεις με σκοπό την δραστική τους μείωση και τελική προσάρτηση τους στο Σουνιτικό Ισλάμ. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και άλλες θρησκευτικές μειονότητες του Ισλάμ που δεν απολαμβάνουν καμιά θρησκευτική ελευθερία, όπως οι Νουρι, οι Νακσιμπέντι, οι Ζαζα και πολλοί άλλοι.

Σύμφωνα με τις προγραμματικές δηλώσεις του Κεμαλ ο ορισμός του Τουρκικού λαού και έθνους περιλάμβανε ως αναγκαία προϋπόθεση την ενότητα σε επίπεδο γλώσσας, πολιτισμού και εθνικού οράματος. Για να δημιουργηθεί αυτό το έθνος εφαρμόστηκαν από την πλευρά της Τουρκία πολλές πολιτικές μέθοδοι εναντίων των μειονοτικών ομάδων που αποτελούσαν παραφωνία στην μονολιθικότητα και ακεραιότητα που επιθυμούσαν να επιτύχουν οι Τούρκοι πολιτικοί. Έτσι οι μειονότητες όπως η Ελληνική, η Αρμενική, η Ασσυριακή και η Κουρδική θα έπρεπε να εξοντωθούν ή να εκτοπιστούν ή να αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τις περιοχές της Τουρκίας. Οι Αρμένιοι δέχτηκαν ισχυρό πλήγμα με τη γενοκτονία του 1915. Οι Έλληνες σφαγιάστηκαν, εκτοπίστηκαν και τ' απομεινάρια τους ανταλλάχτηκαν το 1923. Όμως η νίκη του 1922 δεν αρκούσε στον νέο ηγέτη των Τούρκων Μουσταφά Κεμάλ. *«Ο κληρονομικός εχθρός έπρεπε να απωθηθεί και να κατατροπωθεί. Οι Έλληνες έπρεπε να χάσουν κάθε ιστορικό έρεισμα των εθνικών τους διεκδικήσεων και ν' αποδειχθεί ότι η Ανατολία ήταν τουρκική πολύ πριν την άφιξη των Ελλήνων»*. Το σχέδιο του Κεμάλ ήταν να εφεύρεθει ένα έθνος, που να μη θεωρείται παρείσακτο στη Μικρά Ασία. Με τη βοήθεια λοιπόν της μυθολογίας κατασκευάστηκε τότε μια νέα τουρκική «ιστορία», σύμφωνα με την οποία οι Τούρκοι, αν και προέρχονταν από την Κεντρική Ασία, απέκτησαν καταγωγή από τους μεγάλους πολιτισμούς της Μικράς Ασίας (Χετταίοι και Ίωνες) και της Μεσοποταμίας (Βαβυλώνιοι).

Για τον Κεμάλ αυτό που είχε σημασία ήταν να διαποτιστεί η τουρκική κοινωνία με την κοσμική έννοια του «έθνους» και ν' απαλλαγεί από την πνευματική κυριαρχία των τεκκέδων, που «αποβλάκωναν» το λαό, όπως χαρακτηριστικά συνίθιζε να λέει. Το δόγμα του τούρκικου εθνικισμού ***Τουρκοποιήστε, εκσυγχρονίστε, δυτικοποιήστε!*** αργότερα αντικαταστάθηκε με τη λεγόμενη Τούρκο-ισλαμική σύνθεση (δόγμα Οζάλ), σύμφωνα με την οποία, με τη λέξη *Τούρκος* περιγράφεται ένα δομικό έθνο-θρησκευτικό χαρακτηριστικό της τούρκικης πολιτικής οντότητας: όπου συνδυάζεται η τουρκικότητα και η ισλαμική παράδοση⁷.

---

⁷ Γιώργου Στάμκου, Εθνική συνείδηση και μειονότητες στην Τουρκία, περιοδικό Αυγή, (26/6/2006) http://www.e-telescope.gr/gr/cat02/art02_060626.htm

Η τακτική τουρκοποίησης των εθνοτήτων που ζουν στην Επικράτεια της Τουρκίας που υιοθετήθηκε από τις Κυβερνήσεις, χαρακτηρίζεται από έντονη βιαιότητα και δυστυχώς, όπως θα δούμε και στη συνέχεια συνεχίζεται έως σήμερα, αλλά δεν είχε πάντα τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η καταπίεση αυτή που ασκούσαν στις διάφορες μειονότητες, αναγνωρισμένες και μη, θρησκευτικές ή εθνικές ή γλωσσικές είχε σαν κατάληξη να δημιουργήσει ισχυρές εσωτερικές αντιστάσεις και να οργανωθούν με τέτοιο τρόπο ώστε να διεκδικούν ακόμα πιο δυναμικά τα δικαιώματά τους. Έτσι το Οικουμενικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο δε δίστασε προκειμένου να διεκδικήσει την επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Να σημειωθεί εδώ ότι η προσπάθεια τουρκοποίησης και καταπίεσης των θρησκευτικών ελευθεριών δεν εντοπίζεται αποκλειστικά στις θρησκευτικές μη μουσουλμανικές μειονότητες αλλά επεκτείνεται και σε αιρέσεις του Ισλάμ που ποτέ βέβαια δεν έχουν αναγνωριστεί επίσημα. Έτσι για παράδειγμα, ο Αλεβισμός υπέστη μια συστηματική καταπίεση που συνεχίζεται και στις μέρες μας, με αποτέλεσμα να στραφούν στην Τουρκική δικαιοσύνη ακόμα και στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που μάλιστα εξέδωσε απόφαση υπέρ τους δημιουργώντας ένα καθησυχαστικό και αισιόδοξο κλίμα ότι ίσως ήρθε η ώρα να αναγνωριστούν τα αυτονόητα δικαιώματά τους.

Από την άλλη στόχος της Κεμαλικής πολιτικής και των συνεχιστών της υπήρξαν και οι Ισλαμιστές που έχουν συνδεθεί άμεσα με την οπισθοδρόμηση και θεωρούνται απειλή του κοσμικού χαρακτήρα του Κράτους. Έτσι ο Τουρκικός Στρατός ως θεματοφύλακας της κοσμικότητας αυτής δε δίσταζε να επιβάλει στρατιωτικό νόμο και να καταλαμβάνει τη διακυβέρνηση του Κράτους προκειμένου να εμποδίσει την ανάπτυξη των Ισλαμιστών και υιοθέτησε νόμους πολύ σκληρούς που ισχύουν μέχρι σήμερα και παραβιάζουν ασύστολα τις θρησκευτικές τους ελευθερίες, πχ απαγόρευσε τη λειτουργία των θρησκευτικών σχολείων και με ένα ειδικό σύστημα βαθμολόγησης εμποδίζει την είσοδο σε Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα μαθητών που αποφοιτούν από Ιεροδιδασκαλεία. Παρόλα αυτά παρατηρεί κανείς ότι η άνοδος των Ισλαμιστών είναι ραγδαία και κυρίως στην πολιτική ζωή της χώρας, αρχής γινομένης από το σημερινό Πρωθυπουργό της Χώρας.

Διάκριση Μειονοτήτων

Στην Τουρκία οι μειονοτικές ομάδες διακρίνονται αποκλειστικά βάσει του θρησκευόμενου. Η περίπτωση τους είναι ιδιαίτερα περίπλοκη και περιπλέκεται ακόμα περισσότερο λόγω του νομικού πλαισίου προστασίας τους και αναγνώρισης τους. Το Κράτος διατηρεί την πάγια τακτική του να μην αναγνωρίζει καμία άλλη εθνική, θρησκευτική ή γλωσσική μειονότητα στην επικράτεια της πέρα από αυτές που έχουν αναγνωρισθεί από την Συνθήκη της Λωζάνης. Βάσει αυτής της πολιτικής πολλές μειονοτικές ομάδες δεν έχουν αναγνωρισθεί παρότι έχουν όλα τα απαραίτητα χαρακτηριστικά για να αποκτήσουν το καθεστώς της μειονοτικής ομάδας και κατά συνέπεια και την προστασία των δικαιωμάτων τους. Για την καλύτερη ανάλυση και κατανόηση των επόμενων Κεφαλαίων και των παρατιθέμενων παραβιάσεων των θρησκευτικών ελευθεριών, όχι μόνο εις βάρος των μη μουσουλμανικών, αλλά εις βάρος και των μουσουλμανικών μειονοτήτων, θα ωφελούσε να γίνει η παρακάτω διάκριση των μειονοτικών ομάδων στην επικράτεια της Τουρκίας.

Οι διακρίσεις των μειονοτικών ομάδων της Τουρκίας είναι τέσσερις

1. Μη μουσουλμανικές μειονότητες που αναγνωρίστηκαν από τη Συνθήκη της Λωζάνης (Έλληνες, Αρμένιοι, Εβραίοι)
2. Μη μουσουλμανικές μειονότητες που υπήρχαν κατά την Υπογραφή της Συνθήκης αλλά δεν συμπεριλήφθηκαν και δεν αναγνωρίστηκαν.
3. Μη μουσουλμανικές μειονότητες που σχηματίστηκαν μετά την υπογραφή της Συνθήκης και δεν έχουν αναγνωρισθεί επίσημα από το Κράτος
4. Μουσουλμανικές μειονότητες, που δεν ασπάζονται το Ορθόδοξο Σουνιτικό Ισλάμ, αλλά ανήκουν στο Σιιτικό Ισλάμ ή σε άλλα θρησκευτικά τάγματα-αιρέσεις.

Οι έρευνες για τις μειονότητες στην Τουρκία μπορούν αναλυτικά να διακριθούν στις παρακάτω κατηγορίες :

Αρμένιοι: Χριστιανοί, στην πλειονότητά τους Ορθόδοξοι με περίπου 4000 Καθολικούς και 3-4000 Προτεστάντες. Σχεδόν το σύνολο των Αρμενίων της Τουρκίας βρίσκεται στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης και αριθμεί περί τις 90.000-100.000 ανθρώπους.

Έλληνες: Χριστιανοί Ορθόδοξοι, διαμένοντες στην Κωνσταντινούπολη (περίπου 3.500) και στα νησιά Ίμβρος (1.000) και Τένεδος (100). Σύμφωνα με τα στοιχεία

των σκανδιναβικών διπλωματικών πηγών στην Τουρκία υπάρχουν και εκατοντάδες χιλιάδες άλλοι άνθρωποι που ομιλούν την ελληνική γλώσσα. Αυτοί οι άνθρωποι - προφανώς φοβούμενοι τις τουρκικές αρχές ασφάλειας- δηλώνουν επισήμως ότι είναι μουσουλμάνοι Έλληνες της Τουρκίας και ανήκουν σε δύο ομάδες: τους μουσουλμάνους Έλληνες φυγάδες από την Κρήτη και τους Έλληνες μουσουλμάνους του Πόντου και της Μαύρης Θάλασσας. Η πρώτη ομάδα αποκαλείται και «Κρητικοί» και η δεύτερη μιλάει μια ελληνική διάλεκτο που ονομάζει «ρωμαίικα». Σύμφωνα με τους πιο πρόσφατους υπολογισμούς οι μουσουλμάνοι Έλληνες στην Τουρκία αριθμούν περί τους 300.000 με 350.000.

Ασσύριοι: Χριστιανοί του δόγματος των ασσυρο-χαλδαίων, που αποκαλούνται και Αραμαίοι. Αριθμούν περί τις 30.000 και εντοπίζονται στις περιοχές της Κωνσταντινούπολης και της νότιο-ανατολικής Τουρκίας κυρίως στις περιοχές του Μαρντίν και του Μιντιγιάτ.

Πομάκοι: Μουσουλμάνοι Σουνίτες (πλειονότητα) ή Αλεβίτες . Αριθμούν περί τους 750.000-800.000 και κατοικούν στις δυτικές επαρχίες της Τουρκίας. Προέρχονται από ομοεθνείς τους που μετανάστευσαν στην Τουρκία από Βαλκανικές χώρες. Το καθεστώς δεν τους αναγνωρίζει κανένα δικαίωμα διαφορετικότητας.

Αραβες Σουνίτες: Μουσουλμάνοι με δόγμα που πλησιάζει αυτό των Σουνιτών Κούρδων, αριθμούν περί τις 400.000 και κατοικούν στις περιοχές Ούρφα, Μαρντίν, Σίρτ και Αλεξανδρέττα. Απαγορεύεται να χρησιμοποιούν την αραβική γλώσσα έξω από τις κατοικίες τους και υποχρεώνονται να δηλώνουν Τούρκοι.

Άραβες Αλεβίτες: Μουσουλμάνοι του δόγματος των αλεβιτών ή Αλαουίτες που εντοπίζονται κυρίως στην περιοχή της Αλεξανδρέττας και αριθμούν περί τους 250.000. Πλήρης απαγόρευση της αραβικής τους ταυτότητας.

Άραβες Χριστιανοί: Περίπου 10.000-20.000 Ορθόδοξοι στην πλειονότητά τους και κατοικούν στην περιοχή της Αλεξανδρέττας. Το καθεστώς της Άγκυρας, βιαιώς, τους χαρακτηρίζει ως Τούρκους.

Γεωργιανοί Χριστιανοί και Γεωργιανοί Μουσουλμάνοι (Σουνίτες), 15.000 και 80-90.000 αντίστοιχα που κατοικούν όλοι στη βορειοανατολική επαρχία του Αρτβίν.

Αζέροι: Μουσουλμάνοι Σίιτες του δόγματος Ιννά Ασριά, περί τους 75.000-80.000 που κατοικούν στην περιοχή της βορειοανατολικής μεθορίου γύρω από τις περιοχές Καρς, Αρνταχάν και Αρντβίν.

Ζαζάδες: Σουνίτες και Αλεβίτες μουσουλμάνοι, μιλούν την ιρανική διάλεκτο και διαμένουν στην περιοχή Τουντσελί και στα βόρεια του Ντιγιαρμπακίρ. Υπολογίζονται σε 3 έως 3,5 εκατομμύρια. Αποκαλούν την περιοχή τους και Ζαζαστάν, κάτι το οποίο έχει απαγορεύσει το τουρκικό καθεστώς.

Λαζοί: Σουνίτες μουσουλμάνοι του δόγματος των Χαναφίτων, γνωστοί και ως Μινγκρελιανοί. Εντοπίζονται στην νοτιοανατολική περιοχή της Μαύρης θάλασσας και υπολογίζονται σε 150-200.000. Τους έχει απαγορευθεί ακόμα και να θρησκευούνται χρησιμοποιώντας τη γλώσσα τους.

Γιορούκ: Αλεβίτες μουσουλμάνοι που ζουν στις ορεινές περιοχές του Ταύρου και υπολογίζονται σε 70.000 έως 80.000.

Ταχτασί: Μουσουλμάνοι Αλεβίτες που ζουν στα δάση της οροσειράς του Ταύρου, χωρίς μέχρι σήμερα να υπολογισθεί ο πληθυσμιακός αριθμός τους.

Ρομά (Αθίγγανοι): Μουσουλμάνοι στο μεγαλύτερο ποσοστό και Χριστιανοί στο μικρότερο. Ζουν στις περιοχές της Δυτικής Τουρκίας και στην Ανατολική Θράκη, έχοντας αποκλεισθεί από όλες τις λειτουργίες της τουρκικής κοινωνίας. Ο αριθμός τους κυμαίνεται μεταξύ 500.000 και 600.000.

Εβραίοι: Περί τους 2.000 ζουν στη Σμύρνη και άλλοι 25-26.000 στην Άγκυρα και στα Άδανα.

Κούρδοι: Μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα Σουνίτες κατά τα δύο τρίτα και Αλεβίτες κατά το ένα τρίτο. Υπολογίζονται σε περίπου 15-18 εκατομμύρια και ζουν κυρίως στις 11 επαρχίες της νότιο-ανατολικής Τουρκίας. Το τουρκικό καθεστώς για περισσότερα από 10 χρόνια διεξάγει στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον τους, προκειμένου να καταπνίξει κάθε κίνηση για την ανεξαρτησία τους. Επί του παρόντος η Άγκυρα φοβάται αναζωπύρωση του Κουρδικού ζητήματος στο έδαφος της άμα τη εγκαθιδρύσει αυτόνομου Κουρδιστάν στο Βόρειο Ιράκ. Για το λόγο αυτό αποστέλλει αυτή την περίοδο σημαντικές στρατιωτικές δυνάμεις στο βόρειο Ιράκ, προκαλώντας την έντονη αντίδραση του εκεί κουρδικού στοιχείου και τις διεθνής κοινής γνώμης.

Στα πλαίσια της κουρδικής μειονότητας συγκαταλέγονται και περίπου 300.000-500.000 Γιεζιντί (Yezindi), η θρησκεία των οποίων είναι παγανιστική (σατανολατρεία;) με στοιχεία χριστιανισμού, ισλαμισμού και σουφισμού⁸.

Στην Τουρκία όμως δεν υπάρχουν μόνο θρησκευτικές μειονότητες. Υπάρχουν και γλωσσικές και εθνικές κυρίως μειονότητες.

Όπως σημειώθηκε και πιο πάνω η τουρκική γλώσσα θεωρήθηκε το βασικό στοιχείο τεκμηρίωσης της τουρκικότητας. Έτσι σε έναν ενδεχόμενο ορισμό του ποιος θεωρείται τούρκος ή απάντηση θα ήταν ότι Τούρκος είναι αυτός που μιλάει την τουρκική γλώσσα, άποψη που έβρισκε σύμφωνους πολιτικούς και ακαδημαϊκούς. Στα πλαίσια της τεκμηρίωσης αυτού του ισχυρισμού η Τουρκία θέσπισε Νόμο που όριζε ότι η τουρκική γλώσσα είναι υποχρεωτική στα σχολεία, στο στρατό, στις δημόσιες υπηρεσίες και στα ΜΜΕ, ενώ οποιαδήποτε άλλη γλώσσα απαγορεύεται να ομιλείται δημοσίως. Η τουρκία στην ουσία αντιλαμβανόταν ότι η προσπάθεια της να παρουσιαστεί ως Κράτος μονοεθνικό περνούσε μέσα από την επιβολή και δε γινόταν με αβίαστο τρόπο αλλά μόνο με πειθαναγκασμό.

Στη σημερινή Τουρκία μιλιούνται περισσότερες από 30 διαφορετικές διάλεκτοι, εκτός από τα τουρκικά έχουμε την Κουρδική διάλεκτο (Kurmanji που χρησιμοποιείται από πέντε εκατομμύρια ανθρώπους), την Αραβική(1,5 εκ.), την Κιρκασική(περίπου 1 εκ.), την Περσική(300.000), τη Γκαγκαούζικη, τη Λαζική(100.000), την Αζερική, την Αρμενική(70.000), την Ελληνική (που ομιλείται όχι μόνο από Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, αλλά και από τους Ελληνόφωνους Μουσουλμάνους του Πόντου, τους λεγόμενους Κρυπτοχριστιανούς-300.000)⁹.

Γίνεται φανερό λοιπόν ότι ούτε το επιχείρημα της τουρκικής γλώσσας δε μπορεί να αποδείξει την έμμονη του Τουρκικού Κράτους να παρουσιάζεται ως μονοεθνικό, δεδομένου ότι περίπου το 30% του πληθυσμού της εκτός από την επίσημη τουρκική μιλάει κάποια άλλη διάλεκτο. Η Τουρκία βέβαια όπως δεν αναγνωρίζει τις θρησκευτικές έτσι δεν αναγνωρίζει και τις γλωσσικές μειονότητες που βρίσκονται στην επικράτεια της, ενώ αντίθετα επιδόθηκε σε αγώνα προκειμένου να μειώσει τη χρήση των λοιπών διαλέκτων. Στα πλαίσια του αγώνα αυτού τη δεκαετία του 1950 οργανώνονταν ολόκληρες προπαγανδιστικές εξστρατείες που προέτρεπαν τους «πατριώτες» να μιλούν μόνο Τουρκικά

---

⁸ Τα στοιχεία των μειονοτήτων είναι από την Έκθεση του Human Right Watch Για την Τουρκία (2006).

⁹ Γιώργος Στάμκος, *Εθνική συνείδηση και μειονότητες στην Τουρκία*, ηλεκτρονικό περιοδικό Telescope, 26/6/2006. Ηλεκτρονική πηγή : http://www.e-telescope.gr/gr/cat02/art02_060626.htm

(VadantasTürkçe Konuş- Πατριώτη μιλα Τουρκικά), με στόχο να εξαλειφθεί οποιαδήποτε άλλη διάλεκτος. Επιπλέον στις επίσημες απογραφές της Στατιστικής Υπηρεσίας της Τουρκίας, που είναι και τα μοναδικά στατιστικά στοιχεία που γίνονται αποδεκτά από τη χώρα, δεν καταγράφονται εθνικές και γλωσσικές μειονότητες για τον απλούστατο λόγο ότι από το 1965 σταμάτησε η απογραφή τους με απόφαση του Κράτους. Η Τουρκία στην ουσία υιοθετεί για άλλη μια φορά την τακτική που υιοθετεί και με τις άλλες μειονότητες, εφόσον δεν καταγράφονται και δεν αναγνωρίζονται σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και δεν μπορούν και να απαιτήσουν δικαιώματα. Πώς μπορεί όμως να αγνοήσει κανείς τα 20 εκατομμύρια Αλεβιτών που ζητούν την αναγνώριση των Θρησκευτικών Ελευθεριών και τα άλλα 20 εκατομμύρια Κούρδων;

A II. Θρησκευτικές ελευθερίες στο εσωτερικό της χώρας

α. Το μυστήριο της Μαντίλας : θρησκοληψία ή επανάσταση

α.ι. Νομικό Καθεστώς της μαντίλας στην Τουρκία

Η Τουρκική Δημοκρατία ιδρύθηκε βάσει των αρχών της Κοσμικότητας και της Λαϊκότητας και από την αρχή έγινε διάκριση του Κράτους και της Θρησκείας¹⁰.

Όσο αφορά την προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών και η κατοχύρωση της ισότητας εξασφαλίζονται από το 1926 με την υιοθέτηση του Αστικού Κώδικα, που προβλέπει την ισότητα ανδρών και γυναικών στην απόλαυση των αστικών δικαιωμάτων και κυρίως στο οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο, αφού αναγνωρίστηκε το δικαίωμα της αίτησης διαζυγίου από τις γυναίκες και την ικανότητα να έχουν ίσα κληρονομικά δικαιώματα με τους άνδρες. Επιπλέον με την Συνταγματική αναθεώρηση στις 5 Δεκεμβρίου 1934, αναγνωρίστηκαν στις γυναίκες ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους άνδρες (άρθρο 10 του Συντάγματος).

Το ζήτημα της μαντίλας δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο αλλά μετά την έναρξη της ευρωπαϊκής πορείας της Τουρκίας άρχισε να δίνεται όλα και μεγαλύτερη σημασία στο ζήτημα και στο πώς προέκυψε η απαγόρευση. Το ζήτημα της μαντίλας ξεκίνησε τη δεκαετία του 1980, μετά το Στρατιωτικό Πραξικόπημα και ακόμα αποτελεί θέμα συζητήσεων, αντιδράσεων και έντονων διαξιφισμών ανάμεσα στους κύκλους των εκσυγχρονιστών και Ισλαμιστών. Οι υπέρμαχοι της μαντίλας την αντιμετωπίζουν σαν ένα σύμβολο της θρησκείας τους, ενώ οι πολέμιοι της την αντιμετωπίζουν σαν σύμβολο του πολιτικού Ισλάμ που προσπαθεί να εγκαθιδρυθεί στην πολιτική σκηνή της χώρας και αποτελεί απειλή για τον κοσμικό και λαϊκό χαρακτήρα του Κράτους.

Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980 είχε ένα πολύ βαθύ αντίκτυπο στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας και κυρίως στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Η Στρατιωτική Χούντα επιδόθηκε σε εξυγίανση των πανεπιστημιακών χώρων από άτομα, αλλά και από πρακτικές που δεν θεωρούνταν πολιτικά αποδεκτές και συμβατές με τις κοσμικές αρχές του Κράτους. Στα πλαίσια των αλλαγών αυτών θεσπίστηκε τον Νοέμβριο του 1981 ο νόμος 2547 (Yükseköğretim yasası) για την Ανώτατη Εκπαίδευση που μεταξύ άλλων όριζε ότι *σκοπός της Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι να προβάλλει πίστη στον εθνικισμό του Atatürk* καθώς και στις

---

¹⁰ Με την ανακήρυξη της Ίδρυσης της τουρκικής Δημοκρατίας στις 29 Οκτωβρίου του 1923, υιοθετήθηκαν επαναστατικές ρυθμίσεις, όπως η κατάργηση του Χαλιφάτου στις 3 Μαρτίου του 1923, έγινε η διάκριση Κράτους – Θρησκείας, αναγνωρίστηκε το Ισλάμ σαν επίσημη θρησκεία του Κράτους και κατοχυρώθηκε συνταγματικά η κοσμικότητα του Κράτους, όπως παρουσιάζεται στο άρθρο 2 του Συντάγματος του 1924, στο άρθρο 2 του Συντάγματος του 1961 και 1982.

αρχές και τις μεταρρυθμίσεις του¹¹. Επιπλέον ο νόμος 2547 προέβλεπε ότι οι υπάλληλοι των Δημοσίων Υπηρεσιών, το προσωπικό των Πανεπιστημίων και οι φοιτητές θα πρέπει να είναι ενδεδυμένοι κατά τρόπο απλό, συνετό και κοσμικό, ενώ οι γυναίκες μέλη του προσωπικού και των σπουδαστών απαγορεύεται να φορούν μαντίλες στα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Παράλληλα για τον καλύτερο ακόμα «έλεγχο» των πανεπιστημίων ο Στρατός ίδρυσε το 1982 το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (Yüksek Öğretim Kurulu - YÖK), ως άγρυπνο φρουρό που θα εξασφάλιζε ότι η ανώτατη εκπαίδευση θα λειτουργούσε βάση των κατευθυντήριων γραμμών που θεωρούσε κατάλληλες η Στρατιωτική Χούντα.

Το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ασκεί μέχρι και σήμερα κεντρικό έλεγχο στο πανεπιστημιακό σύστημα και πολλές φορές με της αποφάσεις του έχει παραβιάσει τα ανθρώπινα δικαιώματα της ακαδημαϊκής και θρησκευτικής ελευθερίας καθώς και την ελευθερία της έκφρασης. Περιορίζει την ελευθερία των καθηγητών να γράφουν, να διδάσκουν και να αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην κοινωνία καθώς και τα δικαιώματα των σπουδαστών¹². Επίσης βάζει στενά όρια στην αυτονομία των πανεπιστημίων σε ότι αφορά το προσωπικό και τους κανόνες λειτουργίας.

Το 1982 λίγο μετά την ίδρυση του, το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβουλίου εξέδωσε εγκύκλιο με την οποία απαγορευόταν η μαντίλα και στις αίθουσες διδασκαλίας των Πανεπιστημίων. Η Συνταγματικότητα του νόμου και της εγκυκλίου αυτής κρίθηκε από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο και σε απόφαση που εκδόθηκε στις 13 Δεκεμβρίου του 1984 όριζε ότι η νομοθεσία ήταν καθ' όλα νομότυπη και σύμφωνη με το Σύνταγμα της χώρας, χαρακτηριστικά υπογράμμισε ότι: *«παρά ότι είναι μια εντελώς αθώα πρακτική, η χρήση της μαντίλας έχει συνδεθεί και μετατραπεί σε θρησκευτικό σύμβολο, γεγονός που είναι αντίθετο με τα δικαιώματα των γυναικών και τις θεμελιώδεις αρχές της κοσμικότητας της Τουρκικής Δημοκρατίας.»*

Στις 10 Δεκεμβρίου του 1988 προστέθηκε στο νόμο 2547 περί Ανώτατης Εκπαίδευσης το άρθρο 16 που προέβλεπε ότι : *«Η σύγχρονη ενδυμασία είναι υποχρεωτική στα αμφιθέατρα των Πανεπιστημίων, στα εργαστήρια, στους διαδρόμους και τις βιβλιοθήκες των σχολών και απαγορεύεται η χρήση μαντίλας»*. Ενώ στις 25 Οκτωβρίου του 1990 προστέθηκε το άρθρο 17 σύμφωνα με το οποίο :

---

¹¹ "educat[ing] students so that they ... will be loyal to Atatürkist nationalism and to Atatürk's reforms and principles."

¹² Το 2001 πολλοί φοιτητές και καθηγητές ζήτησαν στα πλαίσια της προστασίας των μειονοτικών γλωσσών να ενταχθεί σαν μάθημα επιλογής στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, η διδασκαλία μειονοτικών γλωσσών, όπως η Κουρδική. Το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο απέρριψε το αίτημα τους ενώ παράλληλα προέτρεψε τα Πανεπιστήμια να αποβάλλει και να τιμωρεί πειθαρχικά οποιοδήποτε τασόταν υπέρ της διδασκαλίας μειονοτικών γλωσσών.

«Η επιλογή της ενδυμασίας είναι ελεύθερη στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, δεδομένου ότι δεν έρχονται σε αντίθεση με τους εν ισχύ νόμους». Το άρθρο 17 είναι αυτό που όπως θα δούμε και στη συνέχεια, έχει δημιουργήσει τα μεγαλύτερα προβλήματα και παρά τις όποιες συνταγματικές μεταρρυθμίσεις η άρση της απαγόρευσης της μαντίλας δεν μπορεί να τεθεί σε ισχύ¹³.

Το 1989 και το 1991 είχαν γίνει προσπάθειες άρσης της απαγόρευσης της μαντίλας χωρίς όμως να επιτευχθεί κάποια αλλαγή. Μάλιστα το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο στις 7/3/1989 με την υπ' αριθμόν 1989/12 και στις 9/4/1991 και την υπ' αριθμόν 1991/8 αποφάσεις του κατέληξε πως οι θρησκευτικές ενδυμασίες, όπως η μαντίλα δεν συμβαδίζουν με τις σύγχρονες ενδυμασίες (όπως προβλέπεται στο άρθρο 16 του νόμου 2547) με αποτέλεσμα να μην επιτρέπεται η χρήση τους. Επιπλέον δεδομένου ότι ο αριθμός των προσφυγών σε δικαστήρια για ζητήματα μαντίλας είχε αυξηθεί κατακόρυφα το Κρατικό Συμβούλιο στις 17/6/1994 στην υπ' αριθμόν 1994/327 απόφαση του που απέστειλε σε όλα τα δικαστικά όργανα και στις δημοσιές υπηρεσίες τόνιζε ότι : *«Η διαπιστωμένη αντι-Συνταγματική κατάσταση , της κάλυψης του λαιμού και των μαλλιών με μαντίλα είναι εκτός της ελευθερίας της ενδυμασίας».* Τέλος στο ίδιο πνεύμα τάχθηκε και το Διοικητικό δικαστήριο της Κωνσταντινούπολης στις 19/8/1998 και την υπ' αριθμόν 1998/947 απόφαση όπου όριζε μεταξύ άλλων ότι: *«οι μαθητές που δεν έχουν φοιτητική κάρτα δεν θα επιτραπεί η είσοδος τους σε πανεπιστημιακά ιδρύματα , όπως και οι κοπέλες που φοράνε μαντίλα και οι άνδρες με γένια δεν θα μπορούν να παρακολουθούν μαθήματα και εκδηλώσεις στα πανεπιστήμια»*¹⁴

Η προσπάθεια να διευθετηθεί το ζήτημα της μαντίλας, αλλά ταυτόχρονα να μην διαταραχθούν και οι κοσμικές αρχές του κράτους δε σταματούν εδώ. Το 2004 πραγματοποιούνται νέες προσπάθειες επίλυσης του θέματος χωρίς όμως μεγάλη

---

¹³ Στο ίδιο νόμο 2547 περι Ανώτατης Εκπαίδευσης τα άρθρα 4 και 5 αυτού, ορίζονται τα πλαίσια για τα κριτήρια που πρέπει να πληρεί ο κάθε σπουδαστής της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Βάση αυτού ,πρώτα απ' όλα και ειδικά ,ο σπουδαστής θα πρέπει να έχει κατανοήσει τις μεταρρυθμίσεις και τις αρχές του Ατατούρκ και θα πρέπει να συμπεριφέρεται καθοδηγούμενος από αυτές. Κατόπιν αυτού ο μαθητής που συμπεριφέρεται με τρόπο που πλήττονται οι μεταρρυθμίσεις και οι αρχές του Ατατούρκ δεν μπορούμε να πούμε ότι πληρεί τα κριτήρια του σπουδαστή της Ανώτατης Εκπαίδευσης . Με άλλα λόγια η ενδυμασία που δεν συμβαδίζει με την σύγχρονη ενδυμασία και εμφάνιση , ο σπουδαστής που φοράει ρούχα παραπέμπουν στην θρησκεία , όπως η μαντίλα, στρέφεται εναντίον των Αρχών του Κεαλισμού και διαταράσσει το αίσθημα εμπιστοσύνης και υπόληψης που πρέπει να εμπνέει ο τίτλος του σπούδαστη της Ανώτατης εκπαίδευσης."

¹⁴ [...] 2547 sayılı "Yükseköğretim" yasasının Ek 17. maddesi "Yürürlükteki yasalara aykırı olmamak koşulu ile Yükseköğretim Kurumlarında kılık kıyafet serbesttir" hükmünü getirmiş, ancak buradaki serbestlik konusunda Anayasa Mahkemesi 7.3.1989 günlü 1989/12 ve 9.4.1991 günlü 1991/8 sayılı kararları ile çağdaş kıyafet ve görünüme ters düşen dinsel nitelikli kılık kıyafetin bu serbestlik içine girmediği kararına varmıştır[...]

επιτυχία. Έτσι στις 4 Μαΐου του 2004 το Υπουργείο Δικαιοσύνης πρότεινε¹⁵ σχέδιο νόμου που ψηφίστηκε τελικά από την Εθνοσυνέλευση στις 13 Μαΐου του ίδιου έτους. Ο νόμος αυτός (No 5171) στην ουσία δρα διορθωτικά στον προϋπάρχοντα νόμο για την Ανώτερη Εκπαίδευση και το νόμο για το προσωπικό Ανώτερης Εκπαίδευσης και πρόσφερε σε ένα βαθμό μεγαλύτερες δυνατότητες αυτονομίας στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Οι αντιδράσεις ήταν και πάλι έντονες και μάλιστα υπήρχε μια βάσιμη φημολογία ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Sezer θα ασκήσει βέτο και δεν θα επικυρώσει όλα τα άρθρα και όπως και έγινε. Στις 28 Μαΐου του 2004 ο πρόεδρος Ahmet Necdet Sezer ενέκρινε 4 άρθρα του νόμου για την ανώτατη εκπαίδευση, ενώ πρόβαλε τις ενστάσεις του σχετικά με το σύστημα εισαγωγής στα Πανεπιστήμια, υπογραμμίζοντας ότι η αλλαγές που προτείνονται στο Νόμο θα ευνοούσαν τους μαθητές των κληρικών σχολείων ¹⁶(*imam-hatip liseleri*) κάτι που θα ερχόταν σε αντίθεση με τις συνταγματικές Αρχές της κοσμικότητας του Κράτους.

Παράλληλα με τη ψήφιση του Νόμου για την Ανώτατη Εκπαίδευση, η Τουρκική Εθνοσυνέλευση πραγματοποίησε Συνταγματικές μεταρρυθμίσεις, μεταξύ των οποίων θεσπίστηκε και η απομάκρυνση των Στρατιωτικών Αντιπροσώπων από το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Παρόλη την απομάκρυνσή τους ο τουρκικός στρατός συνέχισε να ασκεί αξιοσημείωτη πολιτική επιρροή στην εκπαιδευτική πολιτική. Ο Στρατός στην ουσία επιθυμούσε να προστατέψει το ίδιο το δημιούργημά του, το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και κάνει αισθητή την παρουσία του στην πολιτική ζωή της χώρας. Με τον τρόπο αυτό ο τουρκικός Στρατός ενδυνάμωσε ακόμα περισσότερο το ερώτημα κοσμική ή στρατιωτική εξουσία; Το ρήγμα ανάμεσα στην κυβέρνηση και τον Στρατό όλο και μεγαλώνει, ποιος ασκεί τελικά μεγαλύτερη επιρροή ο Στρατός ή η Κυβέρνηση;

Παρά τις πολλές προσπάθειες που έχουν γίνει δυστυχώς ούτε οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις, ούτε το σχέδιο νόμου οδήγησαν σε μια αποτελεσματική προστασία και αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος και

---

¹⁵ Πριν φτάσουμε στο σχέδιο νόμου που τελικά κατατέθηκε προς ψήφιση προηγήθηκαν και άλλες προσπάθειες διευθέτησης του ζητήματος. Τον Ιούλιο του 2003 το Υπουργείο Δικαιοσύνης σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας πρότειναν ένα σχέδιο Νόμου για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Ασκήθηκε δριμεία κριτική για το σχέδιο αυτό υποστηρίζοντας ότι δε θα δινόταν ουσιαστική λύση στα μακροχρόνια και βαθειά προβλήματα και στις αλληπάλλληλες παραβιάσεις της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Το Δεκέμβριο του 2003, ένα δεύτερο σχέδιο νόμου ετοιμάστηκε από ακαδημαϊκούς και κατατέθηκε στο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Ο καθηγητής και τότε Πρόεδρος του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου Erdöşan Teziç εξέτασε και τα δύο σχέδια νόμου και δημιούργησε ένα τρίτο σχέδιο Νόμου, που μετά από διορθωτικές παρεμβάσεις από το Υπουργείο Δικαιοσύνης κατατέθηκε το Μάιο του 2004 ένα συμπληρωματικό σχέδιο νόμου που στην ουσία συμπλήρωνε τον προηγούμενο νόμο περί Ανώτατης Εκπαίδευσης και περί Προσωπικού Ανώτατης Εκπαίδευσης.

¹⁶ Τα Κληρικά Σχολεία (*imam-hatip liseleri*) είχαν ως σκοπό να προετοιμάζουν μαθητές για να αναλάβουν ιερατικά καθήκοντα. Σε επόμενο κεφάλαιο θα γίνει εκτενή ανάλυση σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές που φοιτούν σε αυτά, καθώς και για την εισαγωγή τους στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα.

κατά συνέπεια την προστασία των φοιτητών. Το τουρκικό Κράτος δεν έχει καταφέρει να βρει ακόμα το δρόμο του σε πολλά ζητήματα. Παραπαίει ανάμεσα στην προσπάθεια του να φτάσει ή έστω να πλησιάσει τα επίπεδα της εκκοσμίκευσης που θα της ανοίξει και την πόρτα της Ευρώπης και από την άλλη προσπαθεί να διατηρήσει την Ισλαμική της ταυτότητα και να μην παραδοθεί άνευ όρων στην λαίλαπα της παγκοσμιοποίησης.

Η μαντίλα σίγουρα δεν αποτελεί απειλή για τη δημόσια ασφάλεια και την γενικότερη τάση εκκοσμίκευσης του κράτους, την ιδανικά και τη τάξη και σε καμία περίπτωση δεν καταπατά την ελευθερία των άλλων και δεν υπονομεύει το εκπαιδευτικό σύστημα. Ανάμεσα στους υποστηρικτές της εκκοσμίκευσης επικρατεί μια καχυποψία απέναντι στις θρησκευτικές ομάδες. Πιστεύουν ότι αν δείξουν ανοχή απέναντι τους και κυρίως στο ζήτημα της μαντίλας θα προβούν σε ακόμα περισσότερες απαιτήσεις. Οι φόβοι αυτοί κατευθύνθηκαν απευθείας στο σύμβολο του ισλαμισμού, τη μαντίλα ξεκινώντας από τα πανεπιστήμια.

Η τελευταία προσπάθεια διευθέτησης του ζητήματος της μαντίλας πραγματοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 2008 και συνοδεύτηκε με έντονες αντιδράσεις και επικρίσεις τόσο από τα Κόμματα της Αντιπολίτευσης, όσο και από τον κύκλο των Κεμαλιστών που αντιτάσσονται στην άρση της απαγόρευσης. Σύμφωνα με το νέο Νόμο (No 5735) προβλεπόταν η τροποποίηση του άρθρου 10 του Συντάγματος, περί ισότητας απέναντι στους νόμους και του άρθρου 42 του Συντάγματος περί ισότητα στην εκπαίδευση που στην ουσία θα επέτρεπε την είσοδο των γυναικών με μαντίλα στα Πανεπιστήμια.

Όλο το διάστημα πριν και κατά τη διάρκεια της ψηφοφορίας οργανώθηκαν πολλά συλλαλητήρια υπέρ και κατά της άρσης της απαγόρευσης με ποιο δυναμικά εκείνα των Κεμαλιστών που πίστευαν ότι τυχόν άρση της απαγόρευσης θα σήμαινε και τέλος της κοσμικότητας. Ο Πρωθυπουργός της χώρας Recep Tagip Erdogan, είναι γνωστός για τα φιλοισλαμικά του αισθήματα, αλλά από την άλλη επιθυμούσε διακαώς να συνδέσει το όνομα του με μεταρρυθμίσεις που θα φέρουν τη χώρα πιο κοντά στην ΕΕ. Μάλιστα για να εξασφαλίσει την απαιτούμενη πλειοψηφία προκειμένου να υπερψηφιστεί η σχετική μεταρρύθμιση, έσπευσε να συνεργαστεί με το Κόμμα της Εθνικιστικής Δράσης (MHP) του Bahceli, γεγονός που επιβεβαιώθηκε από τον ίδιο τον Bahceli, ενώ έντονη είναι η φημολογία ότι ως αντάλλαγμα ζητήθηκε από το Κόμμα MHP, να περιοριστούν οι παροχές που δόθηκαν στις μη μουσουλμανικές μειονότητες για τα Βακούφια με το νόμο που ψηφίστηκε το Φεβρουάριο.

Παρά την υπερψήφιση της μεταρρύθμισης η κοινή γνώμη στην Τουρκία παραμένει διχασμένη. Πολλοί είναι εκείνη που πιστεύουν ότι η άρση της απαγόρευση θα δημιουργήσει περισσότερο πρόβλημα και τα δικαιώματα των γυναικών διατρέχουν ακόμα μεγαλύτερο κίνδυνο, ενώ επίσης αναμένεται να υπάρχουν εντάσεις στους Πανεπιστημιακούς χώρους από κύκλους των Κεμαλιστών. Επιπλέον το Συνταγματικό Δικαστήριο σε απόφαση που εξέδωσε τόνισε ότι η άρση της απαγόρευσης βλάπτει τον κοσμικό χαρακτήρα της Τουρκίας, όπως αυτός προσδιορίζεται στο άρθρο 2 του Συντάγματος. Ενώ ειδικοί επί τους θέματος, ανάμεσα τους και Καθηγητές της Νομικής και δικαστές αμφισβητούν την άρση της απαγόρευσης και θεωρούν ότι η μεταρρύθμιση των άρθρων 10 και 42 δεν είναι αρκετή και ότι θα πρέπει να γίνει μεταρρύθμιση στο νόμο περί Ανώτατης Εκπαίδευσης του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και κυρίως του άρθρου 17, διαφορετικά η άρση δεν είναι νομότυπη.

Δεκάδες πρυτάνεις τουρκικών πανεπιστημίων μετά την ψήφιση των μεταρρυθμίσεων οργάνωσαν συγκέντρωση διαμαρτυρίας κατά της νομιμοποίησης της μαντίλας υπό την αιγίδα του κρατικού Διαπανεπιστημιακού Συμβουλίου. Οι πανεπιστημιακοί αυτοί σε διακήρυξή τους εκφράζουν τη «βαθιά ανησυχία» τους μήπως τα τουρκικά ακαδημαϊκά ιδρύματα απομακρυνθούν λόγω μαντίλας από τη «λογική και τη σωφροσύνη». Παράλληλα οργανώθηκαν διαδηλώσεις από γυναίκες σωματεία μπροστά στο Μαουσολείο του Ατατούρκ στην Άγκυρα, που μετετράπηκαν σε συλλαλητήριο του κεμαλισμού και της εκκοσμίκευσης, με τη συμμετοχή 100.000 ατόμων και 60 μη κυβερνητικών οργανώσεων. Διαδηλώσεις έγιναν και σε άλλα αστικά κέντρα, σε Σμύρνη, Καισάρεια, Άδανα, Μερσίνα, την πόλη των Δαρδανελίων, τη Σαμσούντα, Αλικαρνασσό, Σίβας και αλλού. Ταυτόχρονα με τους κεμαλιστές, διαδήλωση υπέρ της «απελευθέρωσης της μαντίλας στα πανεπιστήμια» πραγματοποίησαν στην τουρκική πρωτεύουσα γυναίκες με το κεφάλι καλυμμένο με χάρτινες σακούλες ή φορώντας την μαντίλα τους.

Τα περισσότερα από τα Πανεπιστήμια της Τουρκίας με εντολή των Πρυτάνεων αρνήθηκαν να δεχτούν φοιτήτριες που φορούσαν μαντίλα και ανακοίνωσαν ότι θεωρούν ότι η άρση της απαγόρευσης είναι αντισυνταγματική και ότι παραβιάζουν την κοσμικότητα του Κράτους και δεν πρόκειται να την εφαρμόσουν.

Ο Πρόεδρος του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (ΥÖΚ) Yusuf Ziya δήλωσε ότι δεν χρειάζεται να γίνει κάποια επιπλέον αλλαγή στους νόμους , σε επιστολή μάλιστα που έστειλε στους πρυτάνεις των Πανεπιστημίων , στο Υπουργείο

Εσωτερικών και στις Νομαρχίες αναλυτικά είπε :

«Η παρεμπόδιση του δικαιώματος εκπαίδευσης και εκμάθησης κάποιων μαθητών λόγω της ενδυμασίας έχει γίνει πρόβλημα διαχρονικό . Είναι γνωστό ότι στη χώρα μας κάποιες κοπέλες δεν μπορούν να εκμεταλλευτούν το δικαίωμα της εκπαίδευσης επειδή στην ενδυμασία τους περιλαμβάνουν και το σκέπασμα του κεφαλιού τους.

Στο στόχο που μας έδειξε ο Ατατούρκ στο επίπεδο σύγχρονου πολιτισμού , για να έχουμε γενιές με ελεύθερη γνώμη , με ελεύθερη συνείδηση , με ελεύθερη γνώση, εξαναγκάζει την εκμετάλευση για το δικαίωμα της υψηλόβαθμης εκπαίδευσης όλων των ατόμων , με ίση μεταχείριση από τους νόμους και δίχως διακρίσεις .Για αυτό το λόγο έπρεπε να αλλάξουν τα άρθρα 10 και 42 του Συντάγματος .

Επιπλέον ,βάση του άρθρου 5 του Συντάγματος , η άρση των οικονομικών , πολιτικών και κοινωνικών εμποδίων που περιορίζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες του ατόμου και δεν συμβαδίζουν με τις αρχές ενός κοινωνικά δίκαιου κράτους και τις αρχές δικαιοσύνης , και η δημιουργία συνθηκών για την πρόοδο των ατόμων σε υλικό και ηθικό επίπεδο, αποτελούν από τα θεμελιώδη καθήκοντα του κράτους .Το κράτος πραγματοποιώντας αυτό το καθήκον είναι υποχρεωμένο να εξασφαλίσει την ίση πρόσβαση και απόλαυση των παροχών του δημοσίου. Όπως όλες οι υπηρεσίες έτσι και τα πανεπιστήμια προσφέροντας υψηλόβαθμη εκπαίδευση δεν μπορούν να κάνουν διακρίσεις γλώσσας , φυλής, χρώματος, φύλλου , πολιτικών σκέψεων , θρησκείας δόγματος ,ενδυμασίας κ.α.

Το δικαίωμα της εκπαίδευσης και μάθησης είναι από τα θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων. Για αυτό ο περιορισμός αυτού του δικαιώματος μπορεί να γίνει μόνο κατ' εξαίρεση από ειδικές περιπτώσεις που προβλέπουν οι νόμοι. Όπως είναι και στο άρθρο 13 του Συντάγματος τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες μπορούν να περιοριστούν μόνο με νόμους και λόγους που αναφέρονται στο Σύνταγμα. Κανείς δεν μπορεί να εμποδίσει κάποιον στην εκπαίδευση για πράξη, η στάση που τηρεί από την στιγμή που δεν το απαγορεύει ο νόμος. Παρ' όλα αυτά στη χώρα μας κάποιοι στερούνται στο δικαίωμα της εκπαίδευσης χωρίς να υπάρχει κάτι ξεκάθαρο στο νόμο . Έτσι με την αλλαγή αυτή έρχεται η ισότητα στην εκπαίδευση των πολιτών και η άρση των εμποδίων στο δικαίωμα της εκπαίδευσης και μάθησης. Με την αλλαγή αυτή τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και οι διαχειριστές αυτών είναι οι υπεύθυνοι στο να εφαρμόσουν το νόμο.

Επίσης δεν χρειάζεται επιπλέον αλλαγές για να εφαρμοστεί το άρθρο 10 και 42 του Συντάγματος . Γιατί με τους ήδη υπάρχον νόμους διευκρινίζεται τι δεν μπορεί να φορεθεί σε δημόσιους χώρους .Μόνο μπορούν να παρθούν μέτρα στην παρεμπόδιση εισόδου στα εκπαιδευτικά ιδρύματα , ατόμων που δεν μπορεί να

εξακριβωθεί η ταυτότητα τους . Γιατί σε μια κοινωνία δικαίου πρέπει να επικρατεί η εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων. Ο άνθρωπος πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζει την ταυτότητα των ατόμων με τους οποίους αναπτύσσει κοινωνικές σχέσεις . Για αυτό δεν μπορεί να επιτραπεί στην κοινωνία ενδυμασία που δεν θα επιτρέψει την αναγνώριση προσώπου η φύλου. Για αυτό το κράτος απλά πρέπει να πάρει μέτρα σε αυτό το θέμα.

Επίσης με την έναρξη εφαρμογής του νόμου αυτού κάποιος μπορεί να επιχειρήσουν να μπουν στα εκπαιδευτικά ιδρύματα με ρούχα και ενδυμασίες που δεν είναι αποδεκτά από την αισθητική της κοινωνίας μας. Για να προφυλαχτούμε από αυτό πρέπει να ξεκινήσουμε μια εργασία με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα¹⁷.»

Ωστόσο το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο επέκρινε τη στάση του Προέδρου του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και τόνισε ότι ο Πρόεδρος δεν έχει την αρμοδιότητα να ζητήσει από τους Πρυτάνεις να εφαρμόσουν την μεταρρύθμιση αφού ακόμα δεν έχουν ληφθεί όλα τα απαραίτητα μέτρα για να τεθεί σε ισχύ η άρση της απαγόρευσης. Στο ίδιο πνεύμα τάχθηκαν και οι περισσότεροι από τους Πρυτάνεις των Πανεπιστημίων, χαρακτηριστικά ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Άγκυρας δήλωσε ότι «*η είσοδος στα πανεπιστήμια με την μαντίλα θα μπορεί να γίνει μετά από την αλλαγή του άρθρου 17 .Πρέπει να περιμένουμε να ολοκληρωθούν όλες η διαδικασίες*» .

Ενώ ο πρύτανης του Τεχνικού Πανεπιστημίου Μέσης Ανατολής είπε «*μιας και είμαστε κράτος δικαίου είμαστε υποχρεωμένη να υπακούμε στους νόμους και στις αποφάσεις των δικαστηρίων. Υπάρχει διατακτική απόφαση που ορίζει ότι " τα σύνορα αυτής της ρύθμισης οροθετούνται από νόμους"* . Αν δεν υπάρξει νόμος δεν πρέπει να αλλάξει κάτι . Αυτοί που έκαναν αλλαγή στο Σύνταγμα απλά εξασφάλισαν τον εαυτό τους . Το ΥΟΚ δεν έχει το δικαίωμα να πει επιτρέψτε την μαντίλα η μην την επιτρέπετε» (Hurriyet, 2/3/2008) . Τέλος ακόμα και ο πρώην πρόεδρος του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (YÖK), Erdoğan Teziç έσπευσε να δικαιολογήσει τη στάση των Πρυτάνεων δηλώνοντας ότι « *Δεν υπάρχει λόγος οι πρυτάνεις να έχουν αμφιβολίες . Οι εφαρμογές που τους δέσμευαν ως τώρα συνεχίζουν και υπάρχουν , άρα θα συνεχίσουν να υπάρχουν και οι περιορισμοί της μαντίλα*». (cnn turk, 5/3/2008)

Η πραγματικότητα είναι ότι η άρση της απαγόρευσης έχει δημιουργήσει διχώνιες και έντονες αμφιγνωμίες τόσο στον πολιτικό και ακαδημαϊκό χώρο, όσο και στην απλή κοινωνία. Σίγουρα η μαντίλα δεν αποτελεί απειλή για την Δημοκρατία και τον κοσμικό χαρακτήρα του Κράτους το θέμα είναι ότι από τη

---

¹⁷ Η επιστολή αυτή, βρίσκεται στο προσωπικό αρχείο της γράφουσας.

στιγμή που η μαντίλα έχει συνδεθεί με το Ισλάμ και θεωρείται ένα θρησκευτικό σύμβολο αυτόματα μετατρέπεται και σε απειλή για το Λαϊκό Κράτος. Το Ισλάμ κυρίως μετά την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου έχει ταυτιστεί με τη βία και τη τρομοκρατία και οποιοδήποτε σύμβολο του είναι συνώνυμο με απειλή της δημοκρατίας. Τα Δυτικά Κράτη κατακλύσσονται από μια έντονη Ισλαμοφοβία, αλλά στην πραγματικότητα η Ισλαμοφοβία αυτή είναι ακόμα πιο έντονη στην Τουρκία, κυρίως στους κύκλους των Κεμαλιστών και των εκσυγχρονιστών. Η Τουρκία από την εποχή της ίδρυσής της ήθελε με κάθε τρόπο να αποδείξει ότι δεν έχει καμία σχέση με τα υπόλοιπα αραβικά- ισλαμικά κράτη, στο πνεύμα αυτό ήταν και όλες οι Κεμαλικές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να πλησιάσει θεσμικά και νομικά τα κράτη της Ευρώπης. Έτσι από τη μία η Τουρκία θέλει να διαβεβαιώσει ότι το μοναδικό κοινό σημείο που έχει με τα αραβικά κράτη είναι η θρησκεία και από την άλλη τα ευρωπαϊκά κράτη διαβεβαιώνουν ότι δεν έχουν κανένα απολύτως κοινό σημείο με την Τουρκία, ούτε καν τη Θρησκεία.

α. Συγχρονες εξελίξεις

Η προσπάθεια αυτή του Erdogan να επιτύχει την άρση της απαγόρευσης της μαντίλας έκρυβε πολλές εκπλήξεις έτσι από τη μια το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα (CHP) του Deniz Baykal δήλωσε ότι θα προσφύγει στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο για την ακύρωση του μεταρρυθμιστικού νόμου και από την άλλη απειλείται πλέον και η ύπαρξη του Κόμματος του Erdogan . Το Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάσισε ομόφωνα στις 30 Απριλίου 2008 να προχωρήσει στην επί της ουσίας εξέταση της αγωγής του εισαγγελέα Α. Γιαλτσίνκαγια, ο οποίος ζητά το κλείσιμο του κυβερνώντος Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) και την πολιτική απαγόρευση 71 στελεχών του, συμπεριλαμβανομένου του πρωθυπουργού Ερντογάν και του προέδρου Γκιουλ, για μία πενταετία. Στην αγωγή του στηρίζει το αίτημά του σε πραγματικά περιστατικά και δηλώσεις στελεχών του AKP που, κατά τον ίδιο, αποδεικνύουν ότι το κόμμα έχει καταστεί «*κέντρο δραστηριοτήτων υπονομευτικών του κοσμικού κράτους και άσκησε πιέσεις στην Εθνοσυνέλευση να εγκρίνει τη νομιμοποίηση της μαντίλας*». (Hurriyet, 1/5/2008)

Την υποβολή της αγωγής ακολούθησαν διαμαρτυρίες προσωπικοτήτων του φιλελεύθερου χώρου, της Ε.Ε., των ΗΠΑ αλλά και Τούρκων επιχειρηματιών. Ο Σύνδεσμος Τούρκων Εμποροβιομηχάνων δήλωνε αποδοκιμασία διά στόματος της προέδρου του Αρζουχάν Ντογάν Γιαλτσιντάγ: «*Το κλείσιμο πολιτικών κομμάτων*

δεν συμβιβάζεται με τη δημοκρατία», ο δε πρωθυπουργός και στελέχη του ΑΚΡ δήλωναν πως η δικαστική δίωξη του κόμματος στρεφόταν πρωτίστως κατά της λαϊκής βούλησης και θα οδηγήσει τελικά σε αύξηση της λαϊκής στήριξης προς το διωκόμενο κόμμα.

Παρά την εσωτερική και εξωτερική στήριξη που δέχεται το ΑΚΡ, η απειλή παραμένει και ο κίνδυνος να αποφασιστεί η απαγόρευση λειτουργίας του κυβερνόντος κόμματος είναι αυξημένη, αν λάβει κανείς υπόψη το ιστορικό παρόμοιων υποθέσεων. Το Συνταγματικό Δικαστήριο έχει διατάξει το κλείσιμο διάφορων κόμματος κατά καιρούς.

Τα ΜΜΕ της Τουρκίας παρουσιάζουν ότι αφορμή για την αγωγή του εισαγγελέα στάθηκε η συνταγματική μεταρρύθμιση για την άρση της απαγόρευσης της μαντίλας, ενώ έντονη είναι η πεποίθηση ότι πίσω από την αγωγή αυτή βρίσκεται ο Στρατός που ήθελε με κάθε τρόπο να ανακόψει την πορεία του Erdogan και την επέλαση των Ισλαμιστών. Το «δικαστικό πραξικόπημα», όπως πολύ το χαρακτήρισαν, ερμηνεύεται ως ύστατο όπλο της κεμαλικής πολιτικής τάξης στον πόλεμο κατά του ΑΚΡ, η πολιτική πρωτοκαθεδρία του οποίου οδηγεί στην οριστική περιθωριοποίησή της. Η πατροπαράδοτη ελίτ της Τουρκίας και ο Στρατός δεν μπορούν να ανταγωνιστούν τον Ισλαμιστή Erdogan που η πολιτική του δύναμη συνεχώς αυξάνεται έτσι επέλεξαν τον τρόπο αυτό για να καταφέρουν να περιορίσουν τη δυναμική του και να τον εξοστρακίσουν από την πολιτική σκηνή. Τακτική βέβαια που είναι αμφιλεγόμενη δεδομένου ότι μάλλον θα συμβάλλει στην ακόμα μεγαλύτερη αύξηση της δημοτικότητας του και συνάμα της πολιτικής του δύναμη.

Ηδη από τις εκλογές του 2002 που οδήγησαν στην πρώτη κυβέρνηση του ΑΚΡ, οι κεμαλιστές και ο Στρατός άρχισε να συνειδητοποιούν ότι η αποδυνάμωση και η τελική απομάκρυνση της Κυβερνήσης από την εξουσία δε θα ήταν εύκολη υπόθεση. Η Κυβέρνηση Erdogan με το θεαματικό οικονομικό έργο και τον εν γένει επιτυχή χειρισμό των ενταξιακών διαπραγματεύσεων χαίρει της αποδοχής μεγάλης κλίμακας, όπως άλλωστε φάνηκε και από την συντριπτική επανεκλογή του. Οι δημοσκοπήσεις έδιναν και συνεχίζουν να δίνουν καθαρό προβάδισμα στο ΑΚΡ και η γραφειοκρατία και ο Στρατός βλέπουν να χάνουν τον έλεγχο που ασκούσαν επί δεκαετίες στον δημόσιο βίο σε συνδυασμό μάλιστα με τις εκτεταμένες νομικές και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις, στις οποίες προέβει το Κυβερνων Κόμμα, χαρακτηριστική είναι για παράδειγμα η απομάκρυνση της στρατιωτικής αντιπροσωπείας από το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο το οποίο ήταν δημιουργημά του Στρατού. Επιπλέον η πιθανή ένταξη της χώρας στην ΕΕ θα

σήμαινε και το οριστικό τέλος της εξουσίας που ασκεί ο Στρατός στην πολιτική ζωή της χώρας.

Στη μεταπολεμική ιστορία της Τουρκίας ο Στρατός έχει καταλάβει Πραξικοπηματικά την εξουσία τρεις φορές (1960, 1971 και 1980) και μια ακόμα το 1997 με ένα πιο συγκεκαλλυμένο τρόπο. Το 1997, γνωστό και ως Πραξικόπημα light ο Στρατός ανέτρεψε την κυβέρνηση συνασπισμού υπό τον ισλαμιστή Νετζμεντίν Ερμπακάν, ενώ στη συνέχεια έθεσε εκτός νόμου το Κόμμα του Refah Partisi – Κόμμα Ευημερίας και καταδίκασε και τον ίδιο¹⁸. Το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης του Erdogan αποτελεί μετεξέλιξη του Κόμματος της Αρετής, μετά τη διάλυση του το 2001, το οποίο με τη σειρά του είχε διαδεχθεί το Κόμμα της Ευημερίας όταν αυτό τέθηκε εκτός νόμου. Αν λάβει κανείς υπόψη την πορεία αυτή δε θα ήταν σε καμία περίπτωση περίεργο αν τελικά το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης διαλυόταν, το θέμα είναι ότι μια τέτοια κίνηση θα προσέθετε ακόμα μεγαλύτερο πολιτικό γόητρο στον αρχηγό του Κόμματος και στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, αφού στο προσωπό τους θα βλέπουν τους κατατρεγμένους από το το Στρατό Ισλαμιστές που μάχονται για την πρόοδο της πατρίδας. (Zaman, 30/ 4/ 2008)

Τον Μάρτιο του 2007 έγιναν νέες αποκαλύψεις σχετικά με τα σχέδια πραξικοπήματος που ετοιμάζε ο Στρατός προκειμένου να ανατρέψει την εξουσία του Erdogan. Η δημοσίευση αποσπασμάτων από τα απομνημονεύματα του πρώην αρχηγού του Ναυτικού Ozden Ornek¹⁹, αποκάλυπταν ότι ο Στρατός σχεδίαζε το 2004 πραξικόπημα, με σκοπό την αποτροπή της ενταξιακής πορείας της χώρας και το ενδεχόμενο επανένωσης της Κύπρου βάσει του σχεδίου Ανάν. Ο τότε αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Ozkok ναι μεν εμπόδισε την υλοποίηση του σχεδίου, συμφωνήθηκε ωστόσο να προκαλέσουν την πτώση της Κυβέρνησης με δημοκρατικό τρόπο προχωρώντας σ' ένα πιο έμμεσο πραξικόπημα, δεδομένου ότι οι διεθνείς συγκυρίες δεν επέτρεπαν την εισβολή του Στρατού στην Άγκυρα και αποφάσισαν να εξεγείρουν εναντίον της κυβέρνησης τη δικαιοσύνη, τα συνδικάτα, τους πρυτάνεις, τις φοιτητικές οργανώσεις και την κοινωνία των πολιτών, με σκοπό να προκαλέσουν κοινωνικό χάος που θα οδηγούσε στην πτώση της.

Αν θεωρήσουμε ότι οι αποκαλύψεις αυτές είναι βάσιμες δεν είναι τυχαία η γενική αναταραχή που επικράτησε στην χώρα την άνοιξη του 2007, που σηματοδεύτηκε από μεγάλα συλλαλητήρια και τις διακηρύξεις του Στρατού ότι θα

---

¹⁸ Εκτενή αναφορά σχετικά με το Πραξικόπημα του 1997 και την απαγόρευση του Κόμματος γίνεται σε παρακάτω κεφάλαιο.

¹⁹ Περιοδικό Νοκτά, Μάρτιος 2007.

λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να διασφαλιστεί η ειρήνη, η ασφάλεια και η κοσμικότητα του Κράτους. Επίσης δεν ήταν τυχαία η τροπή που πήρε η εκλογή του νέου Προέδρου Abdullah Gül και την προσπάθεια ακύρωσης της εκλογής του από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο για διάταξη που δεν αναφέρεται καν στον Σύνταγμα της χώρας. Πολλοί μελετητές σημειώνουν ότι η περίπτωση του Προέδρου αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια δικαστικού Παξικοπήματος και τώρα σειρά έχει ο Πρωθυπουργός της χώρας με αφορμή τις μεταρρυθμίσεις για την μαντίλα.

Η τακτική των Δικαστικών Πραξικοπημάτων και η εξέλιξη που θα έχουν σαφώς είναι αβέβαιες το μόνο που είναι δεδομένο είναι ότι στο παραλήρημα αυτό του Στρατού ο μόνο κερδισμένος είναι ο Erdogan και το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης. Ο Erdogan περνώντας στην αντεπίθεση συνέθεσε την παραπομπή του ιδίου, του Κόματος και του Προέδρου της Τουρκίας με το σκάνδαλο της Ergenekol²⁰, δήλωσε μάλιστα χαρακτηριστικά ότι *«Όλα αυτά συμβαίνουν επειδή προσπαθούμε να εξαρθρώσουμε τις συμμορίες, που θέλουν να ξαναφέρουν τις παλιές, σκοτεινές μέρες στην Τουρκία. Αυτοί που κυβερνούσαν τη χώρα από χρυσελεφάντινους πύργους, ανησυχούν τώρα με τη σημερινή της πορεία. Κανείς όμως δεν μπορεί να μας σταματήσει. Αναμφίβολα η προς εμάς υποστήριξη του εκλογικού σώματος θα ενισχυθεί»*²¹. Παρότι ως αφορμή προβάλλεται το ζήτημα της μαντίλας στην πραγματικότητα η προσφυγή στο Συνταγματικό δικαστήριο δεν είναι άσχετη με την υπόθεση Ergenekol, δεδομένου ότι άνοιξαν οι ασκοί του Αιόλου και η μια αποκάλυψη οδηγούσε στην άλλη και η λύση του αινίγματος έφτανε όλο και πιο κοντά στην ανάμειξη του Στρατού με την Οργάνωση. Ο Δικαστικός αυτός αποπροσανατολισμός οργανώθηκε προκειμένου να αποφευχθεί ο περαιτέρω διασυρμός του Στρατού. Πάντως σύμφωνα με δημοσιεύματα του Τύπου στόχος της Οργάνωσης όπως αποκαλύφθηκε από δικά της μυστικά έγγραφα ήταν η πρόκληση χάους και αναρχίας με σκοπό να διευκολύνει και να προετοιμάσει το έδαφος για να αναλάβει δράση ο Στρατός και απομακρύνει την Κυβέρνηση Erdogan.

---

²⁰ η υπόθεση «άνοιξε» στα τέλη Ιανουαρίου, με τη σύλληψη του απόστρατου αντιστράτηγου Βελί Κιουτσούκ, πρώην διοικητής της περιβόητης αντιτρομοκρατικής υπηρεσίας JITEM, που ευθύνεται για χιλιάδες δολοφονίες Κούρδων κι όχι μόνο στη δεκαετία 1990. και 32 ακόμη επιφανών εκπροσώπων του παρακράτους και εγκληματικών οργανώσεων, συνδεδεμένων με την υπόθεση Σουσουρλούκ, με την τουρκική μαφία, ανάμεσα τους συνελήφθη και η εκπρόσωπος τύπου του Τουρκικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου, ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης και πολλοί άλλοι. Η αστυνομία εξετάσει αν η οργάνωση έχει κάποια σχέση με τη δολοφονία του Αρμένιου δημοσιογράφου Hrant Dink, ενώ επιβεβαιώθηκαν σχέδια δολοφονία του Τούρκου συγγραφέα Ορχάν Παμούκ και πολλών ακόμα Κούρδων ακτιβιστών.

²¹ Εφημερίδα Zaman, 23 Μαρτίου 2008.

Εξάλλου, με δηλώσεις του ο Ολι Ρεν, ο οποίος επισκέφθηκε στις αρχές Μαΐου 2008 την Άγκυρα, επανέλαβε ότι το θέμα της απαγόρευσης του κυβερνώντος ΑΚΡ πρέπει να διευθετηθεί βάσει των αρχών της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Σε συνέντευξή του στη «Μιλιέτ» πρότεινε μάλιστα την καθιέρωση του θεσμού του συνήγορου του πολίτη για τη διευθέτηση του προβλήματος της μαντίλας ή παραπόνων και διαφορών ήσσονος σημασίας, *«ώστε οι υποθέσεις αυτές να μην καταλήγουν στα δικαστήρια»*.

α.iii. Διεθνές Δίκαιο και Μαντίλα.

Η μαντίλα έχει αναχθεί σε μείζον ζήτημα για το λόγο ότι αποτελεί ένα εμφανές σύμβολο του Ισλάμ και πίσω από όλους αυτούς τους Νόμους που κατά καιρό έχουν ψηφιστεί και πίσω από όλες αυτές τις διαμάχες και τις απαγορεύσεις δε βρίσκεται τίποτε άλλο από τον γνωστό πόλεμο Κεμαλιστών και Ισλαμιστών. Έτσι προκειμένου να εξαφανιστεί από την κοινωνική και καθημερινή ζωή ένα εμφανές θρησκευτικό σύμβολο, αγνοούνται στη συγκεκριμένη περίπτωση θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών. Σένα κράτος όμως που προβάλλει την πρόοδο του, τον Εκδημοκρατισμό του, δεν είναι δυνατόν να απαγορεύει στις γυναίκες να ασκήσουν τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα τους ανάμεσα στα οποία είναι και η ελευθερία της επιλογής, το δικαίωμα στην εκπαίδευση και τις θρησκευτικές ελευθερίες. Το Human Right Watch είχε τονίσει ότι με την απαγόρευση της μαντίλας καταστρατηγούνται θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών και αγνοεί το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής, ενώ παράλληλα παραβιάζεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα της θρησκείας και την ελευθερία έκφρασης²².

Στο Διεθνές Δίκαιο από τις πρώτες κιόλας Συμβάσεις και Διακηρύξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα αναγνωρίστηκε η ανάγκη εξασφάλισης του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης και το δικαίωμα στην εκπαίδευση χωρίς καμία διάκριση. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση εξασφαλίζεται στο άρθρο 26 παρ.1 στην Οικουμενική Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και το άρθρο 13 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, που ορίζει *ότι τα συμβαλλόμενα μέρη του παρόντος Συμφώνου αναγνωρίζουν το δικαίωμα όλων στην εκπαίδευση, καθώς επίσης συνεχίσει προβάλλοντας λεπτομέρειες σχετικά με το σκοπό και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, το σημαντικό ρόλο των δασκάλων και την ανάγκη να δημιουργηθούν διεθνείς οργανισμοί που θα*

---

²² Human Rights Watch, (2004, June 29). Memorandum to the Turkish Government on Human Rights Watch's Concerns with Regard to Academic Freedom in Higher Education and Access to Higher Education for Women who Wear the Headscarf. p.8. Retrieved <http://www.hrw.org/background/eca/turkey/2004>.

προωθούν και θα εξασφαλίσουν την εφαρμογή μιας ενιαίας διεθνούς εκπαιδευτικής πολιτικής. Η επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα που είναι υπεύθυνη για την ερμηνεία και εφαρμογή του Συμφώνου τόνισε ότι «η Εκπαίδευση έχει διπλό ρόλο από τη μία αποτελεί από μόνη της αναφαίρετο δικαίωμα των ανθρώπων, από την άλλη όμως είναι και αναπόσπαστο μέρος για την εξασφάλιση και των υπολοίπων ανθρωπίνων δικαιωμάτων²³».

Ο εξαναγκασμός των γυναικών για το αν θα πρέπει να φορούν μαντίλα ή όχι παραβιάζει βασικές αρχές και δικαιώματα των γυναικών, όπως την ελεύθερη βούληση και τη θρησκευτική ελευθερία, δεδομένου ότι η απαγόρευση της μαντίλας στα σχολεία και στις δημόσιες υπηρεσίες ήταν στην ουσία απαγόρευση ενός εμφανούς συμβόλου του Ισλάμ. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα προτρέπει τις Αρχές των κρατών μελών να μην προβαίνουν σε ρυθμίσεις που περιορίζουν την θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία της συνείδησης. Τα κράτη που υιοθετούν κανόνες που απαγορεύουν την χρήση εμφανών συμβόλων της θρησκείας δεν διαφέρουν από κράτη όπως το Ιράν και τη Σαουδική Αραβία που παραβιάζουν βάνουσα δικαιώματα αυτού του είδους.²⁴

Η Διεθνής Αμνηστία σε έκθεση της αναφέρει ότι η κατάσταση στην Τουρκία είναι ιδιαίτερα ανησυχητική και αναμένεται να γίνει ακόμα χειρότερη. Επιπλέον τονίζει ότι η απαγόρευση της μαντίλας στα Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα αυξάνει τις διακρίσεις εναντίον των γυναικών και περιορίζει την ελεύθερη πρόσβαση στο δικαίωμα στην εκπαίδευση και τα ποσοστά των γυναικών που εγκαταλείπουν τις σπουδές τους ή δεν πηγαίνουν καν να σπουδάσουν ή ακόμα αποβάλλονται από τα Πανεπιστήμια για αυτό το λόγο είναι όλο και πιο αυξανόμενα γεγονός που θα έπρεπε να θορυβεί το ίδιο το κράτος, αφού με αυτό τον τρόπο αυξάνεται και το ποσοστό των αναλφάβητων και κατά συνέπεια και της ανεργίας.

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα στο άρθρο 18 εγγυάται την θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία συνειδήσεως, ενώ βάσει του άρθρου 18 προβλέπονται κάποιοι πιθανοί περιορισμοί κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Έτσι τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να *απαγορεύσουν δια νόμου την θρησκευτική ελευθερία όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο για τη δημόσια ασφάλεια και τάξη και για την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των υπολοίπων*. Στην επίσημη ερμηνεία του άρθρου 18 που δόθηκε από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών τονίστηκε ότι τα συμβαλλόμενα μέρη θα πρέπει να σέβονται και να εφαρμόζουν το άρθρο 18 ακόμα και όταν

²³ Human Rights Watch , a.g.e., s.8, from footnote 7 ECSCR Committee General Comments, v. 13, prg.1

²⁴ Human Rights Watch, retrieved. <http://www.hrw.org/backgroundunder/eca/turkey/2004>. p.22.

βρίσκονται υπό Στρατιωτικά καθεστώτα, ενώ οι περιορισμοί που προβλέπονται θα πρέπει να εφαρμόζονται σε εξαιρετικές περιπτώσεις δεδομένου ότι ούτως η αλλιώς η θρησκευτική ελευθερία και η ελευθερία έκφρασης και άσκησης της πίστης προστατεύεται, ενώ επιπλέον τόνισε ότι *η ελευθερία άσκησης της πίστης δεν περιορίζεται μόνο στην τέλεση θρησκευτικών λειτουργιών αλλά περιλαμβάνει πολλές πτυχές μεταξύ των οποίων και την ενδυμασία ως μέσω έκφρασης της θρησκείας*²⁵. Σχετικά με τους περιορισμούς που προβλέπονται στην παράγραφο 3 του άρθρου 18 υπογράμμισε ότι *αυτοί δεν μπορούν να εφαρμόζονται με τρόπο που θα ενισχύεται οποιασδήποτε μορφή διάκρισης*, κάτι που προβλέπεται και από το άρθρο 26 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα²⁶ το οποίο απαγορεύει τη θέσπιση οποιουδήποτε νόμου που θα προβλέπει διακρίσεις σε οποιοδήποτε τομέα και αυτό δε περιορίζεται μόνο στα δικαιώματα που προβλέπονται και προστατεύονται από το Σύμφωνο²⁷. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η Τουρκία με την απαγόρευση της μαντίλας παραβιάζει τα προηγούμενα και στην ουσία υιοθετεί και εφαρμόσει νομοθεσία που προωθεί τη διάκριση εις βάρος των γυναικών καθώς και το δικαίωμα για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, αφού στην ουσία η πρακτική που εντοπίζεται στην Τουρκία αποκλείει της γυναίκες που φορούν μαντίλα, το σύμβολο του Ισλάμ από την Εκπαίδευση.

Στην ετήσια έκθεση του 2004 για τα δικαιώματα των Γυναικών στην Τουρκία που δημοσιεύτηκε την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας τόνισε ότι από τη στιγμή που δεν προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών δε μπορεί να γίνει λόγος για γενικότερη πρόοδο και σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εκδημοκρατισμό του Κράτους. Ενώ συνεχίζει λέγοντας ότι είναι ευθύνη όλων και της εκάστοτε Κυβέρνησης, αλλά και από τη βάση της κοινωνίας και του απλού λαού να προστατεύονται και να βελτιώνονται τα δικαιώματα των γυναικών σε κοινωνική, πολιτική, οικονομική και πολιτιστική βάση προωθώντας τις αρχές της ισότητας, της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της εξάλειψης κάθε μορφής διάκρισης ιδιαίτερα σε Μουσουλμανικά Κράτη που χρόνια τώρα είναι στο μάτι του κυκλώνα.²⁸.

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο η Θρησκευτική ελευθερία προστατεύεται από το άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί σχετικά με το ζήτημα της μαντίλας μετά από προσφυγή της Leyla Şahin κατά της Τουρκίας. Στις 10

²⁵ UN Human Rights Committee, (1993, June 30). CCPR, Article 18: Freedom of religion, thought and conscience. [General Evaluation 22](#).

²⁶ Human Rights Watch, retrieved [www.hrw.org.back.ground/eca/turkey/2004](http://www.hrw.org/back.ground/eca/turkey/2004), p.29.

²⁷ To General Comment 18, para.12, "When legislation is adopted any law, it must comply with the requirement of article 26 that its content should not be discriminatory. In other words, the enforcement of the principle of non-discrimination contained in article 26 is not limited to those rights provided in the Covenant."

²⁸ 8 Mart Önce Yaşam Hakkı (=March 8 First right to life). (2004, March 8). [Human Rights Foundation's Bulletin: Women's Rights Human Rights Special Volume, 1](#).

Νοεμβρίου του 2005 το τμήμα Ευρείας Συνθέσεως του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου αποφάνθηκε ότι το αίτημα της ενάγουσας ότι παρεμποδίζεται η πρόσβαση της στην Εκπαίδευση επειδή φοράει μαντίλα δεν ευσταθεί. Το Δικαστήριο εξέτασε κατά πόσο είναι νόμιμη η απαγόρευση και αν ευσταθεί η δικαιολογητική βάση της απαγόρευσης ή της άρση της, επιπλέον εξέτασε τον αντίκτυπο της απόφασης της και κατέλειξε σε πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα που θα αναλυθούν στη συνέχεια²⁹.

αiv.Υπόθεση Leyla Şahin

Η Leyla Şahin, πεμπτοετής τότε φοιτήτρια της Ιατρική Σχολής, μετεγγράφει από το Πανεπιστήμιο Cerrahpaşa στο Πανεπιστήμιο Uludağ, όπου δεν της επιτράπηκε ούτε καν η είσοδος στο Πανεπιστήμιο γιατί φορούσε μαντίλα, παρότι είχε όλα τα απαραίτητα έγγραφα για την μετεγγραφή της και είχε εισαχθεί στην Ιατρική Σχολή μετά από τις προβλεπόμενες εισαγωγικές εξετάσεις. Η απαγόρευση αυτή θεωρήθηκε άδικη και παράνομη από την ίδια και αφού εξάντλησε όλα τα εσωτερικά ένδικα μέσα προσέφυγε και στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με σκοπό να διεκδικήσει το δικαίωμα στην Εκπαίδευση αλλά και της ελευθερίας να φοράει μαντίλα, όπως προβλέπει η Ισλαμική Θρησκεία.

Και παλιότερα είχε γίνει προσπάθεια να φτάσει το ζήτημα της μαντίλας και της απαγόρευσης της στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, χωρίς όμως επιτυχία. Το 1993 είχαν προσφύγει με αγωγή κατά της Τουρκίας η Şenay Karaduman και η Lamia Akbulut, γιατί τους απαγορεύτηκε να χρησιμοποιήσουν στα διπλώματα τους φωτογραφίες τους που φορούσαν μαντίλα, αλλά η τότε Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την εξέταση της υπόθεσης την έκρινε απαράδεκτη. Έτσι όταν η προσφυγή της Leyla Şahin κυρήχθηκε παραδεκτή στις 2 Ιουλίου του 2002, θεωρήθηκε μεγάλη επιτυχία στον κύκλο των Ισλαμιστών της Τουρκίας, καθώς ευελπιστούσαν ότι θα δικαιωθούν, αλλά δυστυχώς διαψευστήκαν από την τελική ετυμηγορία του Δικαστηρίου.

Στις 10 Δεκεμβρίου του 2005, μετά από την ολοκλήρωση της ακροαματικής διαδικασίας στο Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως³⁰ το αίτημα της Leyla

---

²⁹ ECtHR , press release and the dissenting opinion. <http://www.echr.coe.int>.

³⁰ Στις 29 Ιουλίου του 2004, το τέταρτο Τμήμα του Δικαστηρίου είχε απορρίψει την προσφυγή της Leyla Şahin και δέχτηκε μεν ότι η απαγόρευση είναι παρέμβαση στην Θρησκευτική ελευθερία της ενάγουσας, αλλά η παρέμβαση αυτή ήταν αποδεκτή στην Τουρκική κοινωνία προκειμένου να διασφαλιστεί η δημόσια τάξη και η κοσμικότητα του Κράτους. Η Leyla Şahin τότε ζήτησε να εξεταστεί η

Şahin απορρίφθηκε και το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν παραβιάζεται η Θρησκευτική ελευθερία και το δικαίωμα στην Εκπαίδευση με την απαγόρευση της μαντίλας στα Πανεπιστήμια. Έτσι λοιπόν βάσει των ειδικών συνθηκών που επικρατούν στην Τουρκία το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαγόρευση είναι νόμιμη και πλήρως συμβιβασμένη με το Διεθνές Δίκαιο, δεδομένου ότι με αυτό τον τρόπο προστατεύονται τα δικαιώματα των υπολοίπων πολιτών και εξασφαλίζεται η δημόσια τάξη και προστατεύεται ο κοσμικός χαρακτήρας του Κράτους.

Το τμήμα Ευρείας Συνθέσεως δέχτηκε ότι η Θρησκευτική ελευθερία είναι από τα θεμελιώδη δικαιώματα που θα πρέπει να εξασφαλίζονται από τα Δημοκρατικά Κράτη, αλλά τόνισε επίσης ότι στο Άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν υπάρχει αναλυτική ερμηνεία όλων των μορφών που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο της Θρησκευτικής Ελευθερίας. Όσον αφορά το δικαίωμα στην Εκπαίδευση το Δικαστήριο τόνισε ότι αποτελεί αναπόσπαστο δικαίωμα των πολιτών μιας Δημοκρατικής κοινωνίας και απαραίτητο στοιχείο για την προαγωγή και των υπολοίπων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρόλο αυτά το κάθε Κράτος είναι υπεύθυνο και έχει το βάρος να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να εξασφαλίσει την ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση χωρίς καμία διάκριση. Στην συγκεκριμένη περίπτωση το Δικαστήριο αναγνώρισε στην ενάγουσα ότι πληρούσε όλα τα απαραίτητα τυπικά προσόντα για να εγγραφεί στο Πανεπιστήμιο της επιλογής της, καθώς και ότι αποτελεί παραβίαση του δικαιώματος της στην Εκπαίδευση το γεγονός ότι δεν τις επιτρεπόταν η είσοδος της στο Πανεπιστήμιο, αλλά επίσης γνώριζε σχετικά με τη νομοθεσία που απαγόρευε την μαντίλα στα Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και παρόλο αυτά επέμενε να την αγνοεί.

Το Δικαστήριο στην απόφαση του υπογράμμισε ότι δεν επιθυμούσε να επέμβει στην εσωτερική Νομοθεσία του Τουρκικού Κράτους και δεν ήταν αρμόδιο για να κάνει κάτι τέτοιο έτσι δήλωσε ότι: *«το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση να αντικαταστήσει τις Πανεπιστημιακές Αρχές στην έκδοση Κανονισμών και στην εφαρμογή τους. Οι Πανεπιστημιακές Αρχές χάρη στην συνεχή και άμεση επαφή με την εκπαιδευτική κοινότητα είναι οι πλέον αρμόδιες και γνωρίζουν καλύτερα από ένα Διεθνές Δικαστήριο ποιες είναι οι τοπικές ανάγκες και πως μπορεί να διασφαλιστεί η καλύτερη λειτουργία των Πανεπιστημίων.[...] Επιπλέον το δικαστήριο θεωρεί ότι οι κανόνες αυτοί υιοθετήθηκαν από το Τουρκικό Κράτος με ξεκάθαρο στόχο, την προστασία του κοσμικού χαρακτήρα και τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης. [...] Το άρθρο 9 της ΕΣΔΑ δεν εγγυάται και δεν διασφαλίζει την*

υπόθεση της από το Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως και το αίτημα της έγινε αποδεκτό από το Πενταμελές Τμήμα.

υιοθέτηση οποιασδήποτε πρακτικής που πηγάζει από την ελευθερία της θρησκευτικής πίστης [...] καθώς επίσης δεν προστατεύει άτομα που επιμένουν να αγνοούν κανόνες και νόμους του Κράτους τους, που έχουν υιοθετηθεί με νόμιμο τρόπο. [...] Έτσι το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ³¹».

αν.Η μαντίλα στην Ευρώπη

Το ζήτημα της μαντίλας³² δεν απασχολεί αποκλειστικά και μόνο την Τουρκική σύγχρονη κοινωνία, αντίθετα έχει αναχθεί σε μείζον κοινωνικό θέμα για πολλά Ευρωπαϊκά Κράτη, κυρίως μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στην Αμερική. Η 11/9 και τα αντιισλαμικά αισθήματα που ανέπτυξε στα Δυτικά Κράτη, είχε σαν αποτέλεσμα και τη δημιουργία αρνητικών θέσεων και απέναντι στο ζήτημα της μαντίλας στα πλαίσια μιας γενικευμένης Ισλαμοφοβίας. Έτσι ευρωπαϊκά Κράτη όπως η Γαλλία, η Γερμανία, η Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο, το ένα μετά το άλλο άρχισαν να απαγορεύουν τη χρήση της μαντίλας προκειμένου να διασφαλιστούν οι Δημοκρατικές και κοσμικές αρχές του Κράτους. Στην πραγματικότητα με την απαγόρευση αυτή δεν εξασφάλιζαν τις Δημοκρατικές Αρχές αλλά έπλητταν ένα φανερό σύμβολο του Ισλάμ και με αυτό τον τρόπο πίστευαν ότι προστατεύονται από την επέλαση του Ισλαμικού φανατισμού και εξτρεμισμού.

Η περίπτωση της Γαλλίας θα μπορούσε να συγκριθεί με εκείνη της Τουρκίας. Το ζήτημα της μαντίλας στη Γαλλία έχει πολλές ειδικές εκφάνσεις και πρωτοεμφανίστηκε το 1905, ως αποτέλεσμα της έντονης διαμάχης Κράτους-Εκκλησίας. Επιπλέον η απαγόρευση της μαντίλας στη Γαλλία συνδέεται άμεσα με την πολιτική που υιοθετεί το Κράτος έναντι των μειονοτήτων και το αυξανόμενο πρόβλημα που αντιμετωπίζει με τους μουσουλμάνους μετανάστες που έχει στην επικράτεια της. Η Γαλλία στα πλαίσια της κοσμικότητας της δεν έχει αναγνωρίσει

---

³¹ "As to how compliance with the internal rules should have been secured, it is not for the Court to substitute its view for that of the university authorities. By reason of their direct and continuous contact with the education community, the university authorities are in principle better placed than an international court to evaluate local needs and conditions or the requirements of a particular course[...] Besides, having found that the regulations pursued a legitimate aim, it is not open to the Court to apply the criterion of proportionality in a way that would make the notion of an institution's "internal rules" devoid of purpose. Article 9 does not always guarantee the right to behave in a manner governed by a religious belief[...]and does not confer on people who do so the right to disregard rules that have proved to be justified.[...] In the light of the foregoing and having regard to the Contracting States' margin of appreciation in this sphere, the Court finds that the interference in issue was justified in principle and proportionate to the aim pursued[. ...] Consequently, there has been no breach of Article 9 of the Convention."

³² Για την Ισλαμική μαντίλα έχει επικρατήσει ο όρος hijab, που στην πραγματικότητα δεν προσδίδει ακριβή απεικόνιση της, η λέξη hijab είναι αραβική και σημαίνει κουρτίνα, κάλλυμα . Η ορολογία αυτή επικράτησε όταν το ζήτημα της μαντίλας πήρε διαστάσεις μεγάλης αντιπαράθεσης ανάμεσα στα Φεμινιστικά κινήματα και τους Εθνικιστές της Αιγύπτου κατά τη διάρκεια της Βρετανικής αποικιοκρατίας. Στο Κοράνι η μαντίλα αναφέρεται με την ονομασία Khimar.

καμία μειονότητα, προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε διάκριση με βάση την εθνική ή θρησκευτική ταυτότητα και οποιοδήποτε πρόβλημα αφομοίωσης των μειονοτήτων στο Γαλλικό σύστημα. Παρόλα αυτά η Κρατική αυτή ουδετερότητα δεν τηρήθηκε πιστά αφού είναι φανερό η υποστήριξη των Χριστιανικών και Εβραϊκών ομάδων, ενώ οι μουσουλμανικές δεν απολαμβάνουν το ίδιο πλήθος ελευθεριών, με ποιο χαρακτηριστικό το παράδειγμα της πρόσφατης απαγόρευσης της μαντίλας το 1999.

Ο νόμος, που τέθηκε σε ισχύ τον Σεπτέμβριο του 2004 είχε στόχο τον οριστικό διαχωρισμό κράτους-εκκλησίας. Ο νόμος αυτός συνοδεύτηκε από πολλές αποβολές μαθητριών³³ και από αντιδράσεις των μουσουλμανικών κοινοτήτων που υποστήριξαν ότι το μέτρο συνιστά παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αποτελεί επίθεση κατά του ισλαμισμού. Ο νόμος απαγορεύει όχι μόνο τις μαντίλες, αλλά και τους μεγάλους χριστιανικούς σταυρούς, τα εβραϊκά «καπέλα» κιά, και τα τουρμπάνια των σιχ, μεταξύ άλλων. Να σημειωθεί ωστόσο ότι η μαντίλα απαγορεύεται στα δημόσια σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ δεν υφίσταται απαγόρευση στα Πανεπιστήμια, ο νόμος με αυτό τον τρόπο ήθελε να προστατέψει τις ανήλικες μουσουλμάνες που δεν είχαν την ελευθερία να αποφασίσουν από μόνες τους αν θα φορέσουν ή όχι το σύμβολο της θρησκείας τους και λόγω της ηλικίας αυτό θα ήταν αποτέλεσμα παρότρυνσης ή επιβολής από την οικογένεια τους.

Η περίπτωση της Γερμανίας διαφέρει πολύ από αυτή της Γαλλίας. Η Γερμανία ποτέ δεν είδε με θετικό μάτι τους μουσουλμάνους μετανάστες, κυρίως Τούρκους και τους αντιμετώπισε με καχυποψία και δεν συνέβαλλε ποτέ στην αφομοίωση τους στην τοπική κοινωνία αντίθετα τους θεωρούσε ξένο σώμα που φιλοξενείται στη χώρα τους και μέχρι σήμερα τους ακολουθεί το προσωνύμιο «Guest arbeiter», δηλαδή φιλοξενούμενοι εργάτες που κάποια στιγμή θα γυρίσουν στην πατρίδα τους.

Στην Γερμανία το ζήτημα της μαντίλας πήρε μεγαλύτερες διαστάσεις το 2003 με την υπόθεση της δασκάλας σε μουσουλμανικό σχολείο Freshta Ludin που αρνήθηκε να βγάλει τη μαντίλα προκειμένου να διατηρήσει τη θέση της στο δημόσιο στην περιοχή της Baden-Württemberg. Η Ludin προσέφυγε στο Συνταγματικό Δικαστήριο, η απόφαση του οποίου έχει τεράστιο ενδιαφέρον

---

³³ Το γαλλικό υπουργείο Παιδείας, έδωσε στις διευθύνσεις των σχολείων το πράσινο φως να λάβουν μέτρα κατά των μαθητριών που αρνούνται να συμμορφωθούν και ο αριθμός τους υπολογίζεται να ξεπερνάει τις 150 μαθήτριες ετησίως. Επιπλέον σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας, οι μαθήτριες όχι μόνο δεν επιθυμούν να βγάλουν την μαντίλα προκειμένου να συνεχίσουν το σχολείο, αντίθετα επιλέγουν να συνεχίσουν τα μαθήματα τους δια αλληλογραφίας.

δεδομένου ότι διαφέρει παρασάγγας από την απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην υπόθεση της Sahin v Turkey. Σύμφωνα λοιπόν με το Συνταγματικό δικαστήριο της Γερμανίας η Ludin είχε το δικαίωμα να φοράει μαντίλα ως δημοσίου υπάλληλος δεδομένου ότι δεν υπάρχει κάποιος σχετικός νόμος που να το απαγορεύει, ενώ σημειώθηκε ότι το νόημα και η ερμηνεία της μαντίλας δίνεται σε άμμεση συνάρτηση με το άτομο που τη φοράει και δε θα πρέπει να θεωρείται ως σύμβολο καταπίεσης των γυναικών καθώς και ότι η μαντίλα *per se* δε θα μπορούσε να αποτελέσει εμπόδιο στην πρόσβαση στην εκπαίδευση, κάτι που θα ερχόταν σε αντίθεση με τις Δημοκρατικές Αρχές της Γερμανίας³⁴.

Η νίκη όμως της Ludin σήμανε και την αρχή του τέλους δεδομένου ότι αμέσως μετά την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου υιοθετήθηκε από την ομοσπονδία της Baden-Württemberg νόμος που απαγόρευε τη μαντίλα στις δασκάλες και στους εν γένει δημοσίους υπαλλήλους καθώς και τους σταυρούς και τα Εβραϊκά κλπ. Το παράδειγμα αυτό ακολούθησαν και άλλες ομοσπονδίες που υιοθέτησαν παρόμοιες ρυθμίσεις. Το ζήτημα της μαντίλας επανήλθε στο προσκύνιο και μετά το τραγικό περιστατικό, όπου ένα τουρκος πατέρας σκότωσε την 16χρονη κόρη του στην Γερμανία επειδή αρνιόταν να φορέσει τη μαντίλα στο σχολείο δεδομένου ότι τα υπόλοιπα παιδιά την κορόιδευαν (Zaman 16/10/2008).

Ο ισλαμισμός έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις και στις ευρωπαϊκές χώρες και γίνονται αλλεπάλληλες έρευνες σχετικά με την καλύτερη αντιμετώπιση του θέματος. Τελικά δεν είναι ακόμα γνωστό αν αυτό που τρομάζει περισσότερο τα ευρωπαϊκά κράτη είναι η ετερότητα των μουσουλμάνων και η ανικανότητα να προσαρμοστούν σε νέες νοοτροπίες ή είναι ο φόβος απέναντι σε κάτι που φαίνεται πολύ δυναμικό και ταυτόχρονα φανατισμένο. Γεγονός είναι ότι και η Ελβετία³⁵ ακολούθησε το παράδειγμα της Γαλλίας και της Γερμανίας και της Τουρκίας και υιοθέτησαν νόμους που απαγορεύουν τη χρήση των θρησκευτικών συμβόλων μεταξύ των οποίων και την ισλαμική μαντίλα.

α.νι Μαντίλα και Κοράνι

Πολλοί είναι οι μελετητές που υποστηρίζουν ότι στο Κοράνι δεν υπάρχει κάποια σαφής ένδειξη που να προτρέπει τις γυναίκες να φορούν μαντίλα. Η αλήθεια είναι

---

³⁴ Dominic McGoldrick, *Human Rights and Religion: The Islamic Headscarf Debate in Europe*, Oxford and Portland: Hart Publishing 2006, p113.

³⁵ Υπόθεση της δασκάλας Dahlab που αρνήθηκε να βγάλει τη μαντίλα στο σχολείο. Οπ.π σελ 131.

ότι μια προσεκτική παρατήρηση στις σουρες του Κορανίου αποδεικνύει ότι η μαντίλα προέκυψε μάλλον από την προσπάθεια ερμηνείας των λόγων του Μωάμεθ παρά στα ίδια τα λογία του Μωάμεθ.

Οι Ισλαμιστές επικαλούνται τρία διαφορετικά σημεία του Κορανίου που θεωρούν ότι προστάζουν τις γυναίκες μουσουλμάνες να φορούν την ισλαμική μαντίλα³⁶. Αυτά είναι τα εξής :

◆ Όταν ρωτάτε τις γυναίκες του για κάτι που θέλετε, να τις ρωτάτε πίσω από το παραπέτασμα-κουρτίνα. Αυτό κάνει περισσότερο αγνές τις καρδιές σας και τις καρδιές τους (καθώς δε βλέπεστε). Δεν είναι (σωστό) για εσάς να ενοχλείται τον Απόστολο του ΑΛΛΑΧ και ούτε – ποτέ- επιτρέπεται να νυμφεφθείται τους συζυγούς του μετά από αυτόν. Κάτι τέτοιο για τον ΑΛΛΑΧ είναι μεγάλο (έγκλημα). ◆ (Q. 33:53).

◆ Ω εσύ Προφήτη ! Να πεις στις συζύγους σου, στις θυγατέρες σου και στις γυναίκες των πιστών, ότι πρέπει να ρίχνουν πάνω τους όταν κυκλοφορούν (τα εξωτερικά τους ρούχα) γκαλαμπίες(jelābib) (που καλύπτουν από το κεφάλι μέχρι τα πόδια), τούτο είναι πο κατάλληλο για να αναγνωρίζονται ως αγνές πιστές και να μην ενοχλούνται. Ο Αλλάχ είναι Πολυεύσπαχνος, Πανοικτίρμονας. (Q. 33:59)

◆ Και να πεις στις γυναίκες που πιστεύουν να κατεβάσουν τα βλέμματα και να προφυλάσσουν την αγνότητα τους και να μην επειδικνύουν τα στολίδια τους (τις ομορφίες τους) εκτός από αυτά που συνήθως φαίνονται εξωτερικά και να σύρουν το πέπλο (khumur) πάνω από τα στήθη τους και να μην εκθέτουν τις ομορφίες τους εκτός από τον πατέρα τους και τον άνδρα τους [...](Q. 24:31)³⁷

Στη πρώτη σουρά ο όρος ḥijāb, χρησιμοποιείται με την έννοια της κουρτίνας που θα αποκλείει και θα προστατεύει τις γυναίκες του Προφήτη από τον υπόλοιπο κόσμο. Στη δεύτερη σουρά ο όρος jilbāb χρησιμοποιείται με την έννοια

³⁶ Για την Ισλαμική μαντίλα έχει επικρατήσει ο όρος hijab, που στην πραγματικότητα δεν προσδίδει ακριβή απεικόνιση της, η λέξη hijab είναι αραβική και σημαίνει κουρτίνα, κάλυμμα . Η ορολογία αυτή επικράτησε όταν το ζήτημα της μαντίλας πήρε διαστάσεις μεγάλης αντιπαράθεσης ανάμεσα στα Φεμινιστικά κινήματα και τους Εθνικιστές της Αιγύπτου κατά τη διάρκεια της Βρετανικής αποικιοκρατίας. Στο Κοράνι η μαντίλα αναφέρεται με την ονομασία Khimar, Ḥijab και jilbāb

³⁷ Το Ιερό Κοράνιο, Ακαδημία Θρακική τεχνης και παράδοσης, Μετάφραση, Πανεπιστήμιο Al Zahar Εκδοση 1987, σελ 612-613.

της κελεμπίας που θα βοηθάει τις γυναίκες να προστατεύονται όταν κυκλοφορούν έξω. Ενώ στη Τρίτη σούρα ο όρος *khimār* χρησιμοποιείται με την έννοια της μαντίλας. Όπως γίνεται φανερό στο Κοράνι η έννοια της μαντίλας δίνεται με τον όρο *khimār* παρόλα αυτά έχει επικρατήσει να χρησιμοποιείται η λέξη *hijab* όταν αναφέρονται στο ζήτημα της μαντίλας αν και στη Κοράνικη Γλώσσα *hijab* έχει την έννοια της κουρτίνας που προστατεύει τις γυναίκες.

Η πρώτη σούρα όπως είναι φανερό αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο στις γυναίκες του Προφήτη και δε γίνεται λόγος για τις υπόλοιπες πιστές μουσουλμάνες. Στο Ισλάμ ο Προφήτης θεωρείται ιερό πρόσωπο και για αυτό όσοι ήταν συνδεδεμένοι μαζί του χαίρανε παρόμοιας εκτιμήσεως και για αυτό οι γυναίκες του θα έπρεπε να είναι άκρος ταπεινές και σεμνές, αλλά ταυτόχρονα καταλάμβαναν και μια ξεχωριστή θέση στην Ισλαμική κοινότητα³⁸ και ξεχώριζαν από τις υπόλοιπες μουσουλμανές. Δεδομένης λοιπόν της ιδιαίτερης αυτή θέσης τους ο Αλλάχ προέβλεπε ειδικές διαταγές για αυτές και όπως ορίζει το Κοράνι θα έπρεπε να παραμένουν σπίτι, απαγορευόταν να ξαναπαντρευτούν μετά το θάνατο του Προφήτη και θα έπρεπε να προστατεύονται από την υπόλοιπη κοινωνία. Έτσι πολλοί μελετητές πιστεύουν ότι η σούρα αυτή δεν απευθύνεται στις υπόλοιπες μουσουλμάνες και άρα δεν μπορεί να στηριχθεί στην συγκεκριμένη σούρα ότι η χρήση της μαντίλας προβλέπεται από αυτή.

Στη δεύτερη σούρα οι Μουσουλμάνες μαζί με τις γυναίκες του Προφήτη και τις κόρες προτρέπονται να φορούν κελεμπία όταν κυκλοφορούν δημόσια για να αναγνωρίζονται ότι είναι μουσουλμάνες και να μην παρενοχλούνται. Η δικαιολογητική βάση για τη σούρα αυτή είναι ότι κατά την περίοδο των πρώτων χρόνων του Ισλαμισμού οι σκλάβες δε καλύπτονταν με αποτέλεσμα να παρενοχλούνται και να ξυλοκοποούνται δημόσια για αυτό το λόγω ο Αλλάχ προστάζει τις πιστές του να καλύπτονται προκειμένου να γλιτώσουν από οποιαδήποτε ενόχληση. Στην πραγματικότητα την εποχή εκείνη η κελεμπία *Chador* χρησιμοποιούταν σαν σύμβολο της θρησκείας, και αναγνωριστικό σημάδι που ξεχώριζε τις μουσουλμάνες από τις σκλάβες και τις προσέδιδε τιμή.

Η Τρίτη σούρα είναι αυτή που δίνει πιο ξεκάθαρα την έννοια ότι οι Μουσουλμάνες θα πρέπει να καλύπτουν το κεφάλι τους και να μη δείχνουν τη γοητεία τους εκτός από αυτά που φαίνονται. Παρότι είναι ξεκάθαρο ότι το Κοράνι ορίζει τη μαντίλα έχει δημιουργηθεί ζήτημα ανάμεσα στους Ισλαμιστές σχετικά με το τι είναι φανερό στο γυναικείο σώμα. Βάσει των σύγχρονων μελετών έχουν

---

³⁸ Βλέπε σούρα (Q. 33:30,31,32)

επικρατήσει δυο διαφορετικά ρεύματα. Έτσι ανάλογα με το ρεύμα που ακολουθεί ο κάθε μελετητής εκφράζει και την αντίστοιχη άποψη. Το κίνημα των Hanafis, Jafari και Maliki πιστεύει ότι οι γυναίκες δεν είναι υποχρεωμένες να καλύπτουν το πρόσωπο και τα χέρια παρα μόνο το κεφάλι. Αντίθετα το ρεύμα των Shafis, Hanbalis και Wahhabis υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες θα πρέπει να καλύπτονται ολόκληρες δηλαδή να χρησιμοποιούν το τζαντόρ/ μπούρκα. Η σχολή αυτή υιοθετείται κυρίως από Θεοκρατικά, Αραβικά Κράτη και δεν παρατηρείται τέτοια φαινόμενο στην Τουρκία εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων στις ανατολικές περιοχές της χώρας. Σύμφωνα με τη δεύτερη σχολή είναι παράνομο και εναντία στις αρχές του Ισλάμ να αποκαλύπτει η γυναίκα οποιοδήποτε σημείο του σώματός της δημοσίως. Βάσει της θεωρίας που έχουν αναπτύξει και της ερμηνείας του Κορανίου φανερό είναι μονάχα το σημείο του σώματος που θα φανει κατά λάθος κατά αυτήν την έννοια ακόμα και το πρόσωπο και τα χέρια απαγορεύονται να είναι εκτεθειμένα³⁹.

Στην ουσία αυτό που παρατηρεί κανείς είναι ότι ανάλογα με την ερμηνεία που κάνει ο καθένας, παράγεται και η αντίστοιχη άποψη. Στην Τουρκία έχει υιοθετηθεί μια πιο σύγχρονη μορφή Ισλάμ και δεν γίνονται αποδεκτές οι πολύ φανατικές ερμηνείες του Κορανίου εκτός από πολύ περιορισμένους κύκλους εξτρεμιστών Ισλαμιστών. Η κοσμικότητα των μετερρυθμίσεων του Κεμάλ είχαν ακριβώς αυτό το στόχο να απομακρύνουν την Τουρκία από οποιαδήποτε σχέση με τα αραβικά κράτη και τα θεοκρατικά καθεστώτα που προσπαθούν να ερμηνεύσουν με τον πιο ακραίο τρόπο το Κοράνι. Οποια και αν είναι η θεωρία και η νοοτροπία που ωθεί κάποια σύγχρονη γυναίκα να φορέσει μαντίλα θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι το ζήτημα αυτό έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις στις μέρες μας και αναμένεται να υπάρξουν ακόμα περισσότερες εξελίξεις. Σε έρευνα που έγινε από την Εφημερίδα Hürriyet τον Απρίλιο του 2008, παρουσιάστηκαν σημαντικά στοιχεία ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζει το γεγονός ότι οι περισσότερες από τις γυναίκες που φορούσαν μαντίλα δεν γνώριζαν για ποιο λόγο το υπαγορεύει η θρησκεία τους και το 54% απαντούσε ότι έτσι τους έμαθαν από τα σπίτια τους. Η Ιπέκ Τσαλισλάρ, τουρκάλα συγγραφέας και υπέρμαχος της μαντίλας τόνισε ότι οι μουσουλμάνες φορούν μαντίλα για τον ίδιο λόγο που φορούν οι Χριστιανοί σταυρό, είδατε να έχει απαγορευτεί η είσοδος στο Πανεπιστήμιο σε κάποιο φοιτητή επειδή φορούσε σταυρό ; Σίγουρα η παρατήρηση αυτή έχει μια ισχυρή βάση, και είναι φανερό ότι ακόμα δεν έχει γίνει κατανοητό τι είναι αυτό που δημιουργεί τόση αναστάτωση όχι μόνο στην Τουρκία, αλλά και σε άλλα ευρωπαϊκά Κράτη το ζήτημα της μαντίλας. Μήπως τελικά

---

³⁹ Dominic McGoldrick, *Human Rights and Religion: The Islamic Headscarf Debate in Europe*, Oxford and Portland: Hart Publishing 2006, p.183.

θεωρούν ότι με τον τρόπο αυτό χτυπούν ένα σύμβολο του Ισλάμ ή οντως ανησυχούν τόσο πολύ για τον Κοσμικό χαρακτήρα των κρατών τους .

β. Τα ιεροδιδασκαλεία

Τα θρησκευτικά σχολεία, τα λεγόμενα İmam Hatip Lisesi ανήκουν στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά με την ιδιαιτερότητα ότι πέρα από τα μαθήματα που διδάσκονται και στα υπόλοιπα Γυμνάσια δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στη διδασκαλία της Ισλαμικής Θρησκείας. Τα σχολεία αυτά ιδρύθηκαν στα πλαίσια των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων και πρωτοεμφανίστηκαν το 1951 .

Στις 28 Ιουνίου του 1996, η Τουρκική Δημοκρατία από την εποχή της Δημιουργίας της για πρώτη φορά στην ιστορία της εξέλεξε ως Πρωθυπουργό της Τουρκίας ένα πολιτικό που δήλωνε ανοικτά ότι η πολιτική και προσωπική του Ιδεολογία είναι επηρεασμένη και βασισμένη στις Ισλαμικές αρχές και αξίες. Ο πρωθυπουργός αυτός ήταν ο Necmettin Erbakan, αρχηγός του Κόμματος της Ευημερίας (Refah Partisi- RP), που εξελέγει με ποσοστό 21,3% στις εκλογές του Δεκεμβρίου του 1995, εκμεταλλευόμενος την προηγούμενη πολιτική αναταραχή που επικρατούσε στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας και την κατηγορία και την τελική καταδίκη της Ciler από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο για διαφθορά⁴⁰. Έτσι μετά την αποτυχημένη Κυβέρνηση Συνασπισμού των Κενροδεξιών Κομμάτων και τα σκάνδαλα που προέκυψαν το Μάιο του 1996 δημιουργήθηκε Κυβέρνηση Συνασπισμού ανάμεσα στα φιλοισλαμικά Κόμματα RP και DYP με Πρωθυπουργό τον Erbakan⁴¹, δημιουργώντας την πεποίθηση ότι

---

⁴⁰ Υπήρχαν τρεις διαφορετικές κατηγορίες για διαφθορά εναντίον της Çiller. Το κόμμα RP πρότεινε στη Βουλή τη δημιουργία ειδικής εξεταστικής Επιτροπής για την διαλεύκανση των κατηγοριών εναντίον της Çiller και άλλων 30 βουλευτών του κόμματος ANAP. Η πρώτη έρευνα ξεκίνησε στις 24 Απριλίου του 1996, εξετάζοντας τους ισχυρισμούς ότι η Çiller κατά τη διάρκεια των ετών 1994-1995, όταν ήταν Πρωθυπουργός της Τουρκίας, ότι δωροδοκήθηκε με σκοπό να ευνοήσει συγκεκριμένες ιδιωτικές εταιρίες κατά την αποκρτικοποίηση της ηλεκτρικής εταιρίας TEDAS. Η δεύτερη έρευνα ξεκίνησε στις 10 Μαΐου του 1996 και αφορούσε στην κατηγορία ότι αναμείχθηκε παράνομα σε πλειστηριασμό για την πώληση κρατικών μετοχών στην αυτοκινητοβιομηχανία Tofas. Η τρίτη κατηγορία ήρθε από βουλευτή του Κόμματος RP, Şevket Kazan που κατηγορήσε ανοικτά την Çiller, ότι καταχράστηκε μυστικά Πρωθυπουργικά Κονδύλια του Κράτους που ξεπερνούσαν τα 500 δισεκατομμύρια Τουρκικές Λίρες , δηλαδή περίπου 7 εκατομμύρια δολάρια, πριν εγκαταλείψει τα καθήκοντά της τον Μάρτιο του 1996. Η ειδική εξεταστική Επιτροπή έκρινε ένοχη την πρώην Πρωθυπουργό. Επίσης δικάστηκε από Το Συνταγματικό Δικαστήριο και βάσει της καταδικαστικής απόφασης του σε βάρος της Çiller της απαγόρευσε να καταλάβει τη Πρωθυπουργική Θέση τον Ιανουάριο του 1997, μετά τη θητεία του Υιλμαζ, όπως είχε συμφωνηθεί κατά το σχηματισμό Κυβέρνησης Συνασπισμού ύστερα από τις εκλογές του 1995, η απόφαση αυτή του Συνταγματικού Δικαστηρίου θα σηματοδοτούσε τον αποκλεισμό της από την πολιτική σκηνή της Τουρκίας, αφού από τη μια απαγόρευσε την ανάληψη καθηκόντων και από την άλλη έκρινε ότι η Κυβέρνηση Συνασπισμού Yılmaz- Çiller έπασχε από ακυρότητα. Έτσι αφού διαγράφηκε η Çiller από το Κόμμα DYP (Doğru Yol Partisi) και δημιουργήθηκε νέα Κυβέρνηση Συνασπισμού μεταξύ των κομμάτων RP και DYP.

⁴¹ Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, *Η Σύγχρονη Τουρκία, Πολιτικό Σύστημα, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, Επιμέλεια Θάνος Βερέμης- Θάνος Π. Ντόκος, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 2002, σελ.153-154

εγκαινιάζεται μια νέα εποχή για την Τουρκία, στην πορεία όμως οι προσδοκίες αυτές θα διαψευστούν και η Τουρκία αντί να κάνει βήματα προς τα εμπρός μπαίνει σε ένα δαιδαλώδες μονοπάτι που θα σφραγιστεί με την επέμβαση του Στρατού με το λεγόμενο light πραξικόπημα της 28^{ης} Φεβρουαρίου το 1997, αποδεικνύοντας με βροντερό τρόπο για άλλη μια φορά τη δύναμη του Στρατού επί των πολιτικών μηχανισμών του Κράτους ⁴².

Για την ομάδα των Ισλαμιστών η άνοδος του Erbakan στην εξουσία σήμαινε και τερματισμό του αποκλεισμού τους από την Τουρκική Πολιτική σκηνή, ενώ για τους Κεμαλιστές ήταν η έναρξη μια σκοτεινής περιόδου που απειλούσε άμεσα τον κοσμικό και δημοκρατικό χαρακτήρα του κράτους.

Πέρα από την ομάδα των Κεμαλιστών η ραγδαία αυτή αύξηση της δύναμης του Erbakan πανικόβαλε και τον Τουρκικό Στρατό, που όπως είναι γνωστό ασκεί μεγάλη επιρροή στην εκάστοτε πολιτική κατάσταση της χώρας. Ο Στρατός ήταν αναμενόμενο να επιδιώξει ρήξη με την παρούσα και τον τότε Πρωθυπουργό, που αντιπροσώπευε το πιο σκληροπυρηνικό Ισλαμιστικό κομμάτι της Κυβέρνησης. Η πύξη αυτή με την εκλεγμένη κυβέρνηση δε θα μπορούσε να προσανατολιστεί κάπου αλλού εκτός από Θρησκευτικά θέματα και συγκεκριμένα με την ενίσχυση και προώθηση των Θρησκευτικών σχολείων, των λεγόμενων Imam Hatip⁴³.

Τα Imam Hatip αποτέλεσαν την κύρια πηγή έντασης κατά τη διάρκεια της Κυβέρνηση Συνασπισμού Erbakan- Yılmaz. Έτσι στις 28 Φεβρουαρίου 1997 η αρχηγία του Τουρκικού Στρατού μέσα από Το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας (Milli Guvenlik kurumu- MGK), που είναι το ανώτερο ίσως όργανο άσκησης πολιτικής εξουσίας, παρουσίασε στην Κυβέρνηση Erbakan 18 σημεία-οδηγίες⁴⁴ στα οποία θα

⁴² M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turke*, Oxford University, 2003, σελ. 241-242.

⁴³ Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Τουρκία, Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004, σελ. 86-87.

⁴⁴ Οι 18 οδηγίες του Πραξικοπήματος της 28^{ης} Φεβρουαρίου 1997. Σύμφωνα με την απόφαση Νο 406 του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας η Κυβέρνηση Erbakan θα έπρεπε να εφαρμόσει τις εξής 18 οδηγίες : 1.Οι αρχές της Κοσμικότητας του Κράτους θα έπρεπε να εφαρμόζονται με ακρίβεια και αν χρειαζόταν θα έπρεπε να μετατραπούν ακόμα και οι Νόμοι προς αυτόν το σκοπό. 2.Οι ιδιωτικές εστίες, ιδρύματα και σχολεία που συνδέονται με Θρησκευτικές κοινότητες και Τάγματα των Σουφι θα έπρεπε να τεθούν υπό τον έλεγχο των αρμόδιων κρατικών αρχών και τελικά να μεταφερθούν υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας. 3.να επιβληθεί μια 8ετή αδιάκοπη και υποχρεωτική εκπαίδευση σε όλη την επικράτεια, καθώς και να ληφθούν όλα τα απαραίτητα διοικητικά και νομικά μέτρα, ώστε τα Κορανικά και θρησκευτικά σχολεία στα οποία πηγαίνουν τα παιδιά με την έγκριση των γονέων μετά την ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης να τεθούν υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας. 4.Τα Κρατικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα που είναι αρμόδια για την επιμόρφωση ιερών θα πρέπει να μεταδίδουν της Κεμαλικές Αρχές και Ιδεολογία και να συμμορφώνονται πλήρως στον Νόμο περί Ενοποίησης της Παιδείας. 5.Οι διάφορες Θρησκευτικές εγκαταστάσεις που κτίζονται σε διάφορα μέρη της Επικράτειας δε θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ως χώροι πολιτικοποίησης και από εδώ και στο εξής θα πρέπει να κτίζονται με τη σύμφωνη τοπική γνώμη και συνεργασία. 6. σύμφωνα με το Νόμο Νο 677 απαγορεύεται η όποια ύπαρξη και δραστηριότητα Θρησκευτικών Κοινοτήτων και Ταγμάτων. 7.ΜΜΕ που αντιτίθενται στο Στρατό και παρουσιάζουν να στελέχη του ως εχθρικά προς τη Θρησκεία να επαναφέρονται στην τάξη. 8.Προσωπικό που αποβλήθηκε από Στρατιωτική Υπηρεσία εξαιτίας Φονταμελιστικών δραστηριοτήτων του ή λόγω συμμετοχής του σε παράνομες οργανώσεις, δε θα μπορεί να προσληφθεί σε οποιαδήποτε άλλη Δημόσια Υπηρεσία. 9.Τα μέτρα που λήφθηκαν μέσα στο ήδη υπάρχον πλαίσιο νόμου για την αποτροπή εισχώρησης στις Στρατιωτικές Υπηρεσίες, Εξτρεμιστών Ισλαμιστών θα πρέπει να εφαρμοστούν και στους άλλους Δημόσιους φορείς και συγκεκριμένα στα Πανεπιστήμια και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα εν γένει, σε όλα τα επίπεδα Δημοσίων Αρχών και στον Δικαστικό χώρο. 10.Θα πρέπει να παρακολουθούνται από κοντά οι προσπάθειες του Ιράν να προκαλέσει

έπρεπε να συμμορφωθεί διαφορετικά ο Στρατός θα αναλάμβανε δράση και θα έριχνε την Κυβέρνηση. Ο Τουρκικό Στρατός στην ουσία προσπάθησε να βάλει φρένο στον Ισλαμιστικό Φονταμεταλισμό (irtica) στον οποίο διέκρινε ότι ήταν η σοβαρότερη απειλή για την εθνική ασφάλεια του κράτους και μάλιστα πολύ χειρότερη απειλή από το Κουρδικό ζήτημα και τις εξωτερικές δυνάμεις και αντιπαραθέσεις.

Ο Erbakan αφού αντιστάθηκε ως ένα βαθμό να συμμορφωθεί τελικά υπέγραψε στις 5 Μαρτίου του 1997 τις οδηγίες του Στρατού και κάλεσε την Τουρκική Βουλή να τις υιοθετήσει και να τις εφαρμόσει. Ο Πρόεδρος Demirel τάχθηκε με το μέρος του Στρατού, μη έχοντας άλλη επιλογή και τόνισε ότι τα μέτρα αυτά ήταν απαραίτητα προκειμένου να προστατευτεί ο κοσμικός χαρακτήρας της Τουρκικής Δημοκρατίας. Τα ισχυρότερα κόμματα της Βουλής, μεταξύ των οποίων το Κόμμα του Deniz Bykal (Cumhuriyet Halk Partisi- CHP) και το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (Anavatan Partisi- ANAP) του Yılmaz υποστήριξαν τη στρατιωτική αυτή επέμβαση στον πολιτικό στίβο της Χώρας τονίζοντας ότι αυτό γίνεται για την προστασία του κοσμικού της χαρακτήρα. Παρόλο αυτά, όταν ο Στρατός συνειδητοποίησε ότι το Κόμμα του Erbakan καθυστέρησε εσκεμμένα να υλοποιήσει τις 18 οδηγίες αποφάσισε να ρίξει την Κυβέρνηση με τη βία στις 18 Ιουνίου του 1997. Είναι ανάγκη να τονίσουμε ότι η Κυβέρνηση Erbakan δε δεχόταν πιέσεις μόνο από το Στρατό και την υπόλοιπη Βουλή, αλλά και από τα ΜΜΕ, το δικαστικό κύκλο, του εμπορικούς και εργατικούς συλλόγους που δημιούργησαν το δικό τους μέτωπο με σκοπό την απομάκρυνση της Κυβέρνησης.

Τα 18 σημεία- οδηγίες του Υπομνήματος αναφερόταν κατά κύριο λόγο στο Ισλαμικό Εκπαιδευτικό Σύστημα, στον Θρησκευτικό Ακτιβισμό, και στα ΜΜΕ που ελέγχονταν από διάφορες Θρησκευτικές κοινότητες, χαρακτηρίζοντας τα ως βασικές απειλές για τον κοσμικό και λαϊκό χαρακτήρα της Τουρκικής Δημοκρατίας.

αποσταθεροποίηση στην Τουρκία και να αποτρέπεται η οποιαδήποτε ανάμειξη του Ιράν στις εσωτερικές Υποθέσεις της Τουρκίας. 11. Να ληφθούν όλα τα απαραίτητα διοικητικά και νομικά μέσα, ώστε να αποτραπεί η επικίνδυνη δράση Εξτρεμιστών του Θρησκευτικού χώρου που στοχεύουν στη διάσπαση της κοινωνίας της Τουρκίας διαμέσου των διάφορων κοινοτήτων που οργανώνουν. 12. Να ληφθούν όλα τα απαραίτητα διοικητικά και νομικά μέσα εναντίον των υπευθύνων που υποκινούν καταστάσεις κόντρα στις Συνταγματικές διατάξεις και στους Νόμους του Τουρκικού Κράτους, οι καταστάσεις όποια μορφή και αν έχουν θα πρέπει να επαναφέρονται σε τάξη άμεσα και να αποτρέπεται η επανάληψη τους στο μέλλον. 13. Πρακτικές που αντιτίθενται στους Νόμους και μπορεί να δώσουν την εικόνα μιας οπισθοδρομικής Τουρκίας θα πρέπει να αποτρέπονται. 14. Η διαδικασία έκδοσης οπλοφορίας μικρής ή μεγάλης διάρκειας, που δόθηκαν για οποιοδήποτε λόγο, θα πρέπει να επανεξεταστεί από τις Αστυνομικές Αρχές και τα Τοπικά Σώματα Ασφαλείας (Cantarma) αποκλειστικά και μόνο. 15. Η συλλογή και δωρεά Θυσιαστηρίων ζώων από αντικαθεστωτικούς ή παράνομους και ανεξέλεγκτους οργανισμούς και εγκαταστάσεις με σκοπό τη συγκέντρωση οικονομικών πόρων απαγορεύεται. 16. Να οριστούν οι κατάλληλες νομικές διαδικασίες εναντίον των ιδιωτικών σωμάτων ασφαλείας που φορούν ειδική στολή και υπευθύνων για αυτούς και με άμεσο και αυστηρό τρόπο να απολυθούν. 17. Θα πρέπει να ληφθούν και να υλοποιηθούν οι κατάλληλες πρωτοβουλίες ώστε να λύνονται τα προβλήματα της Τουρκίας βάσει της εθνικής της βάσης και όχι ως *ummet* (το σύνολο των πιστών), και να αποφεύγεται η προσπάθεια πόλωσης και η ενθάρρυνση τρομοκρατικών οργανώσεων. 18. Ο Νόμος Νο 5816 που προσδιορίζει τα εγκλήματα κατά του Ατατούρκ, συμπεριλαμβανομένου και της προσβολής του, θα πρέπει να εφαρμόζεται κατά γράμμα.

Σκοπός του Στρατού ήταν να περιορίσει του Ισλαμιστές και να περιορίσει δραστηρίως τα περιθώρια δράσης τους. Οι Κεμαλιστές είχαν περιοριστεί αρκετά αφού τα τελευταία χρόνια όλο και πιο συχνά οι Ισλαμιστές κέρδιζαν έδαφος στο πολιτικό σκηνικό και πολλοί ήταν αυτοί που ασκούσαν εξουσία σε Εθνικό και Δημοτικό επίπεδο και διαχειρίζονταν μεγάλα κεφάλαια. Χαρακτηριστικό είναι ότι ακόμα και ο τότε Δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης ήταν δηλωμένος Ισλαμιστής προερχόμενος από το Κόμμα του Erbakan. Το ίδιο ισχύει και για τον σημερινό Πρωθυπουργό της Τουρκίας που αναδείχθηκε από τους κόλπους του Κόμματος αυτού και αποφοίτησε μάλιστα και από Θρησκευτικό Σχολείο, που εδώ και δεκαετίες βιώνουν μεγάλες επιθέσεις με σκοπό τον περιορισμό και την τελική εξάλειψη τους⁴⁵.

Το Υπόμνημα αυτό λοιπόν τόνιζε ότι όλα το διδακτικό προσωπικό, αλλά και οι τελειόφοιτοι των Imam Hatip ξεπερνούσαν κατά πολύ της ανάγκες της κοινωνίας για αυτό και θα έπρεπε να μετατραπούν σε επαγγελματικές σχολές⁴⁶. Επιπλέον ο Στρατός ζητούσε να επανεξεταστεί από τις Κρατικές Αρχές το περιεχόμενο της ερμηνείας και διδασκαλίας του Κορανίου, έτσι ώστε να αποκλειστούν στοιχεία που έρχονται σε αντίθεση με τον κοσμικό και λαϊκό χαρακτήρα του Τουρκικού Κράτους. Η πιο σκληρή ίσως μετατροπή που προτεινόταν και ίσως ήταν η χαριστική βολή για να δοθεί ένα γερό πλήγμα στα σχολεία αυτά ήταν το γεγονός ότι υποστηρίχθηκε ότι θα έπρεπε να αυξηθεί η διάρκεια της υποχρεωτικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε οχτώ από πέντε χρόνια γεγονός που θα οδηγούσε στο κλείσιμο των Imam Hatip στα οποία προβλεπόταν φοίτηση τριών ετών.

Έτσι λοιπόν μετά την απομάκρυνση του Erbakan από την Κυβέρνηση, η νέα Κυβέρνηση ψήφισε στις 16 Αύγουστο το Νόμο περί Βασικής Εκπαίδευσης(Νόμος 4306), όπως αυτός προτάθηκε από το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, μετατρέποντας την υποχρεωτική φοίτηση από πέντε σε οκτώ χρόνια, γεγονός που εμπόδιζε την έγγραφη νέων μαθητών στα Θρησκευτικά Σχολεία, ενώ επίσης άλλαξε και ο τρόπος βαθμολόγησης των υποψηφίων για την τριτοβάθμια εκπαίδευση που προέρχονταν από τα σχολεία αυτά, καθώς και την μετατροπή των Imam Hatip σε επαγγελματικά Σχολεία. Στόχος ήταν να δοθεί ένα γερό κτύπημα στα σχολεία αυτά που θα τα οδηγήσει στην σταδιακή παρακμή τους και τελική εξαφάνιση τους. Με την εφαρμογή του νόμου αυτού έκλεισαν και τα ιδιωτικά Σχολεία για την ερμηνεία του Κορανίου.

Είναι περιττό να σημειωθεί ότι ο νόμος αυτός συνιστούσε παράφορη παραβίαση του Δικαιώματος στην εκπαίδευση, αλλά και των Θρησκευτικών ελευθεριών. Ο Νόμος αυτός συνάντησε πολλές αντιδράσεις όχι μόνο από την

⁴⁵ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University, 2003, σελ. 244-245

⁴⁶ Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Τουρκία, Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004, σελ. 86-87

κοινωνία των Ισλαμιστών, αλλά και από την ίδια την πολιτικοί σκηνή, αφού πολλοί απόφοιτοι των σχολείων αυτών είχαν σημαντικές θέσεις σε τοπικό- περιφερειακό, αλλά και εθνικό επίπεδο με αποτέλεσμα ο καθένας με τον τρόπο του να προσπαθεί να περιορίσει την εφαρμογή των διατάξεων, χωρίς να επιτυγχάνονται ιδιαίτερα αποτελέσματα. Οργανώθηκαν πολλές λαϊκές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, στάλθηκαν υπομνήματα στην Κυβέρνηση και στις Αρμόδιες Αρχές, χωρίς όμως αντίκρισμα. Το αξιοσημείωτο είναι ότι παρότι ούτε ο λαός, αλλά ούτε και η Κυβέρνηση επιθυμεί τον άδικο αυτό Νόμο παρόλο αυτά και μόνο το γεγονός ότι αυτός στηρίζεται από τον Τουρκικό Στρατό είναι αρκετό για να ισχύει μέχρι και τις μέρες μας.

Ποιο είναι όμως ο μέτρο εκείνο που δημιουργεί τη μεγαλύτερη αναστάτωση; Βάσει του νέου νόμου τα Θρησκευτικά σχολεία μετονομάστηκαν σε επαγγελματικά. Οι απόφοιτοι των σχολείων αυτών για να εισαχθούν σε πανεπιστημιακές σχολές που είναι σχετικές με την κατεύθυνση των σχολείων, η βαθμολογία των εξετάσεων πολλαπλαζιάζεται με συντελεστή 0,8 αν όμως επιθυμούν να ακολουθήσουν κατεύθυνση διαφορετική τότε ο συντελεστής είναι 0,3 . Έτσι λοιπόν ένας απόφοιτος Imam Hatip αν θέλει να εισαχθεί σε κάποια Θεολογική Σχολή τότε ο συντελεστής θα είναι 0,8 αν όμως θέλει να πάει Νομική ή Ιατρική ή οποιαδήποτε άλλη Σχολή τότε είναι υποχρεωμένος να συγκεντρώσει παρά πολύ υψηλή βαθμολογία, γεγονός που αποθαρρύνει πολλούς να εγγραφτούν σε αυτά τα σχολεία.

Η Τουρκία είναι μια χώρα, όπου η κοινωνία της είναι δομημένη σε αυστηρά πατριαρχικά πρότυπα, γεγονός που εξηγεί το λόγο για τον οποίο η εγγραφή των κοριτσιών στα Imam Hatip ήταν ολοένα και αυξανόμενη. Η ύπαρξη της γυναικάς είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της μητρότητας⁴⁷ και οι συντηρητικές και έντονα θρησκευόμενες οικογένειες θεωρούν ως πιο κατάλληλη λύση για τις κόρες τους τη φοίτηση στα εν λόγω σχολεία, ιδιαίτερα όταν μάλιστα δημιουργήθηκαν Imam Hatip θηλαίων. Για τις κοπέλες, ως συνήθως, η κατάσταση που δημιουργήθηκε με το νέο Νόμο, ήταν ακόμα πιο δυσχερής. Οι γυναίκες δε μπορούσαν να αναλάβουν καθήκοντα Θρησκευτικών λειτουργιών, να γίνουν δηλαδή Ιμάμηδες ή καδήδες⁴⁸, που είναι η βασική κατεύθυνση των σχολείων αυτών και ο υψηλός συντελεστής για εισαγωγή στην τρίτοβάθμια εκπαίδευση τους περιόριζε δραστικά στο να επιλέξουν να φοιτήσουν πλέον σ'ένα Imam Hatip, δεδομένου ότι μια τέτοια επιλογή θα τις οδηγούσε με μαθηματική ακρίβεια στην ανεργία ή τουλάχιστον στον να μην εισαχθούν σε κάποια Πανεπιστημιακή Σχολή.

⁴⁷ Ο Ατατούρκ σε ομιλία του προς τον τουρκικό λαό της Σμύρνης το 1923 τόνισε ότι το ύψιστο καθήκον της γυναίκας προς το τουρκικό έθνος είναι η μητρότητα. Ο.π , σελ. 97.

⁴⁸ Βάσει του Κορανίου οι γυναίκες επιτρέπεται να αναλάβουν καθήκοντα Ιεροκήρυκα (Χατίπ ή Βαϊζή).

Πέρα από αυτό ο Νόμος προέβλεπε και πολύ αυστηρές ποινές για τις κοπέλες που φορούσαν μαντίλες στα σχολεία αυτά.

Ο νόμος αυτός και οι περιορισμοί που τέθηκαν από τον Τουρκικό Στρατό είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα αφού το 1997 εγγράφηκαν μόλις 2.000 μαθητές στα Imam Hatip, αριθμός πολύ μικρότερος συγκριτικά με τους 35.000 μαθητές που είχαν γραφτεί το 1995. Ενώ συγκεντρωτικά ο αριθμός των μαθητών μειώθηκε από 396.677 το 1998 σε 71.583 το 2002. Το σχέδιο λοιπόν του Τουρκικού Στρατού για την εξόντωση των Θρησκευτικών σχολείων με το πρόσχημα της προστασίας του κοσμικού και λαϊκού χαρακτήρα στέφθηκε με επιτυχία.

Το Νοέμβριο του 2002 μετά την εκλογή του Recep Tayip Erdogan (AKP Adalet ve Kalkinma Partisi) οι ελπίδες των Ισλαμιστικών για διόρθωση της αδικίας εναντίον τους αναπετώθηκαν, αφού και ο ίδιος ο Erdogan, αλλά και πολλά μέλη της Κυβέρνησης ήταν απόφοιτοι Imam Hatip. Πράγματι από την προεκλογική ακόμα περίοδο φρόντισε να τονίσει ότι θα καταβάλλει κάθε προσπάθεια για να καταργήσει τις άδικες διατάξεις εις βάρος των Ισλαμιστών και των σχολείων αυτών, αποβλέποντας με τις δηλώσεις αυτές στην στήριξη των Ισλαμιστών ψηφοφόρων που αποτελούν μια πολύ ισχυρή ομάδα. Παρόλα τις καλές του προθέσεις δεν παρουσιάστηκε κάποια ουσιαστική αλλαγή, μάλιστα ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ενόπλων Δυνάμεων Hilmi Ozkok έσπευσε να δηλώσει ότι το Κυβερνών Κόμμα θα καθυστερήσει να φέρει προς ψήφιση στη Βουλή οποιοδήποτε αναθεωρητική Διάταξη που θα αφορούν τα Imam Hatip. Ενώ η Κυβέρνηση έδωσε την υπόσχεση στους Ισλαμιστές ψηφοφόρους της ότι οι αλλαγές θα συμπεριληφθούν σ' ένα νέο νόμο για τη γενικότερη αναβάθμιση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης⁴⁹.

β.1 Ιστορική Αναδρομή Θρησκευτικής Εκπαίδευσης και η Ισλαμική Συνείδηση.

Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην ενίσχυση και εξάπλωση της Ισλαμικής Συνείδησης ήταν πολύ μεγάλος και τόσο το Κράτος, όσο και οι διάφορες Θρησκευτικές Κοινότητες το αναγνώρισαν αυτό με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια σκληρή αντιπαράθεση μεταξύ τους για το ποιος θα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή και θα έχει υπό τον έλεγχο του την εκπαίδευση. Για τους μεν πολιτικούς η εξάπλωση της Ισλαμικής Συνείδησης είναι απειλή για τον κοσμικό χαρακτήρα του Κράτους και για τους δε Ισλαμιστές είναι η εξάπλωση αυτή είναι απαραίτητη για την

---

⁴⁹ Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Τουρκία, Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004, σελ. σελ 89.

Η δημιουργία Imam Hatip αποτελούσε συνεχή απαίτηση των Μουσουλμανικών Κοινοτήτων και πολλές φορές οι πολιτικοί το χρησιμοποιούσαν σαν πρόσχημα και υπόσχεση για να εξασφαλίζουν ψήφους. Ο ρόλος του για την ενίσχυση του Ισλαμισμού ήταν πολύ σημαντικός και για αυτό το λόγο δέχτηκε πολλά πλήγματα από την κοσμική εξουσία και από της εν γένει πολιτικές Αρχές αλλά και το Στρατό που υποστήριζαν τον Κοσμικό χαρακτήρα του Τουρκικού Κράτους και θεωρούσαν ότι ήταν οι Θεματοφύλακες των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ.

Ο Kenan Evren , αρχηγός του πραξικοπήματος του 1980 και πρόεδρος της Τουρκίας από το 1980-1991 χαρακτήρισε τα σχολεία αυτά πηγή φανατισμού και κατηγορούσε τις προηγούμενες από το πραξικόπημα κυβερνήσεις που επέτρεψαν να ανοίξουν και να εξαπλωθούν. Κατά τη διάρκεια της Προεδρίας του έγινε προσπάθεια του κράτους να προωθήσει το συνδυασμό μιας Τουρκο-Ισλαμικής ιδεολογίας κατά την οποία ο Ατατούρκ παρουσιαζόταν σαν ένας σύγχρονος θρησκευτικός ηγέτης που δεσμεύτηκε σ' έναν Ιερό Πόλεμο με σκοπό να προστατέψει το Τουρκικό Έθνος. Παρόλα αυτά κατά τη διάρκεια του Πραξικοπήματος (1980-1983) δεν ιδρύθηκε κανένα νέο θρησκευτικό σχολείο, αλλά ούτε και έκλεισε κάποιο από την Κυβέρνηση.

Κατά τη διάρκεια των ετών 1983-1997 ο αριθμός των σχολείων αυτών αυξήθηκε κατά 59% και από 377 σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έφτασαν στα 604. Ενώ οι εγγραφές μαθητών αυξήθηκαν από περίπου 220.000 σε 511.500. Οι μουσουλμανικές κοινότητες υποστήριξαν και σε πολλές φορές εξασφάλισαν οικονομικούς πόρους που διέθεταν για την κατασκευή και ίδρυση θρησκευτικών σχολείων, με αποτέλεσμα η αύξηση του αριθμού τους να είναι ραγδαία.

Σύμφωνα με στοιχεία που δόθηκαν από το Τουρκικό Υπουργείο Παιδείας⁵⁰ για το 1991 φαίνεται ότι το 66% των δημοσίων Imam Hatip κατασκευάστηκαν σχεδόν εξ ολοκλήρου από οικονομική ενίσχυση που προερχόταν από ιδιωτική πρωτοβουλία και κυρίως από κοινωνικές και πολιτιστικές οργανώσεις. Ενώ μόνο το 19% αυτών των σχολείων κατασκευάστηκαν από κρατικά και ιδιωτικά κονδύλια, και μόλις το 9.65% αποκλειστικά από το Κράτος⁵¹. Είναι φανερό λοιπόν, ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία ήταν ο βασικός λόγος για την άνθιση και ενίσχυση του θεσμού των Imam Hatip, καθώς και ένα δίκτυο σωματείων που λειτουργούσαν γύρω από τα σχολεία αυτά που φρόντιζαν για τη διαμονή και σίτιση των μαθητών, την διαχείριση των σχολείων και τη μισθοδοσία των καθηγητών. Η ιδιωτική πρωτοβουλία στην εκπαίδευση στην Τουρκία είναι απαραίτητη για την επιβίωση της αφού ο αριθμός των μαθητών και των φοιτητών είναι εξαιρετικά μεγάλος και

⁵⁰ Milli Bakanligi, Bin Ogretimi Dergisi, 1991.

⁵¹ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turke*, Oxford University, 1003, σελ. 127.

οι περισσότεροι από αυτούς συνεχίζουν τις σπουδές του με τη βοήθεια υποτροφιών, που κατά βάσει προέρχονται από ιδιωτικά σωματεία και φορείς. Ειδικά τα Imam Hatip η ιδιωτική χρηματοδότηση είναι ζωτική αν σκεφτεί κανείς ότι το Τουρκικό Κράτος διαθέτει στη Γενική Διεύθυνση Θρησκευτικής Εκπαίδευσης μόλις το 3-4% του προϋπολογισμού για την παιδεία για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα όλης της Επικράτειας.

Η πλειονότητα των μαθητών που φοιτούσαν στα εν λόγω σχολεία σύμφωνα με έρευνα⁵² προέρχονταν από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και ένα πολύ μικρό ποσοστό από τη μεσαία τάξη, ενώ οι μαθητές, με Πανεπιστημιακούς Γονείς ήταν ανύπαρκτοι.

Η δημιουργία Ισλαμικής συνείδησης συνδυάστηκε άρρηκτα με το εκπαιδευτικό σύστημα με αποτέλεσμα πολλές θρησκευτικές κοινότητες, όπως η Naksibendi, η Nur και αυτή του Gulen να ιδρύσουν σχολεία και να αναπτύξουν εκπαιδευτικές δραστηριότητες (όπως τα Σχολεία Κορανίου- Kuran Kyrslari) με σκοπό να ασκήσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επιρροή σε νέους κυρίως ανθρώπους. Έτσι για το λόγο αυτό ξεκίνησε μια διαμάχη ανάμεσα στο Κράτος και τις διάφορες Θρησκευτικές Κοινότητες για το ποιος θα έχει τον έλεγχο σε θέματα θρησκευτικής διδασκαλίας και σε ποιο βαθμό. Οι απόψεις πάνω στο θέμα της θρησκευτικής διδασκαλίας διίστανται έτσι από τη μία οι υποστηρικτές των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων αντιμετώπισαν τα διάφορα θρησκευτικά σχολεία σαν απειλή για τον κοσμικό και λαϊκό χαρακτήρα του Κράτους, γνώμη που υιοθετούσε και ο Στρατός που υποστήριζε ότι τα εν λόγω σχολεία έθεταν τις βάσεις για την ενίσχυση του Ισλαμικού Φονταμεταλισμού, τη μεγαλύτερη απειλή για την σταθερότητα της Τουρκίας, υπό το φόβο του οποίου θεσπίστηκαν νόμοι και διατάξεις που παραβίαζαν θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών της Τουρκίας και κυρίως παραβίαση του δικαιώματος της Θρησκευτικής Ελευθερίας. Από την άλλη οι διάφορες Θρησκευτικές Κοινότητες μάχονταν με κάθε τρόπο να επιβιώσουν εν μέσω των δυσμενών για αυτούς συνθηκών και να διεκδικήσουν ακόμα πιο δυναμικά τα δικαιώματά τους.

Η ιστορία της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης δεν είναι καινούργια έχει τις ρίζες της βαθιά μέσα στην ιστορία της και η αρχή της εντοπίζεται στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη δημιουργία των λεγόμενων Μεντρεσέδων που ενώ ξεκίνησαν σαν διδασκαλεία για την εκμάθηση και ερμηνεία του Κορανίου στη συνέχεια με Νόμους που ψηφίστηκαν το 1910 και το 1913⁵³ οι Μεντρεσέδες άλλαξαν και πήραν

---

⁵² Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά την ακαδημαϊκή χρονιά 1991-1992 σε 500 μαθητές από τον Καθηγητή Καραμπελία και παρουσιάζεται στο βιβλίο του, Γεράσιμος Καραμπελίας, *Τουρκία, Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004, σελ. 95.

⁵³ Το 1910 με νέα νομοθετική διάταξη εισήχθησαν στη διδακτική ύλη των Μεντρεσέδων τα μαθηματικά, η χημεία και η φιλοσοφία, ενώ το 1913 τέθηκε σε εφαρμογή ο Νόμος Αναγέννησης των Μεντρεσέδων

τη μορφή σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευση με όμοια διδακτική ύλη αλλά συνεχίζοντας να δίνουν έμφαση στην θρησκευτική διδασκαλία.

Η σπουδαιότερες αλλαγές στη θρησκευτική διδασκαλία επήλθαν με τις μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ Ατατούρκ. Το 1924 ψηφίστηκε ο Νόμος Ενοποίησης της Εκπαίδευσης, με στόχο να προσαρμοστεί το εκπαιδευτικό σύστημα με τις εκσυγχρονιστικές αρχές που προωθούσε ο Κεμάλ. Στην ουσία η εκπαίδευση ήταν το μέσο για να επιτευχθεί η σταθεροποίηση των εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμίσεων στον πολιτικό, πολιτιστικό ακόμα και στον οικονομικό τομέα. Ο τρόπος όμως που επιλεχθηκε να γίνει η σταθεροποίηση αυτή ήταν μάλλον λάθος αφού δεν άφηνε το περιθώριο επιλογής, αλλά είχε περισσότερο χαρακτήρα επιβολής με αποτέλεσμα να δημιουργήσει αντιπαραθέσεις και αντιδράσεις.

Ο Ατατούρκ είχε επίγνωση της τεράστιας επιρροής που ασκούσαν οι διάφοροι θρησκευτικοί Ηγέτες και προσπάθησε με τις μεταρρυθμίσεις του να δημιουργήσει μια ομοιόμορφη θρησκευτική τсутότητα όλων των Τούρκων πολιτών, στηριζόμενη στον Σουνιτικό Ισλάμ αγνοώντας τις υπόλοιπες θρησκευτικές κοινότητες των Κούρδων , Αλεβιδών, Σούφιδων, αλλά και των υπόλοιπων μειονοτικών μη μουσουλμανικών ομάδων. Η κίνηση αυτή δημιουργήσε όπως ήταν αναμενόμενο την έντονη αντίδραση τους. Για τον Ατατούρκ η έννοια του Τούρκου ήταν συνώνυμη με το Σουνιτικό Ισλάμ και την Τουρκική Γλώσσα κάτι που αναφέρεται και στο Σύνταγμα μέχρι της μέρες μας, προβάλλοντας με τον τρόπο αυτό ένα μονολιθικό και ακέραιο Κράτος, περιορίζοντας έτσι δραστικά το οποιοδήποτε περιθώριο για κάτι που θα έρχεται σε αντίθεση με αυτό. Επιπλέον στόχος του Ατατούρκ ήταν να αποδεσμέυση την εκπαίδευση από οποιαδήποτε σχέση με τον Ισλαμισμό και να τη στρέψει προς τον εκσυγχρονισμό και να της δώσει μορφή δυτικού Τύπου. Τυπώθηκαν νέα σχολικά εγχειρίδια στα οποία δόθηκε έμφαση στους στόχους του Κεμαλικού καθεστώτος και παραλείφθηκαν αναφορές στον Ισλαμισμό.

Ο χώρος της εκπαίδευση λοιπον δεν άργησε να γίνει το σημείο τριβής μέχρι και σήμερα ανάμεσα στους υπερασπιστές των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων και των Ισλαμιστών. Η μεγαλύτερη ίσως αναταραχή σημειώθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1980-1990 όταν άρχισε η άνοδος της μεσαιάς τάξης που ήταν κατά βάση Ισλαμιστές και αποκτούσαν όλο και μεγαλύτερη δύναμη και καταλάμβαναν όλο και πιο συχνά αξιώματα σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.

Το μεγάλο πλήγμα για την ομάδα των Κεμαλιστών επήλθε όταν πλέον άρχισαν να ανοίγουν ιδιωτικά θρησκευτικά σχολεία και Ιεροδιδασκαλία και το Κράτος έχασε τον έλεγχο για τη δημιουργία μια ενιαίας κοσμικής ταυτότητας των

(Ishahi Medaris Nizamnamesi) όπου οι Μεντρεσέδες εξομοιώθηκαν με τα υπόλοιπα εκπαιδευτικά ιδρύματα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

πολιτών κατευθυνόμενης από το ίδιο το κράτος. Τα σχολεία αυτά πρόσφεραν στους μαθητές τους μια διαφορετική ερμηνεία του Ισλάμ, ανάλογα από ποια θρησκευτική Κοινότητα ήταν ελεγχόμενα , σε σχέση με τα υπόλοιπα κρατικά σχολεία που ακολουθούσαν τη κοσμική και εκσυγχρονιστική μορφή που τους είχε δώσει ο Κεμάλ. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Οζάλ, που διαδέχθηκε στην εξουσία τη Στρατιωτική Χούντα το 1983, παρατηρούμε μια ραγδαία εξάπλωση των Ισλαμιστικών ομάδων και κοινοτήτων στον εκπαιδευτικό χώρο. Ενώ κατά την περίοδο 1996-1997 τα Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια που ανήκαν σε κάποια Ισλαμική οργάνωση ή κοινότητα ανέρχονταν σε 120, δηλαδή αποτελούσαν το 32% του συνόλου των ιδιωτικών σχολείων. Οι Κεμαλιστές θορυβήθηκαν και ανησύχησαν για την εξάπλωση και ενδυνάμωση των Ισλαμιστών με αποτέλεσμα να συνεργαστούν πολλές φορές με το Στρατό, διαμέσου του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας με σκοπό να ανακόψουν τη δράση των Ισλαμιστών στον εκπαιδευτικό κυρίως χώρο, με πρώτο στόχο τόσο τα ιδιωτικά, όσο και τα κρατικά Imam Hatip.

β.ii Το πραξικόπημα της 28 Φεβρουαρίου και η προσπάθεια Εκκοσμίκευσης του Ισλάμ.

Η Στρατιωτική Ηγεσία πριν το πραξικόπημα της 28^{ης} Φεβρουαρίου, αλλά και μετά χρησιμοποίησε τα ΜΜΕ για να πάρει με το μέρος της την κοινωνία της Τουρκίας. Οργάνωναν σεμινάρια, συνέδρια και έδιναν Συνεντεύξεις Τύπου προκειμένου να πειστεί η κοινή γνώμη ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές είχαν σαν στόχο την προστασία του κοσμικού χαρακτήρα του Κράτους και την απομάκρυνση ή έστω περιορισμό της απειλής του Πολιτικού Ισλάμ που εξαπλωνόταν με ραγδαίο και επικυνδινό τρόπο στην πολιτική σκηνή της χώρας. Ενώ παράλληλα υποστήριζαν ότι η παρουσία των Ισλαμιστών στο Δημόσιο και Πολιτικό βίο της χώρας είναι «μίσμα» και πρέπει να αντιμετωπιστούν άμεσα και με ριζικό τρόπο ακόμα και βίαια αν αυτό χρειαστεί. Ο στρατός δεν περιορίστηκε μόνο στο να κινητοποιήσει τα ΜΜΕ προς επίτευξη των στόχων του, αλλά προσπάθησε να προσεγγίσει και εμπορικούς και εργατικούς συλλόγους, καθώς και γυναικείες οργανώσεις προκειμένου να προβάλλουν όλοι μαζί αντίσταση στο αναδυόμενο πολιτικό Ισλάμ και την Ισλαμική ταυτότητα και τρόπο ζωής που προβάλλουν.

Οι Ισλαμικές ομάδες σε πολιτικό, κοινωνικό, αλλά και θρησκευτικό επίπεδο αποτελούσαν το κόκκινο πανί του Στρατού της Τουρκίας, καθώς και των ζηλωτών των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων. Οι Ισλαμικές ομάδες δέχθηκαν σκληρούς διωγμούς εις το όνομα της εθνικής ασφάλειας και με μεθοδευμένες κινήσεις ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης έχει στραφεί εναντίων τους θεωρώντας τους υπεύθυνους για πολλά δεινά που συμβαίνουν στη χώρα. Αλλά πως γίνεται

αντιληπτή η έννοια της εθνικής ασφάλειας ; Ο Στρατός θεωρεί τον εαυτό της θεματοφύλακα και άγρυπνο προστάτη των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων έτσι όπως εφαρμόστηκαν και διαμόρφωσαν το πολιτικό σκηνικό της χώρας και πολλές φορές ανέλαβε δράση με την πρόφαση της προστασίας του κοσμικού χαρακτήρα του Τουρκικού Κράτους. Τα τελευταία 50 χρόνια «έδρασαν» 4 φορές υπέρ της προστασίας της κοσμικότητας του Κράτους, το 1960, 1971, 1980 και τελευταία φορά το 1997 με το light πραξικόπημα, όπως χαρακτηρίστηκε από πολλούς μελετητές της 28^{ης} Φεβρουαρίου.

Σύμφωνα με τον Εσωτερικό Κανονισμό του 1961 που διέπει τον Στρατό της Τουρκίας⁵⁴ και συγκεκριμένα με το άρθρο 35 ο Στρατός είναι υπεύθυνος να προστατεύει και να υπερασπίζεται την Τουρκική Επικράτεια και την Τουρκική Δημοκρατία έτσι όπως ορίζεται από το Σύνταγμα. Έτσι λοιπόν ο Στρατός θα πρέπει να φροντίζει για την προστασία του Κοσμικού Κράτους, όπως ορίζεται μέσα από την Κεμαλική Ιδεολογία που αποτελεί κατευθυντήρια γραμμή για τις Αρχές που διέπουν τη χώρα. Η Κοσμικότητα είναι για τη Στρατιωτική Ηγεσία η «ραχοκοκαλιά» του Καθεστώτος και αν αυτή κλονιστεί τότε ολόκληρο το σύστημα θα καταρρεύσει. Επιπλέον βάσει του άρθρου 85 του Εσωτερικού Στρατιωτικού Κανονισμού ορίζεται ότι ο Τουρκικός Στρατός θα πρέπει να υπερασπίζεται τη χώρα και να στρέφεται εναντίον εσωτερικών και εξωτερικών απειλών, καταφεύγοντας ακόμα και στη χρήση βίας αν αυτό θεωρηθεί απαραίτητο. Το πιο σημαντικό είναι ότι δίνεται στον Στρατό η εξουσιοδότηση να ορίζει αυτόνομα τι θεωρεί απειλή για το κοσμικό Κράτος. Αυτό είναι μια ελευθερία που πολλές φορές μπορεί να ξεπεράσει τα όρια και οποιαδήποτε κίνηση να θεωρηθεί απειλή και ο Στρατός να βρει την κατάλληλη αφορμή για να αναλάβει δράση, κάτι που έχουμε παρακολουθήσει ουκ ολίγες φορές στην πολιτική ιστορία της γείτονας χώρας και με ποιο πρόσφατο παράδειγμα τις τελευταίες Προεδρικές εκλογές, αλλά και την προσπάθεια να διαλυθεί το κυβερνών Κόμμα Διακιοσύνης και Αναπτυξης με την αιτιολογία ότι ο νέος νόμος που άρει την απαγόρευση της μαντήλας στα Πανεπιστήμια είναι απειλή για τον Κοσμικό Χαρακτήρα του Κράτους. Στην ουσία ο Στρατός δεν ενεπλάκει στην υπόθεση αυτή ανοικτά, αλλά διαμέσθ των οργάνων της στο πολιτικό και δικαστικό χώρο, προσφέροντας τους όμως την απαραίτητη στήριξη και καθοδήγηση.

Η διάλυση Κόμματος που αντιβαίνει την Ιδεολογία του Στρατού δεν είναι κάτι καινούργιο. Ο στρατός συνεργάζεται πολύ στενά με τον Δικαστικό χώρο και δεν είναι τυχαίο ότι πολλές αποφάσεις το αποκαλύπτουν ορισμένες φορές αποκάλυπτα. Μετά το light πραξικόπημα της 28^{ης} Φεβρουαρίου του 1997, το

---

⁵⁴ Haluk Yavuz, *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Siyasal, Ankara, 2000, pp. 358-359. [Κανονισμός για τις εσωτερικές υποθέσεις των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων].

Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο υπο την Προεδρία του Ahmet Sezer⁵⁵, που υπέκυψε στις πιέσεις του πολυδύναμου Στρατού και εκδόθηκε απόφαση⁵⁶ σύμφωνα με την οποία οριζόταν η διάλυση του Κόμματος του Erbakan, RP, καθώς και του επιβλήθηκε η στέρση των πολιτικών του δικαιωμάτων για πέντε χρόνια. Η δικαιολογητική βάση της απόφασης αυτής στηριζόταν στην παραβίαση των άρθρων 68 και 69 του Συντάγματος⁵⁷ και την κατηγορία ότι το Κόμμα αυτό αποτελούσε κέντρο ενεργειών που στρέφονταν εναντίον του Κοσμικού χαρακτήρα του Κράτους της Τουρκίας. Είναι περιττό να υποστηριχτεί ότι η απόφαση αυτή του Δικαστηρίου ήταν ένα γερό πλήγμα για την Τουρκική Δημοκρατία και τον υποτιθέμενο κοσμικό χαρακτήρα της και επιβεβαίωσε για άλλη μια φορά ότι ο Δικαστικός χώρος έχει αναλάβει το ρόλο του φύλακα του Καθεστώτος και ότι λαμβάνει τις κατευθυντήριες γραμμές από τον πανίσχυρο Στρατό που κανείς δε μπορεί να του προβάλλει αντίσταση ούτε όταν παραβιάζει κατάφορα ακόμα και τα πιο αυτονόητα δικαιώματα.

Τι εννοεί ο Στρατός όμως και γενικότερα τι αντιπροσωπεύει η έννοια του Κοσμικού Κράτους; Το Συνταγματικό Δικαστήριο πριν εκδόσει την απόφαση του για τη διάλυση του Κόμματος RP έδωσε ή τουλάχιστον προσπάθησε να δώσει μια απάντηση στο φλέγον αυτό ερώτημα χωρίς να καταφέρει να πείσει κανέναν, αλλά αντίθετα άμβλυσε ακόμα περισσότερο την κατάσταση και την δυσπιστία των Ισλαμιστών και της κοινή γνώμης προς το Στρατό και τη Δικαιοσύνη. Έτσι λοιπόν υποστηρίχτηκε από το Συνταγματικό Δικαστήριο ότι η έννοια της κοσμικότητας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον *τρόπο ζωής είναι ρυθμιστής της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής απαλλαγμένη από κάθε θρησκευτική μορφή και επιρροή*. Επιπλέον *η θρησκεία είναι μια εσωτερική διαδικασία του ατόμου και η εξωτερικευση οποιασδήποτε θρησκευτικής πεποίθησης στον Δημόσιο τομέα αποτελεί πράξη εις βάρος της Κοσμικότητας του Κράτους και των Αρχών του Κεμαλισμού*. Στην ίδια απόφαση το Δικαστήριο τόνισε ότι *η Τουρκία έχει υιοθετήσει ένα ιδιαίτερο Κοσμικό χαρακτήρα βασισμένο στο κοινωνικό και ιστορικό παρελθόν της Τουρκίας, καθώς και στα μοναδικά χαρακτηριστικά του Ισλάμ*. Το Δικαστήριο λοιπόν όρισε ότι *η Θρησκεία είναι μια εσωτερική διαδικασία και δε χωράει στην πολιτική ζωή, ενώ η κοσμικότητα έχει να κάνει με την εξωτερική διαδικασία και έχει κυρίαρχο ρόλο στην πολιτική σκηνή*.

---

⁵⁵ Το 2000 ανέλαβε και καθήκοντα Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας με τη στήριξη πάντα του Στρατού.

⁵⁶ Η απόφαση εκδόθηκε στις 22 Φεβρουαρίου του 1998.

⁵⁷ Το άρθρο 68 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση στις 23/7/1995 και το Νόμο 4121 άρθρο 6, αναφέρει τον τρόπο σχηματισμού Κόμματος, τη συμμετοχή σε αυτά και την διάλυση τους, ενώ το άρθρο 69 αναφέρεται στις Αρχές και τους Κανόνες που θα πρέπει να ακολουθεί και να σέβεται το εκάστοτε νομικώς έγκυρο Κόμμα στην Τουρκική Επικράτεια. Έτσι λοιπόν στο μεν άρθρο 68 προβλέπεται ότι δεν μπορεί να ιδρυθεί κανένα Κόμμα που θα αντιβαίνει τις Αρχές του Κοσμικού Κράτους της Τουρκίας και το άρθρο 69 ότι τα Κόμματα που περιέχουν και προβάλλουν θρησκευτικά σύμβολα, ιδέες και επιχειρήματα θα άρτε η λειτουργία τους.

Στην εκδίκαση της υπόθεσης διάλυσης του Κόμματος RP του Erbakan το Συνταγματικό Δικαστήριο στάθηκε σε απόψεις που κατά καιρούς είχαν εκφραστεί από μέλη του Κόμματος και από τον ίδιο τον αρχηγό και τότε Πρωθυπουργό της χώρας που είχαν να κάνουν με άκρως απαγορευμένα θέματα για το Κοσμικό Κράτος της Τουρκίας. Έτσι στις 23 Μαρτίου του 1993 σε Συνεδρίαση της Βουλής για την Αναθεώρηση του Συντάγματος , με τον τότε πρόεδρο της βουλής Hüsamettin Cindoruk είπε «θέλουμε να καταργήσουμε την λογική του θα ζήσεις όπως εγώ πιστεύω . Πρέπει να υπάρχει ένα σύστημα " πολυδίκαιο " , ο πολίτης θα πρέπει να μπορεί να επιλέγει ποιο δίκιο θέλει να ακολουθήσει ακόμα και αν αυτό είναι η Σαρία. Αυτό γίνεται τόσα χρόνια στην Ιστορία μας και η επιλογή δικαίου είναι απερίσπαστο κομμάτι της ελευθερίας της πίστης» . Ενώ σε δηλώσεις που είχε κάνει προς τα ΜΜΕ κατά τη διάρκεια δεινίου που είχε παραθέσει στην Πρωθυπουργική κατοικία είχε δηλώσει «κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής μας θητείας οι πρυτάνεις θα στέκονται προσοχή απέναντι στην μαντήλα, και θα πρέπει να φοριέται ελεύθερα αφού είναι το σύμβολο της θρησκείας μας»⁵⁸. Οι δηλώσεις αυτές σε συνδυασμό με άλλες ακόμα πιο φανατικές από άλλα μέλη⁵⁹ του Κόμματος ήταν αρκετές για να κατηγορηθεί ο Erbakan για ενέργειες που στρέφονται ενάντια στον Κοσμικό χαρακτήρα του Κράτους.

Ο Στρατός σε πολλές ακόμα περιπτώσεις έχει αναμειχθεί στη πολιτική ζωή της χώρας και στην απομάκρυνση πολιτικών που θεωρούν 'επικίνδυνους' για τον Κοσμικό χαρακτήρα του Κράτους και την εν γένει εφαρμογή των Κεμαλικών ιδεών. Ο νυν Πρωθυπουργός της Τουρκίας Recep Tayyip Erdoğan υπήρξε από την αρχή 'κόκκινο πανί' για τη Στρατιωτική Ηγεσία, λόγω τις ιδιαίτερης δυναμικότητας που επιδείκνυε, αλλά και της αυξανόμενης δημοτικότητας του. Έτσι στις 12 Δεκεμβρίου του 1997 σε συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε, στην πόλη Siirt , απήγγειλε στίχους του Ziya Gökalp , αφού πρώτα τους παραποίησε και παρέλειψε το κομμάτι

⁵⁸ Hurriyet, 17 Ιανουαρίου 1998.

⁵⁹Βουλευτή του Κόμματος RP, **İbrahim Halil Çelik** δήλωσε τα εξής : «Αν κατά τη διάρκεια της εξουσίας του Refah Partisi προσπαθήσετε να κλείσετε τα İmam Hatip θα χυθεί αίμα . Θα γίνει χειρότερα από την Αλγερία και εγώ θέλω να χυθεί αίμα . Έτσι μόνο θα έρθει η δημοκρατία και μια χαρά θα είναι . Δεν μπόρεσαν να τα καταφέρουν με 6000 άτομα του PKK , πως θα τα καταφέρουν με 6 εκατομμύρια Ισλαμιστές . Αν κατουρίσουν κόντρα στον αέρα, θα έρθει κατευθείαν στο πρόσωπο τους. Οποίος με χτυπήσει και εγώ τον χτυπάω. Είναι υπέρ της ιεροδικείας . Θέλω να έρθει η ιεροδικεία».

Ο **Şevki Yılmaz** Βουλευτής του Κόμματος δήλωσε : «Στο τέλος του κόσμου θα σας φωνάξουμε μαζί με τους αρχηγούς που επιλέξατε .Ξέρετε τι ποσοστό από το κοράνι εφαρμόζεται σε αυτή τη χώρα ; Εγώ το έχω υπολογίσει . Μόνο το 39% . Τους 6500 στίχους τους σηκώσαμε στο ράφι».

Ο **Hasan Hüseyin Ceylan** επίσης Βουλευτής του Κόμματος δήλωσε μετά τη νίκη του Κόμματος στις Εκλογές του 1995 : «Αυτή η χώρα είναι δικιά μας , αλλά το πολίτευμα δεν είναι δικό μας. Το πολίτευμα και ο Κεμαλισμός ανήκει σε άλλους . Η Τουρκία θα καταρρεύσει . Λένε ότι η Τουρκία γίνεται Αλγερία με τη νίκη του Κόμματος μας. Έτσι όπως έφτασαν εκεί το 81% , έτσι και εμείς όχι 20% αλλά θα φθάσουμε το 81%» .

Şükrü Karatepe : Ο Δήμαρχος της Καισαρείας, που πρόσκηντε στο Φιλοισλαμικό Κόμμα του RP, στις 10 Νοεμβρίου του 1996 μετά από εκδήλωση για την επέτειο θανάτου του Ατατούρκ, δήλωσε ότι «μερικές φορές χωρίς να το θέλουμε, λόγω του αξιώματος μας ,υποχρεωτικά συμμετάσχουμε σε εκδηλώσεις όπου ακούμε να βρίζουν την θρησκεία μας .Ματώνει η καρδιά μας .Ω Μουσουλμάνοι , ποτέ μην σας λείψει αυτό το πείσμα ,αυτό το μίσος και αυτή η πίστη» . (Hurriyet, 17 Ιανουαρίου 1998).

που επαινούσε το Στρατό και τον Ιερό πόλεμο, οι στίχοι ήταν οι εξής :

Οι μιναρέδες λογχες μας

Οι τρούλοι κράνοι μας

Τα τζαμιά στρατώνες μας

Οι πιστοί στρατιώτες μας

Η κίνηση αυτή του Erdogan στάθηκε η αφορμή για να παρεπεμφθεί σε δίκη από δικαστήριο του Diyarbakir . με την κατηγορία ότι παραβίασε το άρθρο 312/2 της τουρκικής ποινικής νομοθεσίας που προβλέπει ότι απαγορεύεται η πρόκληση μίσους και εχθρότητας στον λαό βασιζόμενη σε φυλετικές και θρησκευτικές διαφορές . Ο Στρατός άσκησε πιέσεις στο Δικαστήριο Κρατικής Ασφαλείας και μετά από μια δίκη παρωδία καταδικάστηκε σε 10 μήνες φυλάκιση και απαγόρευση ασκήσεις των πολιτικών του καθηκόντων. Μετά από τετράμηνη κράτηση αποφυλακίστηκε στις 24 Ιουλίου 1999⁶⁰.

Το παράδοξο στην όλη ιστορία και συνάμα και οξύμωρο, που αντικατοπτρίζει τις αντιφάσεις που επικρατούν στο εσωτερικό της Τουρκίας, είναι ότι ο ποιητής Ziya Gökalp αποτελούσε μια σημαντική καλλιτεχνική φιγούρα και απεικόνιζε απόλυτα τις εθνικιστικές ιδέες των πρώτων Κεμαλικών Αρχηγών, παρόλο αυτά στην περίπτωση του Erdogan οι στίχοι αυτοί αποτέλεσαν για τον Στρατό την κατάλληλη αφορμή για να βγάλουν στο περιθώριο έναν επικίνδυνο για τα δικά τους δεδομένα πολιτικό⁶¹.

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι ο Στρατός διαδραμάτιζε και συνεχίζει να διαδραματίζει ένα πολύ σημαντικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις του Κράτους. Η σύγκρουση των φιλοισλαμιστών και των Κεμαλιστών ήταν πάντα στην πρώτη γραμμή των κομματικών και εν γένει πολιτικών αντιπαραθέσεων και ο Στρατός σε πολλές περιπτώσεις επενέβαινε με στόχο να προστατέψει τον Κοσμικό χαρακτήρα του Κράτους, όπως έγινε και στις 28 Φεβρουαρίου του 1998. Κατά τη διάρκεια του light αυτού πραξικοπήματος ο Στρατός συνεργάστηκε πολύ στενά και προσπάθησε να έχει υπό τον έλεγχο της MME και κυρίως εφημερίδες όπως η Hürriyet και η Milliyet καθώς και μεγάλες επιχειρήσεις και ακαδημαϊκούς με σκοπό να πάρει με το μέρος της την ελίτ της κοινωνίας και να δημιουργηθεί ένα ισχυρό οχυρό που θα υπεραμύνεται την στρατιωτική επέμβαση εναντίον της Ισλαμικής απειλής.

Έτσι με τη λογική αυτή ο Στρατός, άσκησε επιρροή και πιέσεις και στο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (Yök) το οποίο εξέδωσε νέες οδηγίες με σκοπό την προστασία και τη διατήρηση των Κεμαλικών Ιδεών στα Ιδρύματα τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης καθώς και στην εξάλειψη κάθε μορφής Ισλαμικής διεκδίκησης. Σύμφωνα με τις νέες αυτές οδηγίες δινόταν η εξουσιοδότηση στους

⁶⁰ Recep Tayyip Erdogan, The Biografy. http://tr.wikipedia.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan

⁶¹ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University, 2003, σελ. 248.

πανεπιστημιακούς να τιμωρούν οποιοδήποτε δρούσε εναντίον της Τουρκικής Δημοκρατίας και των αρχών της, ενώ επίσης θα επιτρεπόταν και η καθαίρεση καθηγητών και γενικότερα ακαδημαϊκών που θα εξέφραζαν γνώμες που θα στρέφονταν εναντίον της Κεμαλικής Ιδεολογίας και προβλεπόταν ποινές για κάθειρξη καθώς και απώλειας της κοινωνικής τους ασφάλειας (Turkish Daily News, 11 Νοεμβρίου 1998).

Ο Στρατός με τον τρόπο αυτό κήρυξε έναν ανοικτό 'πόλεμο' εναντίον όλων των Ισλαμικών ομάδων που δραστηριοποιούνταν, όχι μόνο στους κρατικούς φορείς, αλλά και στον ιδιωτικό χώρο και στράφηκε εναντίον επιχειρήσεων καθώς και του εμπορικού και βιομηχανικού Επιμελητηρίου TüSIAD που στηριζόταν από την φιλοισλαμική κυβέρνηση του Erbakan. Με την τακτική αυτή μπήκαν στην μαύρη λίστα του Τουρκικού Στρατού περισσότερες από εκατό επιχειρήσεις που είτε ανήκαν σε φιλοισλαμιστές είτε είχαν στηρίξει προεκλογικά το Κόμμα του Erbakan καθώς και δεκαεπτά εφημερίδες σε όλη την επικράτεια, είκοσι Τηλεοπτικοί σταθμοί, 52 Ραδιοφωνικοί σταθμοί, εκατόν δέκα περιοδικά και 1.200 μαθητικές εστίες. Η αντίδραση από την τουρκική κοινωνία ήταν άμεση και μαζική. Περισσότεροι από 300.000 Ισλαμιστές και μη διαμαρτυρήθηκαν στο κέντρο της Κωνσταντινούπολης στις 11 Μαΐου του 1997, εναντίον της Στρατιωτικής επέμβασης, αλλά και για το κλείσιμο των Imam Hatip. Οι Ένοπλες δυνάμεις τότε απάντησαν ότι είναι έτοιμες να υπερασπιστούν τις Κεμαλικές Αρχές και τον Κοσμικό χαρακτήρα του Κράτους ακόμα και με τη χρήση βίας. Η κατάσταση είχε ξεφύγει από τον έλεγχο και ο Erbakan προκειμένου να αποφύγει της ανθρωπίνες απώλειες και την ανοικτή διαμάχη με τον Στρατό αναγκάστηκε να παραιτηθεί στις 17 Ιουνίου του 1997.

Μέσα από τη σύντομη αυτή παράθεση γεγονότων γίνεται φανερό ότι ο Στρατός στην Τουρκία έχει τον πλήρη έλεγχο της Πολιτικής κατάστασης. Το πραξικόπημα της 28^{ης} Φεβρουαρίου και η προσπάθεια να ενάγουν σε έγκλημα οποιαδήποτε άλλη στάση εκτός από αυτή που ενέκρινε η Στρατιωτική Ηγεσία δεν επέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αλλά μάλλον εξαγρίωσε ακόμα περισσότερο τα πλήθη. Το σύνολο των Ισλαμικών ομάδων μαζί με της ομάδες των Κούρδων και των καταπιεσμένων μειονοτήτων συνενώθηκαν και ασκούν πλέον πιέσεις με όποιον τρόπο μπορούν προκειμένου να απαλλαγεί η πολιτική ζωή της χώρας από τον φόβο μιας Στρατιωτικής επέμβασης κάθε φορά που γίνεται προσπάθεια για το αυτονόητο, για να γίνει δηλαδή σεβαστή η όποια διαφορετικότητα τους.

γ.Οι Αλεβήτες: Η πορεία και η δραστηριότητα των Αλεβιτών

Ο Αλεβισμός και το Ισλάμ

Η Τουρκία παρά τις προσπάθειες της να παρουσιαστεί ως ένα μονολιθικό κράτος που αποτελείται μόνο από μουσουλμάνους σουνίτες, στους κόλπους της έχει μια πολύ ισχυρή θρησκευτική μειονότητα αυτή των Αλεβιτών. Οι έρευνες για την ιστορία, τις θέσεις, αλλά και των προβλημάτων των Αλεβιτών δυστυχώς άρχισε σχεδόν πρόσφατα και αυτό γιατί η ΕΕ στα πλαίσια της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας στις εκθέσεις προόδου του συμβουλίου της Ευρώπης συχνά έκανε αναφορά για το σεβασμό των θρησκευτικών ελευθεριών και την αναγνώριση των Αλεβιδών, ως θρησκευτική μειονότητα.

Στην έκθεσή του 2002 και 2003, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κατέκρινε τη στάση της Τουρκίας σχετικά με το κλείσιμο των Πολιτιστικών ομοσπονδιών των Αλεβιτών και των Μπεκτασίδων. Η Κυβέρνηση προέβη στην πράξη αυτή στηριζόμενη στα άρθρα 14⁶² και 24⁶³ του Συντάγματος και στο άρθρο 5 του Νόμου περί συνεταιρισμών. Οι Ενώσεις αυτές παρουσιάζονταν ως θρησκευτικές ενώσεις, κάτι που δεν αναγνωρίζει και δεν επιτρέπει το τουρκικό Κράτος. Η ΕΕ ασκεί μέσω των εκθέσεων πιέσεις στην Κυβέρνηση και ζήτησε από την Άγκυρα να εκχωρήσει περισσότερα δικαιώματα στους Κούρδους και να αναγνωρίσει ως μειονότητα τους Αλεβίτες. Όμως, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, Αμπντουλάχ Γκιουλ, δήλωσε την ότι η Τουρκία δεν σκοπεύει να προχωρήσει σε νέο ορισμό της μειονότητας,

---

⁶² **ARTICLE 14.** (As amended on October 17, 2001)None of the rights and freedoms embodied in the Constitution shall be exercised with the aim of violating the indivisible integrity of the state with its territory and nation, and endangering the existence of the democratic and secular order of the Turkish Republic based upon human rights. No provision of this Constitution shall be interpreted in a manner that enables the State or individuals to destroy the fundamental rights and freedoms embodied in the Constitution or to stage an activity with the aim of restricting them more extensively than stated in the Constitution.The sanctions to be applied against those who perpetrate these activities in conflict with these provisions shall be determined by law.

⁶³ **ARTICLE 24.** Everyone has the right to freedom of conscience, religious belief and conviction. Acts of worship, religious services, and ceremonies shall be conducted freely, provided that they do not violate the provisions of Article 14. No one shall be compelled to worship, or to participate in religious ceremonies and rites, to reveal religious beliefs and convictions, or be blamed or accused because of his religious beliefs and convictions. Education and instruction in religion and ethics shall be conducted under state supervision and control. Instruction in religious culture and moral education shall be compulsory in the curricula of primary and secondary schools. Other religious education and instruction shall be subject to the individual's own desire, and in the case of minors, to the request of their legal representatives. No one shall be allowed to exploit or abuse religion or religious feelings, or things held sacred by religion, in any manner whatsoever, for the purpose of personal or political influence, or for even partially basing the fundamental, social, economic, political, and legal order of the state on religious tenets.

διαφορετικό από αυτόν που ορίζει η συνθήκη της Λωζάννης του 1923, η οποία αναγνωρίζει ως μειονότητες της Τουρκίας μόνο τους μη μουσουλμάνους.

Παρά την αρνητική στάση που επιδεικνύει το Τουρκικό Κράτος δεν μπορεί να συνεχίσει να εθελουφλεί και να αδιαφορεί μπροστά στην ύπαρξη εκατομμυρίων ανθρώπων που διεκδικούν το αυτόνομο, την αναγνώριση των δικαιωμάτων τους. Το 85 % της Τουρκίας είναι Σουνίτες μουσουλμάνοι, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό καλύπτεται από μουσουλμάνους που πρόσκεινται σε άλλες δοξασίες του Ισλάμ, που ποτέ δεν έχουν αναγνωρισθεί επίσημα παρά την ισχυρή και δυναμική τους ύπαρξη. Το ποσοστό των χριστιανών και Εβραίων παρότι αποτελούν τις μοναδικές περιπτώσεις αναγνωρισμένων θρησκευτικών μειονοτήτων είναι εξαιρετικά μικρό και με όλο περισσότερο φθίνουσα πορεία, λόγω των σκληρών διώξεων και της αντιμειονοτικής πολιτικής της Άγκυρα τα τελευταία χρόνια.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια να εξετάσουμε από ιστορικής, πολιτικής και θρησκευτικής άποψης τους Αλεβίτες, την μεγαλύτερη σε αριθμό κοινότητα Σιιτών μουσουλμάνων στην Τουρκία. Οι Αλεβίτες είναι τελικά μουσουλμάνοι ; Για ποιο λόγο έχουν υποστεί τόσους πολλούς διωγμούς από την εποχή της Οθωμανική Αυτοκρατορία ακόμα; Ποιες είναι οι ιστορικές τους ρίζες; Και ποια είναι οι σχέσεις τους με τους υπόλοιπους μουσουλμάνους και τις άλλες αιρέσεις του Ισλάμ; Ποια είναι τα προβλήματα τους και ποιες οι διεκδικήσεις τους ; Όλα αυτά τα ερωτήματα, αλλά και περιστατικά που καταδεικνύουν τη βάνουση παραβίαση των δικαιωμάτων τους στη ελευθερία της έκφρασης και των θρησκευτικών τους ελευθεριών θα παρουσιαστούν στο κεφάλαιο αυτό.

γ. 1 Ποιοι είναι οι Αλεβίτες

Οι Αλεβίτες⁶⁴ αποτελούν τη μεγαλύτερη θρησκευτική μειονότητα στην Τουρκία, αλλά δεν είναι εύκολο να γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό τους γιατί δεν έχει γίνει ποτέ επίσημη καταγραφή τους παρά μόνο ανεπίσημος υπολογισμός τους. Οι περισσότεροι Αλεβίτες μιλούν την τουρκική γλώσσα και ένα πολύ μικρό ποσοστό από αυτούς μιλούν διαλέκτους κουρδικής προέλευσης. Οι Αλεβίτες δεν καταγράφονται πουθενά ως Αλεβίτες, αλλά ως Τούρκοι μουσουλμάνοι παρόλα

---

⁶⁴ Πολλές φορές οι Αλεβίτες, ονομάζονται και Κιζιλμπας (Κόκκινα Κεφάλια), μια ονομασία που θεωρείται προσβλητική από την πλειοψηφία των Αλεβιτών, στην ουσία όμως η ονομασία αυτή προήλθε από το γεγονός ότι οι Αλεβίτες στην μάχη του Χαλδिरάν (1514) πολεμούσαν στο πλευρό της Εξουσίας του Ιράν και φορούσαν κόκκινα τουρμπάνια με 12 μάλιστα σειρές ύφασμα προς συμβολισμό των 12 Ιμάμηδων. Τα κόκκινα αυτά τουρμπάνια τους έκανα εύκολο στόχο και τη μέρα εκείνη καταγράφηκε η μεγαλύτερη σφαγή Αλεβιτών από τον Οθωμανό κατακτητή.

αυτά υπολογίζεται ότι ξεπερνούν τα 20 εκατομμύρια⁶⁵. Η κοινότητα των Αλεβίδων αποτελείται από Τούρκους στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, αλλά και από Κούρδους Αλεβίτες που ζουν στις ορεινές περιοχές της Τουρκίας⁶⁶.

Οι Τούρκοι Αλεβίτες κατοικούν σε μια ζώνη που εκτείνεται από την Άγκυρα, μέχρι τη Σεβάστεια (Horum, Yozgat, Amasya, Samsun, Tokat), δυτικά ως το Ερζιτσάν και νότια έως το Καχραμανμαρά (Kahramanmaraş). Οι Κούρδοι Αλεβίτες κατοικούν σε πόλεις όπως Elaziğ, Bingöl, Tunceli και Malatya. Οι Αλεβίδες έμειναν μέχρι τη δεκαετία του 1950 σε αγροτικές κυρίως περιοχές, τώρα μετά από ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης, που τις περισσότερες φορές ήταν οργανωμένο και κατευθυνόμενο από το Τουρκικό κράτος, δε θα ήταν υπερβολή να υποστηριχτεί ότι περισσότεροι από τους μισούς Αλεβίτες μετοίκησαν και κατοικούν σε μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Άγκυρα, η Σμύρνη, η Πούρσα και τα Άδανα. Η εγκατάσταση αυτή των Αλεβιτών στα μεγάλα αστικά κέντρα είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή σε ένα βαθμό και της ταυτοτητάς τους και των θρησκευτικών πεποιθήσεων τους.

Η προσπάθεια να δοθεί μια απάντηση για την καταγωγή και τις ρίζες του Αλεβισμού είναι εξαιρετικά δύσκολη και αντιφατική⁶⁷. Οι θεωρίες που υποστηρίζονται είναι πολλές και απέχουν πολύ η μία από την άλλη, δε θα ήταν υπερβολικό να υποστηρικτεί ότι υπάρχουν τετρακόσιες διαφορετικές υποδιαιρέσεις του Αλεβισμού, οι σημαντικότερες από αυτές είναι : Sadde, Gaaliye, Zeyidiye, Keysaniye, Rafilizer, Imamiye και πολλές άλλες. Έτσι πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι οι Αλεβίτες προέρχονται από το τάγμα των Σιιτών και των 12 ιμάμηδων, που πιστεύουν στους 12 συνεχιστές- διαδόχους του προφήτη Μωάμεθ, θρησκεία που έχει επικρατήσει στον Ιράκ. Άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι οι Αλεβίτες ήταν οπαδοί του Αλί, πρώτος ξάδερφος και γαμπρός του Μωάμεθ, αφού παντρεύτηκε την αγαπημένη του κόρη Fatma και ήταν πατέρας των εγγονών του Hasan και Huseyin. Μετά το θάνατο του Προφήτη Μωάμεθ πρώτος διάδοχος του εξελέγη ο πεθερός του, Ebubekir, πατέρας της τελευταίας συζύγου του Ayse και υποστηριζόταν από την αριστοκρατία της Μέκκας. Από τη στιγμή αυτή έγινε και το μεγάλο σχίσμα στο Ισλάμ και ο διαχωρισμός των Σουνιτών και των Σιιτών⁶⁸. Οι Σουνίτες αναγνώρισαν αμέσως τον διάδοχο του Μωάμεθ, οι Σίιτες αντίθετα δεν αναγνώρισαν τους τρεις πρώτους που διαδέχτηκαν τον Μωάμεθ, αλλά μόνο τον Αλί, που εξυμνούσαν και λάτρευαν για τη στάση του και τον τρόπο ζωής του. Έτσι λοιπόν οι Σίιτες της Μικράς Ασίας ονομάστηκαν Αλεβίτες. Ο Αλεβισμός λοιπόν αποτελεί δημιούργημα του Μικρασιατικού χώρου, γεννήθηκε, αναπτύχθηκε και

⁶⁵Shankland, D , *Islam and society in Turkey*, Cambridgeshire: The Eothen Press, 1999, σελ. 136.

⁶⁶ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, p.66.

⁶⁷ Religion and Politics in Turkey, edited by Ali çarkoğlu and Barry Rubin, Routledge, London, NY, 2000, pp. 112-113.

⁶⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/Alevi>

ζυμώθηκε με την ιστορία, τον πολιτισμό και τις θρησκείες των άλλων λαών που ζούσαν εκεί⁶⁹.

Η αντίληψη αυτή ήταν και ο λόγος που αναπτύχθηκε και μια ακόμη θεωρία σχετικά με τις ρίζες του Αλεβισμού που υποστηρίζει ότι έχουν άμεση σχέση με τους Χριστιανικούς λαούς της Μικράς Ασίας και σε αυτό το λόγο οφείλεται και το γεγονός ότι οι θρησκευτικές τους πρακτικές και δοξασίες διαφέρουν τόσο πολύ, όχι μόνο από τις Σουνιτικές, αλλά και από τις Σιιτικές στο Ιράκ. Η θεωρία αυτή δεν γίνεται ευρέως αποδεκτή και στηρίζεται μόνο σε κοινωνιολογική και λαογραφική βάση, σίγουρα δε μπορεί να αρνηθεί κανείς ότι οι Αλεβίτες μπορεί πράγματι να έχουν δανειστεί χριστιανικά στοιχεία στις θρησκευτικές τους τελετές κάτι όμως που είναι απόλυτα λογικό και αναμενόμενο εξαιτίας της κοινής συμβίωσης στο χώρο της Μικράς Ασίας, αλλά και από την ψυχική ίσως ένωση που μπορεί να αισθάνονταν μπροστά στο κοινή απειλή των διωγμών λόγω των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων.

Οι θεωρίες για την καταγωγή των Αλεβιτών δε σταματούν εδώ υπάρχουν και άλλες, όπως αυτή που θεωρεί ότι Αλεβισμός και Μπεκτατισμός⁷⁰ είναι συνώνυμα. Στις 30 Οκτωβρίου του 1925 δημοσιεύτηκε ο Νόμος 677 «Περί απαγορεύσεως της λειτουργίας των Τεκέδων και ζαβιγίεδων[...]»⁷¹ με το νόμο αυτό του Κεμάλ καταργήθηκαν όλα τα δερβίσις τάγματα μεταξύ των οποίων και του Μπεκτατισμού. Οι Μπεκτασίδες παρά την ισχύ του νόμου αυτού συνέχισαν να υπάρχουν και μαζί με άλλες ετερόδοξες ομάδες δερβίσιδων, κάτω από τη γενική ονομασία Αλεβήδες ή Αλεβίδες- Μπεκτασίδες. Η θεωρία αυτή υποστηρίζεται κυρίως από Τούρκους ερευνητές που θεωρούν ότι οι Αλεβίτες που ζουν στις πόλεις ονομάζονται Μπεκτασίδες, ενώ εκείνοι που ζουν στην ύπαιθρο συνεχίζουν να ονομάζονται Αλεβίτες, οι οποίοι πολιτισμικά και μορφωτικά υστερούν σε σχέση με τους Μπεκτασίδες των αστικών κέντρων. Η θεωρία αυτή είναι ίσως η πιο αμφιλεγόμενη και αντικρουόμενη. Πολλοί ήταν αυτοί που υποστήριξαν ότι πίσω από αυτή κρύβονται κάποιες σκοπιμότητες του Τουρκικού Κράτους. Η διάκριση αυτή στηρίζεται αποκλειστικά σε γεωγραφικά και πολιτιστικά στοιχεία, ενώ από θρησκευσιολογική και ιδεολογική άποψη δεν εντοπίζεται καμμία διαφορά μεταξύ τους. Τη δεκαετία του 1990 και κυρίως μετά τα γεγονότα στη Σεβάστεια γινόταν μια συστηματική προσπάθεια από τα ΜΜΕ να εξισώσουν τους Αλεβίτες με τους

⁶⁹ Λιάνα Μυστακίδου, *Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία*, Γόρδιος, 1997, σελ.57-58.

⁷⁰ Το Τάγμα των Μπεκτασίδων ανήκει στα μυστικιστικά δερβίσις τάγματα που αναπτύχθηκαν στο χώρο των Βαλκανίων. Οι αρχές που διέπουν τον Μπεκτατισμό είναι πολύ διαφορετικές από αυτές που αποδέχεται το Σουνιτικό Ισλάμ, ωστόσο το τάγμα αυτό κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κατά τη διάρκεια των κατακτητικών επιχειρήσεων διαδραμάτισαν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο. Ο Μπεκτατισμός στηρίχθηκε στη διδασκαλία του Χατζή Μπεκτάς, αλλά οργανώθηκε και δραστηριοποιήθηκε ως δερβίσις τάγμα την ίδια περίοδο που ιδρύθηκε από τους Οθωμανούς το Σώμα των Γεντισάρων που ήταν σεπλήρη πνευματική εξάρτηση από τον Μπεκτατισμό.

⁷¹ Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε , Ευστράτιος Χ. Ζεγκίνης, *Γενίτσαροι και Μπεκτατισμός, Γενεσιουργοί παράγοντες του Βαλκανικού Ισλάμ*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002 , σελ. 332-348.

Μπεκτασίδες με μοναδικό σκοπό την άρνηση ύπαρξης Κούρδων- Αλεβιτών που καταλαμβάνουν περίπου το 30% του συνολικού αριθμού των Αλεβιδων⁷². Αυτό που έκανε εντύπωση είναι το γεγονός ότι μέχρι τη δεδομένη στιγμή το Τουρκικό κράτος αρνιόταν ακόμα και την ύπαρξη των Αλεβιτών και τώρα όχι μόνο παραδέχεται την ύπαρξή τους, αλλά συμμετέχει και σε ερευνες για να εξακριβωθούν οι ρίζες της δυναμικότερης και μαζικότερης θρησκευτικής μειονότητας στην επικράτειά της.

γ.ii Είναι οι Αλεβίτες μουσουλμάνοι;

Ένα ερώτημα που απασχολεί τους ερευνητές είναι το κατά πόσο οι Αλεβίτες είναι ή όχι μουσουλμάνοι αφού παρουσιάζουν πολλές διαφορές στην πίστη και τις τελετές τους, όχι μόνο με τους Σουνιτες, αλλά και με τους Ιρακινούς Σίιτες. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι εξαιρετικά δύσκολη, για αυτό το λόγο θα γίνει μια προσπάθεια καταγραφής των βασικών διαφορών που εντοπίζεται στις αρχές και τις ιδέες των Σουνιτών, των Σιιτών (οπαδοί των δώδεκα Ιμάμηδων) και των Αλεβιτών.

Και στα τρία αυτά παρακλάδια του Ισλάμ, ακολουθούνται οι λεγόμενοι 5 Πυλώνες του Ισλάμ, που αποτελούν τις 5 απαραίτητες υποχρεώσεις της πίστης. Αυτές είναι : Η εξάσκηση της πίστης, η νηστεία, η προσευχή, η ελεημοσύνη στους φτωχούς και τέλος το προσκύνημα της Μέκκας⁷³.

Όσο αφορά την άσκηση της πίστης για να γίνει κάποιος μουσουλμάνος-Σουνίτης θα πρέπει να πεί τρεις φορές «Ο Αλλάχ είναι ένας και ο Μωάμεθ ο αγγελιοφόρος του Θεού». Και για τους Αλεβίτες ισχύει το ίδιο με τη διαφορά ότι προσθέτουν ότι ο «Αλί είναι ο αντιπρόσωπος του Θεού και πιστός βοηθός του Μωάμεθ», με τον τρόπο αυτό δηλώνουν την εξαιρετική σημασία που δίνουν οι Αλεβίτες, αλλά και η Σίιτες στον Αλί που τον θεωρούν πρώτο σε τάξη Μουσουλμάνο και μοναδικό διάδοχο του Μωάμεθ. Για μερικούς Αλεβίτες ο Αλί ήταν ακόμα πιο σημαντικός από τον Μωάμεθ και προχωρούν ακόμα περισσότερο στην θεωρία τους λέγοντας ότι οι αποκαλύψεις του Θεού αρχικά προορίζονταν για τον Αλί και όχι για τον Μωάμεθ.

Για τους Αλεβίτες, επίσης σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η έννοια του καλού και του ολοκληρωμένου ανθρώπου (*insan*), των οποίων πρότυπο αποτελεί ο Αλί, γεγονός που οδήγησε πολλούς μελετητές να συνδέουν τον Αλεβισμό με τον Ευρωπαϊκό Ανθρωπισμό και να υποστηρίζουν κατά συνέπεια ότι στην

⁷² Λιάνα Μυστακίδου, *Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία*, Εκδόσεις Γόρδιος, 1997 σελ. 58-59.

⁷³ WRR, Netherlands Scientific council For Government Policy, The European Union, Turkey and Islam, Amsterdam Press, Amsterdam 2004, σελ. 124-125.

πραγματικότητα ο Αλεβισμός δεν είναι αίρεση του Ισλάμ, αλλά μια κοινωνική ιδεολογία και ένας τρόπος ζωής.

Ο δεύτερος πυλώνας του Ισλάμ είναι αυτός της νηστείας και είναι εκεί που παρουσιάζονται και οι περισσότερες διαφορές ανάμεσα στους Σουνίτες, Σίίτες και Αλεβίτες. Έτσι ενώ οι «Ορθόδοξοι» Μουσουλμάνοι και οι Σίίτες νηστεύουν από την ανατολή έως τη δύση του ηλίου κατά τη διάρκεια των τριάντα ημερών του μήνα *Ramazan* στο Ισλαμικό Ημερολόγιο, οι Αλεβίτες δεν το τηρούν αυτό. Αντίθετα γενικά νηστεύουν δώδεκα ημέρες κατά τη διάρκεια του μήνα *Muharrem*, τιμώντας έτσι το θάνατο του μικρότερου γιου του Αλί, που δολοφονήθηκε από αντιπάλους του μαζί με το περισσότερα μέλη της οικογένειας του Αλί το 680.

Ο πιστός Σουνίτης Μουσουλμάνος τηρεί πιστά το τελετουργικό της προσευχής, που είναι ένας αυστηρός συνδυασμός κινήσεων και λόγων, πέντε φορές την ημέρα, ενώ η συμμετοχή στην προσευχή της παρασκευής είναι σχεδόν υποχρεωτική για όλους του άνδρες μουσουλμάνους. Οι Αλεβίτες όμως διαφέρουν και σε αυτό το σημείο. Στα Αλεβίτικα χωριά, αλλά και στις κοινότητες των Αλεβιτών που ζουν σε μεγάλα αστικά κέντρα δεν υπάρχουν τζαμιά⁷⁴, αφού αντί για τζαμιά έχουν τα λεγόμενα Cem Eni, όπου και λειτουργεί σαν χώρος προσευχής και συγκέντρωσης. Η προσευχή τους γίνεται κάθε Πέμπτη με την καθοδήγηση του Dede (γέροντας). Παρότι στον Αλεβισμό δεν υπάρχει θρησκευτική ιεραρχία ο Dede αποτελεί το πιο αξιόσεβαστο πρόσωπο της κοινωνίας και πολλές φορές το αξίωμα αυτό είναι κληρονομικό. Ανάμεσα στα καθήκοντα του Dede εκτός από την προσευχή περιλαμβάνεται και η εύρεση λύσεων σε προβλήματα πιστών και της κοινότητας τους- θρησκευτικού πάντα και κοινωνικού περιεχομένου-, η εξομολόγηση αμαρτιών, αλλά μπορεί ακόμα και να επιβάλλει ποινές. Η πιο σκληρή από τις ποινές που προβλέπεται ότι μπορεί να επιβάλλει είναι η απομάκρυνση από την Κοινότητα των Αλεβιτών (*düşkünlük*), ένα είδος αφορισμού, που ιδιαίτερα για τα παλιά χρόνια στα απομονωμένα χωριά της Ανατολίας κάτι τέτοιο ήταν συνώνυμο με θανατική ποινή. Σε πολλές από τις τελετές των Αλεβιτών εντοπίζουμε Χριστιανικά στοιχεία, που όπως διαπιστώθηκε πιο πάνω ήταν λογικό λόγω της συμβίωσης των δυο θρησκειών στην περιοχή της Μικράς Ασίας, παρόλ' αυτά οι όποιες ομοιότητες παρατηρήθηκαν από πολλούς μελετητές χρησιμοποιήθηκαν ως βάση για να υποστηρίξουν ότι οι Αλεβίτες δεν είναι στην ουσία Μουσουλμάνοι. Σημαντικό στοιχείο σε ότι αφορά το θέμα της προσευχής αποτελεί το γεγονός ότι συμμετέχουν άνδρες και γυναίκες, ενώ βασική

---

⁷⁴ Περίπου στα τέλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κατά τη περίοδο δημιουργίας του Τουρκικού Κράτους έγιναν πολλές προσπάθειες να τους προσηλυτίσουν στο Σουνιτισμό κτίστηκαν πολλά τζαμιά σε Αλεβίτικα χωριά και αργότερα σε κοινότητες, δημιουργώντας όμως μόνο τα αντίθετα αποτελέσματα, αφού οι Αλεβίτες αντιστάθηκαν ακόμα περισσότερο και μέχρι τις μέρες μας αποτελεί αίτημα των Αλεβιτών να σταματήσει το Τουρκικό Κράτος να κτίζει τζαμιά στις περιοχές τους και να σεβαστεί την θρησκευτική τους ιδιαιτερότητα.

θεματολογία των ψαλμών είναι τα κατορθώματα του Αλί και των γιών του καθώς και ο ιδιαίτερος ρόπος με τον οποίο φρόντισε τους φτωχούς και αναξιοπαθούντες και τα γενικότερα διδάγματα αγάπης που πρόσφερε με τον τρόπο ζωής του.

Ο Αλεβισμός έχει μεγάλη παράδοση στις δωρεές και τις φιλανθρωπίες, αφού αυτό αποτελεί βασικό δόγμα της πίστης τους κάτι που δεν τηρείται από τους Σουνίτες του Ισλάμ τόσο πιστά.

Τέλος σε ότι αφορά το προσκύνημα στη Μέκκα, οι Αλεβίτες δε συνηθίζουν να ταξιδεύουν ως τη Μέκκα για να προσκυνήσουν, αλλά αντίθετα με μεγάλη ευλάβεια αποτίνουν τιμές στους τάφους των Αγίων του Αλεβισμού στην Ανατολία. Σκοπός του προσκυνήματος είναι πνευματική κάθαρση και όχι για να κερδίσουν μια θέση στον παράδεισο, όπως προβλέπει το Σουνιτικό Ισλάμ. Για τους Αλεβίτες το μεγαλύτερο προσκύνημα γίνεται στις 16 Αυγούστου, στον τάφο του Hacı Bektaş, ιδρυτής του κινήματος των Δερβισιδων Μπεκτασίδων, που συνδέεται άμεσα με τον Αλεβισμό. Το κίνημα των Μπεκτασιδων πριν το 1925 είχε εξαπλωθεί ευρέως τώρα όμως έχει περιοριστεί αρκετα και κυρίως ανάμεσα στους μουσουλμάνους της Αλβανίας. Η ακριβή σχέση των Μπεκτασίδων που βρίσκονται στα αστικά κέντρα και της προφορικής παράδοσης των Αλεβιτών αποτέλεσε θέμα διαφωνιών πολλών μελετητών. Δεν είναι λίγοι αυτοί που υποστηρίζουν ότι οι Αλεβίτες και οι Μπεκτασίδες είναι ταυτόσημη έννοια και δεν έχουν καμία διαφορά και μάλιστα ότι Μπεκτασίδες είναι οι Αλεβίτες που κατοικούν σε αστικά κέντρα, κάτι που δεν έχει αποδειχθεί.

Σύμφωνα με τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι οι Αλεβίτες είναι αρκετά μακριά από τις δεσπόμενες αρχές του Ισλάμ, αλλά παρόλα αυτά αποτελούν κατηγορία του Σιιτικού Ισλάμ, αν και διαφέρουν πολύ περισσότερο από άλλες αιρέσεις του Ισλάμ, όπως πχ οι Γεζίδες. Αλλά αυτό δεν τους κάνει λιγότερο άξιους για να διεκδικούν το δικαίωμα τους στην ανεξιθρησκία, και την αναγνώριση τους ως θρησκευτική μειονότητα με ότι συνεπάγεται αυτό. Άλλωστε σε όλες τις θρησκείες παρατηρείται το φαινόμενο των αιρέσεων και των κινήματων, που σε πολλές περιπτώσεις αποτέλεσε έναυσμα παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, σε αυτή την κατηγορία ανήκει και η Τουρκία, αν και στην περίπτωση της έχει φτάσει σε ακραία περίπτωση και η στάση της είναι άκρως προκλητική αν σκεφτεί κανείς ότι στην ουσία αρνείται ακόμα και την ύπαρξη 20 εκατομμυρίων ατόμων που ανήκουν στον Αλεβισμό.

γ.ΙΙΙ.Ο Ρόλος των Αλεβιτών στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας και οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους.

Η κοινότητα των Αλεβιτών από την εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αντιμετώπιζονταν σαν αιρετικοί και βλάσφημοι από του Σουνίτες μουσουλμάνους με αποτέλεσμα να έχουν υπάρξει αρκετές φορές θύματα διωγμών και παραβιάσεων των δικαιωμάτων τους. Ειδικά κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν αναγκασμένοι να ζουν απομονωμένοι σε ορεινές περιοχές της Τουρκίας. Κάτω από τις συνθήκες αυτές οι Αλεβίτες ανέπτυξαν ένα δικό του σύστημα θρησκευτικό και δεδομένου ότι δεν τους επιτρεπόταν να έχουν κτίσουν τα δικά τους Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και χώρους λατρείας η παράδοση του μεταδόθηκε και αναπτύχθηκε με την προφορική μετάδοση. Η καταπίεση αυτή που δέχτηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και η κατάφορη παραβίαση της Θρησκευτικής τους ελευθερίας τους μετέτρεψε τους Αλεβίτες σε θερμούς υποστηρικτές του Κεμάλ και των Κοσμικών μεταρρυθμίσεων του, πιστεύοντας ότι έτσι θα αποκτήσουν περισσότερα δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα να ασκούν τη θρησκεία τους ελεύθερα. Οι Αλεβίτες αρχικά υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό την καθαίρεση του Σουνιτικού Ισλάμ από την πολιτική ζωή και την άνοδο μιας Λαϊκής και Κοσμικής Δημοκρατίας.

Πολλοί μοντέρνοι αλεβίτες κυρίως μελετητές υποστηρίζουν ότι η κοινότητα τους διαδραμάτισε ένα πρωταγωνιστικό ρόλο στη γέννηση του ανεξάρτητου κινήματος και τη γέννηση της Τουρκικής Δημοκρατίας, κάτι όμως που ενέχει μια αρκετή δόση υπερβολής⁷⁵. Είναι αλήθεια ότι οι περισσότεροι από τους Αλεβίτες της Ανατολίας τάχθηκαν με το μέρος του Mustafa Kemal Paşa και του εθνικού του κινήματος κατά τη διάρκεια του πολέμου ανεξαρτησίας (1919-1922), αλλά το μεγαλύτερο μέρος των Κούρδων Αλεβιτών προέβαλε σθεναρή αντίσταση στις Δυτικές περιοχές της Δυτικής Ανατολίας⁷⁶.

Η σχέση της Κεμαλικής Κυβέρνησης και των Αλεβιτών είχε πολλές αναταραχές και αντιπαλότητες. Με την Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας και πάλι κυρίαρχη θρησκευτική δύναμη παρέμενε το Σουνιτικό Ισλάμ, παρόλα αυτά ο έντονος κοσμικός και λαϊκός χαρακτήρας του καθεστώτος του Κεμάλ ανέτρεψε ως ένα βαθμό την αντιπάθεια που έτρεφαν οι Αλεβίτες για τους Κρατικούς Θεσμούς, και παρότι δεν αναγνώρισε η θρησκευτική τους ελευθερία και η αναγνώριση τους ως θρησκευτική μειονότητα το γεγονός ότι τους δόθηκαν κάποιες σχετικές ελευθερίες για να οργανωθούν κοινωνικά τους αρκούσε.

⁷⁵ Şener, C. , *Alevilik olayı: toplumsal bir başkaldırının kısa tarihçesi*, İstanbul: Alev Yayınevi, 1990, σελ. 12-13.

⁷⁶ Karpat, K.H. (ed.), *Ottoman past and today's Turkey*, Leiden: Brill, 2000, pp. 150-179.

Η σχέση των Αλεβιτών και του Κεμαλικού κράτους συνέχισε να είναι σε πολλά σημεία αντιφατική έτσι από τη μια ο Κεμάλ εκδίδει Νόμο με τον οποίο απαγορεύει τα δερβίσιχα τάγματα, μεταξύ των οποίων και τον Μπεκτασίδων που είχαν συνδεθεί στενά με την κοινότητα των Αλεβιτών και από την άλλη δημοσιεύει Το Υπουργείο Παιδείας μια ανθολογία με ποιήματα των Μπεκτασίδων και τα επαινεί ως το πραγματικό και εξαιρετο δείγμα της Τουρκικής Κουλτούρας. Επιπλέον όταν το Κεμαλικό Καθεστώς προσπαθούσε να κτίσει την εθνική ταυτότητα του τουρκικού κράτους, αναγνώρισε στους Αλεβίτες ότι ήταν αυτοί που αντιστάθηκαν στην υιοθέτηση της αραβικής και περσικής γλώσσας που είχαν ασπαστεί όλοι οι λόγιοι της εποχής διατηρώντας την τουρκική γλώσσα ανέπαφη και συμβάλλοντας έτσι στη διατήρηση και διάσωση της⁷⁷. Παράτους επαίνους αυτούς τα στρατεύματα της Κεμαλικής Δημοκρατίας την ίδια περίοδο μάχονταν εναντίον των Αλεβιτών για να επιβάλλουν την κυριαρχία τους στις πιο δύσβατες ορεινές περιοχές που βρίσκονταν οι κοινότητες των Κούρδων κυρίως αλεβιτών.

Οι Αλεβίτες για αιώνες αποτελούσαν τον αγροτικό πληθυσμό της Ανατολίας, τη δεκαετία του 40 και κυρίως του πενήντα παρατηρείται μια μαζική μετακίνηση των αγροτικών πληθυσμών προς τα αστικά κέντρα, γεγονός που επηρέασε και την παράδοση τους αφού έχαναν σιγά σιγά τις εντονες παραδοσιακές τους συνήθειες, αλλά από την άλλη λόγω του μεγάλου αριθμικού όγκου τους αποτέλεσαν μια ομάδα που πολλοί πολιτικοί προσπάθησαν να προσεγγίσουν για να εξασφαλίσουν την εκλογή τους, τάζοντας τους αναγνώριση της μειονότητας τους και θρησκευτικές ελευθερίες.

Έτσι με την καθιέρωση του πολυκομματισμού στην Τουρκία το 1950 αυξήθηκε το ενδιαφέρον των κομμάτων για τους Αλεβίτες. Στις ιστορικές εκείνες εκλογές οι Αλεβίτες έδειξαν να στηρίζουν το Δημοκρατικό Κόμμα (Demokrat Partisi) του Μεντερές που φαινόταν το πιο κατάλληλο μετά την αυταρχική και ανεπαρκή διακυβέρνηση του Ισμέτ Ινονού (1938-1950). Παρόλα αυτά ο αρχικός τους ενθουσιασμός μετατράπηκε σε απογοήτευση αφού έβλεπαν ότι το Δημοκρατικό Κόμμα δεν ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις τους και η θρησκευτική στους ελευθερίες παρέμεναν ανύπαρκτες. Αντίθετα ο Μεντερές έδειξε μεγαλύτερη επιείκεια στις ισλαμικές οργανώσεις των σουνιτών όπου μετά την άνοδο του στην εξουσία επιτράπηκε η εκφώνηση των προσευχών στην αραβική γλώσσα, επισκευή και ανέγερση νέων τζαμιών, καθώς και η μετάδοση εκπομπών θρησκευτικού

---

⁷⁷Poulton, H. , *Top hat, grey wolf and crescent*, London: Hurst & Company 1997 , p 126.

περιεχομένου από τα ραδιόφωνα⁷⁸. Στις επόμενες εκλογές το μεγαλύτερο ποσοστό των Αλεβιτών στράφηκαν προς το Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα (Cumhuriyet Halk Partisi- CHP).

Η μεγαλύτερη αλλαγή σε ότι αφορά την οργάνωση και δραστηριοποίηση των Αλεβιτών ως κοινότητα επήλθε με τις Συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του 1961. Το Σύνταγμα του 1961 παρείχε τις απαραίτητες νομικές ρυθμίσεις, ώστε να γίνει πραγματικότητα η θρησκευτική- πολιτιστική οργάνωση της κοινότητας των Αλεβιτών. Έτσι μέσα στο πλαίσιο της Θρησκευτικής ελευθερίας που προβλεπόταν στο άρθρο 19 του Συντάγματος του 1961, ιδρύθηκε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Hacı Bektaş (1965), ενώ την ίδια περίοδο άρχισαν να εκδίδονται και δύο Αλεβίτικα περιοδικά το Cem και το Ehlibeyt.

Το επόμενο βήμα στην εξέλιξη της Κοινότητας των Αλεβιτών ήταν η δημιουργία πολιτικού κόμματος που θα προασπιζόταν τα δικαιώματά τους. Πράγματι το 1966 έχουμε την ίδρυση του Κόμματος της Ενότητας (Birlik Partisi- BP), το οποίο στις εθνικές εκλογές του 1969 έλαβε ποσοστό 2.8% και εξέλεξε 8 βουλευτές. Δυστυχώς η πορεία του Κόμματος δεν ήταν η αναμενόμενη και στις εκλογές του 1973 δεν κατάφερε να εκλέξει κανένα βουλευτή, παρόλα αυτά συνέχισε την πορεία του έστω και εξωκοινοβουλευτικά μέχρι το 1980 που διαλύθηκε λόγω του Στρατιωτικού Πραξικοπήματος. Το Κόμμα της Ενότητας παρότι ξεκίνησε σαν θρησκευτικό Κόμμα από το 1973 και μετά άλλαξε πορεία και προσπαθούσε να εδραιωθεί σαν σοσιαλιστικό Κόμμα. Είναι γεγονός ότι επέπεσε σε αρκετά σφάλματα και οι πολιτικές κινήσεις τους δεχτήκαν αρκετές επικρίσεις από την κοινότητα των Αλεβιτών ειδικά κατά τη διάρκεια των πολιτικών εξελίξεων του 1972⁷⁹, αποτέλεσε όμως ένα πολύ σημαντικό βήμα στο δηλωθεί χωρίς φόβο η θρησκευτική ταυτότητα των Αλεβιτών και να διεκδικήσουν με οργανωμένο τρόπο τα δικαιώματά τους.

Παρά τις προσπάθειες που γινόταν δυστυχώς δε παρουσιάστηκε κανένα εμφανές σημάδι βελτίωσης των θρησκευτικών ελευθεριών της κοινότητας των Αλεβιτών, αντίθετα η δεκαετία του 1970 σημαδεύτηκε από σκληρές και βίαιες επιθέσεις εναντίον τους από εξτρεμιστικές ομάδες σουνιτών. Το 1977 και το 1978 σημειώθηκαν σφαγές Αλεβιτών σε πέντε μεγάλες πόλεις (tokat, çankiri, çorum,

---

⁷⁸ Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Σχέσεις Ισλάμ- πολιτείας στην μεταπολεμική Τουρκία*, στο συλλογικό έργο, Γεράσιμος Καραμπελιάς, Γεώργιος Αγγελόπουλος, Ευδοκία Φουνατζοπούλου, Θέματα Τουρκίας, Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα 1999, σελ 279.

⁷⁹ Κατά την περίοδο της δεύτερης διακυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης με Πρωθυπουργό τον Demirel, οι βουλευτές του Κόμματος της Ενότητας καταψήφισαν τον προϋπολογισμό του Κράτους με αποτέλεσμα να πέσει η Κυβέρνηση. Παρόλα αυτά ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έδωσε εκ νέου εντολή στον Demirel να σχηματίσει Κυβέρνηση και κατάφερε να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, αφού πρώτα πήρε με το μέρος του τους πέντε βουλευτές από το Κόμμα των Αλεβιτών. Η κίνηση αυτή των πέντε βουλευτών δημιούργησε μεγάλη αναστάτωση και προκάλεσε αντιδράσεις και τελικά οδήγησε στη διαγραφή τους από το Κόμμα. Η απομάκρυνση τους από το Κόμμα θεωρήθηκε από πολλούς άδικη και ότι υποκινούνταν από τα πολιτικά σχέδια του αρχηγού του Κόμματος της Ενότητας, τον Mustafa Timisi.

Sivas, Kahramanmaraş). Ειδικά μετά τις διαμάχες που ξέσπασαν στην Kahramanmaraş⁸⁰ τον Δεκέμβρη του 1978, ανάμεσα σε Θρησκευτικές οργανώσεις η Κυβέρνηση αναγκάστηκε να επιβάλλει Στρατιωτικό Νόμο σε 11 περιφέρειες. Οι διαμάχες αυτές που αρχικά είχαν θρησκευτικό χαρακτήρα δεν άργησαν να πάρουν και πολιτικές διαστάσεις, έτσι οι Αλεβίτες τάχθηκαν με αριστερά κόμματα, και οι αντίπαλοι τους Σουνίτες σε ακροδεξιά κόμματα.

Οι αντιπαράθεσεις ανάμεσα σε αριστερούς Αλεβίτες και ακροδεξιούς Σουνίτες ειδικά στα τέλη της δεκαετίας του 1970 έπαιρναν όλο και πιο ανησυχητικές διαστάσεις. Η ταραχώδης αυτή κατάσταση ήταν αρκετή για να κάνει το Στρατό να οργανώνεται για να αναλάβει δράση, ως θεματοφύλακας του λαϊκού και κοσμικού χαρακτήρα της Τουρκικής Δημοκρατίας. Αφορμή για το πραξικόπημα του 1980 στάθηκε μια πολιτική συγκέντρωση του Erbakan στο Ικόνιο στις 6 Σεπτεμβρίου του 1980, κατά τη διάρκεια της οποίας μια μεγάλη μερίδα του συγκεντρωμένου πλήθους στην πλειοψηφία τους Ισλαμιστές αρνήθηκαν να τραγουδήσουν τον εθνικό Ύμνο της Τουρκίας και σε αντίθεση φώναζαν συνθήματα κατά των Αλεβιτών, των Θρησκευτικών μειονοτήτων και ζητούσαν την επιβολή της Σεριατ δηλαδή την επιβολή του Ιερού Νόμου και τη μεταβολή της Τουρκίας σε Θεοκρατικό Κράτος. Ο Στρατός έκρινε ότι η συμπεριφορά αυτή αποτελεί ανοικτή πρόκληση και αποφάσισε να βάλει τέλος στην διαμάχες Ισλαμιστών και Αλεβιτών με την άμεση επέμβαση στην πολιτική ζωή της χώρας και την επιβολή Στρατιωτικού νόμου στις 12 Σεπτεμβρίου του 1980.

Το παράδοξο στο Πραξικόπημα του 1980 ήταν ότι ενώ πραγματοποιήθηκε για να προστατέψει τις Κοσμικές και Δημοκρατικές αρχές του Κράτους παρόλα αυτά παρατηρείται μια έντονη ενίσχυση του Ισλάμ και έντονη συρρίκνωση των Θρησκευτικών ελευθεριών των Αλεβιτών που είχαν συνδεθεί απόλυτα με τον Κομμουνισμό. Αρχηγός της Πραξικοματικής Κυβέρνησης και Πρόεδρος της Δημοκρατίας ήταν ο Στρατηγός Kenan Evren και αντιπρόεδρος ο Turgut Ozal, και οι δύο υποστήριζαν ότι η μεγαλύτερη απειλή για την Τουρκική Δημοκρατία είναι ο κομμουνισμός, ενώ πίστευαν ότι θα μειωθεί η επίδραση του Κομμουνισμού στην πολιτική ζωή της χώρας με την ενίσχυση της ιδέας μιας Τουρκικής Ισλαμικής ταυτότητας. Έτσι λοιπόν στα πλαίσια αυτού του σχεδίου ο Στρατός δεν επέδειξε την αναμενόμενη και συνήθη εχθρικότατα εναντίον του Ισλάμ, αλλά αντίθετα χρησιμοποίησε τη Θρησκεία προκειμένου να εξοντώσει το Κουμμουνιστικό ρεύμα και κατά συνέπεια τους Αλεβίτες και τους Κούρδους που είχαν συνδεθεί με αυτόν⁸¹. Άνοιξαν νέα ιεροδιδασκαλεία, Κορανικά σχολεία, το μάθημα των

⁸⁰ Ο τραγικός απολογισμός των βίαιων αυτών επεισοδίων ήταν 106 νεκροί, Αλεβίτες στην πελοιοψηφία, 176 τραυματίες και 210 σπία και 70 κατεστραμένα μαγαζιά.

⁸¹ Η Χούντα χρησιμοποίησε το θέμα της θρησκείας και της ενίσχυσης της ενιάιας τουρκικής Ισλαμικής ταυτότητας εναντίον των Κούρδων της Ανατολίας. Έτσι το 1981 η Διευθυνση Διαδοσης (Irsad Dairesi)

Θρησκευτικών έγινε υποχρεωτικό στα δημόσια σχολεία και ο αριθμός των κρατικών ιμάμηδων αυξήθηκε. Εν τω μεταξύ το Σύνταγμα του 1982 απαγόρευσε τη λειτουργία όλων των εργατικών συνδικάτων, των πολιτιστικών συλλόγων και των πολιτικών κομμάτων⁸². Αποτέλεσμα των νέων αυτών ρυθμίσεων ήταν να παύσει η λειτουργία τόσο του Κόμματος της Ενότητας, όσο και ο Πολιτιστικός Σύλλογος Hacı Bektaş Veli με την κατηγορία ότι ήταν μυστική οργάνωση που προωθούσε κουμμουνιστική προπαγάνδα που με στόχο το διαμελισμό της Τουρκίας. Η αστυνομία συνέλαβε όλα τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου, τα οποία δικάστηκαν από το στρατοδικείο της Καισαρείας⁸³.

Μετά το πραξικόπημα του 1980 πολλοί Κομμουνιστές Αλεβίτες, συνελήφθησαν και πέρασαν από Στρατοδικείο, ενώ ακόμα περισσότεροι αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στην Ευρώπη και κατά κύριο λόγο στην Γερμανία. Ακόμα και από το εξωτερικό οι Αλεβίτες δε σταμάτησαν να διεκδικούν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους και κυρίως την αναγνώριση των θρησκευτικών ελευθεριών της κοινότητας των Αλεβιδών στην Τουρκία. Ίδρυσαν Συλλόγους και Οργανώσεις που ενισχύουν και χρηματικά και ηθικά τις αντίστοιχες οργανώσεις και πολιτιστικούς συλλόγους στην Τουρκία, επίσης εκδίδουν περιοδικά και εφημερίδες. Ο αριθμός των Αλεβιτών στην Γερμανία υπολογίζεται ότι ξεπερνάει τους 500.000, βέβαια π'ρέπει να σημειωθεί ότι και στις Βαλκανικές χώρες υπάρχουν μεγάλες κοινότητες Αλεβιτών, όπως στην Αλβανία και το Κόσσοβο και ειδικά μετά τα

που σε συνεργασία με τη Διευθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων μάχονταν εναντίον του Κουρδικού Εθνικισμού και οργάνωναν διάφορα σεμινάρια στην περιοχή με σκοπό να ενημερώσουν τον κόσμο για την επικινδυνότητα του Κουρδικού Εργατικού Κόμματος (PKK) και την Κομμουνιστική Ιδεολογία που υποστήριζαν. Η Στρατιωτική Κυβέρνηση προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τη θρησκεία προκειμένου να ενισχυθεί ο τουρκικός εθνικισμός. Η διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων μάλιστα αυτοπροσδιορίστηκε ως το όργανο που είχε σκοπό να προστατέψει και να διατηρήσει την Τουρκική Εθνική ταυτότητα και να διαφυλάξει τις νέες γεννιές από την κομμουνιστική ιδεολογία και τον αθεϊσμό.[Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, p.70]

⁸² Το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας νομιμοποίησε μόνο 3 από τα υπάρχοντα πολιτικά κόμματα της χώρας, τα οποία συμμετείχαν στις εκλογές του 1983. Τα Κόμματα αυτά ήταν το Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα (Milliyetçi Demokrasi Partisi- MDP) με αρχηγό τον Turgut Sunalp το Λαϊκό Κόμμα (Halkçı Parti) του Necdet Calp και το Κόμμα της μητέρας πατρίδας (Avatatan Partisi ANAP) του Turgut özal που κέρδισε τις εκλογές του 1983 με ποσοστό 45.3 %. Ο Turgut özal διετέλεσε Πρωθυπουργός από το 1983- 1989 και από το 1989 μέχρι το 1993, όταν πέθανε, διετέλεσε Πρόεδρος της χώρας. Η διακυβέρνηση του Turgut özal έμεινε στην ιστορία για το γεγονός ότι προσπάθησε να τονώσει τον ρόλο του Ισλάμ και να τον συνδέσει με τη σύγχρονη τουρκική ταυτότητα και Ιστορία. Χρησιμοποίησε τις Ισλαμικές οργανώσεις ως συνδετικό κρίκο με την κοινωνία. Πολλά από τα μέλη της Κυβέρνησης του ανήκαν στο τάγμα των Νακσιμπέντι, ενώ λέγεται ότι και ο ίδιο προέρχεται από παρόμοιο θρησκευτικό περιβάλλον. Επιπλέον ήταν αυτός που εισήγαγε μια νέα οπτική στο θέμα των Κούρδων στους οποίους για πρώτη φορά αναγνωρίστηκαν πολιτιστικές ελευθερίες, τη στιγμή που μέχρι τώρα δεν είχαν αναγνωριστεί καν σαν ξεχωριστή εθνική ομάδα. Παρόλα αυτά σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την εφημερίδα Milliet το 1994 ο Turgut özal έλαβε το υψηλότερο ποσοστό 27%, σε ερώτηση ποιος ήταν ο πολιτικός που έβλαψε περισσότερο την τουρκία. Οι ερωτηθέντες θεωρησαν ότι ο özal έβλαψε τις Κεμαλικές Αρχές και υποστήριξε τον Ισλαμισμό. Στην ίδια ερώτηση ο Demirel έλαβε 25,5%, ο Evren 8,4% και ο Menteres 9.3%.

⁸³ Λιάνα Μυστακίδου, *Οι Αλεβίτες στη Σύγχρονη Τουρκία*, Εκδόσεις Γόρδιος, 1997 σελ. 58-59.

γεγονότα της Σεβάστειας εξέφρασαν τη συμπαράσταση στον αγώνα των Αλεβιτών της Τουρκίας.

Τη δεκαετία του 1980 και 1990 η Κοινότητα των Αλεβιτών απομονώθηκε περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Η ενίσχυση της Τουρκοισλαμικής Σύνθεσης που προωθήθηκε ως κρατική ιδεολογία από τη Χούντα και αργότερα η έμφαση που δόθηκε στο τουρκικό Ισλάμ από τον Özal με στόχο την κοινωνική ενοποίηση και την εγκαθίδρυση ενός μονολιθικού κράτους που αποτελείτε αποκλειστικά από Τούρκους σουνίτες, περιθωριοποίησαν πολύ τους Αλεβίτες. Οι προσπάθειες τους για αυτονομία και αναγνώριση ακούγονταν σαν τη μοναδική παραφωνία. Ειδικά τη δεκαετία του 1990 η επάνοδος στην εξουσία του Ισλαμιστή Erbakan και της Ciller επιβεβαίωσαν τους φόβους τους ότι ο δρόμος για την κατάκτηση των θρησκευτικών ελευθεριών τους θα ήταν πολύ δύσκολος. Στις Εκλογές του 1995 οι Αλεβίτες προσπάθησαν εκ νέου να οργανωθούν πολιτικά με την ίδρυση νέου σοσιαλοδημοκρατικού Κόμματος, της Δημοκρατικής Ειρηνικής Κίνησης (Demokrat Baris Hareketi- DBH), που δυστυχώς δε κα' ταφερε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των Αλεβιτών και δεν εξέλεξε κανένα βουλευτή.

Τα αιματηρά γεγονότα στη περιοχή Gazi της Κωνσταντινούπολης και στη Σεβάστεια το 1996 που έγιναν με συνεργασία ή με την ανοχή της αστυνομίας, συσπείρωσαν ακόμα περισσότερο τους Αλεβίτες και αυτή τη φορά είχαν στον πλευρό τους Διεθνείς Οργανώσεις, όπως τη Διεθνή Αμνηστία που με εκθέσεις της υποστηρίζουν την κοινότητα των Αλεβιτών και επιβεβαιώνουν την παραβίαση των Θρησκευτικών τους ελευθεριών. Επιπλέον το Συμβούλιο της Ευρώπης στις ετήσιες Εκθέσεις για την πρόοδο της Τουρκίας συμπεριλαμβάνει σχεδόν κάθε χρόνο την παραβίαση των δικαιωμάτων των Αλεβιτών. Παρόλα αυτά η Τουρκική Κυβέρνηση δια στόματος του Προέδρου της Δημοκρατίας Γκιουλ ανακοίνωσε ότι η τουρκία δεν πρόκειται να αναγνωρίσει άλλη μειονότητα πλὴν αυτών που έχει αναγνωρίσει με τη Συνθήκη της Λωζάνης.

Η νίκη του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης στις εκλογές του 2002 και η ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Recep Tagip Erdogan δεν ευχαρίστησε ιδιαίτερα τους Αλεβίτες δεδομένου ότι τα φιλοισλαμικά και αντιμειονοτικά συναισθήματα του Πρωθυπουργού είχαν γίνει γνωστά και από την περίοδο που ήταν Δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης. Εντούτοις κανένας δε μπορούσε να αρνηθεί ότι ο Erdogan, ήταν μια χαρισματική πολιτική φυσιογνωμία που έθεσε την πορεία της Τουρκίας στην Ευρώπη σε νέες βάσεις, αλλά επίσης συνέβαλε στην οικονομική ανόρθωση της χώρας που αντιμετώπιζε σοβαρότατα οικονομικά προβλήματα και ταλανιζόταν εδώ και δεκαετίες με διάφορα οικονομικά σκάνδαλα που συνέδεαν πολιτικούς και επιχειρηματικό κόσμο. Ο Erdogan, απόφοιτος Ιερατικού σχολείου, όπως και τα περισσότερα μέλη της Κυβέρνησης,

πρωτοστάτησε στον αγώνα για να αρθεί η απαγόρευση της μαντίλας στα Πανεπιστήμια και να αλλάξει το σύστημα εισαγωγής στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα των αποφοίτων των Ιερατικών σχολείων. Παρόλα αυτά ο Erdogan είχε ανοικτούς λογαριασμούς με τους Αλεβίτες όταν επι Πρωθυπουργία Ciller, ζήτησε το 1994 να γκρεμιστεί το Karacaahmet Dergasi, με την αιτιολογία ότι δεν διέθετε νομότυπη άδεια ανοικοδόμησης. Το Karacaahmet Dergasi είναι ένας από τους τέσσερις σπουδαιότερους και ιερότερους τεκκέδες για την κοινότητα των Αλεβιτών, χρονολογείται από την εποχή του Σουλτάνου Σουλειμάν, και κτίστηκε προς τιμή του μεγάλου δερβίση Karacaahmet⁸⁴. Οι Αλεβίτες αντέδρασαν έντονα και επί 2 μέρες χιλιάδες αλεβίτες διαδήλωναν έξω από τον Τεκκέ προκειμένου να εμποδίσουν την κατεδάφιση του, μέχρι που επενέβη η Κυβέρνηση και ματαιώθηκε η κατεδάφιση.

Όπως γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω η αγανάκτηση και δυσφορία των Αλεβιτών από την πολιτική που ακολουθούσαν οι Κυβερνήσεις της Τουρκίας σε ότι αφορά το ζήτημά τους ήταν πλέον έκδηλη. Εδώ και πολλές δεκαετίες προσπαθούν να αναγνωριστούν ως θρησκεία αλλά παρόλες τις προσπάθειες οι Κυβερνήσεις συνεχίζουν να δείχνουν προκλητική αδιαφορία για την κοινότητα τους. Βέβαια αξίζει να σημειωθεί ότι στις προεκλογικές περιόδους η Κοινότητα των Αλεβιτών δεν είναι αδιάφοροι, δεδομένου του όγκου της, αφού αριθμεί περί τα είκοσι εκατομμύρια πιστών. Έτσι κατά καιρούς πολλοί πολιτικοί, ακόμα και από τους πιο φανατικούς του Πολιτικού Ισλάμ έσπευσαν να τάζουν προεκλογικά στους Αλεβίτες διάφορες διευκολύνσεις και δικαιώματα ευελπιστώντας στην ψήφο τους⁸⁵.

Η δεκαετία του 1990 και οι ένοπλοι αγώνες του Τουρκικού Στρατού με το Κουρδικό εργατικό Κόμμα έφεραν τους Αλεβίτες σε πολύ δύσκολη θέση. Η κοινότητα των Αλεβιτών αποτελείται παραδοσιακά από Κούρδους και Τούρκους έτσι η ανάδειψη του Κουρδικού ζητήματος έφερε διαχωρισμό και στο εσωτερικό της Κοινότητας με βάση την εθνικότητα.

Το πραξικόπημα του 1997 προσπάθησε να αποκόψει οποιαδήποτε σχέση του Κράτους με το Πολιτικό Ισλάμ της δεκαετίας του 1980 και προσπάθησε να θέσει το Ισλάμ σε πιο κοσμικές βάσεις. Τότε οι Αλεβίτες αναγνωρίστηκαν ως η πιο χαρακτηριστική μορφή του Τουρκικού Ισλάμ, που αγκαλιάζει τις ανθρωπιστικές αξίες, σε αντίθεση με το φονταμελιστικό αραβικό Ισλάμ. Την περίοδο εκείνη

---

⁸⁴ Ο Τεκκός του Karacaahmet Dergasi έκλεισε μετά την υιοθέτηση του νόμου 677/1925 του Κεμάλ που απαγόρευε τη λειτουργία όλων των σουφικών ταγμάτων και των τεκκέδων παρόλα αυτά ο κόσμος συνέχιζε να πηγάζει και προσκυνάει τον ιερό αυτό τόπο.

⁸⁵ Ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Demirel το 1994 παρακολούθησε τις εορταστικές εκδηλώσεις που γίνονται κάθε χρόνο στη μνήμη του Hacı Bektaş Veli και χαρακτήρισε του Αλεβίτες πολίτες πρώτης κατηγορίας. Ενώ και η Ciller προεκλογικά επισκέφτηκε τον τάφο του Hacı Bektaş Veli και έταξε επιχορήγηση ύψους 3 δισεκατομμυρίων Τουρκικών Λιρών σε πολιτιστικούς συλλόγους και οργανώσεις Αλεβιτών σε περίπτωση που εκλεγεί.

οργανώθηκε δεκάδες συνέδρια και σεμινάρια που προέβαλλαν την Αλεβίτικη σκέψη, χορηγήθηκε η έκδοση πολλών βιβλίων ακόμα και ταινιών και επιπλέον εγκαινιάστηκε και ένα κέντρο Αλεβιτικών Σπουδών. Το 1998 μάλιστα για πρώτη φορά χορηγήθηκαν 425 δισεκατομμύρια Τουρκικές Λίρες σε διάφορες Αλεβιτικές Οργανώσεις. Οι Αλεβίτες παρουσιάστηκαν ως οι πιστοί υποστηρικτές του Κεμάλ και των μεταρρυθμίσεων του, ενώ ο Hacı Bektaş Veli ο θρησκευτικός αργηγός που περισσότερο από οποιοδήποτε άλλον επιδόθηκε στην Τουρκοποίηση και Ισλαμοποίηση της περιοχής της Ανατολίας⁸⁶. Μέσα στα πλαίσια της προβολής των Αλεβιτών αναγνωρίστηκε από το Κράτος η ετήσια γιρτή προς τιμή του Hacı Bektaş Veli στην οποία συμμετέχει μεγάλος αριθμός Κυβερνητικών ακόμα και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Παρόλαυτα δεν επήλθε η πολυπόθητη αναγνώριση των Αλεβιτών ως επίσημη Θρησκεία, και με την άνοδο στην εξουσία Ισλαμιστών Πολιτικών το ζήτημα των Αλεβιτών επήλθε στην πρότερη κατάσταση.

Όπως σημειώθηκε και παραπάνω τα γεγονότα στη Σεβάστεια και στο Gazı αποτέλεσαν καταλυτικό σημείο στην ουσιαστική συσπείρωση της κοινότητας των Αλεβιτών και στην οργανωσή τους για την διεκδίκηση των θρησκευτικών ελευθεριών τους. Σε αυτό σπινέβαλλε πολύ και το γεγονός ότι αναπτύχθηκε μια ελίτ αλεβιτών διανοουμένων που χρησιμοποίησαν τα ΜΜΕ με σκοπό να προωθηθεί η νέα ταυτότητα των Αλεβιτών. Αξίζει λοιπόν να αναλυθούν τα γεγονότα αυτά που στην ουσία έδωσαν τη χαριστική βολή προκειμένου να κινητοποιηθούν οι Αλεβίτες. Τα γεγονότα στο ξενοδοχείο Madımak σε Συνέδριο Αλεβιτών

Στις 2 Ιουλίου του 1993 φανατικοί Ισλαμιστές πυρπόλησαν το Ξενοδοχείο Madımak στη Σεβάστεια της Τουρκίας, ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη το καθιερωμένο εδώ και 40 χρόνια, φεστιβάλ στη μνήμη του λαϊκού ποιητή Pir Sultan Abdal⁸⁷. Από την πρώτη κιόλας μέρα του φεστιβάλ δημιουργήθηκαν επεισόδια από εκατοντάδες άτομα που είχαν συγκεντρωθεί έξω από το ξενοδοχείο και αποδοκίμαζαν όσους προσέρχονταν.

---

⁸⁶ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, p.253.

⁸⁷ Ο Pir Sultan Abdal γεννήθηκε στο χωριό Banaz στην περιοχή Yıldızeli της Σεβάστειας (sivas). Δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες σχετικά με τη ζωή του πάντως εικάζεται ότι γεννήθηκε ανάμεσα στη δεκαετία του 1470-1480 και πέθανε ανάμεσα στα χρόνια 1547-1550. Ο Pir Sultan Abdal υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους Αλεβίτες ποιητές, ενώ με την έξοχη τέχνη του εξέφρασε τους καημούς και τις πίκρες των καταπιεσμένων φτωχών ανθρώπων της Μικράς Ασίας και δίδασκε με πίστη και ευλάβεια τη πίστη των Αλεβιτών και κατάφερε να φτάσει στην ανώτατη ιεραρχική βαθμίδα του δόγματος των Αλεβιτών και να γίνει Dede. Ο Pir Sultan Abdal συμμετείχε σε πολλές εξεγέρσεις εναντίον της τυραννίας του Σουλτάνου και τελικά απαγχονίστηκε με εντολή του Οθωμανού Αυτοκράτορα Yavuz Sultan Selim για τη συμμετοχή και συμβολή του στην εξέγερση του Sah Ismail.

Βλέπε αναλυτικά , Λιάνα Μυστακίδου, *Οι Αλεβίτες στη Σύγχρονη Τουρκία*, εκδόσεις Γόρδιος, 1997 , σελ. 9-63.

Στο φεστιβάλ αυτό συμμετείχε και ο γνωστός συγγραφέας Αζιζ Νεσίν⁸⁸. Τη δεύτερη μέρα του φεστιβάλ ο τοπικός τύπος δημοσίευσε αποσπάσματα από το λόγο του συγγραφέα που θεωρήθηκαν ακραία και προκλητικά από τον κύκλο των φανατικών μουσουλμάνων με αποτέλεσμα να ξεσπάσουν βίαια επεισόδια. Έτσι πλήθος εξαγριωμένων πολιτών όρμισαν στο ξενοδοχείο, έβαλαν φωτιές και πυρπόλησαν και όσα αυτοκίνητα βρισκόταν έξω από το ξενοδοχείο. Ο απολογισμός της συγκλονιστικής αυτής μανίας των φανατικών μουσουλμάνων εναντίον των αλεβιτών ήταν 37 νεκροί και περισσότεροι από 60 τραυματίες. Η πολιτική ηγεσία της εποχής ανάμεσα τους και ο Πρόεδρος Ντεμιρέλ προσπάθησε να ρίξει τους τόνους και ανέφερε ότι το περιστατικό είναι μεμονωμένο και δεν υπάρχει λόγος ανησυχίας και επιπλέον έσπευσε να υπογραμμίσει ότι δεν υπάρχει θέμα σύγκρουσης ανάμεσα σε Αλεβήδες και Σουνίτες.

Τα αποσπάσματα του λόγου του Αζιζ που πυροδότησαν την κατάσταση είναι οι εξής:

«Με τον Pir Sultan Abdal δεν πρέπει να προβάλλεται ο Αλεβισμός, αλλά η λαϊκή ποίηση. Οι Αλεβήδες προβάλλουν πάντα τον ανθρωπισμό και την ανοχή τους. Οι άνθρωποι αυτοί παραμένουν συνεχώς στην αντιπολίτευση και όσοι βρίσκονται στην αντιπολίτευση λένε πάντα την αλήθεια. Η πηγή προέλευσης των Αλεβιδών μου είναι αδιάφορη. Δε μ' ενδιαφέρει η διένεξη ανάμεσα στον Ali και τον Muaviye που έγινε πριν από χίλια χρόνια. Οι περισσότεροι από εσάς είστε Αλεβήδες και σας εκτιμώ πολύ. Είστε Αλεβήδες και σας εκτιμώ πολύ. Είστε πιο κοντά στον άνθρωπο και εγώ ως άθεος θαυμάσω αυτόν τον ανθρωπισμό σας και όχι τις αρχές που πρεσβεύετε. Ο Αλεβισμός είναι ο τουρκικός Σιιτισμός. Δεν είναι μια δοξασία, αλλά ένα αξίωμα. Βέβαια και ο θώκος του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι αξίωμα, αλλά κανένας Αλεβής δεν γίνεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Όσα γράφει το Κοράνι είναι ξεπερασμένα και όποιος τα έγραψε τα έγραψε για την εποχή του. [...] Μέχρι σήμερα δεν έχω συγχαρεί κανένα Νομάρχη, τώρα όμως θέλω να ευχαριστήσω το Νομάρχη της Σεβάστειας κ. Ahmet Karabilgin για τη συμβολή του στη διοργάνωση αυτού του φεστιβάλ. Ο νομάρχης αυτός είναι άξιος πολλών συγχαρητηρίων.⁸⁹ »

Τα γεγονότα στη Σεβάστεια και ότι τα ακολουθούσε απασχόλησε τον τύπο της εποχής, τους πολιτικούς και δικαστικούς κύκλους της χώρας, αλλά και Διεθνείς Οργανισμούς που ασχολούνται με τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις εν γένει Θρησκευτικές ελευθερίες. Έτσι για παράδειγμα το Helsinki Human Right Watch,

⁸⁸ Για αναλυτικό βιογραφικό του Αζιζ Νεσίν βλ. Hakan Yavuz. Kai gener, C. , *Alevilik olayi: toplumsal bir bas kaldirinin kisa tarihcesi*, Istanbul: Alev Yayınevi, 1990.

⁸⁹ Λιάνα Μυστακίδου, *Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία*, εκδόσεις Γόρδιος, 1997 , σελ. 9-13.

έστειλε επιστολή προς την Πρωθυπουργό της Τουρκίας, Τανσού Τσιλέρ, με την οποία εξέφρασε τη λύπη του Οργανισμού και της Διεθνούς Κοινότητας για τα γεγονότα που έγιναν, αλλά επέκρινε και την Πρωθυπουργό και την Κυβέρνηση που έσπευσε να επιρρίψει τις ευθύνες στα δήθεν προκλητικά λόγια του συγγραφέα Αζίζ Νεσίν, λέγοντας ότι «οι δηλώσεις σας για τα αίτια του θανάτου τόσων αθώων ανθρώπων είναι αστείες και φανερώνουν ανευθυνότητα». Ενώ έκλεισαν την επιστολή με την προτροπή και ευχή να γίνει αντικειμενική έρευνα για τα πραγματικά αίτια της τραγωδίας και να αποδοθούν ευθύνες.

Ο τύπος της περιόδου εκείνης σε καθημερινή βάση παρουσίαζε νέα στοιχεία και μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων καθώς και συγγενών των θυμάτων. Πολλοί ήταν εκείνοι που υποστήριζαν ότι η αστυνομία ήταν αυτή που έδειξε το μεγαλύτερο μένος και που στην ουσία ευθύνεται για το θάνατο των περισσότερων. Το νοσοκομείο αρνούνταν να δώσει πραγματογνωμοσύνες ή εκθέσεις νεκροψίας ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εκείνες των θυμάτων που έπεσαν νεκροί από σφαίρες της αστυνομίας. Δικαιολογία για την άρνηση αυτή του νοσοκομείου ήταν ότι όλα τα ονόματα των τραυματιών και νεκρών περιλαμβάνοντα σ' ένα γενικό πόρισμα.

Οι απόψεις σχετικά με τα πραγματικά αίτια της επίθεσης αυτής ήταν, όπως είναι αναμενόμενο αντιφατικές. Ο δήμαρχος ακολουθώντας τα χνάρια της Κυβέρνησης απέδωσε όλες τις ευθύνες στο Αζίζ Νεσίν, λέγοντας ότι δεν έπρεπε να επισκεφτεί τη Σεβάστεια. Γιατί τον τελευταίο καιρό ήδη αποτελούσε στόχο των φανατικών ισλαμιστών, εξαιτίας των δημοσιεύσεων που είχε κάνει πρόσφατα με μετάφραση του έργου του Σαλμάν Ρούσι «Σατανικοί στίχοι». Αντίθετα ο νομάρχης της Σεβάστειας υποστήριξε ότι τα γεγονότα αυτά δεν μπορεί να μην ήταν οργανωμένα, καθώς και ότι ο λόγος του Αζίζ δε θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να ήταν αυτός που πυροδότησε την κατάσταση.

Για τα γεγονότα αυτά, ο αριθμός των συλληφθέντων ανήλθε στους 190, ενώ παρεπέμφθησαν σε δίκη 124 άτομα μεταξύ των οποίων και κάποιοι αστυνομικοί. Το Δικαστήριο Κρατικής Ασφάλειας⁹⁰ που ανέλαβε την εκδίκαση της υπόθεσης επέβαλε ποινές από δυο έως δεκαπέντε χρόνια⁹¹, ενώ έκρινε ότι οι κατηγορούμενοι δεν ήταν οι πραγματικοί υπαίτιοι, ακολουθώντας την γραμμή που δόθηκε από την Κυβέρνηση υποστήριξε ότι υπεύθυνος ήταν ο Αζίζ Νεσίν και οι προκλητικές δηλώσεις που εξαγρίωσαν μια μερίδα φανατικών μουσουλμάνων. Όπως ήταν αναμενόμενο οι αντιδράσεις ήταν έντονες και η υπόθεση

⁹⁰ Η απόφαση εκδόθηκε στις 26/12/1994.

⁹¹ Οι 22 από τους κατηγορούμενους τιμωρήθηκαν με 15 χρόνια φυλάκιση, οι 3 με 10 χρόνια, οι 54 με 3 χρόνια, οι 6 με 2 χρόνια, και οι υπόλοιποι αθώωθηκαν.

παραπέμφθηκε στο Εφετείο με την ελπίδα ότι θα αποδωθεί δικαιοσύνη. Το Εφετείο της Άγκυρας κατά την εκδίκαση της υπόθεσης (3/10/1996) υποστήριξε ότι οι κατηγορούμενοι θα έπρεπε να παρεπεμφθούν βάση του άρθρου 146 του Τουρκικού ΠΚ, ενώ οι πράξεις των κατηγορουμένων χαρακτηρίστηκαν ως «ισλαμική εξέγερση εις βάρος της Λαϊκής Κεμαλικής Δημοκρατίας». Η υπόθεση τελεσιδίκησε το 2000, όπου 33 από τους κατηγορούμενους καταδικάστηκαν σε θανατική ποινή και 14 σε 15 χρόνια φυλάκιση. Το 2002 μετά την κατάργηση της θανατικής ποινής, μέσα στα πλαίσια του εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας οι ποινές μετατράπηκαν σε ισόβια κάθειρξη.

Το τουρκικό Κράτος έχει εγκλωβιστεί στην προσπάθεια του να αποδείξει, αλλά και να επιβάλλει ότι είναι μονολιθικό και αποτελείται αποκλειστικά και μόνο από Τούρκους μουσουλμάνους Σουνίτες, καταπνίγοντας ή εξαλείφοντας οποιαδήποτε άλλη διαφορετική ομάδα. Η τακτική αυτή ακολουθείται από την Οθωμανική αυτοκρατορία μέχρι και τις μέρες μας το διαφορετικό δεν έχει θέση στην Τουρκία και στόχος είναι η εξόντωση του ή ο περιορισμός του. Θύμα της τακτικής αυτής υπήρξε η ελληνική μειονότητα, η αρμενική, η εβραϊκή, αλλά και οι Αλεβήδες και όλες οι άλλες θρησκευτικές αιρέσεις που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό του Ισλάμ.

Ο κατάλογος των περιστατικών και των θυμάτων είναι ανεξάντλητος. Μετά τα γεγονότα στη Σεβάστεια και ενώ ακόμα εκδικαζόταν η υπόθεση στο Εφετείο, είχαμε αιματηρές συγκρούσεις σε περιοχές της Κωνσταντινούπολης που μένουν Αλεβήδες. Στις 12 Μαρτίου του 1995 φανατικοί Ισλαμιστές επιτέθηκαν με αυτόματα σε τέσσερα καφενεία στη συνοικία Gaziosmanpasa. Οι κάτοικοι της περιοχής όταν αντίκρισαν τους νεκρούς, ανάμεσα τους και τον Dede (το ανώτερο ιερατικό αξίωμα στη θησκεία του Αλεβισμού) βγήκαν εξοργισμένοι στους δρόμους και στράφηκαν ακόμα και εναντίον των αστυνομικών που είχα σπέυσει στην περιοχή. Ο απολογισμός για άλλη μια φορά ήταν τραγικός ανέρχοντας σε 25 νεκρούς και περισσότερους από 300 τραυματίες. Πέρα από τις ανθρώπινες απώλειες είχαμε και υλικές ζημιές πολλά καταστήματα λεηλατήθηκαν και καταστράφηκαν, πολλά αυτοκίνητα πυρπολήθηκαν, ανάμεσα τους και περιπολικά της αστυνομίας, ενώ κάηκαν και δυο σπίτια. Την επόμενη μέρα τα γεγονότα επεκτάθηκαν και σε άλλες συνοικίες που κατοικούν Αλεβήδες, όπως στην περιοχή Umraniye και Sultanciflik. Οι γενικευμένες αυτές αναταραχές τελικά έληξαν με την επέμβαση του στρατού.

Ο ημερίσιος και περιοδικός Τύπος της περιόδου εκείνης με πολύ συχνά δημοσιεύματα τόνισαν ότι αναμένονται τέτοιου είδους επεισόδια, ως αποτέλεσμα

του όλο και αυξανόμενου εθνικιστικού και ισλαμιστικού φανατισμού. Επιπλέον αποκάλυψαν ότι η Κυβέρνηση είχε ενημερωθεί από και Το Συμβούλιο της Εθνικής Ασφάλειας στην Άγκυρα ότι αναμένονται συγκρούσεις αιρέσεων και έξαρση του θρησκευτικού φανατισμού.

Προκλήσεων συνέχεια

Οι σχέσεις των Αλεβήδων και των Σουνιτών ήταν πάντα τεταμένες, αλλά πάντα και οι δυο πλευρές προσπαθούσαν να μην ενισχύουν οποιαδήποτε στάση που θα μπορούσε να δημιουργήσει εντάσεις και προβλήματα . Όσο όμως κι αν προσπαθεί το τουρκικό Κράτος να εθελουφλεί, οι Αλεβήδες αποτελούν μια ισχυρή κοινωνική και θρησκευτική κοινότητα που από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έχει υποστεί σκληρούς διωγμούς και κακοποιήσει από τους «Ορθόδοξους» Μουσουλμάνους, τους Σουνίτες δηλαδή και απ' ότι φαίνεται οι καταπίεση αυτή δε σταματάει ούτε και στις μέρες μας. Η Άγκυρα εκτός από τις πιέσεις που δέχεται από τη Διεθνή Κοινότητα για το σεβασμό των εθνικών μειονοτήτων που ζουν στην επικράτεια της έχει πλέον να αντιμετωπίσει και πιέσεις για το σεβασμό των θρησκευτικών μειονοτήτων, όπως οι Αλεβήδες που σημειώτεον δεν έχει αναγνωρίσει ακόμα.

Η περιοχή της Σεβάστειας υπήρξε πάντα στο μάτι του κυκλώνα και όχι μόνο κατά το παρελθόν, αλλά και πρόσφατα κατά τη διάρκεια του 1990 και συγκεκριμένα κατά τη διετία 1996-1997 οι δυνάμεις ασφαλείας της Τουρκίας πραγματοποίησαν δυναμικές επιχειρήσεις σε χωρία της Σεβάστειας και σε διάστημα μόλις τεσσάρων μηνών συνέλαβαν περισσότερα από 500 άτομα με την δικαιολογία ότι οι κάτοικοι της περιοχής υποθάλπτουν και βοηθούν αντάρτες του PKK.

Οι αντιδράσεις, όπως ήταν αναμενόμενο ήταν άμεσες, ο βουλευτής Σεβάστειας του Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος (CHP), Mahmut Isik, κατηγορήσε τον Νομάρχη της περιοχής, Aydin Guclu ως υπεύθυνο για τις συλλήψεις αυτές, αλλά και για το τραγικό αυτό σχέδιο εξόντωσης των Αλεβίτικων χωριών.

Ο Νομάρχης Aydin Guclu απαντώντας στις κατηγορίες αυτές ισχυρίστηκε ότι τα 69 χωρία για τα οποία γίνεται λόγος, έχουν ερημώσει τα τελευταία πέντε χρόνια και για αυτό είχαν κινηθεί οι απαραίτητες διαδικασίες, ώστε να διαγραφούν από το χάρτη της Τουρκίας και από τους καταλόγους του Νομού. Οι τοπικοί σύλλογοι και σωματία προέτρεπαν τους αλεβίτες να μην εγκαταλείψουν τα χωρία

τους και να αντισταθούν στην προσπάθεια διαγραφής τους από το Τουρκικό κράτος⁹².

Ο Bulent Ecevit, αρχηγός του Αριστερού Δημοκρατικού Κόμματος (DSK), έστειλε βουλευτές στην περιοχή της Σεβάστειας για να κάνουν επιτόπια έρευνα για την κατάσταση και να συντάξουν σχετική ενημερωτική έκθεση. Ένας από του βουλευτές, ο Hakan Tartan, που συμμετείχε στην αποστολή δήλωσε ότι οι τοπικοί παράγοντες των αλεβίτικων χωριών αμφισβητούν τον αριθμών των χωριών που εκκενωθήκαν δεν είναι 69, αλλά περισσότερα από εκατό, γεγονός που οι αρχές τις Σεβάστειας το αρνούνται.

Η Διεθνής Αμνηστία αναλαμβάνοντας δράση στα θλιβερά αυτά γεγονότα έστειλε επιστολές, τόσο στην πολιτική ηγεσία της Τουρκίας, όσο και στις δικαστικές αρχές της Σεβάστειας ζητώντας να ερευνηθείς σε βάθος η υπόθεση των παράνομων συλλήψεων και να αποφευχθεί με οποιοδήποτε τρόπο ο βασανισμός των κρατουμένων αυτών. Επιπλέον σε έρευνα που δημοσιεύτηκε από τη εφημερίδα Cumhurriyet ο αριθμός των χωριών που εκκενώθηκαν από το 1993 ξεπερνούσαν τα 874, ενώ το 1995 προστέθηκαν ακόμα 243 χωρία.

Ωστόσο οι Αλεβήδες δείχνουν πλέον ότι δε θα κάνουν πίσω και θα διεκδικήσουν τα δικαιώματα τους και αυτό φαίνεται πλέον από το γεγονός ότι πολλές υποθέσεις του έχουν πάρει το δρόμο των δικαστηρίων ενώ μέσα στο 2008 τελεσιδίκησε και προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που καταδίκασε το Τουρκικό Κράτος για τη στάση του απέναντι στη κοινότητα των Αλεβήδων.

Το 2005, με την συμπλήρωση 12 χρόνων από τα τραγικά γεγονότα στη Σεβάστεια η εφημερίδα Milliet δημοσίευσε εκτενή έρευνα με τη συνδρομή κοινωνιολόγων και πολιτικών επιστημών, με σκοπό να αναλυθεί εις βάθος ποια είναι η θρησκευτική αυτή μειονότητα των Αλεβιτών, των οποίων οι δοξασίες και τα ήθη είναι άγνωστα στους περισσότερους «ορθόδοξους» μουσουλμάνους . Οι Αλεβίτες αποτελούν την μεγαλύτερη θρησκευτική μειονότητα στην Τουρκική επικράτεια, το μέγεθός της υπολογίζεται να ξεπερνά τα είκοσι εκατομμύρια, παρότι η τουρκική κυβέρνηση εδώ και πολλά χρόνια αρνείται να την αναγνωρίσει. Η Τουρκία, όπως είναι γνωστό δεν αναγνωρίζει καμία άλλη μειονότητα εκτός από αυτές που αναφέρονται στην Συνθήκη της Λωζάνης με αποτέλεσμα να δημιουργεί ένα περιβάλλον έντασης και έντονο αντιαραθέσεων που πολλές φορές οδηγούν σε τραγικές καταστάσεις και σε οξυνση του εθνικισμού και του θρησκευτικού φανατισμού. Η ΕΕ, στα πλαίσια στα πλαίσια του εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας

---

⁹² Λιάνα Μυστακίδου, *Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία*, εκδόσεις Γόρδιος, 1997 , σελ. 17-19.

ασκούσε γενικές πιέσεις στην Άγκυρα για θέματα μειονοτήτων, όχι μόνο όσο αφορούσε τις εθνικές, αλλά και τις θρησκευτικές και προσπαθεί να επιστήσει την προσοχή της Κυβέρνησης για την πολιτική αφομοίωσης όλων των μουσουλμάνων στην σουνιτική κατηγορία⁹³.

Ποιες είναι όμως οι επιδιώξεις των Αλεβιτών

Τα γεγονότα της Σεβάστειας αποτελούν ορόσημο για την ιστορία των Αλεβιτών. Μετά από εκείνες τις τραγικές μέρες οι Αλεβίτες τόσο στο εσωτερικό της Τουρκίας, όσο και στο εξωτερικό άρχισαν να οργανώνονται και να διεκδικούν με κάθε τρόπο τα δικαιώματά τους. Άρχισαν και πάλι να εκδίδονται περιοδικά Αλεβισμού, που είχαν απαγορευτεί κατά τη διάρκεια των πραξικοπημάτων, ενώ είχε περάσει ανεπίστρεπτη η περίοδος που οι Αλεβίτες δεν τολμούσαν να δηλώσουν τα θρησκευτικά τους πιστεύω. Δημιουργήθηκαν σωματεία και οργανώσεις που προωθούσαν την Αλεβίτικη θρησκεία και τρόπο ζωής, ενώ Αλεβίτες πλαισίωσαν όλα σχεδόν τα κόμματα ακόμα και σε αυτό της Κυβέρνησης.

Το Νοέμβριο του 1994 πραγματοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη συνάντηση όλων των Σωματείων των Αλεβιτών της Τουρκίας και της Ευρώπης. Η συνάντηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την εκλογή μιας εξηνταμελούς επιτροπής που θα εκπροσωπούσαν τους Αλεβίτες και θα φροντίσουν για την καλύτερη δυνατή διεύθυνση των προβλημάτων τους. Στα πλαίσια αυτής της Επιτροπής συντάχθηκε ένα υπόμνημα στην τότε Πρωθυπουργό της χώρας Τανσου Τσιλέρ, στα μέλη της Κυβέρνησης και στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο.

Βάσει του υπομνήματος αυτού οι Αλεβίτες συμφώνησαν και γνωστοποίησαν τα εξής :

- η Επιτροπή που εξέλεξαν θα είναι υπεύθυνη για αποφάσεις θρησκευτικού, πολιτικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιεχομένου και οποιαδήποτε άλλη ατομική δήλωση δε θα είναι η επίσημη και ούτε θα δεσμεύει το σύνολο των Αλεβιτών.

-Στόχος τους είναι η αναγνώριση της θρησκευτικής τους ταυτότητας, και των δικαιωμάτων που αυτή συνεπάγει.

---

⁹³ Αλέξανδρος Μασσαβέτας, *Αλεβίτες, η αστικοποίηση επιφέρει εως και άγνοια της θρησκευτικότητας*, Ελευθεροτυπία, 22/9/2005.

-Την άμεση κατάργηση της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων⁹⁴, ενώ συμπλήρωσαν ότι θα έπρεπε να δοθεί η ελευθερία στις διάφορες Θρησκευτικές ομάδες να αποφασίζουν μόνες τους για τα θέματα τους και να γίνονται σεβαστές οι αποφάσεις αυτές.

-Την κατάργηση του υποχρεωτικού μαθήματος των θρησκευτικών στα σχολεία .

-Να επιτραπεί η επιστροφή των Αλεβιτών της περιοχής Tunceli που είχαν εκδιωχθεί με τη βία.

-Να αναγνωριστεί η ισότητα, η ελευθερία και η ανεξιθρησκία όλων όσων ζουν στην επικράτεια της Τουρκίας.

Οι Αλεβίτες με το υπόμνημα αυτό ήθελαν να τονίσουν ότι θα συνεργαστούν με όλες τις οργανώσεις που μάχονται για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες, αλλά θα συνεισφέρουν με κάθε τρόπο στην προσπάθεια εκδημοκρατισμού της Χώρας. Ο πρόεδρος μάλιστα της Ομοσπονδίας Αλεβιτών στην Ευρώπη, Ali Riza Gülcicek δήλωσε σχετικά με το ζήτημα «*Δε θέλουμε αιματοχυσίες και καβγάδες. Οι Αλεβίτες θεωρούν αδέρφια τους όλους τους ανθρώπους ανεξάρτητα από θρησκεία, φυλή και γλώσσα. Παρόλα αυτά δυστυχώς συνεχίζονται εναντίον τους επιθέσεις άδικες, όπως για παράδειγμα η πυρπολήσει αλεβιτικών χωριών στη περιοχή της Tunceli. Εμείς θα μεριμνήσουμε με την αντιπροσωπεία αυτή για όλα τα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά προβλήματα των Αλεβιτών. Δε θα παραμείνουμε άλλο πια θεατές στα γεγονότα αυτά και τις ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις. Είμαστε αποφασισμένοι να παίξουμε στην πρώτη γραμμή.*⁹⁵»

δ. Η διδασκαλία των Θρησκευτικών στα σχολεία

Τα τελευταία χρόνια μαζί με όλες τις άλλες διεκδικήσεις των θρησκευτικών μειονοτήτων προέκυψε και το θέμα της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών στα σχολεία. Οι μειονότητες και κυρίως οι Αλεβίτες που δεν διαθέτουν δικό τους Εκπαιδευτικό σύστημα διεκδικούν να γίνει προαιρετικό το

⁹⁴ Η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων ιδρύθηκε το 1924 και σκοπό είχε την προστασία του

⁹⁵ Λιάνα Μυστακίδου, Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία, Γόρδιος, 1997, σελ.98-99.

μάθημα των θρησκευτικών ή έστω να προσφέρεται στους μαθητές που δεν είναι Σουνίτες, μάθημα θρησκευτικών που να διδάσκει τη δική τους θρησκεία.

Μέσα στις πολλές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποίησε ο Ατατούρκ στα πλαίσια του Εκδημοκρατισμού και της Εκκοσμίκευσης της Τουρκίας θέσπισε και τη διδασκαλία των θρησκευτικών στα σχολεία. Η σημαντικότερη μορφή που στην ουσία υλοποίησε το πρόγραμμα της προώθησης του πεφωτισμένου Τουρκικού Ισλάμ ήταν ο Ahmet Askeki (1887-1951). Ο Ahmet Askeki έγραψε και επιμελήθηκε, μετά από προτροπή του Στρατηγού Fevzi Cakmak το 1925, ένα νέο βιβλίο θρησκευτικών στην λατινική γραφή, γιατί το μέχρι πρότινος βιβλίο ήταν γραμμένο στην αραβική γραφή που διδασκόταν στις Στρατιωτικές Σχολές. Στόχος του βιβλίου ήταν εξισορροπήσει τις ανάγκες του κράτους στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων και τις διδαχές του Ισλάμ. Ο Askeki και το βιβλίο τόνιζαν ότι η θρησκεία αποτελεί το θεμέλιο κάθε δημοκρατικού πολιτικού συστήματος, αλλά δε θα πρέπει να αναμειγνύεται σε αυτά αλλά να έχει δικό του χώρο δράσης μακριά από την πολιτική. Το βιβλίο του Askeki αποτέλεσε τη βάση και για το σχολικό βιβλίο του μαθήματος «θρησκευτικών και Ηθικής»,όπως ονομάζεται, που εντάχθηκε στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα όλων των δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων της Τουρκίας.

Το 1949 το Υπουργείο Παιδείας άρχισε να επιτρέπει την προαιρετική διδασκαλία των θρησκευτικών στην τέταρτη και Πέμπτη τάξη του δημοτικού, μια φορά την εβδομάδα. Το 1953 το μάθημα των θρησκευτικών και Ηθικής έγινε υποχρεωτικό για τους μαθητές των τελευταίων τάξεων του Γυμνασίου. Μετά το Στρατιωτικό Πραξικόπημα του 1980, οι Στρατηγοί έκαναν το μάθημα των θρησκευτικών υποχρεωτικό από την Τετάρτη τάξη του Δημοτικού και μέχρι το τέλος της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης⁹⁶. Το μάθημα μετονομάστηκε σε «θρησκευτική κουλτούρα και Ηθικές γνώσεις» και η διδασκαλία της κατοχυρώνεται και από το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1982 στο άρθρο 24, που προβλέπει τα εξής :

Η εκπαίδευση και διδασκαλία των θρησκευτικών και της Ηθικής θα πρέπει να καθοδηγούνται και να βρίσκονται υπό τον έλεγχο του Κράτους. Η διδασκαλία του μαθήματος της θρησκευτικής κουλτούρας και των ηθικών γνώσεων θα πρέπει να είναι υποχρεωτική στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Άλλη θρησκευτική εκπαίδευση και διδασκαλία θα πρέπει να είναι στη διακριτική ευχέρεια του καθενός και στην περίπτωση των μειονοτήτων, όπως προβλέπεται από τους νόμιμους εκπροσώπους τους.

---

⁹⁶ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, p.129

Ενώ στο εδάφιο 12 της Πράξης για τη Δημόσια Εκπαίδευση (Νόμος no. 1739) προβλέπεται ότι : « Η κοσμικότητα είναι η βάση της δημόσιας εκπαίδευσης. Το μάθημα της Θρησκευτικής Κουλτούρας και Ηθικών γνώσεων θα πρέπει να συγκαταλέγεται ανάμεσα στα υποχρεωτικά μαθήματα του εκπαιδευτικού προγράμματος των Δημοτικών, γυμνασίων και όλων των άλλων σχολείων ισότιμου επιπέδου»

Από το 1997 μετά το Στρατιωτικό Πραξικόπημα της 28^{ης} Φεβρουαρίου η υποχρεωτική εκπαίδευση⁹⁷ ανέρχεται σε 8 χρόνια έναντι πέντε που ίσχυε μέχρι πρότινος.

Σύμφωνα με την απόφαση no. 373 (19 Σεπτεμβρίου 2000), το Υπουργείο Παιδείας της Τουρκίας ενέκρινε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του μαθήματος της Θρησκευτικής Κουλτούρας και Ηθικών γνώσεων που θα διδάσκεται από την Τετάρτη τάξη του Δημοτικού. Οι αρχές που υιοθετούνται στη παραπάνω απόφαση μεταξύ άλλων αναφέρουν ότι το μάθημα αυτό σεβόμενο τις αρχές της κοσμικότητας και της ανοχής θα περιλαμβάνει στο πρόγραμμα διδασκαλίας του τη μετάδοση και εκπαίδευση των μαθητών σχετικά με την ανάπτυξη του Ιουδαϊσμού, Χριστιανισμού, Ινδουισμού και Βουδισμού. Το Ισλάμ θα μελετάται με αντικειμενικό τρόπο και πάντα σε σχέση με τις υπόλοιπες θρησκείες..

Το μάθημα των Θρησκευτικών διδάσκεται μία φορά την εβδομάδα. Παρόλο αυτά με μια πρόχειρη μελέτη στα εγχειρίδια⁹⁸ του μαθήματος αυτού γίνεται αντιληπτό ότι η παραπάνω απόφαση περιορίζεται σε θεωρητικό επίπεδο αφού τα σχολικά αυτά βιβλία, που έχουν εγκριθεί από το Υπουργείο Παιδείας, ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με τη λεπτομερειακή μελέτη του Ισλάμ και κυρίως με τη Σουνιτική κατεύθυνση, αγνοώντας για άλλη μια φορά τα υπόλοιπα δόγματα που

---

⁹⁷ Τα πρώτα πέντε χρόνια αντιστοιχούν στο Δημοτικό σχολείο και τα υπόλοιπα τρία στο γυμνάσιο.

⁹⁸ Στο εγχειρίδιο της Τετάρτης τάξης διδάσκεται η γενικότερη έννοια της Ισλαμικής Θρησκείας, η σχέση μεταξύ Ηθικής και Ισλάμ και η βιογραφία του Προφήτη Μωάμεθ. Στην πέμπτη τάξη η διδασκαλία ξεκινάει με τη μελέτη της έκφρασης «Πιστεύω στον Θεό» και επικεντρώνεται στη μετάδοση των βασικών εννοιών του Ισλάμ, όπως η άσκηση της πίστης, η προσευχές, τα τζαμιά και οι τόποι λατρείας, οι προσευχές κατά τη διάρκεια του μήνα του Ραμαζανιού (Ramadan) και βιογραφίες των Προφητών του Κορανίου. Στις τάξεις του Γυμνασίου τα εγχειρίδια του μαθήματος δε διαφοροποιούνται κατά πολύ έτσι στην έκτη τάξη γίνεται διεξοδική μελέτη όλων των προσευχών και ότι όλοι οι μουσουλμάνοι είναι υποχρεωμένοι να προσεύχονται πέντε φορές την ημέρα καθώς και την τελετουργία των προσευχών. Επίσης στην ίδια τάξη μαθαίνουν για την έννοια της φιλανθρωπίας κατά το Ισλάμ, την αγάπη για την πατρίδα τους και για τα τέσσερα Ιερά βιβλία του Ισλάμ το Torah, το Zabur (ψαλμοί), οι Ύμνοι και τέλος το Κοράνι. Στην έβδομη τάξη το εγχειρίδιο διαπραγματεύεται το Κοράνι και τη σχέση ανάμεσα στην Ισλαμική Θρησκεία και τα Ηθικές αξίες, την έννοια του Προσκυνηματος στην Μέκκα, τη νηστεία, την οικογένεια και την ύπαρξη άλλης ζωής. Επιπλέον στη ίδια τάξη γίνεται αναφορά και στις Αρχές άλλων Θρησκειών όπως ο Χριστιανισμός, ο Ινδουισμός, ο Βουδισμός και ο Ιουδαϊσμός που παρουσιάζονται συνολικά μέσα σε 15 μόλις σελίδες. Τέλος στην όγδοη και τελευταία τάξη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης το βιβλίο του μαθήματος των Θρησκευτικών αναλύει τα υψηλά πολιτιστικά, ηθικά και θρησκευτικά ιδανικά, όπως διαφαίνονται από τη ζωή του Προφήτη Μωάμεθ. Γίνεται επίσης αναφορά στην σχέση επιστήμης και θρησκείας, την πίστη στο πεπρωμένο καθώς και στην έννοια της κοσμικότητας και στην θρησκευτική ελευθερία. Καθ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας του μαθήματος οι μαθητές είναι αναγκασμένοι να αποστηθίζουν ολόκληρα κομμάτια (σούρες) του Κορανίου.

έχουν αναπτυχθεί στο εσωτερικό του Ισλάμ, όπως ο Αλεβισμός, το δόγμα των Νουρι, τους Νακσιμπέντι και το κίνημα του Gullen και πολλά άλλα .

Οι μη Σουνίτες μουσουλμάνους τα τελευταία χρόνια ασκούν πιέσεις στις αρμόδιες υπηρεσίες, ώστε τα παιδιά τους να εξαιρούνται από το μάθημα των θρησκευτικών, αφού δεν ανταποκρίνεται στη διάδοση της πίστης τους και στη διδακτέα ύλη δεν συμπεριλαμβάνεται καμία αναφορά για τη δική τους πίστη. Οι αντιδράσεις τους έχουν πάρει μεγάλες διαστάσεις και επικαλούνται ότι παραβιάζεται το δικαίωμα τους στη θρησκευτική ελευθερία. Τα περιστατικά που εξελίσσονται καθημερινά στα Σχολεία είναι δραματικά και σε πολλές περιπτώσεις μαθητές έχουν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν το σχολείο εξαιτίας της διάκρισης που γίνεται εις βάρος τους, λόγω του διαφορετικού θρησκευάτος.

Τι ισχύει όμως σχετικά με την εξαίρεση από το μάθημα των Θρησκευτικών; Στις 9 Ιουλίου του 1990 το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο υιοθέτησε απόφαση σχετικά με το μάθημα της Θρησκευτικής Κουλτούρας και Ηθικών Γνώσεων και ποιοι μαθητές θα μπορούσαν να εξαιρεθούν από τη διδασκαλία του μαθήματος αυτού. Έτσι λοιπόν στην απόφαση υπ' αριθμόν 1. προβλέπονται τα εξής :

" Μετά από πρόταση του Υπουργείου Παιδείας της Τουρκικής Δημοκρατίας, οι μαθητές με Τουρκική υπηκοότητα που είναι Χριστιανοί ή Εβραίοι στο Θρήσκευμα και πηγαίνουν στο Δημοτικό και Γυμνάσιο, με εξαίρεση τα μειονοτικά σχολεία, δεν υποχρεούνται να παρακολουθήσουν το μάθημα της Θρησκευτικής Κουλτούρας και Ηθικών Γνώσεων, υπό τον όρο ότι θα επιβεβαιώσουν ότι ανήκουν σε μια από τις προαναφερθείσες θρησκείες. Εάν παρόλα αυτά υπάρχουν κάποιοι μαθητές που επιθυμούν να παρακολουθών το μάθημα αυτό, θα πρέπει να καταθέσουν σχετικό αίτημα εγγράφως στη Διεύθυνση του σχολείου υπογεγραμμένη από τον νόμιμο κηδεμόνα τους."

Η τουρκική Κυβέρνηση λοιπόν προέβη με την απόφαση αυτή στην εξαίρεση των μη- μουσουλμάνων μαθητών, αγνοώντας για άλλη μια φορά τους υπόλοιπους μουσουλμάνους που δεν ασπάζονται τον Σουνιτισμό αλλά κάποιο άλλο Ισλαμικό Δόγμα. Στην ουσία βλέπουμε και σε αυτό το ζήτημα ακολουθείται η πάγια τακτική της Τουρκίας, ότι οι θρησκευτικές μειονότητες που υπάρχουν στη χώρα είναι μόνο αυτές που αναγνωρίζονται στη Συνθήκη τα Λωζάνης. Αυτό όμως είχε αρνητικές συνέπειες, αφού οι μη Ορθόδοξοι μουσουλμάνοι άρχισαν να οργανώνονται πιο συστηματικά και να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Οι μεν Αλεβίτες προσέφευγαν όλο και πιο συχνά στα Δικαστήρια, ενώ όπως σημειώθηκε και σε προηγούμενη ενότητα η Κοινότητα του Gullen ίδρυσε ακόμα και σχολεία που έχει υπό τον έλεγχό

της με σκοπό την άρτια κατάρτιση των πιστών της. Το Υπουργείο Παιδείας δήλωσε επιπλέον ότι θα εξετάσει το ενδεχόμενο να επεκταθεί η σχετική απόφαση εξαίρεσης και σε άλλους μαθητές, όπως στους αθεϊστές, χωρίς παρόλα αυτά να προβεί σε περισσότερες εξηγήσεις και όπως ήταν αναμενόμενο να μην γίνει κανένας λόγος για τις υπόλοιπες μουσουλμανικές ομάδες.

Σε πολλές περιπτώσεις οι γονείς καταφεύγουν στα Δικαστήρια με σκοπό τη δικαίωση τους και σχεδόν πάντα είτε σε πρωτοβάθμιο είτε σε δευτεροβάθμιο Δικαστήριο δικαιώνονται χωρίς όμως το Κράτος να έχει προχωρήσει σε σχετικές ρυθμίσεις, ώστε να εξαιρεθούν από το μάθημα των θρησκευτικών, οι μαθητές που δεν ασπάζονται το Σουνιτικό Ισλάμ. Στις 12 Ιουλίου του 2005, ο Ali Kenanoğlu, Αλεβίτης στο Θρήσκευμα κατέφυγε στα δικαστήρια, αφού δεν πήρε θετική απάντηση από την Διεύθυνση Εθνικής Παιδείας της Νομαρχίας της Κωνσταντινούπολης για την εξαίρεση του παιδιού του από τα μαθήματα των θρησκευτικών. Το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο δίκαιωσε τον γονιό και μετά από έφεση που κατέθεσε η Νομαρχία Κωνσταντινουπόλεως, η υπόθεση εκδικάστηκε από το Συμβούλιο Επικρατείας το οποίο απέρριψε την ένσταση της Νομαρχίας και επικύρωσε την πρωτοβάθμια απόφαση.

Ένας άλλος γονιός, η Hatice Köse, επίσης Αλεβίτης στο θρήσκευμα, κατέφυγε και εκείνη στα δικαστήρια με το ίδιο αίτημα, την εξαίρεση του παιδιού της, που φοιτούσε τότε στην β' γυμνασίου, από το μάθημα των θρησκευτικών, αλλά πρωτοβάθμια δίκαιώθηκε. Μετά από έφεση που κατέθεσε στο Συμβούλιο της Επικρατείας, η αίτηση της επανεξετάστηκε και βγήκε απόφαση υπέρ της. Το Συμβούλιο της Επικρατείας και στις δυο περιπτώσεις δικαιολόγησε την απόφαση του ως εξής:

Βάση του άρθρου 24 του Συντάγματος, παρ' ότι το μάθημα «θρησκευτικός πολιτισμός και γνώση ηθικής» είναι υποχρεωτικό, στα δημοτικά και γυμνάσια, το περιεχόμενο τους δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό ως θρησκευτικός πολιτισμός και γνώση ηθικής. Ως εκ τούτου η εκμάθηση και διδασκαλία των θρησκευτικών μπορεί να γίνει μόνο κατόπιν ίδιας βούλησης του ατόμου και όταν πρόκειται για ανήλικους κατόπιν αίτησης των γονέων και κηδεμόνων τους. Το μάθημα θρησκευτικού πολιτισμού και γνώσης ηθικής με αυτό το περιεχόμενο νομικά δεν είναι κατάλληλα προς υποχρεωτική διδασκαλία⁹⁹.

---

⁹⁹ Hurriyet, 4 Μαρτίου 2008, Ηλεκτρονική πηγή:
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/8364653.asp?m=1>

Οι γονείς των παιδιών έδωσαν κοινή συνέντευξη Τύπου, στην οποία η Hatice Köse δήλωσε ότι « το ΣΤΕ εξέδωσε πολύ αργά την απόφαση. Όταν προσέφυγα στη Δικαιοσύνη το παιδί μου ήταν β' γυμνασίου και τώρα είναι β' λυκείου και ακόμα κάνει μαθήματα θρησκευτικών. Αυτή η απόφαση δεν είναι μόνο για το δικό μου παιδί , αλλά και για όλα τα παιδιά των Αλεβιτών» . Ενώ ο Ali Kenanoğlu από τη πλευρά του τόνισε ότι « ο αγώνας μου ξεκίνησε από τις 12 Σεπτεμβρίου του 2005 και τα παιδιά μας χάρις σε αυτή την απόφαση γλίτωσαν από το μαρτύριο του μαθήματος των θρησκευτικών . Πολλές οικογένειες μου είπαν ότι θέλουν να επωφεληθούν από την απόφαση αυτή. Αν δεν γίνουν οι κατάλληλες νομικές ρυθμίσεις , θα ξεκινήσουμε αγώνα και με τις υπόλοιπες οικογένειες και θα πάμε στα δικαστήρια. Η κυβέρνηση από τη μια δίνει μάχη για την μαντίλα και υποστηρίζει ότι είναι υπέρ των ελευθεριών και από την άλλη δε δέχεται το αίτημα μας, αφού είναι υπέρ των ελευθεριών ας το αποδείξει.» (Huriyet 4/3/2008)

Ο Υπουργός Παιδείας Hüseyin Çelik μετά την έκδοση της απόφασης έσπευσε να δηλώσει ότι « η απόφαση δεν μπορεί να εφαρμοστεί, γιατί αφορά τα παλιά εγχειρίδια του μαθήματος των Θρησκευτικών. Η ύλη έχει αλλάξει και η εφαρμογή τους της απόφασης δεν έχει καμία τύχη. Δεν θα εφαρμοστεί τίποτε άλλο πέρα από τα όσα προβλέπει το άρθρο 24 του Συντάγματος. Το Συμβούλιο Επικρατείας δεν έχει την αρμοδιότητα να βγάζει αποφάσεις παρα μόνο να τους ελέγχει. Τους υποστήριξε ότι στην νέα διδακτική ύλη των θρησκευτικών έχει προστεθεί και ύλη για τους Αλεβίτες , οπότε δεν θα υπάρχει πρόβλημα στο μέλλον.» (Zaman. 5/3/2008) Η Διεύθυνση Εθνικής Παιδείας της Κων/πολης από την πλευρά της δήλωσε ότι θα καταθέσει έφεση και θα υποστηρίξει ότι έγινε αλλαγή στην ύλη την περίοδο 2007-2008 . Σε περίπτωση που το δικαστήριο επιμένει στην απόφαση τότε θα προβεί σε νέα αλλαγή της διδακτικής ύλης και η έσχατη λύση θα ήταν να εξεταστεί το ενδεχόμενο να γίνει το μάθημα των θρησκευτικών προαιρετικό.

Πολλοί καταξιωμένοι Νομικοί έσπευσαν να εκφράσουν τη γνώμη τους σχετικά με την απόφαση και την τροπή που έχει πάρει το ζήτημα. Συγκεκριμένα ο καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Maltepe Ali Ülkü Azrak υποστήριξε ότι «το μάθημα θρησκευτικού πολιτισμού που είναι υποχρεωτικό από το Σύνταγμα δεν συμβαδίζει με αυτό που θα έπρεπε να περιλαμβάνει η διδακτέα του ύλη. Το Συμβούλιο Επικρατείας πρώτα εξέτασε το περιεχόμενο των εγχειριδίων και στη συνέχεια αποφάσισε ότι δεν είναι κατάλληλο προς διδασκαλία, αφού διαπίστωσε ότι οι πληροφορίες που δίνονται είναι αποκλειστικά για το

Σουνιτικό Ισλάμ, αγνοώντας όλες τις υπόλοιπες Θρησκείες ή αιρέσεις. Το σημαντικό σε αυτή την υπόθεση είναι ότι η απόφαση αυτή θα αποτελέσει δεδικασμένο για τυχόν μελλοντικές προσφυγές, γεγονός που ανησυχεί ιδιαίτερα την Κυβέρνηση γιατί σε μια τέτοια περίπτωση θα αναγκαστεί να αλλάξει σοβαρά την ύλη ή να κάνει το μάθημα προαιρετικό.»

Στην ίδια γραμμή πνεύματος τάχθηκε και ο καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου του Πανεπιστημίου του Galatasaray που δήλωσε ότι «*όταν λέμε θρησκευτικός πολιτισμός και γνώση ηθικής αυτό θα πρέπει να αφορά όλες τις θρησκείες, στην πράξη όμως διδάσκεται μόνο ο Ισλαμισμός και αυτό είναι λάθος . Αυτό ήθελε να υπογραμμίσει και το Συμβούλιο της Επικρατείας με την απόφαση αυτή που εξέδωσε. Η ύλη πρέπει να περιέχει όλες τις θρησκείες και όχι μόνο ένα δόγμα του Ισλαμισμού.»* Ενώ πολλοί ακαδημαϊκοί μεταξύ των οποίων και ο καθηγητής του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινουπόλεως İlhan Özay τόνισε ότι «*παρότι το Σύνταγμα προβλέπει την υποχρεωτική διδασκαλία των Θρησκευτικών, αυτό θα μπορεί να γίνει μόνο αν παρέχεται και η ανάλογη ύλη διαφορετικά είναι αντίθετο με τον λαϊκό και κοσμικό χαρακτήρα του Κράτους. Η απόφαση του Συμβουλίου Επικρατείας είναι καθ' όλα νόμιμη και αν η Τουρκία είναι πράγματι Κράτος Δικαίου θα πρέπει να πράξει τα δέοντα και να θεσπίσει νόμο που θα κάνει το μάθημα από υποχρεωτικό σε προαιρετικό.»*

Η σημαντικότερη εξέλιξη στην υπόθεση αυτή είναι ότι και η ίδια η Κυβέρνηση αναγνώρισε την ανάγκη να επανεξεταστεί το θέμα της διδασκαλίας των Θρησκευτικών στα σχολεία και να οριστούν εκ νέου οι κατηγορίες των μαθητών που θα μπορούν να εξαιρεθούν. Έτσι ο Υπουργός Επικρατείας Mehmet Aydin στήριξε την απόφαση του ΣτΕ και είπε «*Η απόφαση είναι σωστή και πρέπει να γίνουν τα απαραίτητα για να εφαρμοστεί.*¹⁰⁰» Επιπλέον αναφέρθηκε και στην ήδη υπάρχουσα απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου δικαιωμάτων του Ανθρώπου που είχε όμοιο χαρακτήρα και ότι η Τουρκία θα κάνει αυτά που πρέπει να κάνει. Το αντιφατικό σε αυτή την υπόθεση είναι ότι ενώ το Σύνταγμα του 1982 από τη μία ορίζει ότι το μάθημα του Θρησκευτικού Πολιτισμού και ηθικής γνώσης υποχρεωτικό και από την άλλη προέβλεπε το δικαίωμα να επιλέγουν αν θα διδαχθούν ή όχι τη θρησκευτική πίστη, στην ουσία αυτό ποτέ δεν εφαρμόστηκε μετά από τις αποφάσεις αυτές του Συμβουλίου Επικρατείας όλοι ευελπιστούν να τεθούν νέες βάσεις και να επανεξεταστεί το θέμα, ώστε να γίνου σεβαστές οι ελευθερίες των υπολοίπων ομάδων που δεν ασπάζονται το Σουνιτικό Ισλάμ.

---

¹⁰⁰ Εφημερίδα , Zaman, 6 Μαρτίου 2008.

δ.1 Υπόθεση Hasan Zengin

Το 2004 ο Hasan Zengin , Αλεβίτης στο θρήσκευμα μετά από πολλές προσπάθειες στα τούρκικα δικαστήρια και αφού δεν δικαιώθηκε ποτέ ξεκίνησε μια μάχη στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων .Η αιτία της μάχης του αυτής ήταν τα υποχρεωτικά μαθήματα θρησκευτικών στα δημοτικά σχολεία , όπου παρακολουθούσε και η κόρη του . Στα τούρκικα δικαστήρια δεν δικαιώθηκε ποτέ με την δικαιολογία ότι το Σύνταγμα της Τουρκίας προβλέπει στο άρθρο 24 και στην παράγραφο 21 υποχρεωτικά μαθήματα «θρησκευτικών και ηθικής» . Η κατηγορία του κατά της Τουρκίας ήταν ότι *«ο τρόπος διδασκαλίας στην Τουρκία των μαθημάτων θρησκευτικών και ηθικής περιορίζει την θρησκευτική ελευθερία της κόρης του και στην εγγύηση διδασκαλίας της κόρης του θρησκευτικά βάση της πίστης του»*.

Ο Hasan Zengin δικαιώθηκε το 2007 στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με την αιτιολογία ότι το μάθημα θρησκευτικών και ηθικής δεν είναι αντικειμενικό και κατόπιν ελέγχου των βιβλίων και των θεμάτων του Milli Eğitim Bakanlıđı (Υπουργείο Παιδείας), κρίθηκαν ελλιπή από άποψη αντικειμενικότητας και κρίσεως. Τα βιβλία δεν έγραφαν γενικά για τις θρησκείες, αλλά είχαν τα θεμελιώδη στοιχεία , τις πολιτισμικές τελετές και γιορτές του Ισλαμισμού δίνοντας έμφαση αποκλειστικά στο Σουνιτικό Ισλάμ. Η απόφαση στηρίχθηκε ότι στα βιβλία γινόταν αναφορά μόνο στη βιογραφία του Μωάμεθ , την νηστεία στον Ισλαμισμό και την επίσκεψη των πιστών στην Μέκκα, ενώ επίσης επιβάλλονταν αποστήθιση τμημάτων του Κορανίου, κάτι που ερχόταν σε αντίθεση με όλες τις υπόλοιπες μη ορθόδοξες μουσουλμανικές ομάδες και το δικαίωμά τους στην θρησκευτική εκπαίδευση, ενώ τέλος προβλεπόταν από το πρόγραμμα σπουδών και η προϋπόθεση γραπτής εξέτασης των μαθητών στα παραπάνω θέματα.

Στις 23 Φεβρουαρίου του 2001 ο ενάγων κατέθεσε αίτηση στη Διεύθυνση Εθνικής Παιδείας στη Νομαρχία της Κωνσταντινούπολης, ζητώντας να εξαιρεθεί η κόρη του από το μάθημα Θρησκευτικών δεδομένου ότι ήταν Αλεβίτες και ότι το υποχρεωτικό μάθημα της Θρησκευτικής Κουλτούρας και Ηθικών Γνώσεων δεν είναι συμβατό με την πίστη τους και με τις αρχές της κοσμικότητας, του πλουραλισμού και του σεβασμού της θρησκευτικής ελευθερίας. Επιπλέον πρόσθεσε ότι ως γονέας έχει το δικαίωμα να επιλέξει τον τύπο και τη μορφή της εκπαίδευσης που λαμβάνει το παιδί του.

Στις 2 Απριλίου του 2001 η Νομαρχία προς απάντηση του αιτήματός του, τον ενημέρωσε ότι η εξαίρεση της κόρης του από το μάθημα των θρησκευτικών ήταν

αδύνατη. Συγκεκριμένα η απάντηση της Νομαρχίας Κωνσταντινουπόλεως ήταν η εξής :

“[...] Το άρθρο 24 του Συντάγματος δηλώνει ότι η εκπαίδευση και διδασκαλία των θρησκευτικών και της Ηθικής θα πρέπει να καθοδηγούνται και να βρίσκονται υπό τον έλεγχο του Κράτους. Η διδασκαλία του μαθήματος της θρησκευτικής κουλτούρας και των ηθικών γνώσεων θα πρέπει να είναι υποχρεωτική στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Άλλη θρησκευτική εκπαίδευση και διδασκαλία θα πρέπει να είναι στη διακριτική ευχέρεια του καθενός και στην περίπτωση των μειονοτήτων, όπως προβλέπεται από τους νόμιμους εκπροσώπους τους.

Ενώ επιπλέον το άρθρο 12 του Νόμου περί Εκπαιδεύσεως (Νόμος no. 1739) [...] προβλέπει ότι η Τουρκική Εκπαίδευση θα πραγματοποιείται στα πλαίσια του Κοσμικού χαρακτήρα του Κράτους και το μάθημα της Θρησκευτική Κουλτούρας και Ηθικών Γνώσεων θα συγκαταλέγεται στα υποχρεωτικά μαθήματα που θα διδάσκονται καθ’ όλα τα έτη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (δημοτικό – γυμνάσιο) και στα κρατικά, αλλά και στα ιδιωτικά σχολεία.

Για τους λόγους αυτούς το αίτημα σας δε μπορεί να ικανοποιηθεί.”

Μετά την αρνητική απάντηση που πήρε από τη Νομαρχία και την Διεύθυνση Εθνικής Παιδείας ο ενάγων προσέφυγε στα Διοικητικά Δικαστήρια της Κωνσταντινούπολης, όπου υποστήριξε ότι το υποχρεωτικό μάθημα των Θρησκευτικών βασίζεται κυρίως στις Αρχές του Σουνιτισμού και δε διδασκόταν τίποτα για τη Θρησκεία του Αλεβισμού και ζήτησε εκ νέου να εξαιρεθεί η κόρη του από το μάθημα καθώς και να γίνει το μάθημα των θρησκευτικών προαιρετικό και όχι υποχρεωτικό μάθημα. Το διοικητικό δικαστήριο στην απόφαση που εξέδωσε στις 28 Δεκεμβρίου του 2001, απέρριψε το αίτημα του ενάγοντα και μεταξύ άλλων υποστήριξε ότι:

“ Το άρθρο 24 του Συντάγματος καθορίζει ότι το μάθημα της Θρησκευτικής Κουλτούρας και των Ηθικών Γνώσεων συγκαταλέγεται μεταξύ των υποχρεωτικών μαθημάτων κατά τη διάρκεια των ετών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, όπως και το άρθρο 12 του Νόμου 1739.

Ως εκ τούτου τα αιτήματα του ενάγοντα αντίκεινται στους Νόμους του Κράτους.”

Στις 14 Απριλίου του 2003 το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο απέρριψε εκ νέου την άφεση που κατατέθηκε από τον ενάγοντα επιβεβαιώνοντας εκ νέου την πρωτοβάθμια απόφαση.

Τι ισχύει όμως στο Διεθνές δίκαιο σχετικά με την εκπαίδευση των θρησκευτικών; Το άρθρο 18 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Κοινωνικά και Πολιτικά δικαιώματα προβλέπει ότι : *«Τα συμβαλλόμενα κράτη μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να σέβονται την ελευθερία των γονέων ως νόμιμοι κηδεμόνες να εξασφαλίζουν την θρησκευτική και ηθική εκπαίδευση των παιδιών τους, σύμφωνα με τη δική τους πεποίθηση και πιστεύω.»*

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με την παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών και γενικότερα με θέματα εκπαίδευσης των μειονοτήτων. Ανάμεσα στις συστάσεις που κατά καιρούς έχει υιοθετήσει ξεχωρίζει η σύσταση 1396 (17 Ιανουαρίου του 1999) που καλεί την Επιτροπή Υπουργών να προτρέψει τις Κυβερνήσεις των Κρατών μελών να προωθήσουν την εκπαίδευση γύρω από της Θρησκείες και συγκεκριμένα να εντάξουν στα εκπαιδευτικά τους συστήματα τους τη συγκριτική μελέτη της ιστορίας όλων των θρησκειών, να γίνεται περιγραφή των διαφορών και ομοιοτήτων στις παραδόσεις τους, στη τέλεση των λειτουργιών και των μυστηρίων τους. Το σημαντικότερο ίσως στοιχείο της σύστασης αυτής, που ενδιαφέρει και την παρούσα μελέτη είναι ότι *απαιτείται από τα Κράτη μέλη, να αποφευχθεί οποιαδήποτε σύγκρουση του κρατικού εκπαιδευτικού συστήματος και της θρησκευτικής πίστης των γονέων. Τα Κράτη μέλη θα πρέπει να σέβονται την ελεύθερη βούληση των γονέων στο ευαίσθητο θέμα της θρησκείας, δεδομένου ότι είναι οι πλέον αρμόδιοι που θα μπορούν να αποφασίσουν για το ποια θρησκευτική μόρφωση θα πρέπει να ακολουθήσουν τα παιδιά τους¹⁰¹.*

Σχετική με το ζήτημα της διδασκαλίας των θρησκευτικών στα σχολεία είναι και η Σύσταση 1720 που υιοθετήθηκε στις 4 Οκτωβρίου του 2005. Το Κοινοβούλιο του Συμβουλίου της Ευρώπης προέτρεψε την Επιτροπή Υπουργών να καλέσει τις Κυβερνήσεις των Κρατών Μελών να εξασφαλίσουν ότι η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών θα περιορίζεται στο Δημοτικό και Γυμνάσιο ακολουθώντας ορισμένες αρχές που θα είναι κοινές για όλους.

Στόχος της θρησκευτικής διδασκαλίας στα σχολεία είναι να ανακαλύψουν οι μαθητές τις θρησκευτικές παραδόσεις του Κράτους τους , καθώς και αυτές των γειτονικών Κρατών, να κατανοήσουν επίσης ότι όλοι έχουν το δικαίωμα να

---

¹⁰¹ “13. ... (ii) to promote education about religions and, in particular, to:(a) step up the teaching about religions as sets of values towards which young people must develop a discerning approach, within the framework of education on ethics and democratic citizenship;(b) promote the teaching in schools of the comparative history of different religions, stressing their origins, the similarities in some of their values and the diversity of their customs, traditions, festivals, and so on;...(e) avoid – in the case of children – any conflict between the state-promoted education about religion and the religious faith of the families, in order to respect the free decision of the families in this very sensitive matter...”

αποφασίζουν ελεύθερα τη θρησκεία που επιθυμούν να ασπαστούν και να την ακολουθούν χωρίς περιορισμούς, καθώς και ότι οι άνθρωποι που έχουν άλλο θρήσκευμα ή δεν έχουν καθόλου θρήσκευμα δε διαφέρουν από τους υπολοίπους. Πέρα από τις βασικές αυτές αρχές που θα πρέπει να ακολουθούνται κατά τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών η ίδια σύσταση προβλέπει ότι η ύλη των μαθημάτων αυτών θα πρέπει να περιλαμβάνει την ιστορία των βασικότερων θρησκειών χωρίς μεροληψία, καθώς και να αναλύεται η επιλογή του να μην ασπάζεται κάποιος καμία θρησκεία και να ακολουθεί τον αθεϊσμό. Επιπλέον μέσα από το μάθημα αυτό οι μαθητές θα πρέπει να αποκτούν όλα τα απαραίτητα εφόδια, ώστε να αποφεύγεται ο θρησκευτικός φανατισμός. Το μάθημα των θρησκευτικών ακόμα και σε Θεοκρατικά Κράτη θα πρέπει να έχει στόχο τη μετάδοση εγκυκλοπαιδικών γνώσεων και όχι να αποτελεί κέντρο αναπαραγωγής επίδοξων θρησκευτικών εξτρεμιστών. Το Κράτος και τα αρμόδια Υπουργεία θα πρέπει να εκπαιδεύουν κατάλληλα τους διδάσκοντες του μαθήματος αυτού και τα εγχειρίδια να είναι πλήρως προσαρμοσμένα στην ηλικία των μαθητών και στις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε Κράτος. Ενώ το Συμβούλιο της Ευρώπης προτίθεται και δεσμεύεται μέσα από τη σύσταση 1720 να αναλάβει συμβουλευτικό ρόλο, αλλά προτρέπει επίσης προτρέπει τα Κράτη μέλη να ενθαρρύνουν και τους διάφορους αντιπροσώπους Θρησκειών να αναλάβουν δράση για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα¹⁰².

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) από την πλευρά της προβάλλει τις απόψεις της σχετικά με τη διδασκαλία των Θρησκευτικών στα σχολεία μέσα από την General policy recommendation no. 5 που υιοθετήθηκε στις 27 Απριλίου του 2000 με τίτλο *"Η καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και Διάκρισης εναντίον των Μουσουλμάνων"*¹⁰³. Η σύσταση της ECRI αφού πρώτα επανέλαβε τις αρχές που θα πρέπει να σεβονται τα Κράτη μέλη σχετικά με την ισότητα και τη αποφυγή διακρίσεων με βάση το θρήσκευμα έσπευσε να καλέσει τις Κυβερνήσεις των Κρατών να εξασφαλίζουν όλα τα

---

¹⁰² "14.1. the aim of this education should be to make pupils discover the religions practised in their own and neighbouring countries, to make them perceive that everyone has the same right to believe that their religion is the "true faith" and that other people are not different human beings through having a different religion or not having a religion at all;14.2. it should include, with complete impartiality, the history of the main religions, as well as the option of having no religion;14.3. it should provide young people with educational tools that enable them to be quite secure in approaching supporters of a fanatical religious practice;14.4. it must not overstep the borderline between the realms of culture and worship, even where a country with a state religion is concerned. It is not a matter of instilling a faith but of making young people understand why religions are sources of faith for millions;14.5. teachers on religions need to have specific training. They should be teachers of a cultural or literary discipline. However, specialists in another discipline could be made responsible for this education;14.6. the state authorities should look after teacher training and lay down the syllabuses which should be adapted to each country's peculiarities and to the pupils' ages. In devising these programmes, the Council of Europe will consult all partners concerned, including representatives of the religious faiths."

¹⁰³ "Combating intolerance and discrimination against Muslims" (CRI (2000) 21, 27 April 2000)

απαραίτητα μέτρα, ώστε η θρησκευτική εκπαίδευση στα σχολεία θα στηρίζεται στον πολιτιστικό πλουρλισμό και οι δάσκαλοι του μαθήματος αυτού θα πρέπει να έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση για να μεταδώσουν τον πλουραλισμό αυτό και να αποφευχθεί οποιαδήποτε μορφή μεροληψίας ή θρησκευτικού φανατισμού.

Πιο συγκεκριμένα στην ετήσια έκθεση της Επιτροπής το 2005 για την Τουρκία, έγινε εκτενή και λεπτομερειακή αναφορά στο θέμα που είχε προκύψει στη χώρα σχετικά με τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών και το καθεστώς που ίσχυε σχετικά με το ποιοι μαθητές προβλέπεται να εξαιρούνται από το συγκεκριμένο μάθημα. Έτσι λοιπόν στην εν λόγω έκθεση η Επιτροπή αναφέρει ότι παρότι το μάθημα των Θρησκευτικών θα έπρεπε να προσφέρει γνώσεις γύρω από όλες τις υπάρχουσες Θρησκείες, περιορίζεται στο να διδάσκει αποκλειστικά την Ισλαμική-σουνιτική Θρησκεία. Επίσης τονίζει ότι το Τουρκικό Κράτος προβλέπει βάσει της νομοθεσίας του να εξαιρούνται από το μάθημα αυτό, μόνο οι μαθητές που δεν ασπάζονται την Ισλαμική θρησκεία, γεγονός που προβληματίζει ακόμα και την Επιτροπή που αναρωτιέται αφού τηρείται τα όσα λέγονται στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα και το εν λόγω μάθημα προσφέρει γνώσεις όλων των Θρησκευτικών πολιτισμών για ποιο λόγο είναι υποχρεωτικό αποκλειστικά και μόνο για τους μουσουλμάνους μαθητές ; Αντιστρόφως αν το μάθημα αυτό έχει οργανωθεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διδάσκεται η Ισλαμική Θρησκεία και πάλι δε θα έπρεπε να είναι υποχρεωτικό αλλά προαιρετικό, ώστε να εξασφαλιστεί η θρησκευτική ελευθερία των μαθητών και των γονέων που είναι υπεύθυνοι να αποφασίσουν ποια θρησκευτική παιδεία θα λάβουν τα παιδιά τους. Η ECRl στη συνέχεια της Έκθεσης αυτής κάλεσε τις Τουρκικές Αρχές να αναθεωρήσουν την προσέγγιση στη διδασκαλία των Θρησκευτικών και να προβούν είτε στην αλλαγή της ύλης, ώστε να ανταποκρίνεται ουσιαστικά και όχι μόνο θεωρητικά στη διδασκαλία των Θρησκευτικών Πολιτισμών, είτε να θεσπίσει τα απαραίτητα νομικά μέτρα, ώστε το μάθημα να είναι προαιρετικό για όλους τους μαθητές ανεξαρτήτου θρησκεύματος.

Ο ενάγων κατά την προσφυγή του στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υποστήριξε ότι ο τρόπος με τον οποίον γίνεται η διδασκαλία των θρησκευτικών στο Δημοτικό και Γυμνάσιο παραβιάζει κατάφορα το δικαίωμα που προβλέπεται στο άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου που ορίζει ότι « *Οποιαδήποτε άσκηση και λειτουργία που έχει να κάνει με την εκπαίδευση το Κράτος θα πρέπει να σέβεται το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν τα απαραίτητα, ώστε τα*

*παιδιά τους να λαμβάνουν την εκπαίδευση που συνάδει απόλυτα με την θρησκευτική και φιλοσοφική πίστη τους*¹⁰⁴.»

Μεταξύ άλλων υποστήριξε ότι τα μαθήματα του Θρησκευτικού Πολιτισμού και Ηθικής δεν ήταν καθόλου αντικειμενικά και δεν πληρούσαν τα κριτήρια που προβλέπονται στο άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου. Το εγχειρίδιο περιοριζόταν στην περιγραφή της Σουνιτικής ερμηνείας της Ισλαμικής Πίστης και παράδοσης, αγνοώντας τις υπόλοιπες θρησκείες, αλλά και τα άλλα δόγματα που είχαν δημιουργηθεί στο εσωτερικό της Ισλαμικής Πίστης. Ο Ενάγων, όπως σημειώθηκε και στην αρχή είναι Αλεβίτης και σύμφωνα με τον ίδιο το μάθημα των Θρησκευτικών που διδασκόταν η κόρη του υποβάθμισε τη θρησκεία τους και ο τρόπος που ήταν οργανωμένη η ύλη των βιβλίων δεν αναφερόταν καν στην ύπαρξη του Αλεβισμού, παρά περιοριζόταν στη διδασκαλία του Σουνιτισμού. Επιπλέον τόνισε ότι τα βιβλία και η εν γένει διδασκαλία είχαν σα σκοπό να ενδυναμώσουν την Ισλαμική Πίστη και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και να φανατίσουν τους μαθητές.

Η Κυβέρνηση από τη πλευρά της υποστήριξε ότι το μάθημα των Θρησκευτικών έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα γιατί στόχος του Κράτους ήταν να προστατέψει τους μαθητές από τους διάφορους μύθους και δοξασίες που λέγονται και να μορφωθούν πάνω στο αντικείμενο με τρόπο αμερόληπτο και υπό την επίβλεψη του Κράτους και του Υπουργείου Παιδείας, ώστε να αποφευχθεί οποιαδήποτε μορφή θρησκευτικού φανατισμού. Επιπλέον σεβόμενοι τη Συνθήκη της Λωζάνης το Κράτος θεώρησε επιβεβλημένο να εξαιρέσει από τη διδασκαλία τους Χριστιανούς και τους Ιουδαίους, ενώ οι περιπτώσεις των αθείστων που ζήτησαν να εξαιρεθούν εξεταζόταν από τη διεύθυνση του σχολείου και έκριναν βάσει των στοιχείων. Η Κυβέρνηση τόνισε επίσης ότι οι καθηγητές που αναλάμβαναν τη διδασκαλία ήταν όλοι απόφοιτοι Ανώτατης Σχολής Θεολογίας (Γνώσεις Θρησκευτικού Πολιτισμού και Ηθικής) και ακολουθούσαν τις αρχές της Κοσμικότητας και ήταν από τη συνεχή επίβλεψη των αρμόδιων αρχών.

Όσον αφορά το εγχειρίδιο του μαθήματος κατά την ακροαματική διαδικασία η Κυβέρνηση παραδέχτηκε ότι δεν έλαβε υπόψη της κατά τη συγγραφή των βιβλίων τα παρακλάδια [*mezhep*] του Ισλάμ ούτε τα υπόλοιπα δόγματα [*tarikāt*] που αναπτύχθηκαν στο Τουρκικό Κράτος. Επίσης για τον Αλεβισμό υποστήριξε ότι ανήκει περισσότερο στο χώρο της φιλοσοφίας και όχι της Θρησκείας και στα βιβλία της ένατης τάξης αναφέρεται αναλυτικά ως φιλοσοφικό Κίνημα.

---

¹⁰⁴ "In the exercise of any functions which it assumes in relation to education and to teaching, the State shall respect the right of parents to ensure such education and teaching in conformity with their own religious and philosophical convictions."

Ουσιαστικά είναι φανερό ότι και στην δικαστική υπόθεση το Τουρκικό Κράτος συνεχίζει να αγνοεί οποιαδήποτε άλλη θρησκεία έχει αναπτυχθεί στην επικράτεια της. Ο Αλεβισμός όμως δεν είναι απλά μια αίρεση του Ισλάμ είναι μια Θρησκεία που μετρά περισσότερο από 20 εκατομμύρια πιστών που το μόνο που αναζητούν είναι η επίσημη αναγνώριση των αυτονόητων δικαιωμάτων τους. Το ζητούμενο αυτό διαφαίνεται από το γεγονός ότι και στη συγκεκριμένη υπόθεση ο ενάγων όπως παραδέχτηκε και ο ίδιος αντιπροσώπευε όλο τον πληθυσμό των Αλεβιτών για το λόγο αυτό δε απαίτησε καμιά αποζημίωση από το Κράτος παρά μόνο να καλυφθούν τα δικαστικά έξοδα και να προστατευτούν τα δικαιώματα της κόρης του, αλλά και όλων των παιδιών που θέλουν να πάψουν να φοβούνται να πάνε στο σχολείο γιατί είναι Αλεβίτες.

Η απόφαση του Δικαστηρίου προς μεγάλη ανακούφιση όλων των Αλεβιτών ήταν καταδικαστική για το Τουρκικό Κράτος. Έτσι το Δικαστήριο, μετά από λεπτομερή εξέταση ακόμα και τον εγχειριδίων των θρησκευτικών έκρινε ότι υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου¹⁰⁵ σε συνάρτηση και με τα άρθρα 8, 9 και 10 της ΕΣΔΑ. Ο σεβασμός της θρησκείας και των φιλοσοφικών πεποιθήσεων των γονέων αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα και η προστασία του είναι απαραίτητη σε Δημοκρατικά Κράτη.

Το Δικαστήριο όσο αφορά τα βιβλία που χρησιμοποιούνται έκρινε ότι δε είναι τα κατάλληλα, γιατί δεν είναι αντικειμενικά και δεν εξυπηρετούν το σκοπό που περιγράφεται στο Εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Κράτους. Οι μαθητές βάσει τις διδακτέας ύλης δεν μορφώνονται πάνω σε βασικά στοιχεία των Θρησκειών και την ιστορική τους ανάπτυξη, όπως θα έπρεπε θεωρητικά να γίνεται, αντίθετα μελετούν λεπτομερώς όλες τις πτυχές του Σουνιτικού Ισλάμ, τη ζωή του Προφήτη Μωάμεθ και επιπλέον είναι υποχρεωμένη να αποστηθίζουν ολόκληρες σούρες από το Κοράνι.

Το Δικαστήριο τόνισε ότι από τη στιγμή που η Τουρκία έκρινε απαραίτητο να συμπεριλάβει το μάθημα του Θρησκευτικού Πολιτισμού και Ηθικής στο εκπαιδευτικό της πρόγραμμα θα πρέπει να φροντίσει να μην δημιουργούνται τέτοιες καταστάσεις που να έρχεται σε ρήξη η γνώση που λαμβάνουν οι μαθητές στο σχολείο και οι γνώσεις που δέχονται από το σπίτι τους. Οι γονείς βάσει του δεύτερου εδαφίου του άρθρου 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου έχουν το δικαίωμα να απαιτούν από το Κράτος να σέβεται τη Θρησκεία τους και τις φιλοσοφικές πεποιθήσεις τους στη διδασκαλία των θρησκευτικών. Επιπλέον στην απόφαση αυτή

---

¹⁰⁵ Υπόθεση *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, Απόφαση 7 Δεκεμβρίου 1976, Series A no. 23, pp. 24-28, §§ 50-54, Υπόθεση *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, Απόφαση 25 Φεβρουαρίου 1982, Series A no. 48, pp. 16-18, §§ 36-37, Υπόθεση *Valsamis v. Greece*, Απόφαση 18 Δεκεμβρίου 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI, pp. 2323-2324, §§ 25-28, Υπόθεση *Folgerø and Others v. Norway* [GC], no. 15472/02, § 84, 29 Ιουνίου 2007

το Δικαστήριο τονίζει ότι και το σύστημα εξαιρέσης από το μάθημα που έχει υιοθετήσει το Τουρκικό Κράτος θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλες ομάδες μετά από έγγραφη αίτηση των γονέων. Παρόλα αυτά η επέκταση των εξαιρέσεων δεν αποτελεί σύμφωνα με το Δικαστήριο αρκετή προστασία, δεδομένου ότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποβεί επιβαρυντικό για τους γονείς, αλλά και για τους μαθητές γιατί προκειμένου να εξασφαλίσουν την εξαιρέση των παιδιών τους από το μάθημα θα έπρεπε να αποκαλύψουν προσωπικά δεδομένα, όπως είναι το θρήσκευμα και επιπλέον θα υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να αρνηθεί η διεύθυνση του σχολείου, όπως έγινε και στην περίπτωση της κόρης του ενάγοντος. Ως εκ τούτου το Τουρκικό Κράτος θα πρέπει να εξετάσει επι νέων βάσεων το ζήτημα της διδασκαλίας των θρησκευτικών στα σχολεία και οι επιλογές που έχει δεν είναι πολλές είτε επεκτείνει τις ομάδες που υπόκεινται σε εξαίρεση, είτε αλλάζει την ύλη, είτε κάνει το μάθημα από υποχρεωτικό σε προαιρετικό.

Ο Olli Rehn Επίτροπος της ΕΕ Αρμόδιος για την Διεύρυνση ζήτησε από την Τουρκία να εφαρμόσει την απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου μετά την οριστικοποίησή της. Παρόλα αυτά ο Τούρκος Υπουργός Παιδείας έσπευσε να δηλώσει ότι η Τουρκία δεν πρόκειται να αλλάξει το Εκπαιδευτικό της Σύστημα λόγω της απόφασης, αλλά θα γίνουν κάποιες αλλαγές στη διδακτέα ύλη¹⁰⁶. Γεγονός είναι ότι μέχρι σήμερα παρά τις δικαστικές αποφάσεις που έχουν εκδοθεί να μην παρατηρείται καμία πρόοδος στο ζήτημα αυτό. Αντίθετα παρατηρούμε όλο και πιο συχνά φαινόμενα καταπίεσης των Αλεβιτών και των άλλων θρησκευτικών ομάδων στα τουρκικά σχολεία ακόμα και ξυλοδαρμούς μαθητών, επειδή τόλμησαν να ενημερώσουν τους καθηγητές τους ότι είναι Αλεβίτες και ότι για αυτό το λόγο δεν επιθυμούν να συμμετέχουν στο μάθημα των Θρησκευτικών.

---

¹⁰⁶ Εφημερίδα Radikal, 5/3/2008 Ηλεκτρονική πηγή : <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=249280>

ε. Οι αιρέσεις στο Ισλάμ

Τα Θρησκευτικά Τάγματα της Σύγχρονης Τουρκίας

Η έννοια της Κοσμικότητας στα Ευρωπαϊκά πλαίσια έχει το νόημα της διάκρισης Κράτους – Εκκλησίας. Για τον Ισλαμικό Κόσμο η πραγματικότητα είναι εντελώς διαφορετική δεδομένου ότι Θρησκεία και Κράτος είναι έννοιες που συνδέονται άρρηκτα και η μια συμπληρώνει την άλλη. Αυτό είναι άλλωστε και ο κυρίως λόγος που κανένα άλλο Ισλαμικό κράτος δεν ανακηρύχθηκε Κοσμικό, όπως η Τουρκία. Η Κοσμικότητα της Τουρκίας, είναι κατοχυρωμένη Συνταγματικά και εδραιώθηκε δια της βίας και ακόμα προσπαθεί να εδραιωθεί δεδομένου ότι είναι πολύ δύσκολο να αποδεχτούν θεσμούς και πρακτικές που είναι αντικρουόμενες με την θρησκεία τους.

Ο Κεμαλισμός κυριάρχησε στην πολιτική ζωή της χώρας από την Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923 μέχρι το 1945, που σηματοδοτήθηκε με το πέρασμα από τον μονοκομματισμό στον πολυκομματισμό. Ο πολυκομματισμός αυτός και κατά συνέπεια ο εκδημοκρατισμός του πολιτικού συστήματος σήμανε και την αρχή της επιστροφής ενός μεγάλου μέρους του λαού στις πολιτικές ρίζες και παραδόσεις από τις οποίες είχε απομακρυνθεί δια της βίας, λόγω της επιβολής των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων. Έτσι παρατηρήθηκε ραγδαία αύξηση του λεγόμενου πολιτικού Ισλάμ που υποστηρίχθηκε από μεγάλη μερίδα του τουρκικού λαού. Άλλωστε οι Αρχές του Κεμαλισμού¹⁰⁷ είναι τόσο αόριστες και ρευστές που ακόμα και Κόμματα που θα θεωρούνταν φασιστικά, ριζοσπαστικά, ακροδεξιά ή Ισλαμικά να ισχυρίζονται ότι ακολουθούν και προβάλλουν τις Αρχές αυτές.

Η σύγκρουση Κεμαλιστών και Ισλαμιστών δεν είναι κάτι καινούργιο. Οι Κεμαλιστές φοβούνται τη δύναμη του φανατικού Ισλάμ που έχει συνδεθεί με την τρομοκρατία και τη βιαιότητα. Το κτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου αποτέλεσε τον εναυσμα ατέρμωνων μελετών σχετικά με την σχέση Ισλάμ και τρομοκρατίας και των επιπτώσεων στην παγκόσμια πολιτική σκηνή δημιουργώντας ένα έντομο κλίμα Ισλαμοφοβίας στα Δυτικά Κράτη καθώς και υιοθέτηση αντισλαμικών πρακτικών. Η Ισλαμοφοβία αυτή όμως δεν είναι κάτι που προέκυψε πρόσφατα για την Τουρκία. Το Ισλάμ και κυρίως το πολιτικό Ισλάμ αποτελούσε πάντα το κόκκινο πανί και την μεγαλύτερη απείλη για το Κράτος και τους υποστηρικτές των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων που στην ουσία είχαν σαν στόχο να φέρουν την Τουρκία ποιο

---

¹⁰⁷ Οι έξι βασικές Αρχές του Κεμαλισμού είναι ο Ρεπουμπλικανισμός, Εθνικισμός, Κρατισμός, Κοσμικότητα, Λαϊκισμός κα Ρεφορμισμός.

κοντά στη Δύση και να την απομακρύνους από οποιοδήποτε συνδυετικό κρίκο με τα υπόλοιπα Ισλαμικά Κράτη. Η Τουρκία διακηρύσει με κάθε ευκαιρία ότι δεν έχει καμία απολύτων σχέση με τα Αραβικά Κράτη και το μόνο που τους ενώνει είναι απλά το κοινό Θρήσκευμα.

Οι Άραβες από την πλευρά τους θεωρούν ότι οι κοινωνική και πολιτική δομή που επιβλήθηκε στην Τουρκία με τις Κεμαλικές μεταρρυθμίσεις έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το Ισλάμ και αντιμετωπίζουν τους Τούρκους ως πληγή και πηγή αναταραχών. Επιπλέον οι Άραβες προβάλλουν πολλά εδάφια στο Κοράνι και στους Προφητικούς Λόγους (τα λεγόμενα χαντιθ)¹⁰⁸ σύμφωνα με τα οποία και ο ίδιος ο Μωάμεθ θεωρούσε του Τούρκους εχθρούς του πραγματικού Αραβικού Ισλάμ. Τα στοιχεία αυτά είναι λίγο γνωστά και οι φανατικοί Ισλαμιστές προσπαθούν με κάθε τρόπο να τα αποκρύψουν και μάλιστα παρουσιάζουν τον τουρκικό ισλάμ ως την αυθεντική πτυχή του Ισλάμ και τους εκλεκτούς του Μωάμεθ.

Οι Τούρκοι ιστορικοί μελετητές μεταξύ των οποίων και πολλοί έγκριτοι προς απάντηση στους ισχυρισμούς των Αράβων υποστηρίζουν ότι το Ισλάμ αποτελεί μια θρησκευτική δουλεία για τους Τούρκους. Κατά την περίοδο μετάβασης από το Σαμανισμό στον οποίον πρόσκειντο τα Τουρκικά φύλλα στον Ισλαμισμό, όλες οι υπόλοιπες θρησκείες (Βουδισμός, Ζωροαστρισμός, Χριστιανισμός) διαδόθηκαν με ειρηνικό τρόπο, μόνο ο Ισλαμισμός επιβλήθηκε με τη δύναμη του σπαθιού, με βία και αιματοχυσία, καμία άλλη θρησκεία δεν ακολούθησε την ίδια μέθοδο¹⁰⁹. Έτσι με τον τρόπο αυτό επιβλήθηκε η θρησκεία των Αράβων και στους Τούρκους. Το γεγονός αυτό αποτελεί για τους Τούρκους μια πολιτιστική υποτέλεια αφού αλλοίωσε την ταυτότητα τους αναγκασμένοι να δεχτούν μια ξένη προς αυτούς θρησκεία. Η ιστορία απέδειξε ότι όταν αποτελούσαν ένα ανεξάρτητο μωσαϊκό θρησκειών, χωρίς θρησκευτικούς εξαναγκασμούς κατάφεραν σπουδαία πράγματα. Η γνώμη αυτή βρίσκει σύμφωνους πολλούς ακόμα ιστορικούς και επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι ο Θρησκευτικός φανατισμός γεννήθηκε με τον εξισλαμισμό των φύλλων της Τουρκίας, καθώς μαζί με την θρησκεία των Αράβων υιοθετήθηκαν και

---

¹⁰⁸ Τα χαντίθ μετά τις σούρες του Κορανίου αποτελούν τις βασικές πηγές της Ισλαμικής Θρησκείας. Χαρακτηριστική επι του θέματος αποτελεί η προφητεία του Μωάμεθ που αναφέρεται από τον Abdullah Bin Mesud «Όσο καιρό δε σας ενοχλούν οι Τούρκοι να μην του ενοχλείται και εσείς Γιατί οι Τούρκοι κατάγονται από τους Kanturaogullari και θα πάρουν από τα χέρια του λαού μου τα αγαθά και το μεγαλείο που τους έδωσε ο θεός».

¹⁰⁹ Οι περισσότεροι από τους τουρκικούς λαούς κατά την προισλαμική περίοδο έζησαν βορειοδυτικά της Κίνας και δέχτηκαν την επιρροή του κινεζικού πολιτισμού. Η πλειοψηφία των Τούρκων ήταν σαμανιστές, λάτρεις δηλαδή του ήλιου και άλλων θεοτήτων του φυσικού κόσμου, μεγάλη μερίδα μάλιστα διατηρεί πολλές παραδόσεις και έθιμα από εκείνη την περίοδο. Δεν είναι τυχαίο το άστρο και η ημισέληνος της τουρκικής σημαίας είναι σαμανιστικά σύμβολα. Με την μετακίνηση προς τα δυτικά τον 9^ο αι. οι τουρκικοί λαοί ήρθαν σε επαφή και με άλλες θρησκείες όπως των Χριστιανισμό, τον Μανιχαισμό και τον Ισλαμισμό και τελικά επικράτησε ο τελευταίος είτε δια της βίας είτε γιατί ταίριαζε περισσότερο με τον πολεμοχαρή χαρακτήρα τους.

βίαιες πρακτικές που συνοδεύουν την αραβική ταυτότητα¹¹⁰. Όλα αυτά τα στοιχεία μπορούν να δικαιολογήσουν ως ένα βαθμό και το γεγονός ότι οι Τούρκοι προσπαθούν να απομακρυνθούν με κάθε τρόπο από οποιαδήποτε σχέση έχουν με τα υπόλοιπα αραβικά κράτη και να διαχωρίσουν τη θέση τους κάνοντας ανοίγματα προς τη Δύση και προβάλλοντας ένα πιο κοσμικό χαρακτήρα αν και σε πολλές περιπτώσεις αυτή η κοσμικότητα αμφισβητείται.

Η μετάβαση από Θεοκρατικό Κράτος σε Κοσμικό δεν υπήρξε εύκολη υπόθεση για τον Κεμάλ και για αυτό το λόγω πολλές φορές συνεργάστηκε με τους Θρησκευτικούς κύκλους προκειμένου να τους έχει υπό τον έλεγχο του. Παρόλες τις απαγορευσεις που έχου επιβληθεί ακόμα και από τον ίδιο τον Κεμάλ¹¹¹, οι Ισλαμικοί κύκλοι συνεχισαν τη δική τους πορεία και προσπαθούν να αποκτήσουν όλο και μεγαλύτερη δύναμη και κατάφεραν να εισχωρήσουν ακόμα και στον πολιτικό χώρο με μεγάλη μάλιστα επιτυχία. Το ζήτημα της Θρησκείας στην Τουρκία αποτελεί ένα θέμα εξαιρετική σημασίας. Η πολιτική που ακολουθείται όλα αυτά τα χρόνια από τις εκάστοτε κυβερνήσεις απότι φαίνεται δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα και με τις απαγορευσεις που υιοθετούσε κατά καιρούς το μόνο που πέτυχε είναι να δημιουργήσει πολλές μικ 'ρες εστίες αντιδράσεων που με τα χρόνια δημιούργησαν οργισμένους και φανατικούς πιστούς που ζητούν την αναγνώριση των δικαιωμάτων τους και των θρησκευτικών ελευθεριών τους.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες στην Τουρκία παράλληλα με το Ορθόδοξο Τουρκικό Ισλάμ, το Σουνιτικό Ισλάμ αναπτύχθηκαν και άλλες αιρέσεις που ποτέ δεν αναγνωρίστηκαν ως τέτοιες, αλλά αντίθετα χαρακτηρίζονται ως τρομοκρατικές οργανώσεις που υποθάλπουν το Ισλάμ και μάλιστα για να υποβαθμίσουν την σημασία τους και την επιρροή που ασκούς στους πιστούς στην ίδια κατηγορία εκτός από τα θρησκευτικά τάγματα έχουν συγκαταλέξει τους Μάρτυρες του Ιεχωβά, το Κομμουνιστικό Κόμμα Τουρκίας και τη Τουρκική Hizbullah. Η ύπαρξη τους αγνοείται προκλητικά σε κάποιες περιπτώσεις και σε άλλες οι πολιτικοί συνεργάζονται με κάποιες από αυτές προκειμένου να επωφεληθούν από την μεγάλη δύναμη που ασκούν στους πιστούς τους. Οι πληροφορίες για τον ακριβή αριθμό των αιρέσεων- Ισλαμικών οργανώσεων (Ταρικάτ) δεν μπορεί να είναι ακριβής δεδομένου ότι η δραστηριότητα τους είναι απαγορευμένη και για αυτό λειτουργούν μυστικά κάποιες από αυτές όμως έχουν αναπτύξει τόσο σημαντική

---

¹¹⁰ Erdogan Aydin *Nasil Müsülman Olduk*, Istanbul 1993, σελ 23-25.

¹¹¹ Οι πρώτες μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ στρεφόταν κατά των παραδοσιακών Ισλαμικών Ιδρυμάτων και με το νόμο 677 (30 Νοεμβρίου 1925) επιβλήθηκε η κατάργηση των Τεκέδων και των Σουφικών ταγμάτων , ενώ αργότερα αντικαταστάθηκαν από τα λεγόμενα Σπίτια του Λαού (Halkevleri) που ήταν υπό τον έλεγχο του Κράτους και προωθούσαν την Κοσμικότητα και την νέα κρατική ελίτ.

δράση που η φήμη τους ξεπέρασε ακόμα και τα σύνορα της χώρας¹¹². Τα θρησκευτικά αυτά τάγματα αδελφότητες ασκούν μεγάλη επιρροή στον τουρκικό λαό ενώ κάποιες από αυτές έχουν γεννήσει από τους κόλπους τους και πολιτικούς ηγέτες που σημάδεψαν την πορεία της χώρας και διαθέτουν εκπαιδευτικά ιδρύματα ενώ έχουν υπό τον έλεγχο τους εκδοτικούς οίκους , εκδίδουν περιοδικά και εφημερίδες και παρόλα αυτά η ύπαρξη τους δεν αναγνωρίζεται επίσημα¹¹³.

Η αναλυτική παράθεση όλων των θρησκευτικών ταγμάτων και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν είναι αδύνατη, αφενός λόγω του μεγάλου αριθμού τους και αφετέρου λόγω ότι η λειτουργία των περισσότερων είναι μυστική και δεν είναι γνωστές πολλές πληροφορίες παρά μόνο η ύπαρξη τους που και αυτό σε πολλές περιπτώσεις αμφισβητείται. Επιπλέον το θέμα της παρούσας εργασίας δεν είναι η περιγραφή των αιρέσεων που έχουν αναπτυχθεί στο εσωτερικό του Ισλάμ παρόλα αυτά η αναφορά αυτής της πτυχής είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική για την όλη έρευνα προκειμένου να δημιουργηθεί μια πιο σφαιρική άποψη σχετικά με το ζήτημα της Θρησκείας στην Τουρκία και της θρησκευτικές ελευθερίες που παρέχονται στους πιστούς. Στην πορεία θα αναφερθούν οι σημαντικότερες Ισλαμικές αιρέσεις.

Σουφικό τάγμα Νακσιμπεντι (Naksibendi)

Το τάγμα των Νακσιμπέντι από τη στιγμή της γέννησης του αποτέλεσε σημαντικό κομμάτι της ιστορικής, πολιτικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής της Τουρκίας. Το εν λόγω τάγμα ιδρύθηκε τον 13^ο αιώνα από τον Bahaeddin Naksibendi , ενώ βάσει σύγχρονων μελετών λέγεται ότι η ιδεολογική του γέννηση οφείλεται στον Abu-Bakr al- Siddiq . Οι Νακσιμπέντι, όπως και όλα τα Σουφικά τάγματα, παρά τις απαγορεύσεις και την κρατική καταπίεση κατάφεραν να επιβιώσουν και να αναδιοργανωθούν συγκεντρώνοντας στους κόλπους της πολλούς πιστούς μεταξύ των οποίων και πολλούς πολιτικούς και ακαδημαϊκούς. Σε σχετικό μάλιστα αφιέρωμα της εφημερίδας Hürriyet (4 Νοεμβρίου 2007) αναφέρει ότι πολλοί γνωστοί πολιτικοί όπως οι Turgut Özal, Necmettin Erbakan, Recai Kutan, Ömer Dinçer, Bülent Arınç,

Kemal Unakitan, Recep Tayyip Erdoğan και Abdullah Gül άνηκουν στο τάγμα αυτό και συγκεκριμένα στον τεκκέ του Gumushane (Ιδρυτής του οποίου είναι ο Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi) . Επιπλέον υποστηρίζεται ότι ο αδερφός

¹¹² Σύμφωνα με ανεπίσημες πληροφορίες υπολογίζεται ότι στην Τουρκία σήμερα δρουν περισσότερες από 127 αιρέσεις-ισλαμικές οργανώσεις με διαφορετικό ηγέτη η κάθε μια και διαφορετική φιλοσοφία-ιδεολογία. Βλ Server Tanilli, *Islam Cagimiza yanit verebilir mi?*, Istanbul 1991 , σελ 175.

¹¹³ Λιαννα Μυατακίδου, *Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία*, Εκδόσεις Γόρδιος, 1997.

του Πρώην Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας Turgut Özal, είναι ο ηγέτης του Τάγματος στην χώρα.

Η αντίδραση των θρησκευτικών αυτών ταγμάτων στις κρατικές απαγορεύσεις στον όνομα της κοσμικότητας¹¹⁴ ήταν να μετατραπούν από αυστηρά θρησκευτικές κοινότητες σε πολιτιστικούς σύλλογους με θρησκευτικά ερείσματα προκειμένου να διατηρηθούν στον χρόνο και έστω έμμεσα να προστατέψουν τις θρησκευτικές ελευθερίες των πιστών τους.

Από το 1950 η λειτουργία των Νακσιμπέντι προσαρμόστηκε στα σύγχρονα δεδομένα με αποτέλεσμα να ξεχωρίσει από τα υπόλοιπα Ταρικότ και να έχει αναλάβει δίκαια το τίτλο του πιο πολιτικοποιημένου τάγματος. Ο τρόπος με τον οποίο προσέγγιζει το Ισλάμ θεωρείται ο καλύτερος τρόπος σύνδεσης της πολιτικής και της θρησκείας, δεδομένου ότι δεν υιοθετεί καμία φυλλετική, εθνική ή γλωσσική διάκριση και αφομώθηκε στη διδασκαλία τους μεγάλο μέρος από παραδόσεις και έθιμα όλων των θρησκειών που έδρασαν στην Τουρκία από την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι σήμερα. Να σημειωθεί ότι η επιροή τους ήταν τόσο μεγάλη που ακόμα και τα πολλά από τα υπόλοιπα τάγματα που δημιουργήθηκαν ασπάστηκαν την ιδεολογία τους ή γεννήθηκαν από τους κόλπους των Νακσιμπέντι.

Οι Νακσιμπέντι ανήκουν στη Σουφική παράδοση του Ισλάμ και η διδασκαλία τους στηρίζεται στην αρχή της πειθάρχησης των «ορέξεων» με την εκπαίδευση των πιστών γύρω από την λειτουργία της φύσης και τις ικανότητες της ψυχής. Για να επιτευχθεί ο έλεγχος αυτός θα έπρεπε οι πιστοί να περάσουν από το δρόμο της καρδιάς. Τα σουφικά τάγματα και το τάγμα των Νακσιμπέντι διακρίνονται από τους υπόλοιπους μουσουλμάνους μεταξύ άλλων και στον τρόπο αναγνώσης και ερμηνείας του Ιερού βιβλίου του Κορανίου. Σύμφωνα με τους Νακσιμπέντι η ανάγνωση του Κορανίου δε πρέπει να γίνεται με τα μάτια του σώματος, αλλά με τα μάτια της καρδιάς, μόνο τότε οι πιστοί θα μπορέσουν να κατανοήσουν τις διδαχές της θρησκείας τους και θα καταφέρουν να γεφυρώσουν τον εσωτερικό κόσμο με τον εξωτερικό. Άλλωστε μεγαλύτερη σημασία για τους Νακσιμπέντι δίνεται στην εσωτερική γαλήνη και σκοπός των ιεροδιδασκάλων είναι να απαλλάξει τους πιστούς από κάθε υλιστική δέσμευση¹¹⁵.

---

¹¹⁴ Το τάγμα των Νακσιμπέντι μπροστά σε αυτές τις κρατικές απαγορεύσεις προέβαλε σθεναρή αντίσταση και μάλιστα από το 1924 μέχρι το 1938 εκδηλώθηκαν 18 επαναστάσεις εναντίον των αυστηρών κρατικών απαγορεύσεων και οι περισσότερες από αυτές καθοδηγήθηκαν από τους Νακσιμπέντι.

¹¹⁵ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, σελ. 134.

Η δραστηριότητα του Τάγματος αυτού δεν περιορίζεται μόνο στην Τουρκία, έντονη δραστηριότητα παρατηρείται στην κατεχόμενη Κύπρο και σε ευρωπαϊκές χώρες όπως την Αγγλία και τη Γερμανία. Ο Σείχης Ναζίμ, ηγέτης του τάγματος των Τουρκοκυπρίων Νακσιμπέντι και ιδρυτής του αντίστοιχου τάγματος στο Λονδίνο είχε δηλώσει ότι *μια μέρα θα ανέβω στο άγαλμα του Νέλσον στην Πλατεία Τραφάλγκαρ και θα φωνάξω Allahu Ekber (ο Αλλάχ είναι Ένας) και τότε θα με ακολουθήσουν όλοι οι Βρετανοί και η μέρα αυτή πλησιάζει*. Επιπλέον υποστήριξε ότι το τάγμα αριθμεί περισσότερα από τριάντα εκατομμύρια πιστούς μεταξύ των οποίων πολλοί καλλιτέχνες, ο Σουλτάνος του Μπρουνέι και δυο μέλη από τη Βουλή των Λόρδων, ο Yarborough και ο Games Reidheaven (Hürriyet 1/11/1995)¹¹⁶.

Το τάγμα των Süleymanci

Το τάγμα αυτό ιδρύθηκε από τον Νακσιμπέντη Σείχη Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959), που χαρακτηριζόταν από τα ιδιαίτερα συντηρητικά πιστεύω και προασπιζόταν την προστασία της Ισλαμικής πίστης από την κοσμικότητα, την ανανεώση, το πολιτικό Ισλάμ και οποιαδήποτε επιρροή από το Σιιτικό Ισλάμ. Το εν λόγω τάγμα είναι το τρίτο σε μέγεθος μετά το τάγμα Νακσιμπέντι και των Νούρι και αριθμεί περισσότερα από 5 εκατομμύρια πιστών.

Πυρήνας της διδασκαλίας του Tunahan ήταν η επιστροφή στην πηγή του Ισλάμ, δηλαδή στο Κοράνι και να μην αναγνωρίζεται κανένας άλλος νόμος εκτός από τις διδαχές του Ιερού Κορανίου. Το Κράτος κατά την άποψη του Tunahan θα πρέπει να εναρμονίσει όλες τις λειτουργίες του και κυρίως τη δικαστική με τις επιταγές του Κορανίου, ενώ ταυτόχρονα οι οπαδοί του τάγματος αυτού είναι ενάντιοι των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ και τον θεωρούν βασικό υπαίτιο της απομάκρυνσης του λαού από τη θρησκεία. Ο ίδιος δίδασκε το Κοράνι και προέτρεπε τους οπαδούς του να κάνουν το ίδιο.

Το Τουρκικό Κράτος παρακολουθούσε πάντα τις δραστηριότητες του τάγματος ενώ πολλές φορές ο Tunahan συνελήφθη (το 1939, 1944 και το 1957), αλλά μετά από κάποιο διάστημα δεδομένου ότι δεν αποδεικνύονταν οι εκάστοτε κατηγορίες αφενόταν ελεύθερος¹¹⁷.

¹¹⁶ Λιαννα Μυατακίδου, *Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία*, Εκδόσεις Γόρδιος, 1997, σελ. 142.

¹¹⁷ Το 1957 συνελήφθη στο Ulu Cami Mosque στην Προύσα όταν κάποιος αυτοανακαλέστηκε Mehdi (κάτι αντίστοιχο με το Χριστιανικό Μεσσία) και προσκαλούσε το λαό να απαιτήσει την παραίτηση της Κυβέρνησης. Ο Tunahan κατηγορήθηκε ως ηθικός αυτουργός του περιστατικού και κρατήθηκε για

Οι πληροφορίες σχετικά με το εν λόγω τάγμα δεν είναι πολλές γιατί τα μέλη του έχουν την τάση να μην δημοσιοποιούν πολλά από τα εσωτερικά δεδομένα τους. Παρόλα αυτά είναι γνωστό ότι διαθέτουν υπο τον έλεγχο τους Ιεροσπουδαστήρια, οικοτροφεία, Τζαμιά, επιχειρήσεις και πολιτιστικούς συλλόγους, ενώ τα τελευταία χρόνια ίδρυσαν και εκδοτικούς οίκους (Fazilet και Osmanli). Το τάγμα των Suleymanci διαφέρει σε πολλά σημεία με το πιο νεωτεριστικό τάγμα Νακσιμπέντι παρόλαυτα οι πιστοί επιμένουν ότι είναι Νακσιμπέντι.

Το Τάγμα των Νουρ (Nurcu)

Το τάγμα των Nurcu (αδερφών του Ήλιου) έχει εξελιχθεί ως την πιο δυναμική και αποτελεσματική κοινωνικοπολιτική κοινότητα της σύγχρονης Τουρκίας. Ιδρύθηκε κοντά στο 1920 από τον Said Nursi (1870-1960) και συνδυάζει μρ τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις διδαχές του Ισλάμ και τις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής. Ο Nursi έχει αφήσει μεγάλο συγγραφικό έργο και κυρίως κείμενα πάνω στην ερμηνεία του Κορανίου, ο πυρήνα όμως τις διδασκαλίας του αποτυπώνεται άριστα στο έργο του Risale-I Nur Külliyati, το οποίο μέχρι και σήμερα έρχεται δεύτερο θρησκευτικό βιβλίο σε πωλήσεις μετά το Κοράνι.

Στόχο του έργου του ήταν να ενδυναμώσει την πίστη των Τούρκων Μουσουλμάνων φέρνοντας τους πιο κοντά στην πρωτογενή πηγή του Ισλάμ, το Κοράνι διαμορφώνοντας την Ισλαμική ορολογία και προσαρμόζοντας την στη σύγχρονη τουρκική γλώσσα προκειμένου να είναι προσιτή για όλους. Επίσης φρόντισε οι πιστοί του να είναι καταρτισμένοι και ενημερωμένοι ώστε να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της εποχής και να γνωρίζουν σχετικά με την επιστήμη, την συνταγματικότητα, τις Δημοκρατικές Αρχές και την ελευθερία. Απώτερος στόχος ήταν να τροφοδοτήσει τους οπαδούς του με γνώσεις όχι αποκλειστικά θρησκευτικές, αναγνωρίζοντας έτσι το σημαντικό ρόλο της μόρφωσης και της παιδείας κάτι που αργότερα θεσπίστηκε ως προϋπόθεση για να ενταχθεί κάποιος στους κόλπους του τάγματος.

αρκετούς μήνες στη φυλακή, όπου και βασανίστηκε από την τοπική αστυνομία παρά το γεγονός ότι την περίοδο εκείνη ήταν 69 ετών. Λίγους μήνες μετά την έξοδο του από τη φυλακή πέθανε και ο γαμπρός του Kemal Kasar (1917-2000)τον διαδέχτηκε στην ηγεσία του τάγματος, χωρίς όμως να αναλάβει και τα Θρησκευτικά καθήκοντα του Tunahan. Ο Kasar, επέκρινε με δριμύ τρόπο το πολιτικό Ισλάμ και τον ίδιο τον Erbakan που το εκπροσωπούσε τότε, εκλέχτηκε βουλευτής της Κουτάχια (1965-1973) και της Κωνσταντινούπολης (1977-1980) με το Κόμμα Δικαιοσύνης (Adalet Partisi- AP) και πρόσφερε πολύ σημαντικό έργο στη διάδοση των Κορανικών σεμιναρίων που είχε ξεκινήσει ο Tunahan. (Hakan Yanuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, σελ. 146. για περισσότερα βλέπε Mustafa Özdamar, *üstaz Süleyman Hilmi Tunahan* , Istanbul, Kirk Kandil, 1997.)

Επιπλέον, στόχος του Said Nursi ήταν η δημιουργία μιας νέας και ευέλικτης μουσουλμανική ταυτότητα που θα δείχνει ανοχή σε οτιδήποτε καινούργιο και διαφορετικό. Τέλος προωθούσε την ιδέα ότι θρησκεία και επιστήμη δε βρίσκονται σε αντιπαράθεση και ότι αν και δεν συμβαδίζουν απόλυτα πάντα μπορούν να συνεργαστούν και να συνυπάρξουν. Κατά κάποιο τρόπο προσπάθησε να εκλαϊκεύσει την επιστήμη και τις σύγχρονες πολιτικές ιδέες μέσα από ένα Ισλαμικό Κορανικό απλοποιημένο λεξιλόγιο, με στόχο τη διάδοση των επιστημών στα μουσουλμανικά Κράτη.

Ο Said Nursi αρχικά υποστήριξε τις Κεμαλικές μεταρρυθμίσεις στη συνέχεια όμως εξέφρασε την αντίθεση του δεδομένου ότι συνειδητοποίησε ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές δεν είχαν σαν στόχο να δώσουν μια εκσυγχρονισμένη εικόνα και στο Ισλάμ, αλλά αντίθετα προσπαθούσαν να απομακρύνουν εντελώς την κοινωνία από το Ισλάμ και να υποβαθμίσουν την έννοια και τη βαρύτητα της Θρησκείας. Ο ίδιος καταδιώχτηκε πολλές φορές για το περιεχόμενο των έργων του καθώς και για της δραστηριότητα που είχε αναπτύξει σε πολλές πόλεις της Τουρκίας, ενώ απαγορεύτηκε και η κυκλοφορία των κειμένων του, οι οπαδοί του όμως μοίραζαν τους σχολιασμούς του χειρόγραφες προκειμένου διαδοθεί το έργο του¹¹⁸.

Το τάγμα των Νουρτζου είναι ένα μοναδικό πρότυπο που συνδύασε με επιτυχημένο τρόπο τον εκσυγχρονισμό και το Ισλάμ και κατάφερε παρά τις δυσκολίες που συνάντησε και την αντίθεση του Κράτους να επιβιώσει και μάλιστα μετά το θάνατο του Said Nursi το 1960 όχι απλά συνέχισε η ύπαρξή του αλλά εξελίχθηκε ακόμα περσσότερο και χωρίς να υπάρχει προκαθορισμένη ηγεσία οι δραστηριότητες του τάγματος πέρασαν στο εκπαιδευτικό σύστημα, σε εκδοτικούς οίκους, επιχειρήσεις και στα ΜΜΕ.

Η κοινότητα του Fethullah Gülen

Το Κίνημα του Gülen είναι μια από τις οχτώ μεγάλες ομάδες που προέκυψαν από τους κόλπους του τάγματος του Said Nursi. Το κίνημα αυτό έχει καταφέρει χάρις στην δυναμικότητα του αρχηγού του να στρέψει πάνω του την προσοχή όχι μόνο της Τουρκίας, αλλά και πολλών Ευρωπαϊκών κρατών και της Αμερικής όπου είναι και ο τόπος διαμονής του. Ο Gülen προσπαθούσε και σε μεγάλο βαθμό το πέτυχε να προχωρήσει ένα βήμα παραπάνω και από τις θεωρίες και τα

---

¹¹⁸ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, σελ. 155.

διδάγματα του Νουρ να περάσει στην πρακτική. Έτσι για το κίνημα αυτό, το Ισλάμ δεν είναι αυστηροί κανόνες, ανάγνωση των βιβλίων του Said Nursi και προσευχή 5 φορές την ημέρα, το Ισλάμ είναι μια ζωντανή θρησκεία που πρέπει να μεταδοθεί στους νέους με σύγχρονο τρόπο και μαζί με αυτή να πάρουν τις απαραίτητες γνώσεις προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του σύγχρονου κόσμου. Έτσι μέσα από τη δημιουργία ενός καλά οργανωμένου εκπαιδευτικού συστήματος, που ελέγχεται από την κοινότητα, νοσοκομεία και οικοτροφεία ο Gülen περνάει στην υλοποίηση των θεωριών του Said Nursi και προσπαθεί να δημιουργήσει έναν παράδεισο επι γής. Συνολικά έχουν ιδρυθεί περισσότερα από 300 σχολεία όχι μόνο στην Τουρκία, αλλά και στη Γερμανία τη Γαλλία, τη Μογγολία και σε άλλες Αφρικανικές χώρες.

Ο **Fethullah Gülen** γεννήθηκε στις 27 Απριλίου του 194, είναι ένας ιδιαίτερα μορφωμένος Ισλαμιστής, συγγραφέας και αρχηγός του κινήματος *Gülen*. Έχει συγγράψει περισσότερα από 60 βιβλία , ενώ ο ίδιος και το κίνημα του έχει αποτελέσει αντικείμενο εκατοντάδων ακαδημαϊκών και δημοσιογραφικών ερευνών. Το κίνημα του *Gülen* έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές , καθώς διαδραμάτισε ένα πολύ σημαντικό ρόλο στο Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και στον νέο πρόσωπο που παρουσιαζόταν από ένα κύκλο πολύ μορφωμένων ανθρώπων που ήθελαν να προσδώσουν νέα πνοή στον Τουρκικό Ισλαμισμό και να τον απαλλάξουν από τα στοιχεία εκείνα που τον έκαναν να μοιάζουν με κάτι αρνητικό συνδεδεμένο με την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την τρομοκρατία. Το 2004 μάλιστα οργανώθηκε Συνέδριο στη Βουλή των Λόρδων στην Μεγάλη Βρετανία υπό την αιγίδα του London School of Economics, και του Πανεπιστημίου του Λονδίνου προκειμένου να μελετηθεί η δράση του κινήματος του *Gülen* και το πόσο είχε επηρεάσει το Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ. Ενώ από το 2005 οργανώνεται σεμινάριο σε διαφορετικό κάθε χρόνο Πανεπιστήμιο της Αμερικής με τον τίτλο: «Το Ισλάμ στον Σύγχρονο Κόσμο: Το Κίνημα του Fethullah Gülen στη θεωρία και την πράξη»¹¹⁹

---

¹¹⁹ Το 2007 (3 Νοεμβρίου)πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο του San Antonio στο Τέξας , το 2006 (4-5 Νοεμβρίου) στο Πανεπιστήμιο Norman της Οκλαχόμα, επίσης το 2006 (4-5 Μαρτίου) στο Πανεπιστήμιο Southern Methodistου Ντάλας στο Τέξας, το 2005 (12-13 Νοεμβρίου) στο Πανεπιστήμιο Rice στο Χιούστον .

Ο Gülen¹²⁰ είναι μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα στην Τουρκία, παρότι το κίνημά του αριθμεί ένα πολύ μεγάλο αριθμό οπαδών και ασκεί μεγάλη και σημαντική επιρροή στην Τουρκική πολιτική σκηνή ο ίδιος έζησε για μεγάλο χρονικό διάστημα στο εξωτερικό και συγκεκριμένα στην Αμερική, όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα¹²¹. Οι οπαδοί του, αλλά και ένα μεγάλο μέρος της Τουρκικής κοινωνίας θεωρούν τον Gülen μια σημαντική φυσιογνωμία στην υπηρεσία του ανθρωπισμού και του Ισλάμ, παρόλα αυτά δεν είναι λίγοι αυτοί που τον αντιμετώπισαν σαν μια απειλή για το Κράτος που έχει σαν στόχο να σταματήσει την εκκοσμίκευση, κάτι που επιτυγχάνει με το να προσηλυτίζει ανθρώπους που βρίσκονται σε υψηλές και καίριες θέσεις και με το να φανατίζει με τις αρχές του κινήματος του μαθητές που φοιτούν σε σχολεία που έχει υπό τον έλεγχό του. Ο Fethullah Gülen έχει υπό τον έλεγχό του ένα μεγάλο δίκτυο εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, κολέγια, οικοτροφία, φροντιστήρια (τα λεγόμενα Dershane) και παιδικές κατασκηνώσεις τόσο στην Τουρκία, όσο και σε όλο τον κόσμο. Το έργο και η δράση του Fethullah Gülen έχουν αποτελέσει κεντρικό θέμα πολλών περιοδικών και εφημερίδων και θα ήταν πολύ δύσκολο γίνει αναλυτική αναφορά σε όλα αυτά. Μεταξύ των πιο σημαντικών ήταν τα αφιερώματα που έγιναν από το περιοδικό Forbes με τίτλο «Ο Gülen εμπνέει τους Μουσουλμάνους σε όλο το κόσμο» και την Γαλλική εφημερίδα Le Monde.

---

¹²⁰ Ο Gülen γεννήθηκε στο Erzurum της Τουρκίας το 1941. Όταν ήταν μόλις 14 παρέδωσε το πρώτο του κήρυγμα, ενώ πριν ακόμα κλείσει τα 18, υιοθέτησε τις αρχές του Said-i Nursi . Το 1959 παρέλαβε στην Ανδριανούπολη την κρατική άδεια ιεροδιδασκάλου και το 1966 διορίστηκε στη Σμύρνη. Εκεί ήταν που ο Gülen άρχισε να δείχνει την ικανότητα του στη ρητορική με αποτέλεσμα ο αριθμός των οπαδών του να μεγαλώνει όλο και περισσότερο. Το έργο του όμως δε περιορίστηκε μόνο στη Σμύρνη αντίθετα ταξίδευε πολύ συχνά και περιόδευε σε όλα τα χωρία της Ανατολίας και έβγαζε κηρύγματα σε τοπικά Τζαμιά, σε τοπικούς πολιτιστικούς συλλόγους, αλλά και σε καφενεία και όπου υπήρχαν πρόθυμοι πιστοί να τον ακούσουν. Από τη θέση του στη Σμύρνη κατέστρωσε σταδιακά και μεθοδικά σχέδιο προσεγγίσεις πιστών, έτσι έθεσε σαν προτεραιότητα τη διάδοση των Αρχών του σε σχολεία και Πανεπιστήμια με σκοπό αργότερα οι μαθητές αυτοί και οι φοιτητές να στρατολογηθούν στο δυναμικό του κινήματος του. Οι λόγοι του Gülen ήταν πολύ δυναμικοί και άπτονταν πολλών και διαφορετικών θεμάτων σε σχέση με τους πιο παραδοσιακούς ιμάμηδες του Ισλάμ. Ο Gülen μιλούσε για επιστήμη, εκπαίδευση, οικονομία, κοινωνική δικαιοσύνη και ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να συγκεντρώσει ένα μεγάλο αριθμό οπαδών γύρω του που μεγάλωνε με αυξανόμενο ρυθμό, όσο εξαπλωνόταν η φήμη του. Σημαντικό ρόλο στη συγκέντρωση τώσων πιστών γύρω του διαδραμάτισε και η απaráμιλη τέχνη του και ικανότητα στο να συγκινεί το κοινό του. Κατά τη διάρκεια των κηρυγμάτων του συχνά ξεσπούσε σε κλάμματα και έφτανε σε έκσταση από τη θρησκευτική ανάσθη ου ένοιώθε. Τα γεμάτα συναίσθημα κυρήγματα του μαγνητοσκοπήθηκαν και μοιράστηκαν σε πίστους, γεγονός που εκτόξευσε τη δημοτικότητα του στα ύψη. Ο Gülen χρησιμοποίησε στα κηρύγματα του θέματα που είχαν προηγουμένως υιοθετηθεί από τον Said-i Nursi και τους οπαδούς του, ένας εκ των οποίων ήταν και ο ίδιος ο Gülen μέχρι τα τέλη του 1970 όπου αποφάσισε να αποχωρήσει από το Δόγμα των Nur και να ιδρύσει δικό του κίνημα με το όραμα να δημιουργήσει μια κοινότητα πιστών μουσουλμάνων που παράλληλα με τη θερμή πίστη τους θα υιοθετούν μεθόδους και τεχνικές γνώσεις που θα τους οδηγήσουν με άνεση στο δρόμο της παγκοσμιοποίησης και της Δύσης. Υποστηρίζεται ότι το 1972 ο Gülen καταδικάστηκε σε τρία χρόνια φυλάκιση, βάσει του άρθρου 163 του Τουρκικού Ποινικού Κώδικα, ενώ η καταδικαστική απόφαση επικυρώθηκε και από το Ανώτατο Στρατιωτικό Δικαστήριο(Decision No: 1973/146-242). Παρόλα αυτά ο Gülen υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει καμία καταδικαστική απόφαση εναντίον του και ότι οι κατηγορίες αποσύρθηκαν, αφού του δόθηκε αμνηστία.

¹²¹ <http://en.fgulen.com/content/view/2110/28/>

Ο Gülen¹²² είναι ένα επαρχιακής καταγωγής ιεροδιδάσκαλος που ενέπνευσε πολλούς Μουσουλμάνους και με τις θεωρίες του, τους έκανε να νιώθουν πολύ άνετα μέσα στον σύγχρονο κόσμο, χωρίς όμως να αισθάνονται λιγότερο πιστοί. Το άρθρο στη συνέχεια αναγνωρίζει ως το κυρίαρχο χαρακτηριστικό του κινήματος του Gülen ότι δεν προσπαθεί, ούτε επιδιώκει να υπονομεύσει το σύγχρονο κοσμικό κράτος της Τουρκίας, αντίθετα ενθαρρύνει τους Μουσουλμάνους να επωφελούνται από τις ευκαιρίες που κάθε κράτος τους δίνει και να προωθούν διαμέσου αυτών τις Αρχές του Ισλαμισμού, όπως εκφράζονται στο κίνημα. Το κίνημα του Gülen θα μπορούσε να γίνει πιο κατανοητό αν συγκριθεί με τις Χριστιανικές εκείνες αιρέσεις που δραστηριοποιούνται στον επιχειρηματικό και Ακαδημαϊκό χώρο και έχουν μεγάλη επιρροή στους πολιτικούς δρώντες.

Το ίδιο άρθρο αναφέρει ότι το κίνημα αυτό έχει υπό τον έλεγχό του ένα αξιόλογο δίκτυο σχολείων και πανεπιστημίων καθώς και εφημερίδες και περιοδικά με τα οποία προωθούνται οι ιδέες του κινήματος, που υποστηρίζει τη δημιουργία ενός σύγχρονου Ισλάμ, μέσα σε ηθικά πάντα πλαίσια αλλά πλήρως προσαρμοσμένο στις επιταγές της παγκοσμιοποίησης και δημιουργώντας ισχυρούς δεσμούς με τη Δύση.

Από την άλλη το αφιέρωμα της εφημερίδας Le Monde περιγράφει τα επιτεύγματα των σχολείων που ιδρύθηκαν από τους οπαδούς του Κινήματος στη Γερμανία. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι τα σχολεία αυτά έδωσαν λύσει στο πρόβλημα της μόρφωσης των παιδιών των Τούρκων μεταναστών στη χώρα και η οργάνωση τους και το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα είναι τόσο προσεγμένο που

---

¹²² Ο Gülen αποσύρθηκε το 1981 από τα ιερατικά και κατηχητικά του καθήκοντα, ενώ στο διάστημα από 1988 μέχρι 1991 παρέδιδε κηρύγματα σε Τζαμιά μεγάλων πόλεων. Η δράση του και το έργο του τον τοποθέτησαν ανάμεσα στις σημαντικότερες φυσιογνωμίες του Ισλάμ, ως Ιδρυτής ενός από τα δυναμικότερα θρησκευτικά τάγματα που δραστηριοποιούνται αυτή τη στιγμή στην Τουρκία. Βέβαια δεν μπορεί να αρνηθεί κανείς ότι η δράση του και η συμβολή του στο Πολιτικό Ισλάμ, αλλά και οι καλές σχέσεις με την Αμερική και κέντρο δεξιά κόμματα τον έκαναν αναγνωρίσιμο και στους πολιτικούς και δημοσίους κύκλους. Ο Gülen έδειξε από νωρίς ότι θα απασχολήσει την Τουρκία και θα ταράξει τα νερά της πολιτικής ζωής. Η δράση του, όπως θα φανεί και παρακάτω δεν περιορίστηκε σε θρησκευτικά θέματα, αλλά επεκτάθηκε σένα ευρύ δίκτυο σχολείων, πανεπιστημίων, οικοτροφείων και είχε οπαδούς και επιρροή σε όλους τους κρατικούς μηχανισμούς δημιουργώντας μιας μορφής μασονία. Υπό τον έλεγχό του έχει και πολλά έντυπα μέσα, όπως η ευρείας κυκλοφορίας εφημερίδα Zaman, τα περιοδικά Sızıntı και Yeni Umut καθώς και τον τηλεοπτικό σταθμό Samanyolu και το Ραδιοφωνικό Σταθμό Birc FM. Το 1994 βοήθησε και ενίσχυσε την δημιουργία του Ιδρύματος Δημοσιογράφων και Συγγραφέων και του δόθηκε ο τίτλος του επίτιμου Προέδρου του Ιδρύματος. Είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι ο ίδιος δεν είχε κανένα περιουσιακό στοιχείο πέρα από τα προσωπικά του αντικείμενα και τα βιβλία του και όλο το δίκτυο αυτό, όπως δήλωνε και ο ίδιος απλά έγινε με την υποστήριξη του και τη συμβουλευτική βοήθεια που παρείχε στους οπαδούς του που προθυμοποιούνταν να αναλάβουν ένα τέτοιο έργο.

θα μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση όχι μόνο για τα υπόλοιπα γερμανικά σχολεία, αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη.

Ο τίτλος του άρθρου "*Εξαιρετική Τουρκική Επανάσταση*" μπορεί να δώσει μια καθαρή εικόνα για το πώς γίνεται αποδεκτό το έργο του κινήματος στον εκπαιδευτικό τουλάχιστον χώρο. Η έρευνα της δημοσιογράφου του άρθρου Marie Elisabeth Borne πραγματοποιήθηκε σε σχολεία του κινήματος στην Στουτγκάρδη, στο Ντορτμουντ, στην Κολωνία, και στο Βερολίνο και διαπίστωσε ότι στα σχολεία αυτά χρησιμοποιείται υψηλής τεχνολογίας συστήματα και οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να κάνουν μαθήματα Τουρκικών, Αγγλικών, Γαλλικών και φυσικά Γερμανικών. Σημειώνοντας ταυτόχρονα ότι τα σχολεία αυτά στην ουσία έδωσαν λύση στο εκπαιδευτικό πρόβλημα των παιδιών των μεταναστών, κάτι που έπρεπε να είχε κάνει η Γερμανική Κυβέρνηση, παρόλα αυτά η τουρκική κοινότητα με την υποστήριξη του κινήματος του Gülen δραστηροποιήθηκαν και δίνου τη δυνατότητα στους Τούρκους μετανάστες να έχουν πρόσφαση στην παιδεία, εφόσον στην Γερμανία εντοπίζουμε το πιο άδικο εκπαιδευτικό σύστημα στις αναπτυγμένες χώρες, τουλάχιστον όσο αφορά τα παιδιά των μεταναστών που βάσει στατιστικών στοιχείων έχουν έξι φορές λιγότερες πιθανότητες να μπει σε κάποιο γυμνάσιο σε σχέση με κάποιον Γερμανό μαθητή. Το μορφωτικό πρόγραμμα των σχολείων αυτών σέβονται πλήρως το εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας και δεν παρέχουν καμιά επιπλέον επιμόρφωση και εκπαίδευση θρησκευτικού περιεχομένου. Κάτι που επιβεβαίωσε και ο υπεύθυνος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Κολωνία Dialogschule manager Gregor Hohmann-Van Haaren που είπε ότι *η διαφορά των γερμανικών σχολείων με αυτά τα σχολεία είναι ότι εμείς προσφέρουμε μαθήματα Τουρκικών, Αγγλικών και Γαλλικών ως μαθήματα επιλογής*. Η Le Monde επισήμανε τέλος ότι η είσοδος της Τουρκίας στην Ευρώπη άρχισε και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία από το χώρο της παιδείας και σε μια χώρα όπως η Γερμανία. (23 Ιανουαρίου 2008).

Βασική αρχή του κινήματος του Gülen ήταν ο διάλογος ανάμεσα στις θρησκευτικές κοινότητες, η ανοχή, η αποδοχή των υπολοίπων χωρίς να γίνονται διακρίσεις πάνω σε κανένα θέμα. Ο ίδιος συναντήθηκε με πολλούς Θρησκευτικούς Ηγέτες ανάμεσα τους και με τον Πάπα Ιωάννη- Παύλο II, με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο, αλλά και με τον Ισραηλίτη Αρχираβίνο Eliyahu Bakshi-Doron.

Σύμφωνα με τον Gülen οι θεολογικές απόψεις του κινήματος του είναι απόλυτα εναρμονισμένες με την Τουρκική Σουνιτική διδασκαλία, με τη μόνη διαφορά ότι έχει προσανατολιστεί περισσότερο στο σύγχρονο κόσμο και στις επιταγές του σε

σχέση με τα υπόλοιπα Μουσουλμανικά κινήματα. Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι έχει δεχθεί πολλές επιρροές και από το κίνημα του Nur (φώς), στο οποίο ανήκε και ο ίδιος πριν κάνει τη δική του κοινότητα και υιοθέτησε τις αρχές του Said Nursi, γεγονός που αποδεικνύεται και από τα έντονα συναισθηματικά φορτισμένα κηρύγματα.

Ο Gülen υποστηρίζει ότι ο σύγχρονος κόσμος μαστιζείται από έλλειψη πίστης, με αποτέλεσμα να υιοθετούνται εσφαλμένες επιστημονικές ιδέες που προσπαθούν να συνδυαστούν με τις ηθικές αρχές και την πίστη στο Θεό. Ο Gülen αμφισβητεί την πεποίθηση ότι η πίστη μπορεί να αποδειχθεί επιστημονικά, αλλά η επιστήμη από μόνη της δεν μπορεί να σταθεί και για αυτό χρειάζεται τη στήριξη της θρησκείας και τον ηθικών αρχών που αυτή προσφέρει.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του Κινήματος είναι η πεποίθηση ότι η πιστή είναι κατευθυνόμενη αλλά σε καμιά περίπτωση περιορισμένη, έτσι δεν είναι τυχαίο ότι σε πολλά κέντρα του κινήματος κυριώς σε ευρωπαϊκές χώρες Χριστιανοί βρίσκονται σε υψηλές θέσεις αφού θεωρήσαν ότι οι ιδέες του Κινήματος τους εκφράζουν και αισθάνονται άνετα στους κόλπους του.

Το κίνημα του Gülen αποτελείται από ένα ευρύ δίκτυο εθελοντών που οι περισσότεροι από αυτούς μορφώνονται στα Ιδρύματα που έχει υπο τον έλεγχο του το κίνημα ή υποστηρίζονται από αυτά. Τα σχολεία αυτά ιδρύονται από οπαδούς του Κινήματος με την υποστήριξη του Gülen, χωρίς όμως να αποτελούν μέρος της παρουσίας του Κινήματος, απλά είναι υπο την αιγίδα του. Οι εθελοντές είναι αυτοί που διευθύνουν τα σχολεία και τα πανεπιστήμια αυτά, που ξεπερνούν τα 500 σε αριθμό σε 90 διαφορετικές χώρες της Ασίας, της Αφρική και της Βόρειας Αμερικής. Στα σχολεία αυτά μαθητές διαφορετικών εθνικοτήτων και πολιτισμών εκπαιδεύονται από Τούρκους κυρίως παιδαγωγούς και οπαδούς του κινήματος με απώτερο σκοπό οι μαθητές αυτοί να γίνουν αργότεροι και οι ίδιοι μέλη του κινήματος. Πέρα από τα σχολεία το Κίνημα του Gülen έχει υπο τον έλεγχό του Εργατικούς Συνεταιρισμούς, Φοιτητικές Ενώσεις και Επαγγελματικά Σωματεία, καθώς και εφημερίδες, τα περιοδικά Fountain, Yeni Ümit, Sızıntı και Yağmur, και ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς Σταθμούς.

Το 1998 ξέσπασε σκάνδαλο με το οποίο κατηγορήθηκε ο Gülen ότι υποκινούσε τους οπαδούς του που εργαζόταν στον Δικαστικό και ευρύτερα Δημόσιο τομέα να ενεργούν με υπομονή και πείσμα έτσι ώστε να πάρουν τον έλεγχο του Κράτους". Αρκετούς μήνες πριν ξεσπάσει το σκάνδαλο ο Gülen είχε μεταβεί στην Αμερική για να αντιμετωπίσει τις σοβαρές επιπλοκές στην υγεία του

λόγω του προβλήματος διαβήτη που είχε. Πολλοί ήταν βέβαιοι αυτοί που υποστήριξαν ότι ο Gülen έφυγε από την Τουρκία όχι για λόγους υγείας, αλλά για να μην χρειαστεί να παραστεί αυτοπροσώπως σε δίκη. Το 2000 ο Gülen παραπέμφθηκε σε δίκη με την κατηγορία ότι υποκίνησε τους οπαδούς του για να ανατρέψουν την Τουρκική Κυβέρνηση. Το 2006 όμως αθωώθηκε.

Η αυθεντικότητα των κασετών αυτό αμφισβητήθηκε και από τον ίδιο των Gülen που υποστήριξε ότι έγινε μοντάζ και με την κατάλληλη επεξεργασία ερωτήσεων και δικών απαντήσεων βρέθηκε να κατηγορείται για κάτι που δεν έκανε και ότι οι κασέτες αυτές δε θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν ως πειστήριο για να τεκμηριωθούν οι κατηγορίες. Επιπλέον σε συνέντευξή του, εβρισκόμενος στην Αμερική εξήγησε ότι στην πραγματικότητα έδινε συμβουλές σε Δημοσίους Υπαλλήλους και οπαδούς του Κινήματός του που αντιμετώπιζαν προβλήματα στο χώρο εργασίας του και βίωναν την σκληρότητα και την αντιπάθεια άλλων ομάδων και τους περιθωριοποιούσαν με απώτερο σκοπό την απομάκρυνση τους από την Κρατική μηχανή και όλα αυτά εξαιτίας των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων, αφού είχαν δηλώσει ανοικτά ότι ήταν οπαδοί του Κινήματος του Gülen . Ως εκ τούτου συμπλήρωσε ο Gülen τους εξηγούσε ότι σίγουρα δε θα έπρεπε να απαρνηθούν την πίστη τους και τα πιστεύω τους για χάρη της καριέρας, αλλά πρέπει να παραμείνουν στις θέσεις τους δυνατοί στην υπηρεσία των ανθρώπων και του Τουρκικού λαού ακόμα και αν χρειαστεί να μην εκφράζουν δημοσίως τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους. Οι επικριτές του Gülen όμως δεν άργησαν να απαντήσουν και υποστήριξαν ότι οι ιδέες και οι προτροπές που περιλαμβάνονται στα βιβλία του συμφωνούν απόλυτα με τα όσα ακούγονται στις κασέτες, παροτρύνει τους οπαδούς του να κάνουν το Ισλάμ την πρωταρχική αξία της κοινωνίας και ταυτόχρονα τους συμβουλεύει να δρουν με προσοχή, υπομονή και ανοχή μέχρι να ωριμάσουν οι περιστάσεις και έρθει η ώρα να αναλάβουν τα ηνία.

Η φυσιογνωμία του Gülen είναι αρκετά αμφιλεγόμενη και κατά τη διάρκεια της ζωής και του έργου του έχει αποκτήσει ορκισμένους οπαδούς, αλλά και ορκισμένους εχθρούς. Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι οπαδοί του κινήματος του, παρότι ο αριθμός τους είναι πολύ μικρότερος σε σύγκριση με τους Αλεβίτες που αριθμούν κοντά στα 20 εκατομμύρια πιστούς, ασκούν μεγάλη επιρροή σχεδόν σε όλους του δημόσιους φορείς, αλλά και στον επιχειρηματικό κόσμο. Επιπλέον πολλά άλλα κινήματα και αιρέσεις του Ισλαμισμού καθώς και μεγάλο κομμάτι των συντηρητικών δείχνουν συμπάθεια προς το κίνημα του Gülen. Αντίθετα όμως στο χώρο των εθνικιστών ο Gülen έχει δεχτεί τις μεγαλύτερες επικρίσεις λόγω της υποτιθέμενης σχέσης με την Θεοκρατική κοινωνία της χώρας, αλλά και εξαιτίας των διασυνδέσεων του με την Αμερική. Τέλος στο χώρο των ελίτ πολλοί

φιλελεύθεροι κατηγορούν τον Gülen ότι οι οπαδοί του κινήματος μόνο κατά τις δημόσιες εμφανίσεις τους είναι πρόθυμοι να προσαρμοστούν και να υιοθετήσουν τις επιταγές της παγκοσμιοποίησης.

Στην Τουρκία η δύναμη του στρατού και η επιρροή που ασκεί στα πολιτικά δρώμενα του Κράτους είναι πολύ μεγάλη. Ο Στρατός από την εποχή των τελευταίων χρόνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και μέχρι την Ίδρυση του κοσμικής Δημοκρατίας της Τουρκίας από τον Mustafa Kemal Atatürk, αντιμετώπιζε με καχυποψία τα εκάστοτε Ισλαμικά κινήματα. Το κίνημα του Gülen δεν είχε διαφορετική τύχη, αφού χαρακτηρίστηκε κατά τη δεκαετία του 1980 ως απειλή για το Κράτος. Το 1986 μάλιστα με απόφαση του Στρατιωτικό Δικαστήριο αποβλήθηκαν δόκιμοι της Στρατιωτικής Ακαδημίας γιατί, όπως αποκαλύφθηκε ήταν οπαδοί του κινήματος του Gülen που είχαν «διδασκίσει» στη Ακαδημία. Ο Τουρκικός Στρατός από τότε διαρκώς ισχυρίζεται και κατηγορεί το κίνημα του Gülen ότι προσπαθεί να διεισδύσει στους κόλπους του Στρατού και παράλληλα ασκεί πιέσεις σε πολιτικούς για να λαμβάνουν μέτρα εναντίον του Gülen και του κινήματος του. Εις απάντηση ο Gülen πολλές φορές εξύμνησε δημοσίως το ρόλο του Στρατού και προσπάθησε να κατευιάσει τις όποιες επιφυλάξεις και φόβους είχε ο Στρατός εναντίον των επιδιώξεων ή των προθέσεων είχε το κίνημα παρόλα αυτά η ένταση στις μεταξύ τους σχέσεις παρέμενε και παραμένει.

Ο Gülen το 2004 δέχτηκε σκληρές επικρίσεις όταν σε αντίθεση με την ανεκτικότητα που δίδασκε και τις δημόσιες επικλήσεις στα κηρύγματα του για ανοχή δήλωσε ότι θεωρεί ότι η τρομοκρατία είναι το ίδιο επαίσχυντη όσο και η αθεΐα . Αργότερα έδωσε μια συνέντευξη σε προσπάθεια να διορθώσει τη δήλωση του και υποστήριξε ότι δεν είχε πρόθεση να εξισώσει τους άθεους με του τρομοκράτες- εγκληματίες απλά ήθελε να υπογραμμίσει το γεγονός ότι σύμφωνα με τις αρχές του Ισλάμ τόσο οι άθεοι, όσο και οι εγκληματίες είναι καταδικασμένοι να υποφέρουν αιώνια στην κόλαση(Εφημερίδα Zaman Σεπτέμβριο 2004).

στ. Η αποστασία στο Ισλάμ και το άρθρο 301 ΠΚ

Το άρθρο 301 του Τουρκικού Ποινικού Κώδικα είναι ένα αμφιλεγόμενο άρθρο που τέθηκε σε ισχύ την πρώτη Ιουνίου του 2005 στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ. Βάσει του άρθρου αυτού, από τη στιγμή που θεσμοθετήθηκε ως Νόμος έχουν εκδικαστεί περισσότερες από 3600 αγωγές, μεταξύ των οποίων και πολλοί συγγραφείς, πολιτικοί και απλοί πολίτες που ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό, αφήνοντας το Ισλάμ. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία από το Υπουργείο Δικαιοσύνης της Τουρκίας κατά το 2006 εκδικάστηκαν 1533 υποθέσεις με βάσει το άρθρο 301ΠΚ, ενώ το 2007, 1189 υποθέσεις. Ο νόμος αυτός παραβιάζει κατάφορα την ελευθερία της έκφρασης και τις Θρησκευτικές ελευθερίες ενώ έχουν ασκηθεί πολλές πιέσεις τόσο από την πλευρά της ΕΕ, όσο και από την πλευρά άλλων ΜΚΟ και κυρίως από τη Διεθνή Αμνηστία προκειμένου την κατάργηση του. Η προσβολή της «Τουρκικότητας» που προβλέπετε στο άρθρο 301ΠΚ μπορεί να ενάγει σε έγκλημα οποιαδήποτε δήλωση που στρέφεται εναντίον των πεποιθήσεων, της Κοσμικότητας και της Θρησκείας του Ισλάμ, και δεδομένου ότι δεν προβλέπεται κάποιος περιορισμός και ο ορισμός Τουρκικότητα είναι τόσο ευρύς δε θα ήταν υπερβολή να υποστηριχτεί ότι ο νόμος αυτός γυρνάει τη χώρα πολλά χρόνια πίσω και την απομακρύνει ακόμα περισσότερο από τα πρότυπα των λοιπών Ευρωπαϊκών Κρατών.

Το άρθρο 301ΠΚ προβλέπει τα εξής :

1. Όποιος δυσφημεί ή προσβάλει δημοσίως την Τουρκικότητα, την Τουρκική Δημοκρατία ή τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας θα τιμωρείται με φυλάκιση από έξι μήνες μέχρι τρία χρόνια.
2. Όποιος δημοσίως δυσφημεί την Κυβέρνηση της Τουρκικής Δημοκρατίας, τους Δικαστικούς Θεσμούς του Κράτους, το Στρατό και τα λοιπά Όργανα ασφαλείας θα τιμωρείται με φυλάκιση από έξι μήνες έως δύο χρόνια.
3. Σε περίπτωση που η δυσφήμιση και προσβολή της Τουρκικότητας πραγματοποιηθεί από Τούρκο πολίτη σε χώρα του εξωτερικού η ποινή θα αυξάνεται κατά το ένα τρίτο.
4. Η Έκφραση σκέψεων που έχουν σαν στόχο να ασκήσουν κριτική δε συνιστούν έγκλημα.

Το άρθρο 301 αντικατέστησε το άρθρο 159 ΠΚ το οποίο και αυτό με τη σειρά του είχε δεχτεί πολλές επικρίσεις γιατί παραβίαζε το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Στην ουσία το άρθρο 301 παραβιάζει το άρθρο 19 του Διεθνούς

Συμφώνου για τα Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Μετά την προσαγωγή του διάσημου συγγραφέα Orhan Pamuk και του Αρμενίου Δημοσιογράφου Hrant Dink η Διεθνής κοινή γνώμη και οι Διεθνείς Οργανώσεις έστρεψαν την προσοχή τους στις υποθέσεις αυτές και τις παραβιάσεις που συντελούνται και αποκαλύφθηκε ότι πέρα από την παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης και την προσαγωγή δεκάδων δημοσιογράφων πολιτικών και ακαδημαϊκών συντελείτε παράφορη παραβίαση και των θρησκευτικών ελευθεριών και της ελευθερίας της βούλησης.

Να σημειωθεί ότι βάσει της Νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τα όρια ανοχής επικριτικών σχολίων είναι ευρύτερα για τους πολιτικούς και τα δημόσια πρόσωπα σε σχέση με τους απλούς πολίτες (*Lingens v Austria*, 1986, *Castells v Spain*, 1992), ενώ οι αρχές ενός Δημοκρατικού Κράτους θα πρέπει να δέχονται την κριτική ακόμα και αν είναι προκλητική ή προσβλητική (*Ozgur Gundem v Turkey*, 2000) και ο νόμος θα πρέπει να είναι αρκετά αναλυτικός. Όστε οι πολίτες να μπορούν να διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους(*Sunday Times v the United Kingdom*, 1998). Πέρα από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης με την σύσταση 1589 (2003)¹ ωθεί τα Κράτη μέλη μεταξύ άλλων να *καταργήσουν νομοθεσίες που καθιστούν τη δημοσιογραφική ελευθερία έκφρασης υποκείμενο ποινικής δίωξης , να σταματήσει οποιαδήποτε μορφή νομικής ή οικονομικής δίωξης των «αιρετικών» ΜΜΕ και να ενσωματώσουν τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με το πεδίο της ελευθερίας της έκφρασης στην εθνική τους νομοθεσία και να διασφαλίσουν την σχετική επιμόρφωση των Δικαστών.*

Όπως σημειώθηκε και πιο πάνω βάσει του άρθρου 301ΠΚ έχουν προσαχθεί και σε πολλές περιπτώσεις καταδικαστεί σημαντικά πρόσωπα και σε πολλές περιπτώσεις οι δίκες αυτές ξεσήκωσαν σωρεία αντιδράσεων και επικρίσεων εις βάρος της Τουρκίας και του άρθρου αυτού. Οι σημαντικότερες από αυτές τις υποθέσεις είναι αυτή του γνωστού Τούρκου συγγραφέα Orhan Pamuk. Αφορμή για την προσαγωγή του σε δίκη στάθηκε συνέντευξή του σε Σουηδικό περιοδικό κατά της οποίας δήλωσε «*30.000 Κούρδοι και ένα εκατομμύριο Αρμένιοι σφαγιάστηκαν σε αυτά τα εδάφη και κανένας δε τολμά να μιλήσει για αυτό; »*. Οι κατηγορίες αργότερα αποσύρθηκαν αλλά η υπόθεση αυτή του πασίγνωστου συγγραφέα ήταν που έφερε στο προσκήνιο την κατάφορη παραβίαση που

συντελείτε με το Νόμο αυτό. Αλλά και ο Αρμένιος συγγραφέας Hrant Dink¹²³, μέχρι τη στιγμή που δολοφονήθηκε είχε προσαχθεί 3 φορές σε δική βάση του άρθρου για την προσβολή της Τουρκικότητας.

Το άρθρο 301 ΠΚ και η παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών αντικατοπτρίζονται άριστα στην υπόθεση δυο Τούρκων υπηκόων, του Hakan Tastan, 37 χρονών, και του Turan Topal, 46 χρονών, που το 2007 κατηγορήθηκαν βάσει του άρθρου 301 ΠΚ ότι προσβάλλουν την Τουρκικότητα επειδή ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό και από Μοσουλμάνοι έγιναν Πρωτεστάντες Χριστιανοί, επιπλέον κατηγορήθηκαν ότι προσπάθησαν να προσυλητήσουν μικρούς μαθητές και ταυτόχρονα προσέβαλαν και υποκινούσαν μίσος εναντίον του Ισλάμ (άρθρα 216 και 135 ΠΚ). Η υπόθεση των δυο Χριστιανών είναι η 97^η από την θέσπιση του άρθρου 301 ΠΚ και η λίστα όλο και μεγαλώνει, ενώ αντριστρόφως ανάλογα αυξάνονται και οι φωνές διαμαρτυρίας και οι πιέσεις για την κατάργηση του νόμου.

Βάσει της αγωγής οι ενάγοντες ήταν οι εξής τρεις : ο Fatih Kose(23 χρονών), ο δεκαεξάχρονος Alper και ο δεκαεφτάχρονος Oguz,, που υποστήριξαν ότι οι δύο κατηγορούμενοι αποκάλεσαν το Ισλάμ μια πρωτόγονη θρησκεία, ότι περιέγραφαν τους Τούρκους ως απολίτιστους, βάρβαρους και καταραμένους ανθρώπους, ότι υποστήριζαν ότι ο Τουρκικός Στρατός ενθαρύνει τις σεξουαλικές κακοποιήσεις, καθώς και ότι οι δυο κατηγορούμενοι προμηθεύονται κεφάλαια από το εξωτερικό προκειμένου να προσυλητήσουν νέους από την περιοχή της Silivri και να ασπαστούν τον Χριστιανισμό. Όπως είναι αναμενόμενο οι κατηγορούμενοι αρνήθηκαν της κατηγορίες ως παράλογες και ανυπόστατες. Κανένας από τους δυο δεν γνώριζε ότι ήταν υπό παρακολούθηση το τελευταίο διάστημα, μέχρι που στις 11 Οκτωβρίου του 2006 στις 8 το πρωί μια ομάδα της χωροφυλακής εισέβαλλε στο σπίτι του Tastan, τον συνέλαβαν και λίγο αργότερα συνελήφθη και ο Topal.

Ο Topal που ασπαστηκε τον Χριστιανισμό πριν από 17 χρόνια δήλωσε ότι *είναι αθώος και δεν αρνείται ότι είναι Χριστιανός, αλλά αυτό δεν είναι ενάντια στο*

---

¹²³ **Hrant Dink** δημοσιογράφος της Αρμενόφωνης εφημερίδας *Agos* που δημοσιεύεται στην Κωνσταντινούπολη, καταδικάστηκε στις 7 Οκτωβρίου 2005 σε έξι μήνες φυλάκιση με αναστολή από το Δικαστήριο του Sisli της Κωνσταντινούπολης για προσβολή της Τουρκικότητας, βάσει του άρθρου 301. Αφορμή για την καταδίκη του Hrant Dink αποτέλεσε άρθρο του σχετικά με την Αρμενική ταυτότητα και την πορεία της Αρμενικής μειονότητας στην Τουρκία, σύμφωνα με την αγωγή το άρθρο αυτό είχε ως στόχο να προσβάλλει την Τουρκική εθνική ταυτότητα. Ο Dink κατηγορήθηκε τρεις φορές βάσει του άρθρου 301 ΠΚ για προσβολή της Τουρκικότητας. Στην πρώτη δίκη αθώωθηκε, στη δεύτερη καταδικάστηκε σε έξι μήνες φυλάκιση με αναστολή, υπόθεση με την οποία προσέφυγε στο Ευρωπαϊκό δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπου και δικαιώθηκε, ενώ λίγο πριν δολοφονηθεί ετοιμαζόταν η Τρίτη προσαγωγή του σε δίκη από την Εισαγγελία Κωνσταντινουπόλεως βάσει πάντα του ίδιου άρθρου ("Turkey: Outspoken Turkish-Armenian Journalist Murdered". Press release. Human Rights Watch (2007-01-20)

Νόμο και ούτε είναι αφορμή για να μπει φυλακή. Από την πλευρά του ο Tastan, εδώ και 12 χρόνια Χριστιανός υποστήριξε ότι είναι ένας νομοταγής Τούρκος πολίτης, χριστιανικού θρησκειώματος και αυτό δεν είναι κάτι που θα έπρεπε να ντρέπεται ούτε μπορεί να αποτελέσει απειλή για τον Κοσμικό χαρακτήρα του Κράτους, ούτε αποτελεί προσβολή της Τουρκικότητας.

Η Τουρκία βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι και παραπαίει ανάμεσα στον εκδυτικισμό και στην έμφαση της Τουρκική ταυτότητα, δυστυχώς από την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι σήμερα δεν έχει συνηθιστεί ότι το ένα δεν αναιρεί το άλλο. Η έντονη καταπίεση οποιασδήποτε ετερότητας και η θεσμοθέτηση νόμων όπως το άρθρο για προσβολή της Τουρκικότητας δεν έχουν κανένα αποτέλεσμα και το μόνο που καταφέρνουν είναι να παραβιάζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών, να απομακρύνεται από τα ευρωπαϊκά πρότυπα και να προκαλεί την κατακραυγή της Διεθνούς κοινότητας.

Το ζήτημα είναι ότι η καταστάσεις αυτές έχουν σαν αποτέλεσμα την έντονη αύξηση του εθνικισμού και των αντιμειονοτικών αισθημάτων και γενικότερα παρατηρείται μια μισαλοδοξία όχι μόνο σε θέματα θρησκείας αλλά γενικότερα ακόμα και σε τομείς καθημερινής ζωής. Η μισαλοδοξία αυτή καλλιεργείται τις περισσότερες φορές και μέσα στα σχολεία, αλλά το ισχυρότερο ίσως όπλο το έχουν τα ΜΜΕ που με δημοσιεύματα και τηλεοπτικά ρεπορτάζ καταφέρνουν να παρασύρουν το μεγάλο πλήθος που τις περισσότερες φορές δεν έχουν την κριτική ικανότητα ή τη κατάλληλη μόρφωση για να αντιληφθούν ότι αυτό αποτελεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι στις περισσότερες περιπτώσεις επιθέσεων που είχαμε εναντίον Χριστιανών οι δράστες ήταν μικρής ηλικίας από επαρχιακές πόλεις που καλλιεργείται ο άκρατος εθνικισμός και η ιδέα μιας ομοιογενούς Τουρκικής πατρίδας που δεν έχει καμία παραφωνία θρησκευτική, γλωσσική ή θρησκευτική στο εσωτερικό της.

Στην υπόθεση των δυο Χριστιανών μεγάλες εφημερίδες όπως η Hurriyet και η Zaman (γνωστή για τα Ισλαμικά και εθνικιστικά της φρονήματα) δημοσίευσαν άρθρα που ξεπερνούσαν κάθε όριο ψέυδους και φαντασίας, με στόχο να αναθερμάνουν τα εθνικιστικά αισθήματα του λαού και να αυξήσουν το ποσοστό των υπερασπιστών του άρθρου 301 με το οποίο προστατεύεται η εθνική ομοιογένεια της Τουρκίας και της κοσμικής της ταυτότητας. Έτσι στη μεν Hurriyet στις 16 Οκτωβρίου αποκάλυψε ότι οι δυο Χριστιανοί είχαν διασυνθέσεις με την Πρωτεσταντική εκκλησία που βρίσκεται στην περιοχή του Τακσίμ και ότι στους υπολογιστές που κατασχέθηκαν από τα γραφεία των κατηγορουμένων βρέθηκε λίστα με 5.000 ονόματα κατοίκων της Τουρκίας στην περιοχή του Μαρμαρα που

είχαν σχέσεις μαζί τους και στόχευαν στον προσυλητισμό και άλλων μουσουλμάνων και κυρίως μικρών παιδιών, ενώ επίσης παραθέτει και μαρτυρίες γονέων που παραπονέθηκαν αρκετές φορές στις τοπικές αρχές της περιοχής Silivri ότι δυο άνδρες ερχόταν έξω από τα σχολεία και προσπαθούσαν να μπηθούν στον χριστιανισμό τα παιδιά τους. (Hurriyet, 16 Οκτωβρίου 2007)

Η εφημερίδα Zaman προχώρησε ακόμα περισσότερο και σε άρθρο της συνέδεσε τη σύλληψη των δυο Χριστιανών με την αεροπειρατεία στην πτήση των Τουρκικών αερογραμμών από Αλβανία στην Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα με το άρθρο ο αεροπειρατής Hakan Ekinçi , Χριστιανός στο Θρήσκευμα και αντιρρησίας συνείδησης είχε σχέσεις με τον Tastan και τον Toral και ασκούσε για λογαριασμό τους ιεραποστολικό έργο στα παράλια της Τουρκίας. (Zaman, 17 Οκτωβρίου 2007).

Όπως διαφαίνεται και από τα παραπάνω το άρθρο αυτό δεν προστατεύει τον Κοσμικό χαρακτήρα της Τουρκική Δημοκρατίας, αλλά αντιθέτως την πάει ακόμα πιο πίσω σε σημείο μάλιστα που θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για ένα απολυταρχικό και φασιστικό σύστημα διακυβέρνησης. Οποιαδήποτε δήλωση και πράξη μπορεί να αποτελέσει προσβολή της Τουρκικότητας. Επιπλέον το γεγονός ότι δεν υπάρχει σαφή διευκρίνιση τη συμπεριλαμβάνει η προσβολή της Τουρκικότητας, επαφίεται στην διακριτική ευχέρεια του δικαστικού σώματος να αποφασίσει και να κρίνει. Ο ίδιος ο Υπουργός Δικαιοσύνης , Cemil Cicek, προς τιμή του παραδέχτηκε ότι σε ότι αφορά την ερμηνεία του άρθρου υπάρχει κενό που θα πρέπει να μελετηθεί καλύτερα. Η ΕΕ όλο αυτό το διάστημα ασκεί πιέσεις στην Τουρκία για να καταργήσει ή έστω να διορθώσει το άρθρο 301ΠΚ που έχει προκαλέσει τόσες αντιδράσεις στο εσωτερικό, αλλά και στο διεθνή χώρο. Μάλιστα στις 26 Οκτωβρίου 2007 σε συνάντηση του Προέδρου της Κοινοβουλευτικής Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης Rene van der Linden με τον τότε Υπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας Abdullah Gul, τονίστηκε ότι η ολιγωρία της Άγκυρας να προβεί σε αλλαγές του άρθρου 301ΠΚ ισοδυναμεί σε σοβαρότητα την άρνηση της Τουρκίας να αναγνωρίσει την Κυπριακή Δημοκρατία.

Μετά από πολλές πιέσεις και διεθνή κατακραυγή της Τουρκίας σχετικά με την παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης στις 30 Απριλίου του 2008 η τουρκική Εθνοσυνέλευση ενέκρινε την πολυσυζητημένη αναθεώρηση άρθρου 301 του Ποινικού Κώδικα. Βάσει των αλλαγών, το άρθρο 301 ΠΚ καθιστά ποινικώς κολάσιμη πράξη την "προσβολή του Τουρκικού έθνους" -αντί του "Τουρκισμού"-, ενώ θα χρειάζεται η άδεια του Υπουργού Δικαιοσύνης πριν ασκηθεί δίωξη. Τέλος απουσιάζει εντελώς η διάταξη του νόμου που προέβλεπε την άυξηση της ποινής

κατά 1/3 αν το αδίκημα τελούταν στο εξωτερικό. Η μέγιστη ποινή που επισύρει το αδίκημα μειώνεται στα δύο χρόνια φυλάκισης από τα τρία. Ωστόσο, δεν έλειψαν και πάλι οι αντιδράσεις η Διεθνής Αμνηστία με ανακοίνωση της καθώς και συγγραφείς και υπέρμαχοι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τουρκία καταδικάζουν την μεταρρύθμιση ως άτολμη, ενώ εθνικιστές της αντιπολίτευσης απέρριψαν την μεταρρύθμιση ως "προσβολή της τιμημένης ιστορίας του Τουρκικού έθνους και των αξιών του Τουρκισμού". Οι Βρυξέλλες υποδέχθηκαν μάλλον επιφυλακτικά την μεταρρύθμιση. Ενώ στην πρόσφατη επίσκεψή του στην Τουρκία ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζουζέ Μανουέλ Μπαρόζο δήλωσε απλώς ότι *«η πρωτοβουλία αυτή της κυβέρνησης Ερντογάν αποτελεί ένα βήμα στη σωστή κατεύθυνση»*.

Η ΕΕ έχει αποκαλέσει την άρση των περιορισμών στην ελευθερία του λόγου ως δοκιμασία της δέσμευσης της κυβέρνησης της Άγκυρας στις πολιτικές μεταρρυθμίσεις που εντάσσονται στο πλαίσιο των αργοκίνητων ενταξιακών διαπραγματεύσεων που άρχισαν το 2005.

Το ακροδεξιό Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (MHP) από την πλευρά του κατηγορήσε την κυβέρνηση ότι προδίδει την "ταυτότητα" της χώρας και ότι "ενδίδει" στις αξιώσεις της ΕΕ να μεταβάλει το νομικό πλαίσιο που απαγορεύει στους Τούρκους να προσβάλλουν το έθνος τους. Ο ηγέτης του κόμματος Ντεβλέτ Μπαχτσελί χαρακτήρισε την μεταρρύθμιση "ιστορικό λάθος". Την αντίθεσή του εξέφρασε επίσης το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (CHP). Ενώ το κουρδικό κόμμα της Δημοκρατικής Κοινωνίας (DTP), μέλη του οποίου συχνά δικάζονται διότι εκφέρουν απόψεις που αντιτίθενται στις κρατικές θέσεις, ζητούν την πλήρη κατάργηση του άρθρου.

Ο Υπουργός Δικαιοσύνης Μεχμέτ Αλί Σαχίν υπεραμυνόμενος του νομοσχεδίου έναντι της κριτικής της αντιπολίτευσης, είπε ότι θα εξακολουθήσουν να ισχύουν περιορισμοί όσον αφορά την προσβολή της Τουρκίας και έσπευσε να δηλώσει στη Βουλή ότι : *"Με αυτή την μεταρρύθμιση δεν τίθεται θέμα να αφήνουμε ορισμένους ανθρώπους να προσβάλλουν ελεύθερα τον Τουρκισμό"*. (Hurriyet, 30 Απριλίου 2008).

Μπορεί η Άγκυρα να προχώρησε στην μεταρρύθμιση αυτή, παρόλα αυτά στην Τουρκία υπάρχουν και άλλοι πολλοί νόμοι, εν ισχύ, που περιορίζουν αισθητά την ελευθερία της έκφρασης και τις θρησκευτικές ελευθερίες με ιδιαίτερα επικίνδυνα αποτελέσματα. Για παράδειγμα ο Νόμος 5816 περί προσβολής της

μνήμης του Ατατούρκ, το άρθρο 318 ΠΚ , το άρθρο 288 ΠΚ και το άρθρο 216 περί υποκίνησης μίσους και εχθρότητας στο λαό λόγω εθνικών, θρησκευτικών, γλωσσικών και ταξικών διαφορών.

Η ΕΕ έχει κάνει πολλές συστάσεις για το άρθρο αυτό παρόλα αυτά μέχρι σήμερα ταλαιπωρούνται στα δικαστήρια άνθρωποι που στην πραγματικότητα δεν έκαναν τίποτε. Βάσει του ίδιου άρθρου παραπέμφθηκε σε δίκη και ο σπουδαίος συγγραφέας Ορχάν Παμούκ γιατί τόλμησε να αναφέρει τα προσωπικά του πιστεύω σχετικά με τις θρησκευτικές ελευθερίες κυρίως στις απομακρυσμένες περιοχές της ανατολίας και να θίξει το ευαίσθητο θέμα της μαντίλας. Σχετικά με την παραπομπή του Παμούκ είχε επέμβει και ο Ολι Ρεν. Ενώ βάσει του ίδιου Νόμου έχουν παρεπεμφθεί σε δίκη δεκάδες Συγγραφείς, Ακαδημαϊκή, δημοσιογράφοι και χιλιάδες απλοί άνθρωποι που απλά εξέφρασαν την άποψή τους, μεταξύ αυτών και δυο Τούρκοι που επέλεξαν να βαφτιστούν χριστιανοί και να όχι μόνο παραπέμφθηκαν σε δίκη αλλά καταδικάστηκαν και σε 2 χρόνια φυλάκιση. Έχει ένα τέτοιο κράτος θέση στην ΕΕ?

Ο κατάλογος των ονομάτων από τον ακαδημαϊκό, δημοσιογραφικό και πολιτικό χώρο που προσήχθησαν σε δίκες βάσει του άρθρου 301ΠΚ είναι πολύ μακρύς¹²⁴. Έγινε αναφορά στις δυο πιο σημαντικές περιπτώσεις αυτή του Orhan Pamuk και Hrant Dink γιατί στην ουσία αυτές ήταν το έναυσμα για να ενδιαφερθεί η διεθνής κοινή γνώμη για τις παραβιάσεις στην ελευθερία της έκφρασης. Η

---

¹²⁴ Θυμάτα του άρθρου αυτού υπήρξε και ο εκδότης **Ragıp Zarakolu** γιατί εξέδωσε το Μάιο του 2005 βιβλίο μεταφρασμένο στα τουρκικά με τίτλο *Οι αναμνήσεις ενός Αρμένιου γιατρού* της Dora Sakayan (Istanbul: Belge 2005), ενώ για το βιβλίο του George Jerjian, *Η αλήθεια θα μας ελευθερώσει: Συμφιλίωση Αρμενίων και Τούρκων (Gercek bizi Ozgur Kalicak;* Istanbul: Belge 2004), ο ίδιος εκδότης παραπέμφθηκε σε δίκη βάσει του άρθρου 301 ΠΚ και του νόμου 5816 για προσβολή της μνήμης του Ατατούρκ. **Fatih Tas** 26 χρονος φοιτητής ΜΜΕ στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης και ιδιοκτήτης του εκδοτικού Οίκου Aram. Παραπέμφθηκε σε δίκη βάσει του άρθρου 301 γιατί εξέδωσε σε μετάφραση βιβλίο αμερικανού ακαδημαϊκού [John Tirman, *Savas Ganimetleri: Amerikan Silah Ticaretinin Insan Bedeli* (Istanbul: Aram, 2005) (*The Spoils of War: the Human Cost of America's Arms Trade*)] που διαπραγματεύεται τις πολιτικές που ακολούθησε ο τουρκικός στρατός στις βορειοδυτικές περιοχές της χώρας, ενώ μέσα στο βιβλίο παρουσιάζονται τμήματα της τουρκίας ότι ανήκουν παραδοσιακά στους Κούρδους και ότι κατά τις δεκαετίες 1980 και 1990 παραβιάστηκαν και συνεχίζονται να παραβιάονται τα ανθρωπίνια δικαιώματα των εκεί Κούρδων. **Ridvan Kizgin**, πρόεδρος της Οργάνωσης για τα ανθρωπίνια δικαιώματα στην πόλη Bingol, εκκρεμούν από το 2001 εις βάρος του περισσότερες από 47 δίκες βάσει του άρθρου 301ΠΚ , η Διεθνής Αμνηστία μάλιστα έχει οργανώσει πολλές φορές εκστρατείες ενημέρωσης σχετικά με την υπόθεση του και την απαλλαγή του χωρίς κανένα μέχρι τώρα αποτέλεσμα, αφού από το Δεκέμβριο του 2005 κρατείται στις φυλακές της Τουρκίας εκτίοντας ποινές από τις καταδικαστικές αποφάσεις εις βάρος του. [Human Rights Watch, *Turkey: Government Amendments Will Not Protect Free Speech - Article 301 Should Be Abolished*, 17 April 2008] Ηλεκτρονική πηγή <http://www.amnestyusa.org/document.php?lang=e&id=ENGEUR440352005>

¹²⁴ Πίσω από τις περισσότερες προσαγωγές (40 αγωγές)βάσει του άρθρου 301 ΠΚ, και μάλιστα διάσημων κυρίως ατόμων βρίσκεται ο **Kemal Kerinçsiz**, δικηγόρος και Πρόεδρος της «Ένωσης Μεγάλων Νομικών» (*Büyük Hukukçular Birliği*). ¹²⁴ Πίσω από τις περισσότερες προσαγωγές (40 αγωγές)βάσει του άρθρου 301 ΠΚ, και μάλιστα διάσημων κυρίως ατόμων βρίσκεται ο **Kemal Kerinçsiz**, δικηγόρος και Πρόεδρος της «Ένωσης Μεγάλων Νομικών» (*Büyük Hukukçular Birliği*).

τουρκική Κυβέρνηση παρά τις πιέσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Διεθνή κοινότητα επιμένει ότι ένας τέτοιος νόμος είναι απαραίτητος για κάθε Κράτος και ισχυρίζεται ότι και στα περισσότερα ευρωπαϊκά Κράτη υπάρχουν αντίστοιχες νομικές διατάξεις. Το ζήτημα είναι η Άγκυρα παραβλέπει το γεγονός ότι στα Κράτη που υπάρχουν παρόμοιοι νόμοι σπάνια εφαρμόζονται. Η Τουρκία δεσμεύεται από την ΕΣΔΑ και με τον τρόπο αυτό παραβιάζει την ελευθερία της έκφρασης και σε κάποιες από αυτές τις υποθέσεις και τη Θρησκευτική ελευθερία.

στ.ι .Η Αποστασία στο Ισλάμ.

Με αφορμή την παραπομπή σε δίκη των δυο εκχριστιανισμένων Τούρκων στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια να αναφερθούμε στις εν γένει θρησκευτικές ελευθερίες που πηγάζουν από το Νόμο της Σαρία, δηλαδή τον Ιερό Νόμο του Ισλάμ, καθώς και η αντιμετώπιση των Τούρκων πολιτών που αποφάσισαν να ασπαστούν τον Χριστιανισμό, είτε Ορθόδοξο είτε Καθολικό. Αρχικά θα πρέπει να σημειωθεί ότι το Ισλάμ είναι η μοναδική Θρησκεία στον Κόσμο που δεν αναγνωρίζει στους πιστούς της την ελευθερία να αλλαξοπιστήσουν. Σύμφωνα με τη Σαρία, οι Μουσουλμάνοι που θα αποφασίσουν να εγκαταλείψουν τον Ισλαμισμό θα πρέπει να καταδικαστούν σε θάνατο¹²⁵. Σε πολλές περιπτώσεις έχουν καταγραφεί διώξεις, κακοποιήσεις ακόμα και δολοφονίες πρώην μουσουλμάνων.

Δυστυχώς ο Φανατισμός αυτός και η μισαλλοδοξία δεν είναι φαινόμενο μόνο των Θεοκρατικών χωρών, αλλά συναντάτε και σε Κράτη που διατείνουν με έμφαση ότι είναι Κοσμικά, όπως η Τουρκία. Τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί αρκετά βίαια επεισόδια ακόμα και δολοφονίες Τούρκων πολιτών που για κάποιους λόγους αποφάσισαν να ασπαστούν τον Χριστιανισμό. Στο προηγούμενο κεφάλαιο σε ανάλυση που έγινε σχετικά με το άρθρο 301 του Τουρκικού Ποινικού Κώδικα παρουσιάστηκε η περίπτωση δυο Τούρκων πολιτών που προσήχθησαν σε δίκη βάσει του άρθρου περί προσβολής του Τουρκισμού που στην πραγματικότητα οι κατηγορίες ήταν ανυπόστατες δεδομένου ότι πραγματικό στόχος της προσαγωγής τους ήταν ο εκφοβισμός και η τιμωρία επειδή άφησαν τον Ισλαμισμό.

Βάσει του Ισλαμικού Νόμου (Σαρία) γίνεται δεκτό ότι ο άνδρας αποστάτης θα πρέπει να τιμωρείται με θάνατο, εκτός και αν πάσχει από ψυχική ασθένεια ή αν αλλαξοπίστησε λόγω ανωτέρας βίας δηλαδή ίσως υπό την απειλή της ζωής του. Στις περιπτώσεις των γυναικών υπάρχει σύγχυση απόψεων οι Θεολογικές Σχολές των Shafi, Maliki και Hanbali του Ισλαμικού Σουνιτικού Νόμου υποστηρίζουν ότι

---

¹²⁵ Mirza Tahir Ahmad, *Murder in the Name of Allah* .
Ηλεκτρονική πηγή http://en.wikipedia.org/wiki/Apostasy_in_Islam

και οι γυναίκες θα πρέπει να καταδικάζονται σε θάνατο, αντίθετα οι Σιίτες υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να φυλακίζονται μέχρι να ασπαστούν και πάλι το Ισλάμ. Το Κοράνι υποστηρίζει ότι ο Αλλάχ απεχθάνεται την αποστασία και τιμωρεί τους αποστάτες στην επόμενη ζωή¹²⁶. Στην πραγματικότητα η άποψη ότι η αποστασία τιμωρείται με θάνατο δεν αναφέρεται σε καμία σούρα του Κορανίου, αλλά στηρίζεται σε Χαντίθ που μαζί με το Κοράνι αποτελούν συμπληρωματική πηγή του Ιερού νόμου του Ισλάμ. Ο Dr Hisham Hellyer καθηγητής του Κέντρου Ισλαμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Oxford, όπως και πολλοί ακόμα μελετητές υποστηρίζουν ότι στην ουσία δεν προβλέπεται ούτε στο Κοράνι, αλλά ούτε και στα Χαντίθ, η τιμωρία του θανάτου και ότι πρόκειται για λανθασμένη ερμηνεία τους.

Στις 18 Απριλίου 2007 πραγματοποιήθηκε , ίσως , η πιο σκληρή επίθεση των τελευταίων χρόνων εναντίων μουσουλμάνων που αποστάτησαν και ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό. Ο Necati Aydin και ο Uğur Yüksel μαζί με ένα Γερμανό βρέθηκαν δολοφονημένοι στα γραφεία του εκδοτικού οίκου που εργαζόταν στην πόλη Μαλάτια¹²⁷ της Τουρκίας. Οι δράστες τους έκοψαν το λαιμό, αφού πρώτα τους βασάνισαν για πολλές ώρες. Ο εκδοτικός Οίκος Zinne εξέδιδε Βίβλους και άλλα έργα Χριστιανικής λογοτεχνίας, ενώ και κατά το παρελθόν υπήρξε στόχος επιθέσεων από Ισλαμιστές και εθνικιστές. Ο Διευθυντής του Εκδοτικού Οίκου Hamza Ozant δήλωσε ότι τον τελευταίο καιρό τα απειλητικά μηνύματα εντάθηκαν και κυρίως προς τους δύο δολοφονηθέντες που ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό¹²⁸.

Δυστυχώς τα περιστατικά αυτά δεν είναι μεμονομένα, αλλά όλο και αυξάνονται σε πολλές περιπτώσεις ακόμα και με την ανοχή των αρχών. Το αίσθημα της μισαλλοδοξίας και του άκρατου εθνικισμού είναι στο απόγειο τους και ως επί το πλείστον τροφοδοτείται από πολιτικά συμφέροντα. Η Τουρκία παρά τις πιέσεις που δέχεται από την ΕΕ δεν επιδεικνύει κάποια σημάδια βελτίωσης ειδικά στο θέμα των θρησκευτικών ελευθεριών. Αντίθετα γίνεται όλο και πιο επιδεικτικό ένα έντονο αντιευρωπαϊκό, αντιμειονοτικό και αντιχριστιανικό κλίμα. Αν η Τουρκία επιθυμεί πραγματικά να αποτελέσει μέλος της Ευρωπαϊκής οικογένειας θα πρέπει

---

¹²⁶ Βλέπε στίχους (Σούρες) του Κορανίου 3:72, 3:90, 16: 106, 4:137 και 5: 54.

¹²⁷ Η περιοχή της Μαλάτια έχει μετετραπεί σε άνδρο εθνικιστών και φανατικών Ισλαμιστών, ο Mehmet Ali Ağca, που πυροβόλησε τον Πάπα Ιωάννη Παύλο II το 1981, καταγόταν από εκεί, όπως και ο 18χρονος που πυροβόλησε και σκότωσε τον Αρμένιο δημοσιογράφο Hrant Dink. Οι αρχές ερευνούν μήπως στην περιοχή δρουν και στρατολογούν μέλη η Τουρκική Hezbollah που σε πολλές παρόμοιες υποθέσεις έχει αναλάβει την ευθύνη.

¹²⁸ ATTACK ON CHRISTIANS IN TURKEY Three Killed at Bible Publishing Firm, εφημερίδα Spiegel, 20 Απριλίου 2007.

Ηλεκτρονική πηγή, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,478074,00.htm>

να δέχεται την ετερότητα Δημοκρατία δεν είναι μονό θεωρία είναι πράξη, Κοσμικότητα είναι να μπορείς να δέχεσαι οτιδήποτε διαφορετικό που δε σε προσβάλλει.

Το πρόβλημα των εκχριστιανισμένων Τούρκων είναι πολύ έντονο στη Γερμανία, που ο όγκος των Τούρκων μεταναστών είναι εξαιρετικά μεγάλος. Στις 21 Ιανουαρίου 2007 ανακοινώθηκε η ίδρυση του Κεντρικού Συμβουλίου των Πρώην Μουσουλμάνων. Το Συμβούλιο αυτό ιδρύθηκε από τον Τούρκο μετανάστη Arzu Toker και τον Ιρανό πρόσφυγα Mina Ahadi με σκοπό να συμπαρασταθούν σε μουσουλμάνους που επέλεξαν να εγκαταλείψουν τον Ισλαμισμό και να ασπαστούν τον Χριστιανισμό. Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα οι καταγγελίες Τούρκων Χριστιανών για απειλές που δέχονταν από φανατικούς Ισλαμιστές κατά των ζώων τους και των οικογενειών τους ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο. Βέβαια και το ίδιο το Συμβούλιο δεχόταν πολλές απειλές και μικρές επιθέσεις με στόχο τον εκφοβισμό τους. Να σημειωθεί ότι πολλοί είναι εκείνοι που παρότι έχουν ασπαστεί τον Χριστιανισμό αποφεύγουν να το αποκαλύπτουν και μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις επιλέγουν να ασκούν τις θρησκευτικές τελετουργίες μέσα σε ειδικά διαμορφωμένα διαμερίσματα και όχι σε εκκλησίες.

Η πιο γνωστή περίπτωση Τούρκου μετανάστη στη Γερμανία είναι αυτή του Sedar Dedeoglu. Ο Dedeoglu πήγε στην Γερμανία με την οικογένεια του το 1997, μετά από τις διώξεις της Κουρδική μειονότητας στην Τουρκία, μετά από τέσσερα χρόνια αυτός και η οικογένειά του ασπαστηκαν τον Χριστιανισμό και είναι όλοι μέλη της Ευαγγελικής Εκκλησίας. Από το 2006 άρχισε να δέχεται απειλές για τη ζωή του και για τη ζωή της οικογένειάς του, γιατί σε περίπτωση επιστροφής στη γενέτειρα του διατρέχει σοβαρό κίνδυνο για τη ζωή του. Εντούτοις το Ομοσπονδιακό Γραφείο Μετανάστευσης στη Γερμανία αλλά και τα Δικαστήρια στα οποία προσέφυγε απέρριψαν την αίτηση ασύλου που κατέθεσε με την αιτιολογία ότι η Τουρκία αναγνωρίζει και στο Σύνταγμα την Θρησκευτική ελευθερία και δεσμεύεται από την ΕΣΔΑ και μπορεί να ασκεί και εκεί ελεύθερα τη Θρησκεία που έχει επιλέξει.

«Η περίπτωση του Dedeoglu,» δήλωσε ο δικηγόρος του, Oswald Seitter «έγινε ιδιαίτερα γνωστή τόσο στην Τουρκία, όσο και στη Γερμανία γιατί ο ίδιος και η οικογένεια του υποστηρίζουν ότι είναι απόγονοι της κόρης του Μωάμεθ, Fatima και του συζύγου της Ali, και στην ιδιαίτερη πατρίδα του Elazig που βρίσκεται στη

Δυτική Τουρκία η οικογένεια του τιμάται σαν ιερή οικογένεια και η αλλαξοπιστία του δε θα μπορούσε ποτέ να συγχωρεθεί παρά μόνο να ξεπλυθεί με αίμα.¹²⁹».

Ο Dedeoglu δεν είναι η μοναδική περίπτωση, ο κατάλογος των Τούρκων που ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό και αναγκάστηκαν να καταφύγουν στο εξωτερικό είναι πολύ μεγάλος. Σε αφιέρωμα του BBC σχετικά με την αλλαξοπιστία των μουσουλμάνων παρατέθηκαν 66 περιπτώσεις Τούρκων που μετά από την «αποστασία» τους κατέφυγαν σε Ευρωπαϊκές χώρες προκειμένου να γλιτώσουν τη ζωή τους. Ο Ziya Meral, που σήμερα ζει στην Αγγλία αναφέρει χαρακτηριστικά ότι όταν το ανακοίνωσε στην οικογένεια του η αντίδραση του πατέρα του ήταν τόσο άσχημη που αφού τον ξυλοκόπησε τον έδιωξε από το σπίτι και του είπε ότι θα προτιμούσε να είχε πεθάνει σε ατύχημα παρά να του είχε πει ότι απαρνήθηκε το Ισλάμ.

Η έννοια της αποστασίας στο Ισλάμ έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές Σε θεοκρατικά Κράτη βλέπουμε μέχρι και σήμερα να επιβάλλεται θανατική ποινή σε όσους αποστάτησαν και απαρνήθηκαν το Ισλάμ. Ο Abdul Rahman, φυλακίστηκε καταδικάστηκε σε θάνατο το 2006 στο Αφγανιστάν, γιατί απαρνήθηκε το Ισλάμ και ασπαστηκε το Χριστιανισμό. Ο Hashem Aghajari, καθηγητής ιστορίας στην Τεχεράνη, καταδικάστηκε επίσης σε θάνατο το Νοέμβρη του 2002, γιατί είπε ότι οι μουσουλμάνοι δε θα πρέπει να ακολουθούν τους κληρικούς σαν «πρόβατα». Σήμερα ζει στην Ιταλία με πολιτικό Άσυλο. Τον Απρίλιο του 2008 στη Σομαλία δολοφονήθηκε ο Βρετανός καθηγητής Daud Hassan Ali και η δράστες δήλωσαν ότι μπορούν να σκοτώνουν ελεύθερα οποιοδήποτε γεννιέται στην θρησκεία του Ισλάμ και μετά την απαρνιέται, το προστάζει ο Αλλάχ και εκτελούν τις οδηγίες τους. Οι περιπτώσεις θανάτων και δολοφονιών σε Ισλαμικά κράτη για λόγους αποστασίας είναι πάρα πολλές το ζητούμενο είναι αν η Τουρκία θέλει να εξισωθεί και να συγκρίνεται με τέτοια Κράτη ειδικά τώρα που και επίσημα έχει αρχίσει τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την ΕΕ.

Δυστυχώς στην Τουρκία τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση των φανατικών Ισλαμιστών και κατά συνέπεια των επιθέσεων όχι μόνο σε αποστάτες μουσουλμάνους, αλλά και γενικά σε αλλόθρησκους και κυρίως εναντίων Χριστιανών. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ιταλού καθολικού Ιερέα, Andrea Santoro που δολοφονήθηκε στις 5 Φεβρουαρίου 2006, στην Τραπεζούντα,

---

¹²⁹ Descendant of Muhammad converts to Christianity. But faces threat to life if forced to return to Turkey. Spiegel 17/2/2007.

Ηλεκτρονική πηγή : http://www.worldnetdaily.com/news/article.asp?ARTICLE_ID=54124

κατά τη διάρκεια της λειτουργίας στην εκκλησία της Santa Maria. Ο δράστης, Oğuzhan Akdın που συνελλήφθει δυο μέρες αργότερα ήταν ένας δεκαεξάχρονος μαθητής που παραδέχτηκε την πράξη του και υποστήριξε ότι επηρεάστηκε από την έντονη αντιχριστιανική προπαγάνδα των τουρκικών ΜΜΕ, λόγω των γελοιογραφιών του Jyllands-Posten εναντίον του Μωάμεθ. Μάρτυρες του περιστατικού δήλωσαν ότι ο δράστης βγαίνοντας από την εκκλησία φώναζε "Allahu Akbar" (Ο Αλλάχ είναι Ένας)¹³⁰.

Ο Akdın καταδικάστηκε από το Δικαστήριο της Άγκυρας σε 18 χρόνια και δέκα μήνες φυλάκιση για φόνο εκ προμελέτης. Το λυπηρό είναι ότι ο Ισλαμικός φανατισμός και τα αντιχριστιανικά αισθήματα είναι τόσο έντονα που ούτε ο θάνατος ενός αθώου, ούτε η καταδίκη μπορούν να αλλάξουν την κατάσταση. Τόσο ο δράστης όσο και η μητέρα του δεν έδειξαν κανέναν ίχνος μεταμέλειας. Αντίθετα η τοπική κοινωνία και κυρίως οι κύκλοι των φανατικών Ισλαμιστών ηρωοποίησαν τον Akdın, ενώ η μητέρα του σε δηλώσεις που έκανε σύγκρινε τον γιό της με τον Mehmet Ali Ağca, που είχε κάνει απόπειρα δολοφονίας του Πάπα Ιωάννη Παύλου ΙΙ το 1981 και τόνισε ότι το έγκλημα έγινε εις το όνομα του Αλλάχ και ότι ήταν προσφορά του γιου της προς το Τουρκικό Έθνος και Κράτος¹³¹.

Τον Νοέμβριο του 2006 ο Πάπας Βενέδικτος επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη με σκοπό να αποκαταστήσει τις ήδη πολύ τεταμένες σχέσεις με την Τουρκία. Η επίσκεψη του Πάπα συνοδεύτηκε από πολλές διαδηλώσεις εναντίον του, δεδομένου ότι είναι γνωστό ότι έχει εκφραστεί αρνητικά στην προοπτική ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ, ενώ παλιότερα σε ομιλία του είχε συνδέσει το Ισλάμ με φαινόμενα βίας και παραβιάσεων. Ο Εφημέριος της Παπικής Εκκλησίας, Luigi Padovese τόνισε ότι σκοπός της επίσκεψης του Πάπα είναι να ζητήσει να αναγνωριστούν οι απαιτούμενες θρησκευτικές ελευθερίες στο ελάχιστο ποίμνιο που βρίσκεται στην Τουρκία. Οι καθολικοί, δεν αναγνωρίζονται ως θρησκευτική μειονότητα και αυτό τους εμποδίζει να ασκήσουν τη θρησκεία τους και δέχονται πολλές επιθέσεις με αποκορύφωμα τη δολοφονία του ιερέα Santoro.

---

¹³⁰ Arrestato l'omicida di don Andrea Santoro", Corriere della Sera, 8/2/2006.

¹³¹ Asianews.it, 11/10/2006.

A III. Θρησκευτικές Ελευθερίες των μη μουσουλμανικών Μειονοτήτων

α. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο

Γενικά

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι το πρώτο τη τάξει από τα Πρεσβυγενή Πατριαρχεία. Το πρωτείο του Οικουμενικού Πατριάρχου, ο οποίος είναι ο πνευματικός ηγέτης των απανταχού Ορθοδόξων, και η διεθνής αποστολή του αναγνωρίζονται και στην Συνθήκη της Λωζάννης¹³². Κατά τις διαπραγματεύσεις για τη Συνθήκη της Λωζάννης, η Τουρκία ζητούσε πιεστικά την απομάκρυνση του Πατριαρχείου από την επικράτειά της αλλά συνάντησε τη σθεναρή αντίδραση του Ελευθερίου Βενιζέλου και των άλλων αντιπροσωπειών.

Ήδη από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923, η Τουρκία επιδόθηκε σε μία συντονισμένη προσπάθεια αποδυνάμωσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο αντιμετώπισε ως ένα δυνάμει κίνδυνο, που έπρεπε να εξαιρεθεί, και ως παραφωνία στην εθνική ομοιογένεια που το Τουρκικό Κράτος ήθελε να προβάλει κατά τη Δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας. Έτσι στα πλαίσια της αποδυνάμωσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου το Τουρκικό Κράτος περιόρισε την εκλογή του Πατριάρχη μεταξύ των κληρικών που έχουν την τουρκική ιθαγένεια και ασκούν εκκλησιαστικά καθήκοντα εντός Τουρκίας, δήμειυσε ναούς και ακίνητα, αποκτηθέντα από δωρεές. Προσπάθησε να το υποκαταστήσει μέσω της δημιουργίας μίας κρατικά ελεγχόμενης οντότητας/ ως «εκκλησίας», , του λεγομένου «Τουρκορθόδοξου Πατριαρχείου» με επικεφαλής τον «Παπα-Ευθύμ». Το Κρατικό αυτό δημιουργήμα, παρά την υποστήριξη των αρχών, παρέμεινε χωρίς «ποίμνιο». Ωστόσο, κατόρθωσε, με την ενθάρρυνση βεβαίως των αρχών, να σφετερισθεί τέσσερις ναούς από την ιστορική ομογενειακή κοινότητα του Γαλατά, μαζί με την μεγάλη αξία ακίνητη περιουσία τους.

Επιπλέον, οι σοβαροί περιορισμοί και διώξεις κατά της ελληνικής ομογένειας στην Κωνσταντινούπολη, οι οποίες κορυφώθηκαν με τα γεγονότα των λεηλασιών και άλλων εγκληματικών ενεργειών του Σεπτεμβρίου 1955 και τις μαζικές απελάσεις Ελλήνων πολιτών που ακολούθησαν το 1964, σε συνδυασμό με τα μέτρα κατά του Πατριαρχείου και την απαγόρευση της λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης (1971), το αποδυνάμωσαν ακόμα περισσότερο

1.Ο Επικεφαλής της τουρκικής αντιπροσωπείας Ismet Pacha αποκαλεί το Πατριαρχείο "Chef de l' Eglise Greque Orthodoxe" στο Procés-Verbal της 10ης Ιανουαρίου 1923.

εντός Τουρκίας αλλά δεν κατόρθωσαν να μειώσουν την ακτινοβολία και την θέση του στο διεθνές στερέωμα.

Η ελληνική μειονότητα που παρέμεινε στην Τουρκία και το Οικουμενικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο παρά τις ρυθμίσεις περί προστασίας τους στη Συνθήκη της Λωζάνης, αντιμετώπισαν και συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν πολλά και σοβαρά προβλήματα κυρίως σε ότι έχει να κάνει με τη θρησκευτική ελευθερία τους. Οι μη μουσουλμανικές μειονότητες από την αρχή αντιμετωπίστηκαν ως εμπόδιο στο όραμα της δημιουργίας ενός μονοεθνικού Κράτους και από την αρχή βίωσαν σκληρούς διωγμούς με απώτερο σκοπό την εκδιωξή τους ή τον εκτουρκισμό τους. Η Κυβέρνηση της Άγκυρα, αφού δεν κατάφερε να εμποδίσει την αναγνώριση των μειονοτήτων στη Συνθήκη της Λωζάνης από πολύ νωρίς κατέβαλε με διάφορους τρόπους να περιορίσει δραστικά τα δικαιώματα των μειονοτήτων και να καταστήσει τη διαβίωσή τους τόσο δύσκολη που να τους αναγκάζει τελικά να εγκαταλείψουν την Τουρκία. Στόχος των εκάστοτε Κυβερνήσεων ήταν να πλήξουν τους τομείς εκείνους των μειονοτήτων που έκαναν πιο εμφανή την ετερότητα τους από την υποτιθέμενη τουρκική ομοιογένεια, αυτοί οι τομείς δεν ήταν άλλοι από τη γλώσσα- εκπαίδευση και τη Θρησκεία.

Η Τουρκία δεσμεύεται διεθνώς απέναντι στις μειονότητες και πιο συγκεκριμένα για το θέμα της θρησκευτικής ελευθερίας από τη Συνθήκη της Λωζάνης (άρθρα 14 και άρθρα 37-45), από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 9), από την Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 18), ενώ είναι κράτος μέλος και στο ΟΑΣΕ . Επιπλέον και στο Σύνταγμά της το άρθρο 24 προβλέπει την θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία συνειδήσεως. Τέλος έχει υπογράψει το 2000 τη Σύμβαση πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων, χωρίς να την έχει επικυρώσει ακόμα καθώς επίσης έχει αναγνωρίσει και την δικαιοδοσία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τις ατομικές προσφυγές προς αυτό. Να σημειωθεί ότι τα στατιστικά στοιχεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για την Τουρκία είναι απογοητευτικά, οι προσφυγές και η αποφάσεις κατά της είναι πάρα πολλές και αποδεικνύουν ότι το επίπεδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν είναι ικανοποιητικό. Όσο αφορά τις υποθέσεις παραβίασης της θρησκευτικής ελευθερίας και αυτές είναι αρκετές και τις περισσότερες φορές συνδυάζονται με την παραβίαση του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης (άρθρο 10 της ΕΣΔΑ). Ενώ και Το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατέφυγε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για την επαναλειτουργία της Σχολής της Χάλκης.

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια να αναλυθούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα το Οικουμενικό Πατριαρχείο, εκ των οποίων τα περισσότερα έχουν τις ρίζες τους από την Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Προβλήματα που διαιωνίζονται και όχι μόνο παρεμποδίζουν την θρησκευτική ελευθερία των εναπομειναντων Χριστιανών, αλλά καθιστούν και αμφίβολο το μέλλον του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Να σημειωθεί εδώ ότι πέρα από τους Χριστιανούς Ορθόδοξους που αναγνωρίζονται από τη Συνθήκη της Λωζάνης στην Τουρκία συναντάμε και άλλους Χριστιανούς Ορθόδοξους που δεν συμπεριλήφθηκαν στην Συνθήκη με αποτέλεσμα να βιώνουν μια ακόμα πιο σκληρή παραβίαση των θρησκευτικών τους Ελευθεριών, τέτοιοι πληθυσμοί είναι οι Χριστιανοί Ασύριοι, οι Αντιοχίτες, και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου και οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί της Καππαδοκίας που έγινε προσπάθεια να ενταχθούν ως ποίμνιο στο Τουρκικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο, δημιούργημα της Κεμαλικής Κυβέρνησης.

Το 2004 (19 Ιουλίου) στάλθηκε υπόμνημα από το Ορθόδοξο Ελληνικό Πατριαρχείο προς τον ίδιο τον Πρωθυπουργό της χώρας, με σκοπό να κάνει για ακόμη μια φορά γνωστά τα προβλήματα, αλλά και την καταπίεση που υφίστανται οι θρησκευτικές μειονότητες στην Τουρκία και συγκεκριμένα το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εν γένει ελληνική μειονότητα.

Κατά τη διάρκεια της Πρωθυπουργικής Συσκέψεως στις 28.08.2003 ο Πρωθυπουργός Recep Tayyip Erdoğan είχε δηλώσει με έμφαση ότι δεν υπάρχει καμιά διάκριση μεταξύ Μουσουλμάνων και μη Μουσουλμάνων πολιτών στη χώρα της Τουρκίας σε ότι έχει να κάνει με ζητήματα πίστεως και θρησκευτικής ελευθερίας. Καθώς και ότι η Τουρκική Κυβέρνηση αναγνωρίζει πλήρως τη βαρύτητα του θέματος και λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την απόλαυση των θεμελιωδών ελευθεριών από όλους του πολίτες, ασχέτως των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων.

Έτσι λοιπόν με αφορμή της δηλώσεις αυτές Το Ελληνικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο προέβει για ακόμη μια φορά στην αποστολή υπομνήματος και στην παρουσίαση με αναλυτικό τρόπο των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Ενώ εξέφρασαν την ελπίδα ότι οι δηλώσεις αυτές θα υλοποιηθούν στα πλαίσια των Δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων και δε αποτελούν απλές διακηρύξεις για την πολυπόθητη ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ. Ενώ παράλληλα δήλωσε ότι στη διάθεση της Κυβέρνησης και ότι θα συνέβαλε με οποιοδήποτε τρόπο για την εξεύρεση λύσεων στα φλέγοντα ζητήματα που ταλανίζουν και δυσχεραίνουν την ομαλή διαβίωση τους στην Τουρκία.

Το Ελληνικό Πατριαρχείο προσπάθησε επανειλημμένως να έρθει σε επαφή με τα αρμόδια όργανα και αρχές της Κυβέρνησης με σκοπό την επίτευξη μιας αρμονικής συμβίωσης έστω και μετά από τόσα χρόνια αντιπαραθέσεων και παραβιάσεων και την εξεύρεση λύσεων για τα προβλήματα που ταλανίζουν Το Ελληνικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο και κατά συνέπεια την ελληνική μειονότητα, παρόλα αυτά η αδιαφορία των Αρχών σε πολλές περιπτώσεις ήταν ακόμα και προκλητική. Έχουν αποσταλεί πολλές επιστολές και υπομνήματα σε Υπουργούς της Κυβέρνησης, στην Διεύθυνση Βακουφίων, αλλά και στον ίδιο τον Πρωθυπουργό χωρίς όμως ποτέ να υπάρξει καμία απάντηση για τα φλέγοντα ζητήματα. Η επικοινωνία του Ελληνικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου περιρίζεται με τα μέλη της αρμόδιας επιτροπής της Νομαρχίας Κωνσταντινουπόλεως υπό την προεδρεία του πρεσβευτή κ. Deniz Bölükbaşı, οποιαδήποτε άλλη επίσημη επαφή με τις αρμόδιες αρχές δεν έχει επιτευχθεί ακόμη¹³³.

Ως συνέπεια ανωτέρω το Οικουμενικό Πατριαρχείο εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σήμερα πολλά προβλήματα τα οποία συνοπτικά θα μπορούσαν να περιγραφούν ως εξής :

1. Η μη-αναγνώριση της Οικουμενικότητας του Πατριαρχείου.

Η Τουρκία δεν αναγνωρίζει τον οικουμενικό χαρακτήρα του Πατριαρχείου. Το αντιλαμβάνεται ως θεσμό, του οποίου ο επικεφαλής λογίζεται μόνον ως θρησκευτικός ηγέτης των Ορθοδόξων της Τουρκίας. Πέραν αυτού, οι τουρκικές αρχές δεν επιτρέπουν τη χρησιμοποίηση του όρου «Οικουμενικός» σε οποιαδήποτε θρησκευτική δραστηριότητα. Υπογραμμίζεται ότι ο όρος «Οικουμενικός», ο οποίος έχει αποκλειστικά εκκλησιαστικό και πνευματικό περιεχόμενο, χρησιμοποιείται από τον ΣΤ΄ αιώνα μ.Χ. και αναγνωρίζεται σε όλο τον κόσμο.

Παρα τη μη αναγνώριση της Οικουμενικότητας του Πατριαρχείου και του Πατριάρχη σε καμία περίπτωση το Τουρκικό Κράτος δεν κατάφερε να μειώσει την ακτινοβολία του Πατριαρχείου. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε ότι όλα αυτά τα χρόνια σχεδόν όλοι οι πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες που επισκέπτονται τη χώρα και την Κωνσταντινούπολη, σχεδόν πάντα θα επισκεφτούν επίσημα και τον Οικουμενικό Πατριάρχη, με πιο πρόσφατη ίσως την επίσκεψη του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Μανουέλ Μπαρόζο. Ο Μπαρόζο έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και συζήτησε εκτενώς, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το Οικουμενικό Πατριαρχείο σε σχέση με τις Θρησκευτικές ελευθερίες, ζητήματα άλλωστε που

---

¹³³ Επιστολή Σεβασμιότατου Ελληνα Πατριάρχη Πόλεως προς εξοχότατο Πρωθυπουργό της Τουρκικής Δημοκρατίας, 19.07.2004.

αναφέρονται εκτενώς σε όλες τις μέχρι σήμερα Εκθέσεις Προοδου, χωρίς να έχει διαπιστωθεί ακόμα κάποια ουσιαστική εξέλιξη στην εξεύρεση λύσεως.

Εκτός από τις πολλαπλές επαφές με επίσημες αρχές που έχει ο Οικουμενικός Πατριάρχης ο Βαρθολομαίος προκάλεσε έκπληξη όταν δέκτηκε τον Ιανουάριο του 2005 να συναντηθεί και μάλιστα σε ιδιαίτερα εγκάρδιο κλίμα με τον Fethullah Gulen, τον ιδρυτή του αντίστοιχου Ισλαμικού κινήματος που αναλύθηκε πιο πάνω. Η συνάντηση αυτή έδωσε αφορμή για πολλά σχόλια από τον Τύπο της εποχής για μυστικές συμφωνίες και προσπάθεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου να συμμαχήσει με την ισχυρότερη Ισλαμική-Ηγετική φυσιογνωμία των τελευταίων χρόνων με σκοπό την επαναλειτουργία της Σχολής της Χάλκης. Βέβαια τα αρνητικά σχόλια για την συνάντηση αυτή επηρέασαν και την αντίθετη πλευρά που κατηγορήθηκε ότι επισκευτηκε τον Πατριάρχη για να ζητήσει τη βοήθεια του, ώστε να προωθήσει το σχέδο Ίδρυσης ισλαμικού σχολείου στη Θεσσαλονίκη στα πλαίσια της εκπαιδευτικής αυτοκρατορίας που έχει δημιουργηθεί υπο τον έλεγχο της κοινότητας αυτής.

Να σημειωθεί ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο τα τελευταία χρόνια έχει αποκτήσει έντονη δραστηριότητα και σε τομείς όχι τόσο θρησκευτικούς χάρη την χαρισματική προσωπικότητα του Πατριάρχη Βαρθολομαίου. Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια ο Βαρθολομαίος Α' (εξελέγη το 1991) δεν αρκέστηκε απλά να συσφίξει τους δεσμούς του Πατριαρχείου με τις άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες. Διακρίθηκε και για την ένθερμη στράτευση του σε μεγάλες ανθρωπιστικές αξίες της εποχής και ειδικότερα στην προστασία του περιβάλλοντος και το διαπολιτισμικό διάλογο. Από το 1991, τα Συνέδρια για το Περιβάλλον που Οργανώνονται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχουν γίνει θεσμός. Το πρώτο μάλιστα συνέδριο οργανώθηκε στην Χάλκη και στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία.

Πρόσφατα μάλιστα (5/5/2008) το αμερικανικό περιοδικό Time¹³⁴ συμπεριέλαβε τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο στη λίστα των 100 σημαντικότερων προσώπων της χρονιάς. Η Αυτού Θεωτάτη Παναγιώτης (Α.Θ.Π.) κατετάγη 11η στην κατηγορία των είκοσι ηγετών με τη μεγαλύτερη διεθνή επιρροή. Ο Αρχιεπίσκοπος του Καντέρμπουρι, κεφαλή της Εκκλησίας της Αγγλίας, Ρόουαν Ουίλιαμς εξήρε την προσφορά του Βαρθολομαίου στα περιβαλλοντικά θέματα -συνδυασμός της πνευματικότητας με την οικολογία- προσφορά που χάρισε στον 68χρονο προκαθήμενο τον τίτλο «Πράσινος Πατριάρχης».

---

¹³⁴ Το περιοδικό συντάσσει παραδοσιακά τη λίστα με τις εκατό προσωπικότητες που θεωρεί ότι χαίρουν του μεγαλύτερου διεθνούς κύρους λόγω της διά βίου προσφοράς τους, τις οποίες και χωρίζει σε πέντε κατηγορίες: καλλιτέχνες, επιστήμονες και διανοητές, ήρωες και πρωτοπόροι, ηγέτες και επαναστάτες και δημιουργοί.

Οι περιβαλλοντικές πρωτοβουλίες του Πατριάρχη Βαρθολομαίου αναβάθμισαν το κύρος του Πατριαρχικού Θρόνου τόσο εντός της Τουρκίας όσο και διεθνώς, ενώ η συνεργασία με πρόσωπα διεθνούς κύρους όπως τα ανωτέρω χαρακτηρίζεται «σοφή επιλογή» του Φαναρίου. Στην Τουρκία, η διάκριση έδωσε αφορμή σε πολλούς να επαναθεωρήσουν τη στάση τους έναντι του Φαναρίου, συστρατευόμενοι με το πλήθος των Τούρκων διανοουμένων που από χρόνια ζητούν από το κράτος να αναγνωρίσει και να προβάλει διεθνώς τον οικουμενικό χαρακτήρα του Πατριαρχείου.

Η λαμπρή προσωπικότητα του Βαρθολομαίου δίνει μια ακόμα μεγαλύτερη αίγλη στο Οικουμενικό Πατριαρχείο σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το Πατριαρχείο στελεχώνεται από πολύ μορφωμένα και άξια μέλη, όπως ο σημερινός Αρχιγραμματέας της Ιεράς Συνόδου, Ελπιδοφόρος Λαμπρινιάδης και ο Μητροπολίτης Ικονίου Θεόληπτος . Ο Οικουμενικός Πατριάρχης έχει μάλιστα κατά καιρούς εκφράσει την συμπάρασταση του στην ευρωπαϊκή πορεία της χώρας υποστηρίζοντας ότι η μη ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ δε θα ωφελούσε κανένα.

2. Η άρνηση Νομικής Προσωπικότητας.

Η Τουρκία δεν αναγνωρίζει νομική προσωπικότητα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η κατάσταση αυτή έχει, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα να μην του αναγνωρίζονται δικαιώματα ιδιοκτησίας. Ακόμη και ο ίδιος ο Πατριαρχικός Οίκος δεν θεωρείται περιουσία του Πατριαρχείου ενώ, το 2005, η τουρκική δικαιοσύνη αποφάνθηκε ότι το Ορφανοτροφείο Πριγκήπου, για το οποίο το Πατριαρχείο κατέχει επίσημο τίτλο κυριότητας από το 1902, δεν του ανήκει. Η επίσημη αιτιολογία του Τουρκικού Κράτους και της Γενικής Διευθυνση Βακουφίων σε ότι αφορά το Ορφανοτροφείο της Πριγκήπου είναι ότι δεδομένης της εξαιρετικής συρρίκνωσης της ελληνικής μειονότητας το Ορφανοτροφείο παραμένει κλειστό, έτσι βάσει των όρων που ισχύουν για τα Βακούφια, από τη στιγμή που δεν εξυπηρετείται πλέον ο σκοπός που προβλέπεται στο αφιερωτήριο έγγραφο-καταστατικό του Βακουφίου, παύει να λειτουργεί ως τέτοιο και περνάει στην ιδιοκτησία του Κράτους. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχει προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με το ζήτημα και μια τυχόν δευτερη καταδικαστική απόφαση για το Τουρκικό Κράτος ίσως λειτουργήσει αρνητικά και ως βαρύδι στην πολυπόθητη ευρωπαϊκή πορεία της χώρας.

3. Η αδυναμία εκπαίδευσης νέων κληρικών.

Η επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, την οποία οι τουρκικές αρχές έκλεισαν το 1971, είναι θεμελιώδες αίτημα του Πατριαρχείου προκειμένου αυτό να είναι σε θέση να εκπαιδεύει νέους κληρικούς και να εξασφαλίσει την ιστορική συνέχειά του. Η Μεγάλη του Γένους Σχολή απέκτησε δια δωρεάς τμήμα ακινήτου (1952) και ένα άλλο τμήμα του με αγορά (1958).

Το 1992, το Δημόσιο Ταμείο (Hazine) ζήτησε την ακύρωση του τίτλου ιδιοκτησίας της Μεγάλης του Γένους Σχολής και την εγγραφή του ακινήτου επ' ονόματι των πρώην ιδιοκτητών του. Ο δικαστικός αγώνας έληξε, σε ανώτατο βαθμό, το 1996 και δικαίωσε το τουρκικό Δημόσιο Ταμείο. Κύριο επιχείρημα της τουρκικής πλευράς ήταν -και εξακολουθεί μέχρι σήμερα να είναι- ότι, βάσει αποφάσεως του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου (1974), τα μειονοτικά ιδρύματα δεν μπορούν να αποκτούν ακίνητα ή να δέχονται δωρεές, ει μη μόνον εάν τούτο ρητώς προβλέπεται στο «δηλωτικό έγγραφο» του 1936, το οποίο αυτά υποχρεώθηκαν να υποβάλουν, βάσει του Ν. 2762/1935. Το έγγραφο αυτό θεωρήθηκε από τις τουρκικές αρχές ως καταστατικό.

Το Νοέμβριο του 1996, η Μεγάλη του Γένους Σχολή προσέφυγε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ). Το Δικαστήριο απεφάσισε επί του παραδεκτού στις 8 Ιουλίου 2004. Στις 20 Σεπτεμβρίου 2005, πραγματοποιήθηκε ακροαματική διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου.

Στις 9 Ιανουαρίου 2007, το ΕΔΑΔ εξέδωσε απόφαση επί της ουσίας, δια της οποίας καταδικάζει την Τουρκία για παραβίαση του άρθρου 1 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου 1 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα απολαύσεως ιδιοκτησίας) και την καλεί, εντός τριών μηνών από την τελεσίδικία της αποφάσεως, είτε να επιστρέψει το ακίνητο στους νόμιμους ιδιοκτήτες του, είτε να καταβάλει αποζημίωση 890.000 ευρώ και 20.000 ευρώ για δικαστικά έξοδα. Η απόφαση έγινε τελεσίδικη στις 9 Απριλίου 2007. Η Τουρκία υποχρεώθηκε από το ΕΔΑΔ να συμμορφωθεί προς την απόφαση αυτή μέχρι την 9^η Ιουλίου 2007.

Η απόφαση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, κυρίως διότι με αυτήν καταδικάζεται η επί δεκαετίες τουρκική πρακτική, και η συναφής δικαστική απόφαση του 1974, βάσει των οποίων δεν αναγνωρίζονται τα ομογενειακά ιδρύματα ως κύριοι ακινήτων αποκτηθέντων μετά το 1936.

Σχετικά με την επαναλειτουργία της Σχολής της Χάλκης, έχουν γίνει πολλές παραινεσεις και εκκλήσεις από σημαντικούς πολιτικούς παράγοντες της Διεθνούς

κοινότητας, αλλά αποτελεί και μείζον ζήτημα που παρουσιάζεται διεξοδικά κάθε χρόνο στις Εκθέσεις Προόδου της Χώρας και έχει αναχθεί σε ζήτημα-κλειδί για την αναγνώριση και προστασία των δικαιωμάτων των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων στην Επικράτεια της Τουρκίας.

Πρόσφατα πραγματοποίησε έκκληση προς την Αγκυρα να προχωρήσει στην επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, και η υπουργός Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών κ. Κοντολίτζα Ράις, μιλώντας στο ετήσιο Τουρκοαμερικανικό Συνέδριο, που διεξήχθη στην Ουάσιγκτον. (17/4/2008)

4. Η μη-Έκδοση αδειών παραμονής και εργασίας σε αλλοδαπούς, μη Τούρκους υπηκόους, κληρικούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η μη-αναγνώριση της νομικής προσωπικότητας του Πατριαρχείου, και της οικουμενικότητάς του, έχει σαν συνέπεια οι κληρικοί του, οι οποίοι προέρχονται από Μητροπόλεις του, που ευρίσκονται εκτός Τουρκίας και οι οποίοι διακονούν στην έδρα του Πατριαρχείου, να μην έχουν το δικαίωμα να λάβουν άδειες παραμονής και εργασίας από τις τουρκικές αρχές.

5. Η αρνητική αντιμετώπιση των περιουσιακών και ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων του Πατριαρχείου και της Ομογένειας.

Παρά τις νομοθετικές τροποποιήσεις των δύο τελευταίων ετών, δεν έχουν παρατηρηθεί ουσιαστικές αλλαγές στον τρόπο αντιμετώπισης του Πατριαρχείου και της ομογένειας από την τουρκική δημόσια διοίκηση. Πολλά Ευαγή Ιδρύματα (βακούφια) εξακολουθούν να χαρακτηρίζονται «κατειλημμένα» (mazbut) και αιτήματα για την απόδοσή τους (ακόμη και Ιερών Ναών) στους νόμιμους ιδιοκτήτες τους απορρίπτονται. Βάσει της γνωστής αποφάσεως του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου της Τουρκίας (Yargitay) του 1974, όσα ακίνητα δωρήθηκαν μετά το 1936 και ανήκουν σε ιδρύματα, των οποίων το καταστατικό δεν αναφέρει ρητά ότι έχουν την δυνατότητα προσκτήσεως ακινήτου περιουσίας, δεν αναγνωρίζονται ως περιουσία των ιδρυμάτων αυτών. Ενώ ζήτημα έχει τεθεί σχετικά και με την διοίκηση των ελληνορθόδοξων κοινητηρίων που περισσότερα από 40 έχουν επέλθει στους κατά τόπους δήμους κατά παράβαση της Συνθήκης της Λωζάννης (άρθρο 42), και βάσει του άρθρου 160 του Νόμου περί Τοπικής Αυτοδιοικήσεως.

1. Τα Βακούφια

Στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, όσο και στην ημερήσια διάταξη των ευρω-τουρκικών σχέσεων βρίσκονται σειρά ζητημάτων και παραγόντων που καθορίζουν την συμπεριφορά του τουρκικού Κράτους. Μέσα στα πλαίσια της μεταρρυθμιστικής αυτής διαδικασίας και του “εξευρωπαϊσμού” στην εσωτερική πολιτική της Τουρκίας εντάσσεται και το σημαντικό ζήτημα των ευαγών ιδρυμάτων των λεγόμενων βακουφίων. Από το 2002 έχει γίνει μια συστηματική προσπάθεια από το Τουρκικό κράτος να διευθετηθεί το ζήτημα των βακουφίων με την ψήφιση διάφορων νόμων που δεν ικανοποιούν πλήρως τις μη μουσουλμανικές μειονότητες μεταξύ των οποίων και την ελληνική, αλλά σαφώς είναι ένα πρώτο βήμα. Θα πρέπει όμως να διευκρινίσουμε ότι όλη αυτή η προσπάθεια γίνεται υπό την πίεση της ΕΕ και την προσπάθεια της εναρμόνισης του Τουρκικού κράτους με τις επιταγές και την πλήρωση των κριτηρίων του σεβασμού των μειονοτήτων και την ενδεχόμενη ένταξη της στην ΕΕ. Από τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν πιο πάνω το σημαντικότερο ίσως είναι αυτό των περιουσιών με το σκεπτικό αυτό στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει μια προσπάθεια να δοθεί όλο το ιστορικό νομικό πλαίσιο που καλύπτει το θέμα αυτό και την πολιτική που ακολουδήθηκε κατά καιρούς με αποτέλεσμα να θεωρείται το ζήτημα αυτό ένα από τα βασικά θέματα που θα πρέπει να διευθετήσει το Τουρκικό Κράτος προς τον σεβασμό των μειονοτήτων και προς την ευρωπαϊκή της πορεία.

Πριν περάσουμε στην ανάλυση του νέου νόμου περί βακουφίων ας δούμε πρώτα τι είναι τα βακούφια¹³⁵. Με τον όρο βακούφια, κατά τον Ιερό Ισλαμικό Νόμο¹³⁶ εννοούμε το περιουσιακό στοιχείο που τίθεται εκτός εμπορικής συναλλαγής και αφιερώνεται ισοβίως στην εκπλήρωση ευαγών, ιερών και φιλανθρωπικών σκοπών δηλαδή για τη συντήρηση τεμενών, ορφανοτροφείων, σχολείων, ιεροσπουδαστηρίων, πτωχοκομείων ακόμη και κρηνών. Επειδή το βακούφιο χρησιμοποιείται για την εξυπηρέτηση ευαγούς σκοπού, που προσδιορίζεται εξ αρχής στην ιδρυτική του πράξη (*vakfiyye*)¹³⁷, θεωρείται ότι είναι αφιερωμένο στο Θεό και πρέπει να χρησιμοποιείται για πάντα υπέρ του ευαγούς σκοπού. Συνεπώς, ως κτήμα του Θεού το βακούφιο παραμένει εκτός συναλλαγής (*extra commercium*) και είναι κτήμα θείου δικαίου (*divini juris*) και αναπαλλοτρίωτο.

¹³⁵ Η λέξη waqf στα αραβικά σημαίνει σταματώ, συγκρατώ, εμποδίζω, ακινητοποιώ, τουρκική απόδοση *vakif* και στα ελληνικά βακούφια.

¹³⁶ Σερηάτ/ Ισλαμικός νόμος

¹³⁷ Μερόπη Αναστασιάδου, Πώλ Ντυμόν, *Οι Ρωμηοί της Πόλης, Τραύματα και Προσδοκίες*, Βιβλιοπωλείο Εστία, Αθήνα 2007, σσ. 278-279.

Η ψήφιση Νόμων από το Τουρκικό Κράτος για τα Βακούφια δεν είναι κάτι νέο από το 1935 γίνεται μια συστηματική προσπάθεια διευθέτησης του ζητήματος αυτού. Έτσι λοιπόν τη χρονιά αυτή, η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση Της Τουρκία ψηφίζει το Νόμο υπ' αριθμό 2762/1935, στον οποίο διευκρινίζονται οι όροι ίδρυσης και λειτουργίας των βακουφίων, ενώ υπέβαλε τη λειτουργία όλων αυτών των ιδρυμάτων στην Γενική Διεύθυνση Βακουφίων και τέλος αναγνώρισε μια νέα κατηγορία βακουφίων τα λεγόμενα κοινοτικά βακούφια¹³⁸. Στόχος του Νόμου αυτού είναι η εξόντωση της δραστηριότητας των μειονοτικών κοινοτήτων, αλλά και η νομότυπη πλέον δυνατότητα τους Κράτους να παρεμβαίνει και να αναμειγνύεται στη διαχείριση των οικονομικών τους πόρων, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για τη μελλοντική ιδιοποίηση των μειονοτικών ιδρυμάτων από το Τουρκικό Κράτος.

Ο νέος αυτός Νόμος έδινε στις κοινότητες προθεσμία μερικών μηνών, προκειμένου να κάνουν απογραφή των ακριβών περιουσιακών στοιχείων κάθε ιδρύματος και να καταθέσουν τους καταλόγους αυτούς στις αρμόδιες αρχές και ταυτόχρονα να συμπληρώσουν μια δήλωση που θα περιέγραφε λεπτομερώς τα έσοδα που αποφέρουν τα ακίνητα αυτά, τη χρήση τους, τους διαχειριστές τους και το σκοπό για τον οποίο ιδρύθηκαν¹³⁹.

Με το Νόμο αυτό οι μειονότητες μεταξύ των οποίων και η ελληνική δεν είχαν άλλη επιλογή από το να καταθέσουν τις δηλώσεις αυτές και να συμμορφωθούν με τις επιταγές του Τουρκικού Κράτους, αν και πολλές διατάξεις του νόμου περί βακουφίων του 1935 είχαν σαν άμεσο στόχο να σφετεριστούν τα περιουσιακά στοιχεία των ιδρυμάτων αυτών και επιφύλασσαν από τη δεκαετία του 1960 και ύστερα μεγάλες δυσκολίες και ταλαιπωρίες για τα μειονοτικά κυρίως ακίνητα.

Βάσει του Νόμου 2762/1935 τα μειονοτικά Ιδρύματα διοικούνται από Επιτροπές που διοριζόταν από την αρμόδια αρχή, ενώ ταυτόχρονα τα κοινοτικά ιδρύματα εξομοιώνονται με τα μουσουλμανικά βακούφια και υπόκεινται πλέον στην τουρκική νομοθεσία χωρίς καμία ιδιαίτερη νομοθετική διάκριση. Η εξομοίωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να απαιτείται η άδεια της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων και της εκάστοτε αρμόδιας επιτροπής για οποιοδήποτε επιδιόρθωση, ανακαίνιση ή τροποποίηση του κοινοτικού βακουφίου, ενώ ταυτόχρονα τα βακούφια αυτά, όπως και τα μουσουλμανικά δεν είχαν δικαίωμα να αλλάξουν τον αρχικό τους

---

¹³⁸ Cemaat vakiflari, οπ. σσ. 280-281.

¹³⁹ Οπ. σελ. 282.

σκοπό ίδρυσης και λειτουργίας. Ο αρχικός σκοπός του κάθε ιδρύματος αναγραφόταν στα αρχεία της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων από τις δηλώσεις που είχαν καταθέσει οι μειονότητες βάσει του νόμου του 1935.

Οι δηλώσεις αυτές όμως δεν ήταν τίποτε περισσότερο από μια απλή καταγραφή των περιουσιακών στοιχείων των μειονοτικών κοινοτήτων και όχι ιδρυτικές πράξεις, τα λεγόμενα vakfiye, όπως των αντίστοιχων μουσουλμανικών βακουφίων. Ταυτόχρονα πρέπει να σημειωθεί ότι τα περισσότερα μειονοτικά ιδρύματα συστήθηκαν σε νομικό πλαίσιο διαφορετικό από αυτό των μουσουλμανικών βακουφίων με αποτέλεσμα από το 1936 και έκτοτε οι δηλώσεις αυτές να έχουν χρησιμοποιηθεί πολλές φορές από τις Τουρκικές Αρχές προκειμένου να αρνηθούν την απόκτηση νέων περιουσιακών στοιχείων η με το πρόσχημα ότι από τη στιγμή που δεν εκπληρώνεται ο αρχικός σκοπός του βακουφίου να δημεύεται από το κράτος. Με τον τρόπο αυτό το Τουρκικό Κράτος δεν αναγνωρίζει στο Ελληνικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο νομική υπόσταση και στους κληρικούς τη δυνατότητα να διαχειρίζονται ιδρυματικές περιουσίες, διακόπτοντας έτσι οιαδήποτε σχέση της εκκλησίας με τα ιδρύματα της ελληνικής ομογένειας.

Με τα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν από το νόμο του 1935 η Γενική Διεύθυνση του Βακουφίου είχε υπό τον έλεγχο και τη διοίκηση της 161 μειονοτικά ιδρύματα, 75 εκ των οποίων ήταν της ελληνικής μειονότητας. Όπως είναι γνωστό σε πολλές περιπτώσεις κάθε βακούφι μπορεί να περιλαμβάνει περισσότερα από ένα ακίνητο με αποτέλεσμα ο αριθμός της ακίνητης περιουσίας να ανέρχεται σε πολλά σχολεία, εκκλησίες, μοναστήρια, ορφανοτροφεία, νεκροταφεία και φιλανθρωπικές οργανώσεις, καθώς και κατοικίες, μαγαζιά και οικόπεδα που προέρχονται πολλές φορές και από δωρεές ενοριτών¹⁴⁰.

Ο Νόμος αυτός αποτέλεσε ορόσημο για το ζήτημα των βακουφίων των μειονοτήτων, ενώ ανάλογα με τη κατάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, τα ελληνικά μειονοτικά ευαγή ιδρύματα στην Τουρκία και η μειονότητα εν γένει υφίσταντο το μένος ή την ουδετερότητα των τουρκικών αρχών και συγκεκριμένα της Γενικής Διεύθυνσης βακουφίων. Έτσι για παράδειγμα όταν τη δεκαετία του 1960 το Κυπριακό αναζωπυρώθηκε και συνοδεύτηκε από αιματηρά επεισόδια σαν άμεση συνέπεια είχαμε και την μαζική απέλαση περισσότερων από 10.000 Ελλήνων υπηκόων που ζούσαν Τουρκία καθώς και τη λήψη σκληρών μέτρων εναντίον Τούρκων υπηκόων ελληνικής όμως καταγωγής. Το μεγαλύτερο πλήγμα το δέχτηκε το Οικουμενικό Πατριαρχείο όταν το 1971 έκλεισε η Θεολογική Σχολή

---

¹⁴⁰ Οπ σελ. 283.

Της Χάλκης, καθώς επίσης και τα μειονοτικά σχολεία της Ίμβρου και της Τενέδου. Τη δεκαετία του 1970 ξεκινά μια παρατεταμένη περίοδος έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις με αποκορύφωμα το 1974 και την απόβαση και κατοχή του Βορείου τμήματος της Κύπρου την ίδια περίοδο τα ελληνικά μειονοτικά ιδρύματα δέχονταν σχολαστικούς ελέγχους, ακύρωση ιδιωτικών δωρεών υπέρ των κοινοτήτων, κατασχέσεις ακινήτων και φυσικά αλληπάλληλες δίκες.

Οι αποφάσεις των δικών αυτών, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο, ήταν αρνητικές για τα κοινοτικά ιδρύματα. Το 1971 στη δίκη του Νοσοκομείου Μπαλουκλή εναντίον του Τουρκικού Κράτους, η απόφαση που εκδόθηκε προέβλεπε ότι όσα ακίνητα αποκτήθηκαν μετά από το 1936 είτε με αγορά, είτε με δωρεά, δεν αναγνωρίζονται ως περιουσιακά στοιχεία των Ιδρυμάτων αυτών, εφόσον δεν περιλαμβάνονται στη δήλωση που κατέθεσαν τα κοινοτικά ιδρύματα βάσει του νόμου 2761/1935.

Η δικαιολογική νομική βάση της απόφασης αυτής προέβαλε τα εξής, ότι σύμφωνα με την τουρκική νομοθεσία τα ξένα νομικά πρόσωπα δεν είχαν το δικαίωμα να έχουν ακίνητη περιουσία στην Τουρκική Επικράτεια, καθώς και ότι τα μειονοτικά βακούφια λόγω έλλειψης καταστατικού ή ιδρυτικής πράξης¹⁴¹ δεν έχουν τη δυνατότητα απόκτησης νέων ακινήτων που θα ερχόταν να προστεθούν στα όσα είχαν δηλωθεί το 1936.

Οι αποφάσεις αυτές δημιούργησαν έντονη δυσαρέσκεια στους μειονοτικούς κύκλους και κυρίως εξαιτίας της εμμονής του Τουρκικού Κράτους να αντιμετωπίσει της μειονότητες σαν πολίτες ξένων Κρατών και να μην τους αναγνωρίζει τα αναφαίρετα δικαιώματά τους ως μειονότητες. Ασκήθηκαν οι προβλεπόμενες εφέσεις μέσα όμως σ' ένα κλίμα έντονης δυσαρέσκειας και πικρίας δεδομένου ότι το Τουρκικό Κράτος με το νόμο του 1935 κατάφερε να παγιδεύσει τις μειονότητες και να θέσει υπό αμφισβήτηση τα δικαιώματά τους.

Έτσι λοιπόν το 1974 το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο θα επαναλάβει την απόφαση του 1971 χωρίς καμιά ουσιαστική μεταβολή. Η απόφαση αυτή τελεί σε ισχύ μέχρι και σήμερα με αποτέλεσμα εκατοντάδες ακίνητα να χαρακτηρίζονται ως κατελημμένα¹⁴² ή να περιέρχονται υπέρ του Τουρκικού Δημοσίου. Θ πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι παρά την αρνητική αυτή απόφαση ο αγώνας για τα

¹⁴¹ Το λεγόμενο vakfiyye που ορίζει τη πρωτογενή και αυθεντική βούληση του ιδρυτή για το σκοπό και λειτουργία του βακουφίου, λόγω της έλλειψης αυτού το Τουρκικό Κράτος και συγκεκριμένα το Τουρκικό Δικαστήριο προέβαλε ότι από τη στιγμή που δεν είναι γνωστή η βούληση του ιδρυτή σχετικά με την απόκτηση νέων ακινήτων, οποιαδήποτε απόκτηση ακινήτου μετά το 1936 είναι παράνομη.

¹⁴² Τα λεγόμενα mezbut .

βακούφια δε σταμάτησε, αλλά αντίθετα εντατικοποιήθηκε. Παρότι οι πολιτική κατάσταση στην Τουρκία κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 ήταν ιδιαίτερα δυσμενείς¹⁴³ για τις μειονότητες εντούτοις οι προσφυγές στα δικαστήρια ήταν πολλαπλάσιες ακόμα και αν εκ των προτέρων γνώριζαν την έκβαση τους. Τα δικαστήρια επέμεναν στην εφαρμογή της απόφασης του 1974 του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, νομιμοποιώντας με τον τρόπο αυτό κατασχέσεις ακινήτων υπέρ του Τουρκικού Δημοσίου και κατά των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων στην Τουρκία.

Τη δεκαετία του 1990 η κατάσταση φαίνεται να αλλάζει μετά την Ευρωπαϊκή Συνδιάσκεψη Κορυφής του Ελσίνκι το Δεκέμβριο του 1999 η υποψηφιότητα της Τουρκίας ως υπό ένταξη κράτος στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για την διευθέτηση του ζητήματος των Βακουφίων των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων. Είναι μάλιστα έκδηλο και το ενδιαφέρον που δείχνει και η ευρωπαϊκή οικογένεια σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μειονότητες στην Τουρκία, ενώ το ζήτημα των περιουσιών παρουσιάζεται σε όλες σχεδόν τις εκθέσεις προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία και τις μεταρρυθμίσεις που θα πρέπει να πραγματοποιηθούν προκειμένου να ανοίξει ο δρόμος της ένταξης¹⁴⁴.

Το Τουρκικό Κράτος από τη στιγμή που είχε αρχίσει της ενταξιακές διαπραγματεύσεις δε μπορούσε να αγνοεί τις πιέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των ΗΠΑ , αλλά και των άλλων ΜΚΟ για εναρμόνιση της τουρκικής νομοθεσίας με τις γενικές επιταγές σεβασμού των μειονοτήτων , των θρησκευτικών ελευθεριών και των εν γένει σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έτσι από το 2002 άρχισε μια μεταρρυθμιστική προσπάθεια, όπου η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας ξεκίνησε να ψηφίζει (Büyük Millet Meclisi) πακέτα νομοσχεδίων χωρίς όμως να έχουμε μέχρι σήμερα το επιθυμητό αποτέλεσμα και για τις δυο πλευρές. Οι μειονότητες από τη μια εκφράζουν παράπονα ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές είναι επιφανειακές και κρύβουν πολλές παγίδες με σκοπό να μην επέλθει καμιά αλλαγή στο μέχρι σήμερα καθεστώς των περιουσιακών τους στοιχείων και από την άλλη πολλοί είναι οι Τούρκοι βουλευτές και ακαδημαϊκοί που υποστηρίζουν ότι τα

---

¹⁴³ Όσο αφορά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις η ένταση κορυφώνεται το Μάρτιο του 1987 λόγω της απόπειρας τουρκικών ερευνών σε υποθαλάσσια περιοχή του Αιγαίου επί της ελληνικής υφαλοκρηπίδας. Η κρίση εκτονώθηκε με την ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ των Πρωθυπουργών των δυο χωρών Παπανδρέου και Ozal . Ενώ στη συνέχεια ακολούθησε και η συνάντηση στο Νταβός της Ελβετίας το Φεβρουάριο του 1988 με σκοπό την προσπάθεια εξομάλυνσης της κατάστασης.

¹⁴⁴ Μερóπη Αναστασιάδου, Πάλ Ντυμόν, *Οι Ρωμηοί της Πόλης, Τραύματα και Προσδοκίες*, Βιβλιοπωλείο Εστία , Αθήνα 2007 , σσ. 286-287.

νομοσχέδια αυτά είναι αντισυνταγματικά και θα προσφύγουν στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο για την ακύρωσή τους.

Στις 2 Αυγούστου του 2002 ψηφίστηκε ο νόμος υπ' αριθμόν **4774/4** στο πλαίσιο του τρίτου πακέτου του εναρμονισμού της Τουρκίας με τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Στις 4 Οκτωβρίου του 2002 εκδίδεται και σχετικό διάταγμα που περιλαμβάνει τους νέους όρους λειτουργίας των κοινοτικών ιδρυμάτων, ενώ ταυτόχρονα επιτρέπει και την απόκτηση ακινήτων, εφόσον χρησιμοποιούνται για την εκπλήρωση των στόχων του κάθε βακουφιού¹⁴⁵. Είναι ανάγκη να σημειώσουμε ότι δεν γίνεται καμία αναφορά για τα ακίνητα που είχα κατασχεθεί από το 1935 και μετά βάσει των αποφάσεων του Ακυρωτικού Δικαστηρίου.

Με μια πρώτη ματιά θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο νόμος αυτός είναι ένα σημαντικό βήμα για το ζήτημα των βακουφίων εντούτοις οι κοινότητες μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, μόλις έξι μήνες από την έκδοση του διατάγματος, θα έπρεπε να προσκομίσουν μεγάλο αριθμό δικαιολογητικών προκειμένου να τεκμηριώσουν τα δικαιώματά τους, πράγμα εξαιρετικά δύσκολο δεδομένου ότι εκτός από τη δήλωση του 1936 δεν είχαν κανένα άλλο νόμιμο τίτλο που να επιβεβαιώνει την κυριότητα επί ακινήτων.

Σχετικά με τις επιπτώσεις του νέου νόμου και του διατάγματος διοργανώθηκε Συνέδριο Κωνσταντινουπολιτών, κατά την εισήγηση του Τούρκου καθηγητή Μπασκίν Οράν και στο άρθρο που δημοσιεύει στην αρμενική εφημερίδα «Αγκος» ο πανεπιστημιακός δάσκαλος σημειώνει ότι στον υπ' αριθμόν **4774/4** νόμο που ψηφίστηκε στο πλαίσιο του τρίτου πακέτου (3 Αυγούστου 2002) του εναρμονισμού της Τουρκίας με τα ευρωπαϊκά κριτήρια τονίζεται ότι «τα ακίνητα θα επιστραφούν»¹⁴⁶.

Πάρα ταύτα, αυτό δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα γιατί οι αρμόδιοι υπάλληλοι δεν εφαρμόζουν το νόμο, παρατυπούν και παρανομούν παραβαίνοντας τα σχετικά άρθρα του τουρκικού Συντάγματος, τον νόμο περί Βακουφίων άρθρο 44, τα άρθρα

---

¹⁴⁵ Τα μεταβατικά άρθρα του νόμου 4774/4 προβλέπουν τα εξής : **Άρθρο 5**: «Τα ακίνητα που έχουν περιέλθει στο τουρκικό Δημόσιο θα καταχωριστούν στο όνομα του ευαγούς ιδρύματος». Χωρίς όμως να γίνεται λόγος για τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί. **Άρθρο 7**: «Τα «κατελημμένα» από τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων ακίνητα θα καταχωριστούν στο όνομα του ευαγούς ιδρύματος, χωρίς καμιά απόφαση ή άρθρο του νόμου, αλλά με την αίτηση της Γενικής Διεύθυνσεως Βακουφίων» **Άρθρο 9**: «Για όσα ακίνητα μέχρι το 1913 έχουν καταγραφεί στο Κτηματολόγιο στο όνομα των Αγίων (που φέρουν το όνομα εκκλησιών ή ακινήτων ιδρυμάτων, όπως είναι ο ιερός ναός Αγίου Γεωργίου, Παναγίας κ.λπ.) ή είναι κατεγραμμένα στο όνομα του τουρκικού Δημοσίου ή του τουρκικού βακουφιού ή είναι στο όνομα του δωρητή, θα πρέπει να γίνει προσφυγή εντός 18 μηνών για να επαναγραφεί στο όνομα του ευαγούς ιδρύματος».

¹⁴⁶ Συμεών Σολταρίδης, *Βακούφια κόντρα στο Διεθνές Δίκαιο*, Ελευθεροτυπία 15/7/2006

της Λωζάννης, τη Συμφωνία περί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καθώς και τη Συμφωνία της Βιέννης του 1969.

Τέλος, ο Τούρκος καθηγητής γράφει ότι δεν γίνεται καμία αναφορά στα ακίνητα που παραχωρήθηκαν από το τουρκικό Δημόσιο ή τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων σε τρίτους, με αποτέλεσμα να δικαιωθούν οι προσφυγές που θα γίνουν στο Στρασβούργο και το κράτος να πληρώσει τις αποζημιώσεις.

Η δυσαρέσκεια στο κύκλο των μειονοτήτων για τη μεταρρύθμιση αυτή είναι γενική και έντονη. Έτσι η νέα κυβέρνηση του Κόμματος της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης που δημιουργήθηκε μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου του 2002, προέβει στην αναστολή της εφαρμογής του διατάγματος του Οκτωβρίου του 2002 και στις 24 Ιανουαρίου του 2003 θέτει σε ισχύ νέες διατάξεις, κατά τη γνώμη της πιο επιεικείς¹⁴⁷.

Το θέμα της κατοχής ακίνητης περιουσίας των μειονοτήτων και έχει μετατραπεί σε δυσεπίλυτο πρόβλημα για την Άγκυρα. Η τουρκική κυβέρνηση από τη μια ψηφίζει νέους νόμους για την επίλυσή του και από την άλλη οι υπάλληλοι της Γενικής Διευθύνσεως Βακουφίων αντιδρούν σε αυτές τις αλλαγές αφού θεωρούν ότι «ανέλαβαν την προστασία του κράτους από τον επερχόμενο κίνδυνο διάλυσης της Τουρκίας από την παρουσία των μειονοτήτων στη χώρα» και δεν αποδέχονται τους νόμους και τους επεξηγηματικούς κανονισμούς, με αποτέλεσμα να ζητούν δικαστικές αποφάσεις. Οι προσφυγές όμως στα δικαστήρια είναι ανώφελες καταστάσεις και μακροχρόνιες, αφού η πλειονότητα του δικαστικού σώματος θεωρεί ότι προασπίζεται την ακεραιότητα της χώρας, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις να μη συνάδουν όχι μόνο με την τουρκική έννομη τάξη, αλλά κυρίως ούτε με το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Στη ουσία η κυβέρνηση της Τουρκίας προσπαθεί με μεταβατικές και προσωρινές διατάξεις που προσέθεσε στο υπάρχον επί μήνες στην τουρκική Εθνοσυνέλευση νομοσχέδιο περί Βακουφίων, να βρει μια λύση στο ζήτημα αυτό το οποίο βρίσκεται σε κάθε συζήτηση που διεξάγει με την Ε.Ε.

Σε όλες τις Εκθέσεις Προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία γίνεται λόγος για τα Βακούφια αλλά και για το ρόλο της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων. Στην έκθεση του 2004 μάλιστα σημειώνεται ότι *τα Θρησκευτικά Ιδρύματα συνεχίζουν να υφίστανται την ανάμιξη της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων, η οποία διατηρεί το δικαίωμα να διακόψει τη λειτουργία τους, να δημεύσει την περιουσία τους, να διαλύσει τα διοικητικά τους Συμβούλια χωρίς*

---

¹⁴⁷ Μερόπη Αναστασιάδου, Πώλ Ντυμόν, *Οι Ρωμηοί της Πόλης, Τραύματα και Προσδοκίες*, Βιβλιοπωλείο Εστία, Αθήνα 2007, σσ. 286-287.

δικαστική απόφαση καθώς και να επέμβει στη διαχείριση των οικονομικών τους πόρων¹⁴⁸.

Έτσι λοιπόν παρά τη γενικότερη τάση βελτίωσης και τελικής επίλυσης του ζητήματος των βακουφίων, η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων εκμεταλλευόμενη την αυτονομία της συνέχισε να βρίσκει τρόπους να δημιουργεί προβλήματα στο δικαίωμα ιδιοκτησίας στις κοινότητες των μειονοτήτων. Από το 2003 λοιπόν η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων στράφηκε σε εξονυχιστικούς ελέγχους της σύνθεσης των Διοικητικών Συμβουλίων των κοινοτικών Ιδρυμάτων. Τα μειονοτικά ιδρύματα δεδομένης της δημογραφικής έλλειψης αδυνατούν να εξασφαλίσουν την εκλογή μιας νομότυπης διοικητικής επιτροπής με αποτέλεσμα βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας να δημεύονται από το τουρκικό κράτος. Η γενική Διεύθυνση Βακουφίων δείχνοντας δείγματα καλής θελήσεως εξέδωσε το 2004 μια οδηγία σχετικά με τη διοίκηση των κοινοτικών ιδρυμάτων, λαμβάνοντας υπόψη τη δημογραφική μείωση των μειονοτήτων και κυρίως της ελληνικής. Πολλές όμως από τις διατάξεις της οδηγίας αυτής άπτονται της διακριτικής ευχέρειας της Αρχής δημιουργώντας και πάλι καχυποψία για το αν θα δοθούν πραγματικές λύσεις στα προβλήματα της ιδιοκτησίας των κοινοτικών ιδρυμάτων¹⁴⁹.

Ένα ακόμα εμπόδιο που θέτει η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων είναι σχετικά με τα ακίνητα που έχουν πέσει σε αχρησία. Βάσει των γενικών κανόνων που ισχύουν για τα Βακούφια δεν επιτρέπεται η αλλαγή του σκοπού των ιδρυμάτων που δεν είναι σε θέση να εκπληρώσουν τον στόχο για τον οποία αρχικά δημιουργήθηκαν. Μία τέτοια περίπτωση είναι και τα ελληνικά σχολεία, καθώς και το Ορφανοτροφείο στην Πρίγκηπο. Από τη μια πρέπει να δεχτούμε ότι νομικά η άποψη αυτή είναι σωστή, αφού βάσει του ισλαμικού νόμου δεν είναι δυνατόν να αναγνωρισθεί άλλος καταστατικός σκοπός κάποιου ιδρύματος εκτός από αυτόν που δηλώθηκε από τη στιγμή της ίδρυσης του, παρόλο αυτά οι κοινότητες προσπαθούν με διαβήματα προς τις αρμόδιες αρχές να εξασφαλίσουν το αναφαίρετο δικαίωμα τους στην ιδιοκτησία και να αποτρέψουν έτσι με κάθε τρόπο την συστηματική προσπάθεια αφανισμού τους.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι το Τουρκικό κράτος έκανε προσπάθειες επίλυσης του ζητήματος των Βακουφίων, παρότι έκρυβαν πολλές παγίδες, είναι όμως εξίσου προφανές, όπως σημειώνεται και στις Εκθέσεις προόδου της Τουρκίας της Ευρωπαϊκής επιτροπής ότι η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων παρουσίαζε και

¹⁴⁸ Commission of the European Communities, Turkey 2004, progress report.

¹⁴⁹ Μερóπη Αναστασιάδου, Πώλ Ντυμόν, *Οι Ρωμηοί της Πόλης, Τραύματα και Προσδοκίες*, Βιβλιοπωλείο Εστία, Αθήνα 2007, σσ. 288-289.

συνεχίζει να δείχνει αδιαλλαξία και προκατάληψη σε ζητήματα των μειονοτήτων. Οι αριθμοί όμως μπορούν να μιλήσουν καλύτερα. Το διάταγμα του 2003 αφορούσε 161 κοινοτικά ιδρύματα και ρύθμιζε την τύχη περίπου 2.234 συνολικά ακινήτων. Η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων εξέδωσε θετική απόφαση μόνο για τα 287, ενώ στην καλύτερη των περιπτώσεων άλλα ακίνητα διατηρούν το υπάρχων καθεστώς τους μέχρι να παράσχουν συμπληρωματικές πληροφορίες, και τα υπόλοιπα αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο μιας επικείμενης κατάσχεσης¹⁵⁰.

**Ο νέος τουρκικός Νόμος περί βακουφίων: Αντισυνταγματικός ;
Αντιμειονοτικός ; ή άλλη μια κίνηση αντιπερισπασμού της Τουρκικής
Κυβέρνησης για την ένταξη στην ΕΕ ;**

Στις 20 Φεβρουαρίου 2008 ψηφίστηκε στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση (Büyük Millet Meclisi) ο νόμος υπ' αριθμόν 5737 «Περί Βακουφίων»¹⁵¹ έπειτα από μακρόχρονη και θυελλώδη συζήτηση. Ο νόμος αυτός είναι ο τέταρτος στη σειρά τα τελευταία 4 χρόνια χωρίς όμως ακόμα να δοθεί μια οριστική λύση στο περιουσιακό καθεστώς των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων. Η προπαρασκευαστική συζήτηση για τη ψήφιση του νομοσχεδίου έφερε σε αντιπαράθεση την κυβέρνηση Ερντογάν με το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης και το κεμαλικό «Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα» που είχαν συσπειρωθεί με σκοπό την παρεμπόδιση της αναγνώρισης οποιουδήποτε περιουσιακού δικαιώματος στα μειονοτικά ιδρύματα. Ο πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας Αχμέτ Νεζντέτ Σέζερ είχε αρνηθεί να προβεί στην κύρωση του νόμου αυτού, χαρακτηρίζοντας τον ως αντισυνταγματικό¹⁵². Πάρα λοιπόν τις αντιπαραθέσεις και τις διχογνωμίες, ο νόμος 5737 ψηφίστηκε στην παρούσα βουλή χωρίς την παραμικρή τροποποίηση και είναι βέβαιο ότι θα κυρωθεί από τον Πρόεδρο Αμπντουλλάχ Γκιούλ.

Ο νέος αυτός νόμος προβλέπει μεταξύ άλλων ότι τα Βακούφια θα μπορούν να αποκτούν ακίνητα χωρίς άδεια και να προβαίνουν σε κάθε νομική πράξη όσον αφορά στα ακίνητα αυτά. Αρμόδια για την τύχη των κοινοτικών Ιδρυμάτων που δεν έχουν πλέον δυνατότητα να εκπληρώσουν τους όρους της

---

¹⁵⁰ Commission of the European Communities, Turkey 2004, progress report.

¹⁵¹ Το νομοσχέδιο εγκρίθηκε με ψήφους 242 έναντι 72, ενώ το αντιπολιτευόμενο εθνικιστικό κόμμα ΜΗΡ επέκρινε το νομοσχέδιο ως απειλή για τα εθνικά συμφέροντα της Τουρκίας.

¹⁵² Ο Πρόεδρος Σεζέρ είχε ασκήσει βέτο στο νόμο περί βακουφίων 5555 του 2006.

ιδρυτικής τους πράξης¹⁵³ των Βακουφίων από νομικής πλευράς ή στην πράξη, θα είναι η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων¹⁵⁴.

Τα ακίνητα των Ευαγών Ιδρυμάτων θα μπορούν να παραχωρούνται σε αντίστοιχα Βακούφια, τα οποία έχουν τον ίδιο σκοπό ή σε συνδέσμους κοινωφελούς σκοπού που αναφέρονται στο καταστατικό/αφιερωτήριο έγγραφο, αλλά δε θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για οποιαδήποτε εμπορική δραστηριότητα. Επιπλέον τα Βακούφια, υπό τον όρο ότι κάτι τέτοιο συμπεριλαμβάνεται στον τίτλο τους, θα μπορούν να προβαίνουν σε διεθνή δραστηριότητα και συνεργασία που συνάδει με το σκοπό και τις δραστηριότητές τους, ενώ θα μπορούν να ανοίγουν υποκατάστημα και αντιπροσωπεία στο εξωτερικό και θα μπορούν να γίνονται μέλη Ιδρυμάτων που έχουν συσταθεί στο εξωτερικό. Τα Βακούφια επίσης θα μπορούν να δέχονται αλλά και να προσφέρουν δωρεές σε παρόμοια Βακούφια και Ιδρύματα του εσωτερικού και του εξωτερικού, καθώς και να ιδρύουν εταιρείες και να γίνονται εταίροι σε ήδη υπάρχουσες εταιρείες, με στόχο την αύξηση των εσόδων τους, αλλά πάντα μέσα στα πλαίσια που προστάζει ο ευαγής σκοπός του εκάστοτε Βακουφίου.

Η Άγκυρα μετά και την καταδικαστική σε βάρος της απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την υπόθεση της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, βρέθηκε σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση και με την ψήφιση του νέου Νομοσχεδίου επιχειρεί να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία των μειονοτήτων, αλλά και να αποτρέψει τη μαζική διεκδίκηση αποζημιώσεων από άλλα μη μουσουλμανικά Βακούφια.

Το μειονέκτημα του νέου νόμου έγκειται στο γεγονός ότι ενώ προβλέπει ότι τα κοινοτικά ιδρύματα θα μπορέσουν να επανακτήσουν κάποιες από τις περιουσίες που έχουν απαλλοτριωθεί, δε προβλέπεται το αντίστοιχο και για όσα ακίνητα έχουν μεταπωληθεί από το τουρκικό Κράτος σε τρίτους, γεγονός που αναμένεται να δυσαρεστήσει τις χριστιανικές κοινότητες της Τουρκίας, και κυρίως τους Έλληνες,

---

¹⁵³ Του λεγόμενου *vakfiyye*, δηλαδή της καταστατικής πράξης του Βακουφιού ή του αφιερωτικού εγγράφου.

¹⁵⁴ Με το νόμο 5737 ιδρύεται και το Συμβούλιο Βακουφίων (*vakiflar meclisi*) που θα ασκεί καθήκοντα ως το ανώτερο όργανο λήψης αποφάσεων της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων. Το Συμβούλιο θα απαρτίζεται από το Γενικό Διευθυντή Βακουφίων, τρεις βοηθούς Γεν. Διευθυντές και ένα Νομικό Σύμβουλο. Τα 5 μέλη θα διορίζονται με κοινό διάταγμα μετά από πρόταση του Πρωθυπουργού, μεταξύ αποφοίτων ανώτερης εκπαίδευσης, οι οποίοι έχουν γνώσεις επί των Βακουφικών καθώς και εμπειρία. Στο Συμβούλιο Βακουφίων θα λαμβάνουν μέρος τρία μέλη που θα εκλέγονται από τα νέα Βακούφια και από ένα μέλος από τα εξαρτώμενα και τα κοινοτικά Βακούφια, δηλαδή συνολικά δεκαπέντε μέλη.

τους Αρμένιους και τους Σύρους. Οι τουρκικές αρχές τις τελευταίες δεκαετίες έχουν απαλλοτριώσει περιουσιακά στοιχεία αξίας εκατομμυρίων δολλαρίων.

Ο νόμος, με την παράληψη να διευθετήσει και το θέμα αυτό, αφήνει άλυτα ορισμένα σημαντικά προβλήματα, ιδιαίτερα για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, του οποίου πολλά μοναστήρια και η περιουσία έχουν καταληφθεί¹⁵⁵ από το τουρκικό κράτος και πολλά από αυτά έχουν μεταπωληθεί σε τρίτους. Οι καταλήψεις αυτές δεν αίρονται με το νέο νόμο και το Πατριαρχείο μελετά ήδη τα μέσα με τα οποία θα επιδιώξει την αποκατάσταση των τρομερών αυτών αδικιών που υπέστη.

Η νομική σύμβουλος του Πατριαρχείου, δικηγόρος Κεζμπάν Χατεμί, τονίζει πως ο νέος νόμος είναι ασυμβίβαστος με το κοινοτικό κεκτημένο και χρήζει σημαντικών τροποποιήσεων, γιατί δημιουργεί νομικές διακρίσεις. Συγκεκριμένα, ο νόμος αυτός εξακολουθεί να προβλέπει την κατάληψη ιδρυμάτων, και των περιουσιακών στοιχείων που τους ανήκουν, και την ανάληψη της διοίκησής τους από τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων. Ενώ για όσα ακίνητα έχουν ήδη κατασχεθεί και περιέλθει στην εν λόγω διεύθυνση (τα κατειλημμένα/ *mezbut*) δεν προβλέπεται δυνατότητα επιστροφής κατά τον νέο νόμο. Κατά τη Χατεμί, αλλά και όλους τους επικριτές του νόμου, η εν λόγω ρύθμιση βρίσκεται σε πρόδηλη αντίθεση με τη Συνθήκη της Λωζάννης, το Διεθνές Δίκαιο και κατ' επέκταση με το τουρκικό Σύνταγμα. Η Συνθήκη της Λωζάννης, τονίζει η νομικός, δεν αναγνωρίζει παρόμοιο δικαίωμα κατάσχεσης περιουσιών των μειονοτικών ιδρυμάτων. Το Οικουμενικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο έχει αποστείλει επανειλημμένα υπομνήματα στην Κυβέρνηση εκθέτοντας τις θέσεις του και τις διαφωνίες του σχετικά με τα εκάστοτε νομοσχέδια που ψηφίζονται χωρίς ποτέ να έχει πάρει καμία απάντηση.

Με το νόμο 5737, η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων¹⁵⁶ αποκτά ακόμα μεγαλύτερη δύναμη και αυτονομία με αποτέλεσμα να ενισχύεται ο φόβος ότι θα επαναληφθούν διακρίσεις και παρανομίες του παρελθόντος, αφού στην ουσία η αποκατάσταση των περιουσιών σε μεγάλο ποσοστό άπτεται της διακριτικής ευχέρειας της Διεύθυνσης αυτής. Η κα Χατεμί κατήγγειλε την πολιτική της Γενικής Διευθύνσεως Βακουφίων, η οποία με διάφορα τεχνάσματα κατάφερε να παγιώσει τα μη μουσουλμανικά βακούφια και να κατασχεσει μεγάλο μέρος της περιουσίας

---

¹⁵⁵ Τα λεγόμενα *mezbut*

¹⁵⁶ Η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων παρουσίαζε και συνεχίζει να δείχνει αδιαλλαξία και προκατάληψη σε ζητήματα των μειονοτήτων. Οι αριθμοί όμως μπορούν να μιλήσουν καλύτερα. Το διάταγμα του 2003 αφορούσε 161 κοινοτικά ιδρύματα και ρύθμιζε την τύχη περίπου 2.234 συνολικά ακινήτων. Η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων, όπως αναφέρετε στην Έκθεση προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία, εξέδωσε θετική απόφαση μόνο για τα 287, ενώ στην καλύτερη των περιπτώσεων άλλα ακίνητα διατηρούν το υπάρχων καθεστώς τους μέχρι να παράσχουν συμπληρωματικές πληροφορίες, και τα υπόλοιπα αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο μιας επικείμενης κατάσχεσης.

τους. Ένα από τα τεχνάσματα της είναι το γεγονός ότι δεν διακρίνει τα βακούφια (ιδρύματα) σε μουσουλμανικά και μη μουσουλμανικά, αλλά τα ομαδοποιεί, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζει ως κατελιγμένο ένα ακίνητο το οποίο προστατεύεται από τα σχετικά άρθρα της Συνθήκης της Λωζάννης.

Να σημειώσουμε ότι το βασικό πρόβλημα των μειονοτικών ιδρυμάτων ήταν, ότι με αυθαίρετη απόφαση του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου το 1974, δημεύθηκε μεγάλο μέρος της ακίνητης περιουσίας των βακουφίων που είχαν αποκτηθεί μετά το 1936. Και αυτό με τη δικαιολογία ότι τα μειονοτικά βακούφια δεν έχουν δικαίωμα να αποκτήσουν περιουσιακά στοιχεία, πέραν από αυτά που είχαν δηλώσει το 1936, βάσει του νόμου 2762/1935 καθώς και ότι βάσει της τουρκικής νομοθεσίας τα ξένα νομικά πρόσωπα δεν είχαν το δικαίωμα να έχουν ακίνητη περιουσία στην Τουρκική Επικράτεια. Ένα πρώτο βήμα για «διόρθωση» της αυθαιρεσίας αυτής έγινε με μια νομοθετική ρύθμιση τον Αύγουστο 2002¹⁵⁷, στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων για εναρμόνιση με την ΕΕ. Ακολούθησε νέα ρύθμιση τον Ιανουάριο του 2003. Το πρόβλημα όμως παρέμενε.

Η ΕΕ έχει δείξει μεγάλο ενδιαφέρον για το ζήτημα των μη μουσουλμανικών βακουφίων. Σε όλες σχεδόν τις Εκθέσεις Προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία γίνεται λόγος για τα Βακούφια αλλά και για το ρόλο της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων. Στην έκθεση του 2004 μάλιστα σημειώνεται ότι *τα θρησκευτικά ιδρύματα συνεχίζουν να υφίστανται την ανάμιξη της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων, η οποία διατηρεί το δικαίωμα να διακόψει τη λειτουργία τους, να δημεύσει την περιουσία τους, να διαλύσει τα διοικητικά τους Συμβούλια χωρίς δικαστική απόφαση καθώς και να επέμβει στη διαχείριση των οικονομικών τους πόρων.*

Για το νέο νόμο 5737, ο Επίτροπος Όλι Ρεν της ΕΕ με αρμοδιότητα τη διεύθυνση της Ένωσης χαρακτήρισε την έγκριση του νομοσχεδίου ως "ένα καλοδεχούμενο βήμα προς τα εμπρός". Ωστόσο, επισήμανε ότι η εφαρμογή των όσων προβλέπονται στο νομοσχέδιο "θα είναι το τεστ για την πρόοδο της Τουρκίας ως προς την διασφάλιση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών".

Παρόλο που ο νέος νόμος προκάλεσε και πάλι αντιδράσεις θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι είναι πολύ θετικό το γεγονός ότι δεν επαναλαμβάνεται ο όρος της αμοιβαιότητας που υπήρχε στο νομοσχέδιο που είχε ψηφιστεί το Νοέμβριο του

---

¹⁵⁷ Στις 2/8/2002 ψηφίστηκε ο νόμος **4774/4** στο πλαίσιο του τρίτου πακέτου της εναρμονισής της Τουρκίας με τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Στις 4/10/2002 εκδίδεται και σχετικό διάταγμα που περιλαμβάνει τους νέους όρους λειτουργίας των κοινοτικών ιδρυμάτων, ενώ ταυτόχρονα επιτρέπει και την απόκτηση ακινήτων, εφόσον χρησιμοποιούνται για την εκπλήρωση των στόχων του κάθε βακουφιού, ενώ δεν γίνεται καμία αναφορά για τα ακίνητα που είχαν κατασχεθεί από το 1935 και μετά βάσει των αποφάσεων του Ακυρωτικού Δικαστηρίου.

2006 και τον καθιστούσε ιδιαίτερα δυσμενή για τις μειονότητες, αφού με τη διάταξη περί «επιφύλαξης των αρχών της διεθνούς αμοιβαιότητας στην εφαρμογή του παρόντος νόμου», οποιαδήποτε ενέργεια ή πράξη σχετικά με τα μειονοτικά βακούφια, θα μπορεί, θεωρητικά, να εξαρτάται από την αμοιβαιότητα και να μην πραγματοποιείται.

Οι αντιδράσεις όμως για το νέο νομοσχέδιο δεν περιορίζονται μόνο στο κύκλο των μειονοτήτων, αλλά είναι πολύ έντονες και από τους βουλευτές των αντιπολιτευτικών κομμάτων. Ο εκπρόσωπος των βουλευτών του κόμματος CHP Mehmet Şandır υποστήριξε ότι *«εδώ και 20 μέρες προειδοποιούσαν την κυβέρνηση αλλά τελικά δεν υπάκουσε και ψήφισε το νόμο χάρη στις πιέσεις της Ε.Ε και των Η.Π.Α»*. Είπε επίσης ότι *«δεν είναι ένας αθώος νόμος , αλλά ένας νόμος που επιτίθεται στην κυριαρχία και την ανεξαρτησία του τούρκικου λαού . Ένας νόμος που αντιτίθεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου , τη Συνθήκη της Λωζάνης και το τουρκικό Σύνταγμα .Είναι μια πολιτική απόφαση και οι επιπτώσεις θα είναι πολιτικές, ένας νόμος όμοιος με αυτόν που έγινε αιτία για τη διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας»*. Υπογράμμισε επίσης ότι *«τόσες ελευθερίες δεν μπορούσαν να δοθούν χωρίς να καταπατηθεί η Συνθήκη της Λωζάνης»* ενώ έκλεισε λέγοντας ότι *«ο νόμος αυτός θα οδηγήσει την Τουρκία και τον λαό της σε μια κατάσταση χάους και ότι μόλις γίνουν κυβέρνηση θα διαμορφώσουν αυτό το νόμο η θα τον καταργήσουν»*. Τέλος δεν απέκλεισε και το ενδεχόμενο να παραπέμψει το νέο νόμο στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο με σκοπό την ακύρωσή του. Το Κόμμα CHP δεν περιορίστηκε στα λόγια και στις 24 Μαρτίου διαμέσου του εκπρόσωπου του, Hakki Süha Okay , προσέφυγε στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο ζητώντας την κατάργηση του νόμου 5737 και συγκεκριμένα των άρθρων 5 , 6 , 11 , 12 , 14 , 25 , 26 , 41 και 68¹⁵⁸ . Ενώ μετά την προσφυγή, ο Hakki Süha Okay τόνισε ότι κίνηση αυτή έγινε με ομόφωνη απόφαση του συνόλου του Κόμματος και ότι ευελπιστούν στην άμεση κατάργηση του. (Hurriyet 26/2/2008).

Ο ανεξάρτητος βουλευτής, Καμέρ Γκεντς από την πλευρά του, σχετικά με το νέο νόμο 5737, υποστήριξε ότι *« ετοιμάστηκε από τον σύμβουλο του Πατριαρχείου και ότι ο νόμος αυτός είναι αντισυνταγματικός.. Υποστήριξε ότι αυτοί που θέλουν την διάλυση της Τουρκίας δεν είναι οι Έλληνες, Αρμένιοι και Εβραίοι της Τουρκίας , αλλά οι ιμπεριαλιστικές χώρες»*.. Επίσης τόνισε ότι *«ένας υπουργός τον αποκάλυψε ως ξένο σώμα επειδή ο ίδιος στηρίζει το συμφέρον της χώρας»*. Έθεσε το ερώτημα *«θα μας πάρουν στην Ε.Ε. επειδή θα βγάλουμε αυτό το νόμο ;*

---

¹⁵⁸ Τα άρθρα αυτά αναφέρονται στην ίδρυση, τον τρόπο διοίκησης και αντιπροσώπευσης, τα πρόστιμα, την απόκτηση περιουσίας, την αλλαγή σκοπού και τρόπου λειτουργίας, τη διεθνή δραστηριότητα των Βακουφίων, την ίδρυση εταιρίας ή τη συμμετοχή σε εταιρία και το Συμβούλιο Βακουφίων.

Τότε και εμείς να τον καθυστερήσουμε μέχρι να μας βάλουν στην Ε.Ε». Στο τέλος χαρακτήρισε το νόμο αυτό ως την «πιο άγρια δολοφονία του τουρκικού Έθνους» και ότι «δεν πρέπει να ψηφιστεί , γιατί μετά δεν θα υπάρχει επιστροφή». (Hurriyet 26/2/2008)

Λίγες είναι οι φωνές στο εσωτερικό της Τουρκίας που συμφωνούν με την προσπάθεια εναρμόνισης της Τουρκικής Νομοθεσίας με το ευρωπαϊκό κεκτημένο, όπως ο Υπουργός Επικρατείας Hayati Yazici μετά την ψήφιση του νόμου στη βουλή είπε ότι «υποκλίνομαι στη βουλή για την απόφαση ,διότι χάρη σε αυτόν το νόμο θα γίνουν επισκευές σε περιουσίες βακουφιών σε χώρες όπως Σερβία ,Ελλάδα ,Βοσνία, Κόσσοβο ,Αλγερία και Βουλγαρία χάρη σε ένα ειδικό τμήμα Εξωτερικών σχέσεων ,που θα λειτουργεί υπό την αιγίδα της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφιών με έξοδα της Τουρκίας».

Το τουρκικό Κράτος πρέπει να αντιληφθεί ότι η επίλυση του ζητήματος αυτού θα βοηθήσει ν' ανοίξει ο δρόμος της προσέγγισης με την ΕΕ. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να περιοριστούν οι εθνικιστικές «κορώνες» που αντιμετωπίζουν τις μη μουσουλμανικές μειονότητες ως αιτία διαμελισμού του τουρκικού έθνους. Οι μεταρρυθμίσεις θα πρέπει να υιοθετούνται και να εφαρμόζονται με τρόπο ξεκάθαρο βάζοντας έτσι τις βάσεις μιας νέας Τουρκικής Δημοκρατίας, άξιας να ενταχθεί στην ΕΕ.

ii. Η ίδρυση του Τουρκικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου και ο ρόλος του παπά-Ευθύμ

Η ίδρυση του Τουρκικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου το 1919-1922 προκάλεσε έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους εθνικιστές, η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Σκοπός της ίδρυσης του Τουρκικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου ήταν η ύπαρξη μίας αυτόνομης εκκλησίας για τους τουρκόφωνους χριστιανούς ορθόδοξους¹⁵⁹ της Ανατολίας. Ωστόσο αυτή δεν ήταν μία αποκλειστικά εκκλησιαστική και θρησκευτική υπόθεση, αλλά αντιθέτως υπέκρυπτε μία καλοσχεδιασμένη πολιτική και διπλωματική κίνηση της τουρκικής κυβέρνησης.

Η Άγκυρα, υποστηρίζοντας την κίνηση δημιουργίας ενός Τουρκικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου στη συγκεκριμένη περιοχή, ουσιαστικά απέβλεπε στην αποδυνάμωση των ελληνικών ισχυρισμών για «αλύτρωτους Έλληνες», καθώς θα αποδεικνυόταν ότι δεν υπάρχουν «αλύτρωτοι Έλληνες», αλλά Τούρκοι χριστιανοί. Σκοπός της Άγκυρας ήταν επίσης να διαχωρίσει και να αποσπάσει τους Καραμανλήδες από το σώμα των Ελλήνων, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, και κατά

---

¹⁵⁹ Οι πληθυσμοί αυτοί ονομάζονται Καραμανλήδες, αυτοί δηλαδή που προέρχονται από το Καραμάν της Τουρκίας.

συνέπεια από την ελληνορθόδοξη εκκλησία, δεδομένου ότι τα δύο αυτά στοιχεία ήταν που ένωναν συνειδησιακά τους «ελεύθερους» και τους «αλύτρωτους» Έλληνες.

Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, η εθνική ταυτότητα των ορθόδοξων κοινοτήτων της Μικράς Ασίας απασχόλησε ιδιαίτερα Έλληνες και Τούρκους, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί έντονη αντιπαράθεση τόσο σε πολιτισμικό όσο και πολιτικό επίπεδο. Στην Ανατολία, η πλειονότητα των ορθόδοξων χριστιανικών πληθυσμών, οι λεγόμενοι «*Καραμανλήδες*», ήταν τουρκόφωνοι¹⁶⁰ Έλληνες που εκτουρκίστηκαν, σύμφωνα με τους έλληνες μελετητές. Ενώ αντίθετα, Τούρκοι μελετητές υποστηρίζουν ότι οι Καραμανλήδες ήταν τουρκικής καταγωγής που κατά τους Βυζαντινούς χρόνους ασπάστηκαν δια της βίας των χριστιανισμό.

Οι θεωρίες αυτές αποκτούν νόημα εάν τις συνδέσουμε με το χρονικό που οδήγησε στην ίδρυση του Τουρκικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου και το πρόσωπο του παπά-Ευθύμ. Κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου ένας ορθόδοξος ιερέας από το Ακντάγμαντεν (Akdagmagden) επ' ονόματι παπά-Ευθύμ Καραχισσαρίδης ή Καραχισσαρλίογλου απέβλεπε σε συνεργασία με την κυβέρνηση της Άγκυρας για την ίδρυση μίας αυτόνομης τουρκικής εκκλησίας, θέλωντας να προσεταιριστεί το ποίμνιο των τουρκόφωνων Καραμανλήδων και να αποκόψει κάθε δεσμό με το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Η επιμονή μάλιστα του παπά-Ευθύμ ήταν τόσο έντονη, που χαρακτηριστικά υποστήριζε ότι το Φανάρι δεν ήταν τίποτα άλλο παρά ένα φερέφωνο μίας ξένης δύναμης που ξεσήκωνε το ποίμνιό του εναντίον της τουρκικής κυβέρνησης και ότι η Μικρά Ασία θα έβρισκε τις ισορροπίες της μόνο όταν θα αποκοπτόταν από την αρνητική επίδραση του Φαναρίου.

Όλα αυτά διαδραματίζονταν σε μία χρονική στιγμή που ο ελληνικός στρατός βρισκόταν στη Μικρά Ασία. Η δε κυβέρνηση της Άγκυρας, υποστηρίζοντας τις βλέψεις και τα σχέδια του παπά-Ευθύμ για την ίδρυση τουρκορθόδοξης εκκλησίας, βρήκε την ευκαιρία να αποδυναμώσει τους ισχυρισμούς του Βενιζέλου σχετικά με τις «αλύτρωτες πατρίδες», αποδεικνύοντας ότι στην περιοχή αυτή δεν υπήρχαν «αλύτρωτοι Έλληνες», αλλά Τούρκοι που ασπάστηκαν τη χριστιανική θρησκεία από τα χρόνια του Βυζαντίου.

Η στάση αυτή των μουσουλμάνων της περιοχής οδήγησε τους τουρκόφωνους χριστιανούς ορθόδοξους να αναπτύξουν έντονη δράση, προκειμένου να αποδείξουν την υπακοή τους στις τουρκικές αρχές και την τουρκική κυβέρνηση. Η

---

¹⁶⁰ Η γλωσσολογική κατάσταση της περιοχής αυτής περιπλέκεται ακόμη περισσότερο εάν λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι σε άλλες ορθόδοξες κοινότητες του Οθωμανικού κράτους είχαν υιοθετηθεί άλλες γλώσσες. Έτσι, στην περιοχή γύρω από τον Ευφράτη ποταμό υπήρχαν Αρμενόφωνοι, στην Κυληκία Αραβόφωνοι, ενώ στις ασιατικές ακτές των Δαρδανελίων Βουλγαρόφωνοι. Εξάλλου, σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, για παράδειγμα στην Καππαδοκία οι 49 από τις 81 κοινότητες ήταν τουρκόφωνες, ενώ στην Παμφιλία ήταν οι 6 από τις 7.

προσπάθεια αυτή επιτεύχθηκε με τον διαχωρισμό και την απόσπασή τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και τη δημιουργία δικής τους αυτόνομης εκκλησίας.

Εν τω μεταξύ η χηρεία του Οικουμενικού θρόνου, μετά την παραίτηση του Πατριάρχη Γερμανού του 5^{ου} (25 Οκτωβρίου 1918) είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη της παραδοσιακής διαλλακτικής πολιτικής του Πατριαρχείου, που στην ουσία επιδίωκε έως τότε μία ισορροπημένη και συμβιβαστική σχέση με την Οθωμανική κυβέρνηση. Το Φανάρι ανέλαβε πλέον το ρόλο ενός εθνικού και εθνικιστικού κέντρου, που υποστήριζε ανοιχτά την ανεξαρτητοποίηση και το δικαίωμα στην ελευθερία των *Αλύτρωτων Ελλήνων*.

Το Πατριαρχείο, στο πλαίσιο του νέου αυτού ρόλου του, προχώρησε στην κατάργηση της διδασκαλίας της τουρκικής γλώσσας από τα ελληνικά σχολεία, στις 21 Ιανουαρίου 1919. Μάλιστα, στις 16 Μαρτίου 1919 οι ελληνικές εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης δήλωσαν την επιθυμία τους να ενωθούν με την Ελλάδα, διαβιβάζοντας μάλιστα το αίτημά τους και στη Διάσκεψη Ειρήνης, στην Αγγλία, τη Γαλλία, τις ΗΠΑ, την Ιταλία και την Ελλάδα¹⁶¹.

Σταδιακά, το Πατριαρχείο άρχισε να παίρνει θέση ανοικτά εναντίον της τουρκικής κυβέρνησης, ενώ από το Μάρτιο του 1919 αρνείτο να έρθει σε επικοινωνία με την Υψηλή Πύλη. Τον Ιανουάριο του 1919 ζήτησε από τους Έλληνες διοικητικούς υπαλλήλους, βουλευτές και εν γένει αξιωματούχους του Οθωμανικού κράτους, να παραιτηθούν από τις θέσεις τους. Ταυτόχρονα, προέτρεπε όλο τον ελληνικό πληθυσμό να απόσχει από τις δημοτικές και βουλευτικές εκλογές.

Η νέα αυτή γραμμή πλεύσης του Πατριαρχείου, σε συνδυασμό με την κατοχή της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό, έφεραν σε ακόμη πιο δύσκολη θέση τους ορθόδοξους χριστιανούς που βρίσκονταν υπό τουρκικό έλεγχο, με αποτέλεσμα οι τουρκικές θηριωδίες να κλιμακωθούν ραγδαία.

Η εκλογή του Πατριάρχη Μελετίου και οι τουρκικές αντιδράσεις

Στις αρχές της δεκαετίας 1920, στην Ελλάδα διαδραματιζόνταν ριζικές πολιτικές αλλαγές, που επηρέασαν και τις μετέπειτα εξελίξεις στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Στις ιστορικές εκλογές του Νοέμβρη του 1920 ο Βενιζέλος και το

---

¹⁶¹ Το ακριβές κείμενο έχει ως εξής: "The Greeks of Constantinople and the neighborhood assembled today in their churches... and proclaimed their unshakeable wish to obtain complete national re-establishment. They regard Union with the mother-country Greece as the only firm basis for natural development in the future... and entrust the Ecumenical Patriarchate, their supreme national authority, with the task of transmitting the present resolution in the representatives of England, France, the United States, Italy and Greece at the Peace Conference". Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Alexis Alexandris, *op. cit.*, pp. 56-57.

Φιλελεύθερο κόμμα ηττήθηκαν, ενώ στην εξουσία ανήλθε ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος έπειτα από δημοψήφισμα¹⁶².

Τις ελληνικές αυτές εξελίξεις δεν συμμερίζονταν οι Έλληνες της Πόλης, που συνέχιζαν να θεωρούν το Βενιζέλο «αρχηγό της πατρίδος» και πίστευαν ότι ήταν ο μοναδικός Έλληνας πολιτικός που θα μπορούσε να πραγματοποιήσει το όραμα της Μεγάλης Ιδέας, υπερασπιζόμενος με κάθε τρόπο τα δικαιώματα των Ελλήνων της Τουρκίας. Όλες οι ελληνικές εφημερίδες της Πόλης, με εξαίρεση την «Πατρίς», υποστήριζαν ολόψυχα το Βενιζέλο και το έργο του.

Η αντίδραση από την τουρκική κυβέρνηση δεν άργησε να εκδηλωθεί. Η Άγκυρα δήλωσε ότι σύμφωνα με τους νόμους δεν ήταν δυνατή η εκλογή κάποιου που δεν είχε την τουρκική υπηκοότητα, ενώ διασαφήνισε ότι θεωρούσε άκυρο και ανυπόστατο οποιοδήποτε έγγραφο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Επίσης, απαγόρευσε κάθε σχέση και επαφή με το Πατριαρχείο στις τουρκόφωνες χριστιανικές κοινότητες της Ανατολίας.

Ο παπά-Ευθύμ, εν τω μεταξύ, εκμεταλλευόμενος τη γενική αναταραχή και την ανεπανόρθωτη ρήξη ανάμεσα στο Πατριαρχείο και την Οθωμανική κυβέρνηση, βρήκε την ευκαιρία να δραστηριοποιηθεί ακόμη πιο σθεναρά για την επίτευξη του στόχου του, δηλαδή την ίδρυση μίας αυτόνομης Τουρκορθόδοξης εκκλησίας, με τις ευλογίες αυτή τη φορά και της ίδιας της κεμαλικής κυβέρνησης. Μετά τον ερχομό του στην Κωνσταντινούπολη, το 1923, άσκησε δριμεία κριτική στην πολιτική του Πατριαρχείου. Επιπλέον, αμέσως μετά την εκλογή του Μελετίου, διέψευσε τις φήμες ότι οι Τουρκόφωνοι χριστιανοί της Ανατολίας καταπιέζονταν και ζούσαν υπό καθεστώς φόβου και τρομοκρατίας.

Αμέσως μετά την εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη, ο παπά-Ευθύμ, ενημέρωσε τις τουρκόφωνες χριστιανικές κοινότητες για τη δημιουργία της αυτόνομης Τουρκορθόδοξης εκκλησίας και όλες δέχτηκαν με ενθουσιασμό την πρωτοβουλία αυτή και τον έχρισαν γενικό εκπρόσωπό τους στις συζητήσεις με την κυβέρνηση της Άγκυρας. Ταυτόχρονα, έθετε τις βάσεις για τη σύγκληση Εκκλησιαστικής Συνόδου στην Καισάρεια, καλώντας όλες τις κοινότητες να στείλουν αντιπροσώπους. Στις 27 Δεκεμβρίου 1921 υπέβαλε αίτημα στο υπουργείο Δικαιοσύνης, για την ίδρυση της Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας. Τόνιζε δε ότι η προσπάθεια αυτή ήταν απολύτως σύμφωνη με τις αρχές της θρησκευτικής ελευθερίας, ενώ υποστήριζε ότι η κυβέρνηση έπρεπε να επισπεύσει τις διαδικασίες, δεδομένου ότι οι Τουρκορθόδοξοι χριστιανοί καταπιέζονταν ως προς την άσκηση της θρησκευτικής τους πίστης από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Ευρισκόμενος στην Καισάρεια, ο παπά-Ευθύμ παρουσίασε ένα προσχέδιο καταστατικού νόμου της τουρκικής κυβέρνησης σχετικά με την ίδρυση της

---

¹⁶² Alexis Alexandris, *op. cit.*, p. 69.

Τουρκορθόδοξης εκκλησίας¹⁶³. Σε αυτό γινόταν μεταξύ άλλων λόγος για τις Επισκοπές που θα περιλάμβανε η νέα εκκλησία¹⁶⁴, την έδρα της (Καισαρεία), ενώ προέβλεπε ότι η νεοϊδρυθείσα εκκλησία θα τελούσε υπό την επίβλεψη της κυβέρνησης. Ο ανώτατος πνευματικός ηγέτης της Τουρκορθόδοξης εκκλησίας θα εκλεγόταν μεταξύ τριών υποψηφίων, τους οποίους θα πρότεινε η κυβέρνηση. Αυτοί έπρεπε να είναι Τούρκοι υπήκοοι, να μιλούν και να γράφουν την τουρκική γλώσσα και να έχουν τουλάχιστον πενταετή προϋπηρεσία σε μία από τις Επισκοπές που άνηκαν στους κόλπους της Εκκλησίας. Οι αρμοδιότητες της Ιεράς Συνόδου θα ήταν αποκλειστικά και μόνο θρησκευτικές και εκκλησιαστικές, ενώ οι Επίσκοποι και οι κληρικοί δεν επιτρεπόταν να διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην πολιτική¹⁶⁵.

Η εμμονή της τουρκικής κυβέρνησης στη ρήτρα περί πολιτικής δράσης φανερώνει ότι είχε ήδη συνειδητοποιήσει πως ο παπά-Ευθύμ προσπαθούσε ουσιαστικά να ικανοποιήσει προσωπικές βλέψεις και φιλοδοξίες του και δεν υποκινείτο από καθαρά θρησκευτική συνείδηση.

Μετά από έντονο πολιτικό παρασκήνιο και διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση της Άγκυρας, στις 4 Οκτωβρίου 1922 κηρύχθηκε η ίδρυση της Τουρκορθόδοξης εκκλησίας από την Εκκλησιαστική Σύνοδο που πραγματοποιήθηκε στο Μοναστήρι του Ιωάννη του Προδρόμου στο Ζινζίντερε. Ο Προκόπιος εξελέγη τοποτηρητής (locum tenens) του πατριαρχικού θρόνου έως την επίσημη εκλογή Πατριάρχη, όταν θα το επέτρεπαν οι συνθήκες. Η Σύνοδος αναγόρευσε επίσης τον παπά-Ευθύμ «Μέγα Οικονόμο». Ο δε Προκόπιος δεν δέχθηκε να χρισθεί ο παπά-Ευθύμ Επίσκοπος, ενώ και οι τρεις ιεράρχες (Προκόπιος, Μελέτιος, Γεβράσιος) μετά τη Σύνοδο διέκοψαν τις σχέσεις τους με τον παπά-Ευθύμ, δηλώνοντας ότι δεν είχαν πλέον ανάγκη τις υπηρεσίες του.

Από την άλλη πλευρά, ο Πατριάρχης, Μελέτιος Μεταξάκης, δήλωσε ότι το Πατριαρχείο δεν ήταν πρόθυμο να λάβει πειθαρχικά μέτρα, φοβούμενο μήπως οι ιεράρχες της Τουρκορθόδοξης εκκλησίας εμφανίσουν σχισματική συμπεριφορά, καθοδηγούμενοι και από την κυβέρνηση της Άγκυρας. Το Πατριαρχείο, παρ' όλα αυτά, ήταν πρόθυμο να επανεξετάσει την υπόθεση και να επιτρέψει τη δημιουργία μίας ειδικής εκκλησιαστικής περιοχής, όπου η τελετουργική γλώσσα θα ήταν τα τουρκικά. Η περιοχή αυτή θα ήταν θρησκευτικά αυτόνομη και υποκειμένη στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, σύμφωνα με το μοντέλο της Αλβανικής εκκλησίας¹⁶⁶.

¹⁶³ Ετοιμάστηκε από τον Baha Bey, ειδικό σύμβουλο της κυβέρνησης της Άγκυρας επί θρησκευτικών και εκκλησιαστικών ζητημάτων.

¹⁶⁴ Επρόκειτο για τις Επισκοπές Κωνσταντινούπολης, Σμύρνης, Άγκυρας, Νίκαιας, Νικομήδειας, Φιλαδέλφειας, Προύσας, Εφέσου, Τραπεζούντας, Μυριοφύτων, Τυρολοίου, Ηλιούπολης, Ανδριανούπολης, Ηρακλείου, Χρυσούπολης, Αντάλιας, Αίνου, Θυρών, Ικονίου, Αργυρούπολης, Νεοκαισαρείας και Ρεδεστού.

¹⁶⁵ Foti Benlisoy, *op. cit.*, pp. 66-67.

¹⁶⁶ Α.Αλεξανδρής, *Η Απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία 1921-1923*, Αθήνα 1983, σ. 192.

Είναι φανερό από την αντίδρασή του, ότι το Πατριαρχείο δεν μπορούσε τη δεδομένη στιγμή παρά να υιοθετήσει ελαστική στάση.

Ο παπά-Ευθύμ στο Οικουμενικό Πατριαρχείο

Ο παπά-Ευθύμ μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης και την αποτυχία του να εξαιρέσει τους Τουρκορθόδοξους χριστιανούς από την ανταλλαγή, προσπάθησε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των Ελλήνων της Πόλης και να πάρει τον έλεγχο του Πατριαρχείου. Ενώ όμως την περίοδο 1923-1930 φαινόταν ότι το σχέδιό του είχε κάποια επιτυχία, μετά τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων άρχισε σταδιακά να χάνει την επιρροή του.

Όπως ήταν αναμενόμενο, το Πατριαρχείο αρνήθηκε να ικανοποιήσει τα αιτήματα του παπά-Ευθύμ και οι σχέσεις των δυο πλευρών διακόπηκαν, έπειτα από σχετική απόφαση της Συνόδου.

Η τουρκική κυβέρνηση, από την πλευρά της, αρνήθηκε να αναγνωρίσει τον παπά-Ευθύμ ως αντιπρόσωπο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Επιπλέον, η Άγκυρα αποδοκίμασε εντονότατα τις βίαιες πράξεις του και εξέφρασε τη δυσαρέσκεια της απέναντι στο πρόσωπό του, γιατί με τις ενέργειές του οδηγούσε τις σχέσεις της με το Πατριαρχείο σε πλήρη και οριστική ρήξη¹⁶⁷.

Γενικώς, την περίοδο αυτή η κατάσταση βρισκόταν σε τεντωμένο σχοινί και το μέλλον του Πατριαρχείου ήταν πιο αβέβαιο από ποτέ. Το κλίμα όμως άλλαξε μετά και την επάνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία, το 1928, με αποκορύφωμα την υπογραφή του Ελληνοτουρκικού Συμφώνου Ειρήνης το 1930. Το Πατριαρχείο μπορούσε πλέον να λειτουργεί ελεύθερα, δίχως την ασφυκτική πίεση της τουρκικής κυβέρνησης. Το Μάιο του 1931, ο ίδιος ο Κεμάλ Ατατούρκ διαβεβαίωσε την κυβέρνηση Βενιζέλου ότι προτίθετο να κρατήσει τον παπά-Ευθύμ μακριά από τις εσωτερικές υποθέσεις του Πατριαρχείου. Ο παπά-Ευθύμ δεν απομονώθηκε μόνο από την κυβέρνηση, αλλά και από τους ίδιους τους ορθόδοξους, χάνοντας την αίγλη και τη δύναμή του.

Η εκκλησία του παπά-Ευθύμ συνεχίζει να προκαλεί μέχρι και σήμερα. Το ζήτημα των ναών που κατελείφθησαν δεν έχει επιλυθεί ακόμη και ούτε πρόκειται κάτι τέτοιο, κατά τα φαινόμενα, να συμβεί. Ακόμη και μετά το θάνατο του παπά-Ευθύμ, το 1968, η τότε τουρκική κυβέρνηση άσκησε έντονες πιέσεις στον Πατριάρχη Αθηναγόρα και πέτυχε να ταφεί δίπλα στους Πατριάρχες, στο κοιμητήριο της Ζωοδόχου Πηγής στο Μπαλουκλί.

Στην ηγεσία τον διαδέχθηκε ο γιος του, Τουργκούτ Ερενερόλ, ο οποίος παραιτήθηκε το 2002 και ζήτησε να του αφαιρεθεί η τουρκική υπηκοότητα. Η κόρη του Ερενερόλ, Σεβγκί, είναι μέχρι σήμερα εκπρόσωπος τύπου του Τουρκορθόδοξου Πατριαρχείου και πολύ συχνά εμφανίζεται σε συγκεντρώσεις της

¹⁶⁷ Alexis Alexandris, op. cit., pp.153-154.

ακροδεξιός οργάνωσης των *Γκρίζων Λύκων*, ενώ διατηρεί άριστες σχέσεις με όλα τα ηγετικά στελέχη της άκρας δεξιάς και δεν χάνει ευκαιρία να προκαλεί τις πατριαρχικές αρχές¹⁶⁸.

Οι μη-μουσουλμάνοι Τούρκοι και η περίπτωση των Γκαγκαούζων

Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους, οι Τούρκοι προσπαθούσαν να ταυτίσουν την εθνική τους ταυτότητα με τη θρησκεία τους, το Ισλάμ. Κατά περιόδους ξέφευγαν από το μοτίβο αυτό, περιλαμβάνοντας στους κόλπους του τουρκικού πληθυσμού και κοινότητες που δεν είχαν ασπαστεί το Ισλάμ. Από το 1920 ακόμη, η περίπτωση των τουρκόφωνων χριστιανών της Ανατολίας είχε αποτελέσει φλέγον ζήτημα στον κύκλο των ιστορικών της εποχής. Οι μεν Τούρκοι προσπαθούσαν να αποδείξουν ότι ήταν τουρκικής καταγωγής, οι μεν Έλληνες ότι ήταν ελληνικής καταγωγής που υιοθέτησαν την τουρκική γλώσσα και διατήρησαν άσβεστη την πίστη τους.

Η περίπτωση των Γκαγκαούζων είναι εξίσου σημαντική και μάλιστα φτάνει έως τις ημέρες μας, αφού μέχρι σήμερα καταβάλλεται προσπάθεια να δοθεί λύση στο θέμα της εθνικής τους συνείδησης και καταγωγής. Σύμφωνα με έγγραφο του ελληνικού ΥΠΕΞ, με ημερομηνία 29/09/1967: *«Γκαγκαούζοι καλούνται μερικές δεκάδες χιλιάδες τουρκόφωνοι χριστιανοί που κατοικούν στα παράλια του Ευξείνου, από τη Βάρνη μέχρι τη Βεσσαραβία. Κατά την επικρατέστερη γνώμη, είναι τουρκόφωνοι Βούλγαροι, όπως οι Πομάκοι είναι βουλγαρόφωνοι μουσουλμάνοι. Οι Γκαγκαούζοι ποτέ δεν είχαν υιοθετήσει τουρκική εθνική συνείδηση. Αντιθέτως μάλιστα, πριν από το διωγμό του 1906 πολλοί από αυτούς είχαν φοιτήσει σε ελληνικά σχολεία της Βάρνης και είχαν εξελληνιστεί με τη βοήθεια σαφώς της θρησκευτικής τους ταυτότητας...»*.

Το ζήτημα των Γκαγκαούζων¹⁶⁹ και η ύπαρξή τους έγινε γνωστή στη Τουρκία στις αρχές της δεκαετίας 1930, όταν ο Hamdullah Suphi, Τούρκος λόγιος και πολιτικός με ιδιαίτερη ευαισθησία σε ζητήματα μειονοτήτων, διορίστηκε πρέσβης στην τουρκική πρεσβεία του Βουκουρεστίου (1931). Οι προσπάθειες του προσανατολίστηκαν στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της τουρκικής μειονότητας στη Ρουμανία, καθώς και στην αναζωπύρωση της τουρκικής εθνικής συνείδησης των τουρκόφωνων χριστιανών της Βεσσαραβίας, δηλαδή των Γκαγκαούζων. Σκοπός του Suphi ήταν να φέρει κοντά τους Γκαγκαούζους και τους μουσουλμάνους Τούρκους, τονίζοντας την κοινή τους τουρκική καταγωγή. Στην

¹⁶⁸ «Ένα σκοτεινό σχέδιο 84 ετών», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 24/03/2002.

¹⁶⁹ Η προ του 19^{ου} αιώνα ιστορική πορεία των Γκαγκαούζων μας είναι ουσιαστικά άγνωστη και μερικές από τις σχετικές υποθέσεις που έχουν προταθεί θεωρούν ότι κατάγονται από ελληνικούς πληθυσμούς που τουρκοφώνισαν κατά τα χρόνια της τουρκοκρατίας. Η πλειοψηφία των απογόνων των Γκαγκαούζων που δεν μετανάστευσαν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα από τα Βαλκάνια ζει σήμερα στην Ελλάδα, κυρίως στη Νέα Ορεστιάδα, καθώς και σε διάφορα άλλα σημεία στους νομούς Έβρου, Ροδόπης, Σερρών και Θεσσαλονίκης.

ουσία προσπαθούσε να επανορθώσει το διωγμό των τουρκόφωνων χριστιανών της Ανατολίας, με μία μαζική αποστολή Γκαγκαούζων από τη Ρουμανία στην Τουρκία.

Η τουρκική κυβέρνηση έκανε βεβαίως ό,τι ήταν δυνατό προκειμένου να προσεταιριστεί τους Γκαγκαούζους ως ποίμνιο για το Τουρκικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο είτε ως μετανάστες στην πατρίδα. Άλλωστε, μόνο με τον ερχομό τους στην Τουρκία θα μπορούσε να αποφευχθεί η αφομοίωσή τους από τους Βούλγαρους ή του Ρουμάνους. Οι προσπάθειες όμως δεν ευοδόθηκαν. Αντιθέτως, πολλοί μουσουλμάνοι μη-τουρκικής καταγωγής από τα Βαλκάνια, όπως Βόσνιοι και Πομάκοι, αν και δεν μιλούσαν την τουρκική γλώσσα, μετανάστευσαν στην Τουρκία. Το στοιχείο της θρησκείας ήταν πολύ ισχυρό και αποτέλεσε αδιαφιλονίκητο παράγοντα για την αφομοίωσή τους από την τουρκική κοινότητα¹⁷⁰.

Από την άλλη, η ελληνική πλευρά αναγνώριζε τη σοβαρότητα της κατάστασης και τον κίνδυνο που ενείχε η περίπτωση μετανάστευσης μεγάλου αριθμού Γκαγκαούζων στην Τουρκία. Η αφομοίωσή τους από το Τουρκικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο θα συνιστούσε μεγάλη απειλή για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, τους ναούς, καθώς και τα ελληνικά σχολεία.

Σήμερα η Γκαγκαούζοι έχουν πετύχει πλέον την πολιτική τους αυτονομία, ιδρύοντας την Γκαγκαουζία εντός των συνόρων του κράτους της Μολδαβίας¹⁷¹. Η τουρκική κυβέρνηση δεν έχει σταματήσει τις προσπάθειες προσεταιρισμού τους, επαφιόμενη στην τουρκική διάλεκτο που ομιλούν οι Γκαγκαούζοι. Προσπαθεί ακόμη να τους εκτουρκίσει και να τους εμφυσήσει τουρκική συνείδηση, προσφέροντας υποτροφίες και αμέτρητες θέσεις εργασίας στην Τουρκία, ώστε να δημιουργήσει ποίμνιο για το Τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο και να αποδυναμώσει εντελώς το Οικουμενικό Πατριαρχείο¹⁷².

Στην Γκαγκαουζία αυτή τη στιγμή λειτουργούν δύο τουρκικά σχολεία, το ένα κρατικό και το άλλο ιδιωτικό, ενώ πολλές είναι οι επισκέψεις Τούρκων αξιωματούχων, ακόμη και του ίδιου του Πρωθυπουργού του τουρκικού κράτους, ενώ στο παρελθόν ακόμα και ο ίδιος ο Κεμάλ Ατατούρκ έχει επισκεφτεί τη περιοχή.

Η Ελλάδα, από την πλευρά της, έχει προσπαθήσει να αποδείξει τους δεσμούς των Γκαγκαούζων με την ελληνορθόδοξη παράδοση. Στη Θράκη παρατηρείται

---

¹⁷⁰ Οι μη-Τούρκοι μουσουλμάνοι που ζούσαν εκτός συνόρων του τουρκικού κράτους θεωρήθηκε ότι μπορούσαν με μεγάλη ευκολία να αποκτήσουν τουρκική εθνική ταυτότητα, σε αντίθεση με τους τουρκόφωνους χριστιανούς. Η πεποίθηση αυτή είναι εμφανής και στον ορισμό των μειονοτήτων, έτσι όπως αποδόθηκε στη Συνθήκη της Λωζάννης.

¹⁷¹ Η **Αυτόνομη Περιοχή Γκαγκαουζίας** είναι πολιτική-διοικητική οντότητα που ιδρύθηκε στα 1994 στο νότιο άκρο της Δημοκρατίας της Μολδαβίας, αποτελείται από 3 πόλεις και 23 χωριά, έχει έκταση 1.800 τ.χλμ και πληθυσμό γύρω στις 180.000, εκ των οποίων το 85% είναι Γκαγκαούζοι, ενώ οι υπόλοιποι σχεδόν ισόποσα Βούλγαροι, Ρώσοι, Μολδαβοί και Ουκρανοί. Έχει δική της τοπική βουλή και κυβέρνηση, που ρυθμίζουν αυτόνομα τους περισσότερους τομείς των εσωτερικών ζητημάτων της περιοχής τους σε συντονισμό με την κεντρική μολδαβική κυβέρνηση.

¹⁷² Δημήτρης Αλεξάνδρου, *Γκαγκαούζοι, οι άγνωστοι Ρωμιοί της Μολδαβίας. Αξιόπιστες μαρτυρίες*, Θεσσαλονίκη, 2002.

επίσης έντονη κινητικότητα σε ό,τι αφορά τα θέματα των Γκαγκαούζων δεδομένου ότι υπάρχουν πολλοί στην περιοχή. Οι ίδιοι τονίζουν ότι είναι ελληνικής καταγωγής και μάλιστα συνδέονται με τους Καραμανλήδες της Ανατολίας¹⁷³. Ενώ από το 2004 ιδρύθηκε και πανεπιστημιακό τμήμα Ελληνικής Γλώσσας, στους φοιτητές του οποίου κάθε χρόνο δίνονται υποτροφίες από πανεπιστημιακά ιδρύματα της Ελλάδος

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο κάνει επίσης ενέργειες ώστε να προσεταιριστεί το ποίμνιο αυτό ή τουλάχιστον να το εμποδίσει να αφομοιωθεί από το Τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο. Πριν από λίγο καιρό, μάλιστα, είχε σταλεί μυστική αποστολή από το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης στην Γκαγκαουζία, με σκοπό να ενημερώσουν τους Τουρκορθόδοξους της περιοχής και να διερευνήσουν τις προθέσεις τους.

Είναι εμφανές ότι η Τουρκία για άλλη μία φορά παίζει ένα πολύ καλό διπλωματικό παιχνίδι, στο οποίο παρασύρει και την ελληνική πλευρά. Πραγματικός στόχος της τουρκικής κυβέρνησης είναι η εξεύρεση ποιμνίου για το Τουρκικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο που με το πέρασμα των ετών χάνει τη δύναμή του, καθώς ταυτόχρονα αυξάνονται οι διεκδικήσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου σχετικά με τις παράνομα καταλειφθήσες εκκλησίες του Γαλατά. Η δε ελληνική κυβέρνηση υποτίμησε την στρατηγική και πολιτική τακτική του παπά-Ευθύμ, με αποτέλεσμα να επιτρέψει την ίδρυση του Τουρκορθόδοξου Πατριαρχείου και την κατάληψη ναών που επί αιώνες ανήκαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Το ζήτημα της δράσης του παπά-Ευθύμ δεν είναι ιδιαίτερα γνωστό στην Ελλάδα, καίτοι ο ίδιος συνέδεσε το όνομά του με την ίδρυση και λειτουργία του Τουρκορθόδοξου Πατριαρχείου έως και τις μέρες μας. Βέβαια σήμερα το Τουρκικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο έχει συνδέσει το όνομά του με την Τρομοκρατική Οργάνωση Ergenekol¹⁷⁴. Η Ergenekon δρούσε ως μια «πατριωτική» οργάνωση που ως σκοπό είχε να εξοντώνει όσους θεωρούσαν εχθρούς για το τούρκικο κράτος .

Η αποκάλυψη της δράσης της οργάνωσης έγινε στις 12 Ιουνίου του 2007 όταν η τούρκικη αστυνομία μετά από έφοδο στο σπίτι ενός εκ των υπόπτων στην συνοικία Ümraniye βρίσκει μεγάλες ποσότητες εκρηκτικών , μεταξύ αυτών και 28 χειροβομβίδες . Από την επόμενη κιόλας μέρα ξεκίνησαν οι συλλήψεις που μέχρι το Μάρτιο του 2008 έφτασαν τις 39. Μεταξύ των συλληφθέντων είναι δικηγόροι , απόστρατοι αξιωματικοί του τούρκικου στρατού , δημοσιογράφοι , γιατροί, στελέχη

¹⁷³ Σ. Κυριακίδης, *Η Δυτική Θράκη και οι Βούλγαροι*, Αθήνα, 1919. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Ι. Ιορδάνογλου, *Οι Γκαγκαούζοι*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

¹⁷⁴ İşte Ergenekon , İsimleri Susurluk'tan Daniştay baskını ve 301 eylemlerine kadar hep birlikte geçen kişilerin ilişkisi incelendiğinde Ergenekon'un iyi bir fotoğrafı çıkıyor, εφημερίδα Radikal, 25/1/2008, Ηλεκτρονική πηγή: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=245502> /'Ergenekon'a şafak operasyonu' εφημερίδα Hurriyet (23/1/2008), Ηλεκτρονική πηγή: <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=8081063>.

της μαφίας, ο πρώην Πρύτανης του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης και η εκπρόσωπος τύπου του Τουρκο-ορθόδοξου Πατριαρχείου και εγγονή του παπα-Ευθύμ, Sevgi Erenerol ¹⁷⁵.

Μετά από τις πρώτες κιόλας ανακρίσεις ,αποδείχθηκε ότι χρησιμοποιούσαν το τούρκικο Πατριαρχείο σαν τόπο συγκέντρωσης των υψηλόβαθμων στελεχών της οργάνωσης. Στις έρευνες στο Πατριαρχείο βρέθηκαν 3 όπλα και ομόλογα .Αν και συνεχίζονται οι έρευνες με μυστικότητα και έχει απαγορευτεί η δημοσιότητα του θέματος από τα κανάλια , έχουν αποδοθεί ήδη κάποια εγκλήματα στην οργάνωση . Επιπλέον γίνονται έρευνες αν η οργάνωση συνδέεται με τον φόνο του Hrant Dink, ενώ στα μελλοντικά σχέδια της οργάνωσης αποκαλύφθηκαν ,οι δολοφονίες δύο βουλευτών του DTP , του Orhan Pamuk ,του δημοσιογράφου Fehmi Koru και του εισαγγελέα Zekeriya Öz και πολλών Κούρδων ακτιβιστών.

---

¹⁷⁵ Μερικά από τα στελέχη που συνελήφθησαν για τη δράση τους στην οργάνωση Ergenekol είναι : **Veli Küçük** : Αντισυνταγματάρχης εν αποστρατεία του τουρκικού στρατού και θεωρείται ίσως το μεγαλύτερο όνομα της οργάνωσης .Εμπλέκεται σε πολλά σκάνδαλα. Θεωρείται ο ιδρυτής της οργάνωσης JITEM.Μια οργάνωση που συγκέντρωνε πληροφορίες και προέβαινε στην εκτέλεση μελών ή συνεργατών του PKK.Το όνομα του πρώτοεμφανίστηκε στην επικαιρότητα το 1996 μετά από την αποκάλυψη του λεγόμενου σκάνδαλο **Susurluk** (όπου μετά από ένα αυτοκινητικό δυστύχημα είχαν βρεθεί στο ίδιο αυτοκίνητο ένας βουλευτής του τότε κυβερνώντος κόμματος DYP, ένας υψηλόβαθμος αστυνομικός και ένας ακροδεξιός , μέλος της τουρκικής μαφίας ,καταζητούμενος για φόνο, επ ονόματι **Abdullah Çatli** ,μαζί με την φίλη του . Στο δυστύχημα επέζησε μόνο ο βουλευτής. Με το δυστύχημα αυτό αποδείχθηκε ουσιαστικά η σχέση κράτους-μαφίας .Από την επόμενη μέρα ο τούρκικος τύπος μιλούσε για το βαθύ κράτος) . Παρότι η συμμετοχή του στο σκάνδαλο είχε αποδειχθεί μέσα από καταγεγραμμένες τηλεφωνικές συνομιλίες που είχε ο ίδιος και άτομα που είχαν ήδη καταδικαστεί για τη συγκεκριμένη υπόθεση, το 1996 , ο Veli Küçük αρνήθηκε να καταθέσει στο Δικαστήριο. Εν τω μεταξύ η δράση του δεν περιοριζόταν μόνο στην Τουρκία αλλά σε αντίστοιχη δίκη εθνικιστική οργάνωσης στο Αζερμπαϊτζάν το όνομα του συνδέθηκε με την ιδέα προώθησης και ίδρυσης ομάδες εκτέλεσης κατά των Αρμενίων **Muzaffer Tekin** : "Το 1984 αποστρατεύθηκε από τον τούρκικο στρατό .Έχει πολλές διασυνδέσεις με τον υπόκοσμο της Τουρκίας .Ενώ αποδείχθηκε ότι το 1996 επικοινωνήσε περισσότερες από 15 φορές με τον Alparslan Arslan- δικηγόρος στο επάγγελμα, ο οποίος λίγα λεπτά αργότερα πραγματοποίησε ένοπλη επίθεση στα Δικαστήρια της Τουρκίας με αποτέλεσμα να σκοτώσει έναν δικαστή και να τραυματίσει άλλους 4 . Έχει στενές σχέσεις με καταδικασθέντες στην υπόθεση Susurluk, ενώ μετά από έρευνα στο σπίτι του βρέθηκαν στην κατοχή του φωτογραφίες με τον Veli Küçük. **Ergün Poyraz** : Ακροδεξιός δημοσιογράφος που έχει απασχολήσει πολλές φορές την επικαιρότητα.**Ali Yusak**:Γνωστός ως "Drej Ali" .Στέλεχος της ακροδεξιάς , εργαζόταν για τη Μυστική Υπηρεσία πληροφοριών της Τουρκίας (M.I.T.).Ενώ στην κατάθεση του υποστήριξε ότι δούλευε στην M.I.T . για τον αγώνα κατά του P.K.K..Επίσης παραδέχθηκε την εμπλοκή του στη υπόθεση της ένοπλης επίθεσης στα γραφεία της εφημερίδας Milliyet το 1988. **Fikri Karadağ** : Παλιός στρατιωτικός ,απασχόλησε την τούρκικη κοινή γνώμη πριν 2 χρόνια περίπου. Ιδρυτής του ακροδεξιού και αντι-ιμπεριαλιστικού συλλόγου **Kuvayi Milliye Derneği** , έγινε γνωστός , όταν κυκλοφόρησαν αποσπάσματα σε τηλεοπτικές εκπομπές να βάζει τα νέα μέλη του συνδέσμου να βάζουν το χέρι στο Κοράνι και να ορκίζονται ότι θα πεθάνουν και θα σκοτώσουν για την πατρίδα.**Fuat Turgut** : Γνωστός ως δικηγόρος των ακροδεξιών. Ανάμεσα στους πελάτες που έχει υποστηρίξει είναι και ο δολοφόνος του Αρμένιου Δημοσιογράφου και εκδότη Hrant Dink. **Kemal Kerinçsiz** :Πρόεδρος της Ένωσης Νομικών που ίδρυσε μαζί με άλλους Τούρκους ακροδεξιούς δικηγόρους .Γνωστός ως ο άνθρωπος που ξεκίνησε τις δικαστικές διαμάχες βάσει του άρθρου 301ΓΚ για τη προσβολή της τουρκικότητας κατά των Elif Şafak, Orhan Pamuk, Perihan Mağden, Hrant Dink . **Sevgi Erenerol** : Εγγονή του παπά-Ευθύμ ,εκπρόσωπος τύπου του τούρκικου Πατριαρχείου . Διατηρούσε στενές σχέσεις με τον Kemal Kerinçsiz όπου εμφανιζόταν μαζί του σε δίκες , όπως και με τον Veli Küçük που συμμετείχαν μαζί σε εθνικιστικές συγκεντρώσεις **Sami Hoştan** : Μετά από την αποκάλυψη της υπόθεσης Susurluk καταδικάστηκε σε 4 χρόνια φυλάκιση Γνωστός στον υπόκοσμο , δικάστηκε για εμπόριο ναρκωτικών και η περιουσία του ξεπερνάει τα 2δισ. **Kemal Alemdaroğlu** : Καθηγητής ιατρικής ,ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία το 1997 έγινε πρύτανης στο Istanbul Üniversitesi.

Οι Αρμένιοι

Μετά την γενοκτονία των Αρμενίων το 1915 οι λίγοι εναπομείναντες στην Τουρκία Αρμένιοι εξακολουθούν να αποτελούν στόχο έντονων προκαταλήψεων και παραβιάσεων που τις περισσότερες φορές είναι καθοδηγούμενες από τα ΜΜΕ και πολιτικά όργανα του Κράτους. Σήμερα στην Τουρκία ζουν περίπου 70.000 Αρμένιοι, οι περισσότεροι στην Κωνσταντινούπολη, ενώ οι περιοχές της ανατολικής Τουρκίας που ήταν και οι παραδοσιακά τόπος εγκατάστασης των Αρμενίων έχουν εγκαταλειφθεί από την Αρμενική μειονότητα σταδιακά αρχής γινομένης από την γενοκτονία του 1915 και τις συνεχιζόμενες και επαναλαμβανόμενες επιθέσεις εναντίον τους. Η Αρμενική μειονότητα αποτελεί υποκείμενο διακριτικών μέτρων και νομοθεσιών που έχουν σαν στόχο να κάνουν τη ζωή των Αρμενίων, αλλά και των άλλων χριστιανικών μειονοτήτων αδύνατη και να τους αναγκάσουν με έμμεσο τρόπο να αποχωρήσουν. Η τακτική αυτή ακολουθείται μέχρι και στις μέρες μας και όχι μόνο σε βάρος των Αρμενίων, αλλά και των Ελλήνων και των Ασσυρίων και άλλων μουσουλμανικών και μη μειονοτήτων.

Στο παρόν Κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια να παρουσιαστεί μια σύντομη αναφορά στα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Αρμενική μειονότητα και παραβιάσεις που βιώνει στο θέμα των θρησκευτικών ελευθεριών, καθώς και περιστατικά που επιβεβαιώνουν τις παραβιάσεις αυτές. Να σημειωθεί ότι η Αρμενική και η Ελληνική μειονότητα μαζί με την Εβραϊκή ήταν οι τρεις μειονότητες που αναγνωρίστηκαν από την Τουρκία με την Συνθήκη της Λωζάνης και κατοχύρωσαν την εξασφάλιση της Θρησκευτικής τους ελευθερίας που δυστυχώς όλα αυτά τα χρόνια παρατηρεί κανείς ότι αυτό έγινε μόνο σε θεωρητικό επίπεδο και ο όγκος των αντιμειονοτικών μέτρων από τις εκάστοτε Κυβερνήσεις και οι τακτές αναζωπυρώσεις του αντιχριστιανικού κλίματος ήταν πολύ συχνές και εμφανίζονται μέχρι και στις μέρες μας. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Αρμενική μειονότητα στην Τουρκία είναι σε μεγάλο μέρος όμοια με τα προβλήματα της Ελληνικής μειονότητας, για την τελευταία μάλιστα λόγω και των τεταμένων κατά καιρούς πολιτικών σχέσεων των δυο κρατών σε πολλές περιπτώσεις το κλίμα ήταν περισσότερο αρνητικό, αλλά λόγω του κοινού θρησκευόμενου των δυο μειονοτήτων συχνά ο φανατισμός συμπάρεσυρε και τους Αρμένιους.

Η Τουρκία θεωρείται ένα κοσμικό κράτος, όπου η διάκριση Κράτους Εκκλησίας διασφαλίζεται στο Σύνταγμα της. Στην πραγματικότητα όμως η διάκριση αυτή είναι πολύ μικρότερη σε σχέση με τα υπόλοιπα Κράτη της Δύσης. Ο λόγος για αυτό είναι ότι οι Ιδρυτές του Τουρκικού εκσυγχρονιστικού κινήματος «Ενότητα και Πρόοδος» των Νεοτούρκων και του Κεμάλ στη συνέχεια, με τον όρο Ενότητα,

εννοούσαν την εθνική και όχι θρησκευτική με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν ισχυρές εθνικιστικές τάσεις που στο πέρασμα τους παρέσυραν οτιδήποτε δεν ανταποκρινόταν στα εθνικά πρότυπα της Τουρκίας και πρώτος στόχος αποτελούσαν οι μη μουσουλμανικές μειονότητες.

Ο θρησκευτικός και εθνικιστικός φανατισμός αυξήθηκε κατακόρυφα το 1980, αμέσως μετά το Στρατιωτικό Πραξικόπημα, αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής ήταν να παρουσιαστεί αύξηση και στις περιπτώσεις Αρμενίων που προκειμένου να γλιτώσουν το μένος των εθνικιστών αποφάσισαν να εξισλαμιστούν. Ο εξισλαμισμός αυτός θεωρήθηκε ότι θα ήταν η κατάλληλη λύση για να αποφευχθούν καινούργιες επιθέσεις εναντίον τους, ιδιαίτερα στις επαρχιακές πόλεις όπου διέμεναν Αρμένιοι η πίεση και οι επιθέσεις εναντίον τους ήταν πολύ πιο συχνές και η πίεση που δέχονταν δεν τους άφηνε περιθώρια αντίστασης, ιδιαίτερα αν σκεφτεί κανείς τις περιπέτειες που είχε περάσει η Αρμενική μειονότητα. Ο τύπος της εποχής μάλιστα με μεγάλη υπερηφάνεια παρουσίαζε αναλυτικά ρεπορτάζ σχετικά με τον εξισλαμισμό των Αρμενίων και δεν περιοριζόταν μόνο στην κάλυψη του γεγονότος, αλλά δημοσίευε και αναλυτικούς καταλόγους με ονόματα, ακόμα και φωτογραφίες των Αρμενίων που ασπάζονταν το Ισλάμ¹⁷⁶. Πέρα από τις μεμονωμένες περιπτώσεις εξισλαμισμού, σημειώθηκαν και μαζική εξισλαμισμοί ολόκληρων χωριών, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αρμενικού χωριού Harent (Acar στα Τουρκικά), στην περιοχή Siirt, όπου το καλοκαίρι του 1983 και οι 600 κάτοικοι του χωριού ασπάστηκαν το Ισλάμ και είχαν μετατρέψει την εκκλησία του χωριού σε Τζαμί¹⁷⁷. Ενώ στις 23 Οκτωβρίου 1984 η εφημερίδα *Tercüman* δημοσίευσε τον εξισλαμισμό άλλων 19 Αρμενίων στην πόλη *Adiyaman* της περιοχής *Gerger*.

Ο εξισλαμισμός αυτός όμως δεν έλυσε τα προβλήματα των Αρμενίων, ούτε σταμάτησε τις εναντίον τους επιθέσεις και διακρίσεις¹⁷⁸, αντίθετα από εκεί που ήταν απλά Αρμένιο Χριστιανοί, τώρα αντιμετωπίζονταν σαν δεύτερης κατηγορίας μουσουλμάνοι που δεν μπορούν να είναι ισάξιοι με τους Τούρκους, άλλωστε το δόγμα του Κεμάλ είχε συνδέσει το Ισλάμ με την Τουρκική εθνότητα και όλοι οι άλλοι ήταν απλά και μόνο υποδεέστεροι. Ένα εξίσου σημαντικό πρόβλημα που παρουσιάστηκε είναι ότι πολλοί από τους εξισλαμισθέντες Αρμένιους θέλησαν να επιστρέψουν στον Χριστιανισμό, αφού διαπίστωσαν ότι τελικά δεν ήταν μόνο το θρήσκευμα που τους έκανε στόχο των εθνικιστών, αλλά το σύνολο της ετερότητας

---

¹⁷⁶ Dr. Tessa Hofmann, *Armenians In Turkey Today a Critical Assessment Of The Situation Of The Armenian Minority In The Turkish Republic*, The Forum of Armenian Associations in Europe, 2002.

¹⁷⁷ Εφημερίδα „Güneş“, 25. Ιουλίου 1983. Πανεπιστήμιο Bilgi.

¹⁷⁸ Η εφημερίδα *Hürriyet*, αναφέρει σε σχετικό δημοσίευμα της τον Ιούνιο του 1989, ότι το Υπουργείο Δικαιοσύνης αρνήθηκε θέση εργασίας στον Niyazi Gosker από την πόλη Gohta (περιοχή Adiyaman), όταν αποκαλύφθηκε ότι ήταν εξισλαμισμένος Αρμένιος.

τους. Συχνά ξεσπούσαν δικαστικές διαμάχες προκειμένου να αλλάξουν στην ταυτότητα τους το θρήσκευμα από μουσουλμάνος σε και πάλι σε χριστιανός¹⁷⁹. Κάτι αντίστοιχο παρατηρήθηκε και στους Έλληνες του Πόντους και τους ελληνόφωνες μουσουλμάνους τους λεγόμενους Κρυπτοχριστιανούς.

Το Αρμενικό Αποστολικό Πατριαρχείο των Ιεροσολύμων από την πλευρά του σε αναφορά που παρουσίαζε για την κατάσταση των Αρμενίων στην Τουρκία το 1988 υποστήριξε ότι στην επικράτεια της χώρας διαμένουν περισσότεροι από ένα εκατομμύριο Αρμένιοι που εξισλαμίστηκαν δια της βίας¹⁸⁰.

Στόχο της έξαρση του εθνικισμού στην Τουρκία ήταν της περισσότερες φορές και Ιερείς της Αρμενικής Εκκλησίας, περισσότερες από 14 συλλήψεις πραγματοποιήθηκαν μετά το Πραξικόπημα του 1980, ενώ σημειώθηκαν και πολλά βασανιστήρια. Τα άτομα αυτά ήταν οι πιο εξέχουσες προσωπικότητες της Αρμενικής κοινότητας, ενώ η πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή του Hayk Manwel Yerkatian που συνελήφθει στις 10 Οκτωβρίου του 1983 και αφού προφυλακίστηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα καταδικάστηκε σε 14 χρόνια φυλάκιση γιατί είχε στην κατοχή του, την αυτοβιογραφία του Αρμένιου ιερέα Schikaher, που ανάμεσα στα άλλα περιέγραφε και την Αρμενική γενοκτονία από τους Τούρκους¹⁸¹.

Πέρα από τους διωγμούς των ιερέων και τις επιθέσεις εναντίων των χριστιανών Αρμενίων, πολύ σημαντικό ρόλο στην γενικότερη έξαρση του εθνικισμού και του αντιμειονοτικού κλίματος διαδραμάτισαν και τα ΜΜΕ. Ένα νέο κύμα βίας εναντίον των Αρμενικών εκκλησιών, κοιμητηρίων και σχολείων ξέσπασε όταν η πρώην Σοβιετική Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν, απέτυχε για άλλη μια φορά να καταλάβει την ορεινή περιοχή του Karabakh, που κατοικούνταν στην πλειονότητα του από Αρμένιους, και κατά την περίοδο της Σοβιετικής Ένωση ήταν υπο την κυριαρχία του Αζερμπαϊτζάν. Η Τουρκία από την πρώτη στιγμή που ξέσπασε η διαμάχη, το 1988, είχε εκφράσει ανοικτά το ενδιαφέρον για την περιοχή και είχε συμμετάσχει στο εμπάργκο του Αζερμπαϊτζάν εις βάρος της Δημοκρατίας της Αρμενίας το 1993.

Τα πρώτα δείγματα αντι αρμενικού κλίματος παρουσιάστηκαν όταν τα αρμενικά στρατεύματα στα τέλη του 1992, κατέλαβαν την περιοχή Khodzalu που ανήκε στο Αζερμπαϊτζάν. Τα Τουρκικά ΜΜΕ επιδόθηκαν σε μια άνευ προηγουμένου

---

¹⁷⁹Χαρακτηριστική περίπτωση είναι του Ismail Gupar, όπου απορρίφθηκε το αίτημα του από το εφετείο να αλλάξει το θρήσκευμα στην ταυτότητα του από Μουσουλμάνος σε Χριστιανός, Μάρτυρας του Ιεχωβά, μια θρησκευτική ομάδα που ούτως ή άλλως δεν αναγνωρίζεται και καταδιώκεται στην Τουρκία.

¹⁸⁰ Εφημερίδα, Marmara, 17 Φεβρουαρίου 1988, Πανεπιστήμιο Bilgi.

¹⁸¹ Επίσης οι κατηγορίες στηριχτήκαν στην εκπαιδευτική δραστηριότητα του Hayk Manwel Yerkatian, σε σχολεία του Αρμενικού Πατριαρχείου των Ιεροσολύμων. Βασανίστηκε με πολύ άγριο τρόπο και όπως ο ίδιος ανέφερε του αφαιρέσαν τα νύχια. Οι διεθνή κατακραυγή για την κράτηση του υπήρξε μεγάλη και στις 18 Μαΐου του 1986 αφέθηκε ελεύθερος από τα στρατιωτικές φυλακές του Çanakkale, και μεταφέρθηκε στο Αρμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, σε κατ' οίκον περιορισμό.

επίθεση κατά των Αρμενίων δημιουργώντας έντονο εθνικιστικά συναισθήματα και τροφοδοτούσαν τους εξτρεμιστές για να αναλάβουν δράση, όπως και έγινε. Σε πολλά Αρμενικά σχολεία και εκκλησίες άγνωστοι έγραψαν συνθήματα απειλητικά και υβριστικά του τύπου : «θα το πληρώσετε» , «Το Καραμπάχ θα γίνει ο τάφος σας » και πολλά άλλα. Το ήδη έντονα αντί αρμενικό κλίμα επιβάρυνε ακόμα περισσότερο ο τότε Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, Turgut Özal, με δηλώσεις του κατά τη διάρκεια της επίσκεψης τους στο Αζερμπαϊτζάν τον Ιούνιο του 1993. Σύμφωνα με τον Τύπο της εποχής οι δηλώσεις είχαν ως εξής:

«Τι θα γίνει αν τρεις τουρκικές βόμβες κτυπήσουν την Αρμενία; Θα κάνουν [ΟΙ Δυτικές Δυνάμεις] επέμβαση στην Τουρκία; »
αναφερόμενος και στη γενοκτονία των Αρμενίων το 1915-1916 οι δηλώσεις ήταν ακόμα πιο προκλητικές *«Οι Αρμένιοι δεν έμαθαν τίποτα από την ιστορία. Προσπάθησαν και παλιότερα κάτι αντιστοιχο στην Ανατολία, αλλά τους ήρθε ένα μεγάλο χτύπημα [γενοκτονία]. Και ακόμα μέχρι σήμερα δεν έχουν ξεχάσει τον πόνο. »*

Όσο αφορά τις σύγχρονες εξελίξεις έχει παρατηρηθεί ότι τα τελευταία χρόνια Οι επιθέσεις εναντίον των χριστιανικών εκκλησιών έχουν πάρει μεγάλες διαστάσεις. Οι μη μουσουλμανικές μειονότητες δεν υπήρξαν ποτέ καλοδεχούμενες στην επικράτεια της Τουρκίας γιατί αποτελούσαν παραφωνία στην υποτιθέμενη τουρκική ομοιογένεια, έτσι από τα πρώτα χρόνια της Ίδρυσης του Τουρκικού Κράτους ο αριθμός των παραβιάσεων, των διώξεων και των επιθέσεων ήταν ιδιαίτερα αυξημένος. Οι κατοχυρωμένες από τη συνθήκη της Λωζάνης ελευθερίες ήταν περισσότερο κενό γράμμα και πάντα με διάφορα τεχνάσματα οι Αρμόδιες αρχές προσπερνούσαν τις διατάξεις του κειμένου.

Οι Αρμένιοι όπως και οι υπόλοιποι μη μουσουλμανικοί πληθυσμοί της Τουρκίας θεώρησαν ότι η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας ίσως αλλάξει την κατάσταση και κατοχυρωθούν τα δικαιώματα τους όχι μόνο θεωρητικά αλλά και πρακτικά. Η βελτίωση όμως που παρατηρείται είναι ακόμα μικρή και αποδεικνύει για άλλη μια φορά ότι ο δρόμος της ένταξης της χώρας στην ΕΕ είναι μακρύς και δύσκολος. Στην πραγματικότητα όμως αυτό που σαφώς ενδιαφέρει περισσότερο δεν είναι αν τελικά θα ενταχθεί η χώρα στην ΕΕ αλλά αν θα αναγνωριστούν και κατοχυρωθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα στις ομάδες εκείνες που αιώνες τώρα ταλαιπωρούνται και διώκονται με κάθε πιθανό τρόπο.

Στην περίπτωση των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, που αποτελούσαν ευκολο στόχο, δεδομένου ότι ακόμα και οι Αρχές προέτρεπαν για την καταπίεση τους, σημειώθηκαν πολύ βανδαλισμοί των συμβόλων της θρησκείας του δηλαδή των εκκλησιών. Πέρα από τις εκκλησίες και τα μοναστήρια που δημεύτηκαν κατά

καιρούς με τους νόμους των Βακουφίων πολλές ακόμα καταστράφηκαν από επιθέσεις φανατικών Ισλαμιστών και εξτρεμιστών¹⁸².

Αποστολικό Αρμενικό Πατριαρχείο

Το Αποστολικό Αρμενικό Πατριαρχείο στην Τουρκία δεν ιδρύθηκε από την Αρμενική Εκκλησία, αλλά από τον Σουλτάνο Mehmet II λίγο μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης προκειμένου να αντισταθμίσει το Ελληνικό Ορθόδοξο Πατριαρχείο. Από την ίδρυσή του Αρμενικού Πατριαρχείου ίδρυσε 55 εκκλησίες οι περισσότερες κατά τη διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αι. , ο αριθμός αυτός όμως με το πέρασμα των χρόνων και τα αντιχριστιανικά μέτρα που υιοθετούνταν κατά καιρούς ελαττωνόταν συνεχώς¹⁸³. Έτσι σήμερα το Αρμενικό Πατριαρχείο διαθέτει 38 εκκλησίες και από αυτές λειτουργούν μόνο 30 και κυρίως κατά τις μεγάλες Χριστιανικές γιορτές, ενώ οι Αρμένιοι κληρικοί λειτουργούν σε περισσότερες από δυο και τρεις εκκλησίες, λόγω του περιορισμένου αριθμού τους.

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το Αρμενικό Πατριαρχείο είναι σε γενικές γραμμές όμοια με εκείνα του Ελληνικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου. Ένα λοιπόν από τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το Αρμενικό Πατριαρχείο είναι η έλλειψη κληρικών. Σήμερα η Αρμενική Εκκλησία διαθέτει μόλις 25 κληρικούς. Οι λόγοι που οδήγησαν στην μείωση του αριθμού των κληρικών είναι αφενός το γεγονός ότι το 1969 επιβλήθηκε το κλείσιμο των Θεολογικών σχολών και αφετέρου ο περιορισμός που έχει τεθεί από την Τουρκία ότι μόνο όσοι έχουν την Τουρκική υπηκοότητα μπορούν να ασκήσουν καθήκοντα κληρικού στις Εκκλησίες των Ορθόδοξων Πατριαρχείων στην Τουρκία. Να σημειωθεί ότι όσο αφορά τις Θεολογικές Σχολές, στις μουσουλμανικές Θεολογικές σχολές επιτράπηκε να ξαναλειτουργούν, μετά το Πραξικόπημα δε συνέβει το ίδιο όμως και με την Αρμενική Θεολογική Σχολή Drevank και με τη Ελληνική Θεολογική Σχολή στη Χάλκη.

Εξίσου σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει το Αρμενικό Πατριαρχείο όπως και το Ελληνικό είναι η παρεμπόδιση αυτοδιαχείρισης τους και η έντονη παρεμβατική πολιτική που ασκείται από την Τουρκική Κυβέρνηση. Η Σύνοδος είναι το Ανώτερο όργανο λήψεων αποφάσεων της Αρμενικής εκκλησίας, η οποία εκλέγει τόσο τις Εκκλησιαστικές, όσο και τις Κοσμικές επιτροπές που επιλαμβάνουν την

---

¹⁸² Στις 11 Απριλίου 1997 άγνωστοι δράστες επιτέθηκαν και κατέστρεψαν την εκκλησία της Παναγίας στην περιοχή του Eγür-Islambey (Εφημερίδα Marmara 12 Απριλίου 1997) .Στις 22 Απριλίου του 1997, την παραμονή του μουσουλμανικού Μπαϊράμ άγνωστοι επιτέθηκαν με εκρηκτικούς μηχανισμούς την εκκλησία του Προφήτη Ηλία στην περιοχή *Egür-Nisancı*. (Εφημερίδα Marmara)

¹⁸³ Οι Καθολικοί Αρμένιοι έχουν στην κατοχή τους 12 εκκλησίες στην Κωνσταντινούπολη και μια στην πόλη Mardin (Βορειοανατολική Τουρκία), ενώ οι Πρωτεστάντες διαθέτουν τέσσερις εκκλησίες στην Κωνσταντινούπολη.

επίλυση προβλημάτων και διαχειρίζονται τα θέματα του Πατριαρχείου¹⁸⁴. Η λειτουργία της Συνόδου και της Κοσμικής Επιτροπής απαγορεύτηκε το 1961, αμέσως μετά τα Στρατιωτικό Πραξικόπημα του 1960. Στη θέση της Συνόδου το Αρμενικό Πατριαρχείο ίδρυσε το 1990 τη «Συμβουλευτική Επιτροπή του Πατριαρχείου», μετά από άδεια της Κυβέρνησης, αλλά με το Πραξικόπημα του 1997 διετάχθη εκ νέου η διάλυση της Επιτροπής. Η επιτροπή αυτή, που ιδρύθηκε επί των ημερών του Πατριάρχη Karekin είχε την αρμοδιότητα να ενημερώνει και να συμβουλεύει τον Πατριάρχη πάνω σε νομικά, εκπαιδευτικά και περιουσιακά θέματα, η Τουρκική Κυβέρνηση ζήτησε την άμεση διάλυση της, απειλώντας τα μέλη της Επιτροπής με νομικές διώξεις, με την αιτιολογία ότι η Τουρκία είναι ένα Κοσμικό Κράτος και μια τέτοια Επιτροπή μπορεί να δημιουργούσε καθεστώς το οποίο θα διεκδικούσαν και οι υπόλοιπες Θρησκευτικές Κοινότητες. Μέχρι σήμερα το Αρμενικό Πατριαρχείο δε διαθέτει καμία συμβουλευτική επιτροπή σε ότι έχει να κάνει με κοσμικά ζητήματα που απασχολούν την εναπομένουσα αρμενική μειονότητα της Τουρκίας.

Πέρα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το Αρμενικό Πατριαρχείο στην αυτοδιαχείριση του δεν ήταν πάντα εύκολη και η εκλογή Πατριάρχη δεδομένου ότι τα ΜΜΕ, καθοδηγούμενα από την Τουρκική Κυβέρνηση, πολύ συχνά με δημοσιεύματα τους δημιουργούσαν ένα έντονο αντιχριστιανικό και αντιμειονοτικό κλίμα που είχε σαν αποτέλεσμα συχνές επιθέσεις σε Αρμενικές Εκκλησίες, καθώς και σε αρμενικά σχολεία. Στην τελευταία μάλιστα εκλογή Αρμένιου Πατριάρχη¹⁸⁵, μετά το θάνατο του Πατριάρχη Karekin το Μάρτιο του 1998, τα ΜΜΕ εξαπέλυσαν μια άνευ προηγουμένου επίθεση εναντίον του υποψηφίου για τον Πατριαρχικό Θώκο, Επίσκοπο Mutafyan που έκανε ακόμα πιο εμφανή την παρεμβατική πολιτική που ασκεί το Τουρκικό Κράτος. Στην πραγματικότητα η επίθεση στο πρόσωπο του Επισκόπου Mutafyan, υπήρξε τόσο έντονη, γιατί η πιθανή εκλογή ενός τόσο νέου(το 1998 ήταν μόλις 42 ετών) και δυναμικού ανθρώπου στην νευραλγική θέση του Αρμένιου Πατριάρχη, δημιουργούσε ανησυχία στο Τουρκικό Κράτος, με αποτέλεσμα να επιθυμούν να αποτρέψουν με κάθε δυνατό μέσο την εκλογή του, ο ισχυρισμός αυτός υποστηρίχτηκε και από την εφημερίδα Radikal σε άρθρο της στις 28 Μαΐου του 1998 που υποστήριζε ότι η Τουρκική κυβέρνηση με την επίθεση αυτή στον επίσκοπο Mutafyan αποκαλύπτει μόνο τους φόβους της και δεν πετυχαίνει τίποτε άλλο.

---

¹⁸⁴ Bieber Florian, *Religious Minorities between the secular state and rising Islam: Alevis, Armenians and Jews in Turkey.*, Ηλεκτρονική πηγή: <http://www.juedisches-archivchfrank.de/kehilot/turkei/TY-mind.htm>

¹⁸⁵ Στις 23 Μαρτίου του 1998 δημιουργήθηκε Εκλογική Επιτροπή για την εκλογή του 84^{ου} Αρμένιου Πατριάρχη σύμφωνα με το Αρμενικό Σύνταγμα του 1860, και βάσει της διαδικασίας που προβλέπονταν από το Νόμο του 1961 απέστειλαν σχετικό αίτημα προς την Τουρκική Κυβέρνηση προκειμένου να τους δωθεί άδεια για τη διεξαγωγή των εκλογών. Οι Υποψήφιοι ήταν δύο ο Επίσκοπος Sahar Sivaciyar και ο Επίσκοπος Mutafyan, που μέχρι τότε είχε διατελέσει εκπρόσωπος του Αρμενικού Πατριαρχείου.

Με την ανακοίνωση της υποψηφιότητας του Επισκόπου Mutafyan, ενός νέου και πολλά υποσχόμενου κληρικού, ξεκίνησε μια μαζική συκοφαντική επίθεση από εφημερίδες(κυρίως από την εφημερίδα *Turkiye*) και τηλεοπτικούς σταθμούς, όπως το κανάλι TGRT¹⁸⁶, που συνδέονται με το Ισλαμικό Κόμμα *Fazilet Partisi* (το Κόμμα της Αρετής που δημιουργήθηκε μετά τη διάλυση του Κόμματος της Ευημερίας *Refah Partisi*). Η συκοφαντική αυτή δυσφήμιση δεν περιοριζόταν μόνο στο πρόσωπο του Επισκόπου, αλλά στρέφονταν ενάντια όλων των Αρμενίων και των χριστιανικών κοινοτήτων που ζούσαν στην Τουρκία. Στις 12 Απριλίου του 1998 δημοσιεύτηκε άρθρο που όπως υποστήριζε παρουσίαζε τα πραγματικά περιστατικά του 1915 και σημείωνε ότι οι Αρμένιοι ήταν αυτοί που κατέσφαξαν εκατοντάδες χιλιάδες Τούρκους και ότι ο Τουρκικός Στρατός απλά προσπάθησε να σώσει τους καταπιεσμένους Τούρκους που ζούσαν στην περιοχή εκείνη.

Τα προκλητικά δημοσιεύματα συνεχίστηκαν και στις 14 Απριλίου που αφιερώθηκε ολόκληρο άρθρο με κατηγορίες εναντίον του Επισκόπου Mutafyan, ότι είναι εξτρεμιστής που σχεδιάζει να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατά της Τουρκίας, καθώς και ότι είναι μέλος του Αρμενικού Ακροδεξιού Κόμματος *Daschnakzutiun*, ότι σχεδιάζει τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον της Τουρκίας με την Αρμενική κοινότητα και ότι είναι κατάσκοπο του Αρμενικού Κράτους. Τα προκλητικά άρθρα δε σταμάτησαν σε αυτό συνέχισαν και στις 23 Απριλίου του 1998 δημοσίευσαν άρθρο με τίτλο «Η Αρμενική Απειλή» με το όπου ζητούσε την άμεση παρέμβαση του Κράτους προκειμένου να σταματήσει η εκλογική διαδικασία και να απαγορευτούν όλες οι δραστηριότητες της Αρμενικής Κοινότητας. Ο Επίσκοπος Mutafyan όπως ήταν αναμενόμενο κινήθηκε νομικά και μήνυσε την εφημερίδα για συκοφαντική δυσφήμιση και προσβολή των ατομικών του ελευθεριών και της τιμής των Αρμενίων. Στην πραγματικότητα τα δημοσιεύματα αυτά πέρα από το ότι συντελούσαν κατάφορη παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας των Αρμενίων και των εσωτερικών διαδικασιών του Πατριαρχείου, δημιουργούσαν παράλληλα και ένα έντονο κλίμα αντιχριστιανικών και αντι αρμενικών συναισθημάτων σε μια πολύ ευαίσθητη και κρίσιμη στιγμή για το Αρμενικό Πατριαρχείο.

γ. Ασσυριοι Χριστιανοί

Στα πλαίσια της εργασίας και της αναφοράς στις Θρησκευτικές ελευθερίες στην Τουρκία αξίζει να γίνει αναφορά σε μια ακόμα μειονότητα σε αυτή των

---

¹⁸⁶ Baker, Barbara G.: Turkish State Blocks Patriarchal Election. "Compass Direct", August 19, 1998. Internet source: <http://www.churchnet.org.uk/news/files3/news089.html>

Χριστιανών Ασσυρίων¹⁸⁷ που η ιστορία τους δεν είναι πολύ γνωστή, παρόλα αυτά βίωσαν μαζί με τους Έλληνες και τους Αρμένιους την βία των τουρκών εθνικιστών λόγω του Θρησκευματός τους.

Οι Ασσύριοι μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μοιράστηκαν ανάμεσα στο Ιράκ, τη Συρία, το Ιράν και την Τουρκία. Στην Τουρκία τους συναντάμε στην Νοτιοανατολική πλευρά της χώρας(κυρίως στις πόλεις Τουρ-Αμπντίν, στο Ντιγιαρμπακίρ και στην περιοχή του Χάκαρι), εξαιτίας όμως των πολιτικών εξελίξεων και των διωγμών που υπέστησαν η Χριστιανοί Ασσύριοι περιορίστηκαν δραματικά. Σήμερα στην Τουρκία ζούν 30.000 περίπου Ασσύριοι διάφορων Θρησκευτικών δογμάτων (Συριο- Ορθόδοξοι, Νεστοριανοί και Καθολικοί), και από αυτούς το μεγαλύτερο ποσοστό κατοικεί στην Κωνσταντινούπολη¹⁸⁸.

Με την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την έναρξη της Επανάστασης των Νέο Τούρκων ξεκίνησε μια συστηματική εξόντωση των Χριστιανικών μειονοτήτων ξεκινώντας από τον διωγμό των Ελλήνων από την Ανατολική Θράκη το 1914. Ο θρησκευτικός φανατισμός είχε φτάσει στο αποκορύφωμα του και οι Ασσύριοι μαζί με τους Αρμένιους και τους Έλληνες υπήρξαν ανάμεσα στους πρώτους στόχους του. Το 1915 οι Ασσύριοι υπέστησαν το μεγαλύτερο διωγμό εις βάρος τους, την ίδια περίοδο με τη γενοκτονία των Αρμενίων που βρέθηκαν στο φονικό δρόμο του παντουρκισμού¹⁸⁹. Οι επιθέσεις εναντίων των Ασσυρίων Χριστιανών πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή του Χακάρι¹⁹⁰(Hakkâri) και στην Ούρμια (Urmia). Οι σφαγές, οι λεηλασίες, και οι επιδρομές υπήρξαν καθημερινό φαινόμενο στα χωριά των Ασσυρίων με τη δικαιολογία ότι οι Ασσύριοι Χριστιανοί συνεργάζονταν με τους Άγγλους που είχαν τις δυνάμεις τους στο Ιράκ και τη Συρία. Ο Τύπος της εποχής αναπαρήγαγε συνεχώς την είδηση αυτή τονίζοντας ότι πρόκειται για χριστιανική προδοσία, γεγονός που αναζωπύρωσε τον θρησκευτικό, φανατισμό και έδωσε αφορμή για τις σφαγές που ακολούθησαν εναντίον των Ασσυρίων. Μέχρι τα μέσα του 1915 οι διωγμοί και οι σφαγές είχαν ως αποτέλεσμα να σκοτωθούν περίπου 500.000 Ασσύριοι Χριστιανοί,

---

¹⁸⁷ Οι Ασσύριοι κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπάγονταν στο Αρμενικό Πατριαρχείο μετά από αίτημα τους στην Μεγάλη Πύλη ανεξαρτητοποιήθηκαν και ιδρύθηκε το Συριακή Αποστολική Εκκλησία της Αντιοχείας και οι Ασσύριοι Ορθόδοξοι αναγνωρίστηκαν σαν ξεχωριστή κοινότητα, όπως η Καθολική Εκκλησία των Χαλδέων, η Συριακή Καθολική Εκκλησία και η Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία.

¹⁸⁸ Διεθνής Ένωση για τα Δικαιώματα και την Απελευθέρωση των Λαών- Κέντρο Ποντιακών Μελετών, *Η Πολυεθνική Τουρκία*, Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα 1993, σελ. 87.

¹⁸⁹ Οπ. σελ 82.

¹⁹⁰ Οι Ασσύριοι υπό το βάρος των διωγμών αποφάσισαν να φύγουν από το Χακάρι και με την υπόσχεση των Ρώσων ότι θα τους υποστηρίξει αν αποφασίσουν να μετοικήσουν στην Ούρμια, για μεγάλο χρονικό διάστημα κατέφυγαν στις γύρω ορεινές περιοχές μαζί με τον Πατριάρχη τους Μαρ Σιμούν. Η διαφυγή αυτή όμως είχε ως αποτέλεσμα να πεθάνουν δεκάδες χιλιάδες Ασσύριοι, είτε λόγω των συχνών επιθέσεων, είτε λόγω της πείνας και των εν γένει άθλιων συνθηκών που επικρατούσαν.

δηλαδή περίπου τα τρία τέταρτα ολόκληρου του Ασσυριακού πληθυσμού¹⁹¹.

Η ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας από τον Κεμάλ Ατατούρκ, γέμισε ελπίδες τις Χριστιανικές κοινότητες της περιοχής, ότι θα τους εξασφαλιστεί η θρησκευτική ελευθερία, παρόλα αυτά οι ελπίδες διαφεύστηκαν πολύ γρήγορα και ξεκίνησε μια νέα περίοδος καταπίεσης και εκφοβισμού. Οι Ασσύριοι Χριστιανοί σε αντίθεση με τους Έλληνες και τους Αρμένιους δεν συμπεριλαμβάνονταν στη Συνθήκη της Λωζάνης και δεν αναγνωρίζονταν ως θρησκευτική μειονότητα με αποτέλεσμα να μην εξασφαλίζεται η προστασία της Θρησκευτικής τους ελευθερίας. Έτσι στην περίοδο που ακολούθησε απαγορεύτηκε η διδασκαλία της Ασσυριακής γλώσσας, απαγορεύτηκε η λειτουργία των Ασσυριακών σχολείων και κατά την περίοδο 1929-1930 καταστρέφονται πολλά Ασσυριακά μοναστήρια και εκκλησίες. Η Κυβέρνηση επιδιώκει σε μια εκτενή προσπάθεια τουρκοποίησης των Ασσυρίων και απαγορεύει την χρήση του εθνικού αυτοπροσδιορισμού Ασσύριοι και ονομάζει την εκεί κοινότητα, ως Ορεσίβιους Τούρκους Χριστιανούς, τα τοπωνύμια των πανάρχαιων ασσυριακών χωριών αντικαθίστανται από τουρκικά, ενώ ταυτόχρονα απαγορεύτηκε η λειτουργία οποιοδήποτε μορφής πολιτιστικής οργάνωσης καθώς και τα ασσυριακά βιβλία και περιοδικά.

Μετά το θάνατο του Ατατούρκ και την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η ανοχή έναντι των χριστιανικών ομάδων, μεταξύ των οποίων και των Ασσυρίων Χριστιανών περιορίζεται ακόμα περισσότερο, παρά τις εγγυήσεις του Συντάγματος για ισονομία. Το σκηνικό των διωγμών, των περιορισμών και της απάνθρωπης μεταχείρισης συνεχίστηκε για πολλά χρόνια και συνεχίζεται μέχρις και σήμερα, με αποτέλεσμα χιλιάδες Ασσύριοι Χριστιανοί να επιλέξουν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και να μετοικήσουν στην Κωνσταντινούπολη ή να μεταναστεύσουν σε χώρες της Ευρώπης και κυρίως τη Γερμανία.

Οι εναπομείναντες Χριστιανοί Ασσύριοι της περιοχής, που δεν ξεπερνούν τις 4.000, αντιμετωπίζουν έντονο πρόβλημα και βιώνουν καθημερινά την παραβίαση όχι μόνο των θρησκευτικών τους ελευθεριών, αλλά και των εν γένει ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Χρόνο με το χρόνο παρακολουθούν να συρρικνώνεται ο πληθυσμός τους καθώς και οι δυνατότητες τους να ασκήσουν ελεύθεροι τη θρησκεία τους. Οι επισκευές των εκκλησιών απαιτούν προηγούμενη έγκριση από το Κράτος, η οποία στις περισσότερες φορές δε δίνεται, ενώ οι Ασσυριοί Χριστιανοί από τη στιγμή που δεν αναγνωρίζονται ως μειονότητα από τη Συνθήκη της Λωζάνης είναι υποχρεωμένοι να παρακολουθούν το μάθημα των Θρησκευτικών

---

¹⁹¹ John Joseph, Muslim-Christian relations and inter-Christian rivalries in the Middle East: the case of the Jacobites in an age of transition, State Univ of New York Press, 1983, pp39-43.

που όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο περιορίζεται στη διδασκαλία της Ισλαμικής και μόνο θρησκείας.

Στις 25 Ιουνίου του 1996 ο Τουρκικός Στρατός συνέλαβε 4 Ασσύριους στο Midyat, Tur Abdin. Ο ένας από αυτούς αφέθηκε ελεύθερος (Yusuf Turker) ενώ οι άλλοι τρεις (Gebro Tokgoz, Melek Akyol και Adnan Kesenci) βαρύνονταν με την ανυπόστατη κατηγορία ότι παρήχαν τροφή και στέγη σε μέλη του ΡΚΚ. Η κατηγορία αυτή αποτελεί μια από τις δεδομένες κατηγορίες που χρησιμοποιεί ο Τουρκικός Στρατός προκειμένου να κατηγορεί και να φυλακίζει αθώους Ασσυρίους της περιοχής με σκοπό τον εκφοβισμό τους και την τελική αποχώρησή τους από την περιοχή. Στην πραγματικότητα οι Ασσύριοι από την εποχή που ξέσπασαν οι πρώτες εξεγέρσεις των Κούρδων το 1924-1925 απέφυγαν να πάρουν μέρος και κράτησαν ουδέτερη θέση παρόλα αυτά αποτέλεσαν στόχο και για τις δυο πλευρές. Οι Τούρκοι με στόχο να απομακρύνουν τους Χριστιανούς από την Επικράτεια τους κατηγορούσαν ότι συνεργάζονται με τους Κούρδους και τις αντικυβερνητικές οργανώσεις και οι δε Κούρδοι επιδίδονταν σε επιθέσεις εναντίων των Χριστιανών Ασσυρίων με στόχο να δημιουργήσουν μια εθνική ομοιογένεια στην περιοχή και να διεκδικήσουν την αυτονομία τους. Οι καταστροφές όλα αυτά τα χρόνια είναι ανυπολόγιστες και σε υλική, αλλά και πολιτιστική αξία, μοναστήρια, σχολεία και χωριά ολόκληρα καταστράφηκαν και πολλοί άθωοι άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στο βωμό του θρησκευτικού και εθνικιστικού φανατισμού. Μόνο το 1992, τριάντα άθωοι Ασσύριοι Χριστιανοί έχασαν τη ζωή τους από ένοπλες συρράξεις Κούρδων και Τουρκικού Στρατού.

Η Ασσυριακή Δημοκρατική Οργάνωση (Mtakasta) που εκπροσωπεί τους Ασσυρίους στην Τουρκία με αφορμή τη σύλληψη των 4 Ασσυρίων έσπευσε να υπερασπιστεί την αθωότητά τους και την αβασιμότητα των κατηγοριών και ότι όλα αυτά γίνονται για να κτυπηθεί η Ασσυριακή κοινότητα για άλλη μια φορά προς επίτευξη των πολιτικών και στρατηγικών σχεδίων τόσο της Τουρκίας, όσο και των Κούρδων. Ενώ τέλος δε δίστασε να αναφέρει ότι η σπείψεις αυτές ήταν υποκινούμενες από την Κουρδική Hezbollah προκειμένου να απομακρυνθούν και οι λίγοι εναπομείναντες Χριστιανοί Ασσύριοι της περιοχής και να επιτευχθεί η εθνοκάθαρση που εδώ και χρόνια επιδιώκουν με την ανοχή της Κυβέρνησης.

Η φρίκη της σφαγής περισσοτέρων από 500.000 Ασσυρίων κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου από τους Τούρκους και τους Κούρδους είναι νωπή ακόμα στις συνειδήσεις των Ασσυρίων της περιοχής και με τις συνεχείς αυτές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους και τις παράνομες συλλείψεις ο τρόμος εμποτίζεται ακόμα περισσότερο. Να σημειωθεί επιπλέον ότι ένας από τους

συλληφθέντες, ο Gebro Tokgoz, ήταν ο Δήμαρχος της πόλης Midyat , οπού ζουν και οι περισσότεροι Ασσύριοι Χριστιανοί. Ο στρατός με τη σύλληψη του συγκεκριμένου πολιτικού επιθυμούσαν στην ουσία να διαμορφώσουν ένα γενικότερο κλίμα αβεβαιότητας, ανασφάλειας και φόβου με σκοπό την απομάκρυνση και των τελευταίων Ασσυρίων, τακτική που ακολουθείται εδώ και πολλά χρόνια στις περισσότερες θρησκευτικές μειονότητες.

Η κατάσταση στην περιοχή έχει ξεφύγει από κάθε έλεγχο και η παραβίαση όχι μόνο της θρησκευτικής ελευθερίας, αλλά και των εν γένει ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι καθημερινό φαινόμενο. Το λυπηρό είναι ότι ουτε διεθνείς φορείς μπορούν να επεμβουν και περιορίζονται σε απλές συστάσεις και σε σύνταξη αναφορών που κατακρίνουν τη στάση των Τουρκικών Αρχών και του Τουρκικού Στρατού. Είναι όμως αρκετό αυτό; Στο συγκεκριμένο περιστατικό η Διεθνής Αμνηστία δήλωσε ότι δεν εμπίπτει της αρμοδιότητας της να δράσει καθώς και ότι θεωρεί καλύτερο να παραμείνουν στη φυλακή οι κρατούμενοι γιατί αν αφεθούν ελεύθεροι θα διατρέχει κίνδυνο η σωματική τους ακεραιότητα¹⁹².

Το 2000 μετα τη συζήτηση που πραγματοποιήθηκε στο Αμερικανικό Κοινοβούλιο σχετικά με τα ανθρωπίνια δικαιώματα και την αναγνώριση της Αρμενικής γενοκτονίας, η τουρκική Κυβέρνηση επιδόθηκε σε μια ανευ προηγούμενων επίθεση με αβασιμα τις περισσότερες φορές ιστορικά δεδομένα σχετικά με τις σφαγές των Ελλήνων, των Ασσυρίων και των Αρμενίων. Την ίδια περίοδο ο τρόπος που αναπαράγονταν η είδηση από τα ΜΜΕ, ανασπύρωσε για άλλη μια φορά τον εθνικισμό και το αντιμειονοτικό κλίμα και την καταγραφή επιθέσεων εναντίων Χριστιανών και κυρίως Αρμενίων και Ασσυρίων¹⁹³.

Πολλές εφημερίδες την περίοδο εκείνη επιδόθηκαν σε έναν αγώνα να αποδείξουν ότι δεν υφίσταται καμία γενοκτονία και δημοσιεύονταν συνεντεύξεις πολιτικών, ιστορικών και μελών διάφορων πολιτιστικών οργανώσεων. Έτσι και η Hürriyet, μια από τις μεγαλύτερες και εγκυρότερες εφημερίδες στην Τουρκία, προκειμένου να έχει μια πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση σχετικά με το θέμα πήρε συνέντευξη από έναν Ασσύριο Ιερέα τον Yusuf Akbulut, της Ορθόδοξης Συριακής Εκκλησίας της Θεοτόκου στο Diyarbakir. Ο δημοσιογράφος θεωρούσε σχεδόν δεδομένο ότι η επίσημη Χριστιανική άποψη, που στη συγκεκριμένη περίπτωση εκπροσωπούσε ο Ιερέας θα αρνίσταν την ύπαρξη γενοκτονίας των χριστιανικών

---

¹⁹² Αναφορά της Διεθνούς Αμνηστίας σχετικά με τη φυλάκιση των Ασσυρίων. Ηλεκτρονική πηγή.
<http://www.aina.org/releases/turkey.htm>

¹⁹³ Ψηφιακό περιοδικό για την παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών στην Τουρκία «Christians on line» <http://www.bethsurgyoyo.com/currentevents/priest/priestarrested.html>

πληθυσμών το 1915. Εντούτοις ο Ιερέας αγνωόντας και την γενικότερη έξαρση του εθνικισμού και του αντιχριστιανικού πνέυματος που επικρατούσε στην περιοχή δε δίστασε όχι μόνο να παραδεκτεί την Αρμενική Γενοκτονία, αλλά να επιμείνει ότι και ο Ασσυριακός πληθυσμός υπέστη ανάλογες σφαγές χάνοντας περισσότερα από τα 2/3 του πληθυσμού τους και ότι στις σφαγές αυτές συμμετείχαν και οι Κούρδοι και όλα αυτά είναι αδιάσπιστα ιστορικά γεγονότα. Τέλος υποστήριξε ότι η περιοχή εκείνη ανήκει στους Ασσυρίους εδώ και χιλιάδες χρόνια και με την ευκαιρία της αναγνώρισης της αρμενικής γενοκτονίας ήρθε η ώρα να ακουστεί σε όλο τον κόσμο άλλη μια χριστιανική φωνή και να γίνουν ευρέως γνωστά τα ιστορικά γεγονότα του 1915 που συνάβαλλαν στη δραματική μείωση του Ασσυριακού πληθυσμού. Οι δηλώσεις αυτές ήταν αρκετές και η αντίδραση της Τουρκίας αναμενόμενη. Η εφημερίδα δημοσίευσε στις 4 Οκτωβρίου σε εκτενές άρθρο τις δηλώσεις του Ιερέα με φωτογραφία του και με τον τίτλο : *"icimizdeki hain"* δηλαδή *"ένας προδότης ανάμεσα μας!-Δεν σκοτώθηκαν μόνο Αρμένιοι αλλά και Ασσύριοι"*. Η οργή, ο θρησκευτικός φανατισμός και το αντιχριστιανικό πνέυμα ξεπέρασε κάθε προηγούμενο, με αποτέλεσμα να συλλάβει ο Στρατός τον Ιερέα μέσα στην εκκλησία στον Diyarbakir με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Εν τω μεταξύ οι Αρχές έδιναν συγκεχυμένες πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση της υγείας και τις συνθήκες κράτησης του Ιερέα. Τελικά ενημέρωσαν μόνο ότι θα δικαστεί στις 21 δεκεμβρίου από Στρατιωτικό Δικαστήριο.

Η αντίδραση πολλών ανθρωπιστικών οργανώσεων υπήρξε άμεση και κυρίως Αρμένιοι Ακτιβιστές από την ANCA (Armenian National Committee of America) που πίεσαν με κάθε τρόπο το State Department προκειμένου να επέμβει για να αφεθεί ελεύθερος ο Πατέρας. Ο Διευθύνων Σύμβουλος της ANCA, Aram Hamparian δήλωσε ότι στόχος των κινητοποιήσεων ήταν να αφυπνιστεί η Διεθνή Κοινότητα και να γίνει γνωστό σε όλο τον κόσμο ποιες είναι οι πρακτικές που ακολουθεί μέχρι σήμερα η Τουρκία προς τους Χριστιανικούς πληθυσμούς της Επικράτειας την καθώς και την εμμονή της να αγνοεί το σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και στη Διεθνή τάξη πραγμάτων. Πέρα από τη δράση που ανέπτυξαν οι ανθρωπιστικές οργανώσεις ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν για την υπόθεση και μέλη του Αμερικανικού Κογκρέσου που στις 21 Δεκεμβρίου του 2000 έστειλαν επιστολή στην τότε Γενική Γραμματέα των ΗΠΑ, Madeleine Albright και στον Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας, Ahmet Necdet Sezer ζητώντας να επιληφθούν προσωπικά του θέματος και να φροντίσουν να συνδράμουν στην απελευθέρωση του Πατέρα Yusuf, που κατηγορείται άδικα και παραβιάζεται με

αυτό τον τρόπο, θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα της έκφρασης και της συνείδησης¹⁹⁴.

Η εκδίκαση της Υπόθεσης του Πατέρα πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο, αρκετά αργότερα απότι είχαν ανακοινώσει αρχικά και το Δικαστήριο τον αθώωσε. Να σημειωθεί ότι ανάμεσα στους μάρτυρες υπεράσπισης παρεβρέθηκαν διπλωματικοί υπάλληλοι της Αγγλικής, Ολλανδικής, Σουηδικής και αμερικανικής Πρεσβείας στην Τουρκία καθώς και Γερουσιαστές από την Γερμανία και τη Σουηδία. Μετά την αθώωτική απόφαση η Γερμανίδα Γερουσιαστριά Μονίκα Brudlewski said: " Όλοι μας αισθανόμαστε μεγάλη ανακούφιση και είμαστε ευχαριστημένοι με την απόφαση του Δικαστηρίου, παρότι βέβαια καθυστέρησε αρκετά. Βέβαια είναι φανερό ότι η Τουρκία αθώωσε τον Πατέρα , λόγω της μεγάλης κινητοποίησης και πίεσης που άσκησε η διεθνή κοινότητα.¹⁹⁵".

Από το 2005 που άρχισαν οι ενταξιακές συνομιλίες για την είσοδο της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση ζητήθηκε από την Τουρκία να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για τη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το σεβασμό των Θρησκευτικών ελευθεριών. Η Τουρκία στην προσπάθεια της να παρουσιάσει βελτίωση στον τομέα αυτό ενθαρρύνει εκατοντάδες Χριστιανούς Ασσύριους που εκδιώχθηκαν ή έφυγαν οικειοθελώς από την περιοχή να επιστρέψουν. Ο Βουλευτής της περιοχής Osman Gunes μετά από επίσκεψη του σε Ασσυριακά χωριά και μοναστήρια του Χάκαρι, υπογράμμισε ότι είναι πολύ θετικό ότι κάποιοι Ασσύριοι επέστρεψαν, παρόλα αυτά η Ευρωπαϊκή Ένωση σε αναφορά της διαπίστωσε ότι αυτοί που επέστρεψαν ήταν πολλοί λίγοι δεδομένου ότι στην περιοχή ακόμα δρουν παρακυβερνητικές και παραστρατιωτικές Κουρδικές Δυνάμεις που επιτίθενται και τρομοκρατούν τους εκεί Χριστιανούς Ασσύριους.

Ένα από τα πρώτα χωριά στα οποία επέστρεψαν Ασσύριοι Χριστιανοί από την Ευρώπη που είχαν μεταναστεύσει, ήταν το Elbeyendi. Στην αρχή επικράτησε απογοήτευση, δεδομένου ότι η πρώτη εικόνα που αντίκρυσαν ήταν εικόνα ολοκληρωτικής καταστροφής. Τα σπίτια τους δεν υπήρχαν οι Εκκλησίες τους ή ήταν ολοκληρωτικά κατεστραμμένες ή βεβηλωμένες. Παρόλα αυτά η θέληση τους να επιστρέψουν στις ρίζες τους και η πίστη ότι η είσοδος της Τουρκίας στην

---

¹⁹⁴ Η επιστολή υπογράφηκε από τους : Rod R. Blagojevich , John Edward Porter , Frank R. Wolf , Anna G. Eshoo, Michael E. Capuano, Ray LaHood , όλοι μέλη του Αμερικανικού Κογκρέσου. (<http://www.aina.org/releases/sezeralbright.htm>)

¹⁹⁵ PRESS RELEASEF -UNDER GROWING INTERNATIONAL PRESSURE TURKEY RELEASES ASSYRIAN PRIEST http://www.anca.org/press_releases/press_releases.php?prid=66

ευρωπαϊκή ένωση τους έδωσε το κουράγιο να επιχειρήσουν μια νέα αρχή ακόμα και αν γνωρίζαν ότι θα αντιμετωπίσουν πολλές δυσκολίες. Η ευρωπαϊκή Ένωση ήδη χρηματοδοτεί πρόγραμμα αναστήλωσης και συντήρησης του μοναστηριού Dayrul Zafaran (Saffron) που χρονολογείται από τον 5 αι και υπήρξε η έδρα της Συριακής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Επιπλέον 20 νέοι εκπαιδεύονται στο εν λόγω μοναστήρι με την ελπίδα ότι κάποιοι από αυτούς θα αποτελέσουν τη νέα γεννιά Ασσυρίων Χριστιανών Ιερέων.

Το πνεύμα αισιοδοξίας όμως είναι συγκρατημένο δεδομένου ότι το κλίμα θρησκευτικού φανατισμού και εθνικισμού στην περιοχή συνεχίζει να υφίσταται και στρέφεται σχεδόν πάντα εναντίον των χριστιανών. Πρόσφατα μάλιστα τρεις χριστιανοί ιερείς ξυλοκοπήθηκαν άγρια χωρίς κανένα λόγο, ενώ ένας Ασσύριος μοναχός απήχθη από Μοναστήρι. Παρόλα αυτά ο Ασσύριος Αρχιεπίσκοπος δήλωσε ότι *οι Ασσύριοι πιστεύουν ότι η είσοδος της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα σημαίνει Δημοκρατία, ανθρώπινα δικαιώματα και Ανοχή και αυτό θα φέρει γαλήνη στην κοινότητα μας που τόσο ταλαιοωρήθηκε*¹⁹⁶. Οι Ασσύριοι που επέστρεψαν είναι πολλοί λίγοι εντούτοις ευελπιστούν να συμπαρασύρουν και άλλους προκειμένου να αναβιώσουν την πολιτιστική τους κληρονομία με την ασφάλεια που θα τους προεσφέρει η είσοδος της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιπλέον να σημειωθεί ότι πολλοί από τους Ασσύριους που διαμένουν σε χώρες της Ευρώπης κάνουν μεγάλες χρηματικές δωρεές προκειμένου να συμβάλλουν με τον τρόπο αυτό στη διατήρηση και συντήρηση του εναπομείναντος πολιτισμού τους. Σαφώς τα βήματα που πρέπει να κάνει η Τουρκία για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις θρησκευτικές ελευθερίες είναι ακόμα πολλά και ο δρόμος είναι δύσκολος, αλλά τουλάχιστον σε αυτή τη νέα προσπάθεια που γίνεται ας είναι τουλάχιστον και ανάιμακτος.

---

¹⁹⁶ BBC News , Assyrians in Turkey (23/7/2006), Ηλεκτρονική Πηγή
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7156590.stm>

Β' ΜΕΡΟΣ : Η πορεία προς την Ευρώπη

Εισαγωγή

Η Τουρκία αποτελεί για τη συνεχώς διευρυνόμενη Ευρωπαϊκή Ένωση μια πρόκληση που δημιουργεί παράλληλα μεγάλο προβληματισμό. Η Τουρκία είναι μια μεγάλη χώρα με μουσουλμανικό κατά κύριο λόγο πληθυσμό, αλλά και με Συνταγματικά κατοχυρωμένους Κοσμικούς και Δημοκρατικούς θεσμούς που την απομακρύνουν από τις άλλες Ισλαμικές χώρες και την φέρνουν πιο κοντά στο Δημοκρατικό μοντέλο της Δύσης. Η Τουρκία έχει επίσης μια στρατηγική γεωγραφική θέση κοντά σε μεγάλα τμήματα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, σε σημαντικά πετρελαιοπαραγωγά κράτη καθώς και στη Μέση Ανατολή. Μέλος του ΝΑΤΟ, με το δεύτερο μεγαλύτερο στρατό μετά τις ΗΠΑ, η Τουρκία αποτελεί μέλος των περισσότερων περιφερειακών οργανισμών της Ευρώπης, εκτός του πιο σημαντικού, δηλαδή της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Τουρκία επιθυμεί διακαώς να ενταχθεί στην ΕΕ και εδώ και πολλά χρόνια προσπαθεί να επιτύχει το στόχο της αυτό. Η ενταξιακή πορεία της χώρας ξεκίνησε τον Οκτώβρη του 2005 και από τι φαίνεται θα είναι δύσκολη και πολυετής. Το 1993, στη Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στη Κοπεγχάγη, τα κράτη μέλη δημιούργησαν ένα πλαίσιο το οποίο θα έπρεπε να πληρείται από τα Κράτη που επιθυμούσαν να ενταχθούν στην ΕΕ. Έτσι σύμφωνα με το πλαίσιο αυτά τα υποψήφια κράτη θα έπρεπε να πληρούν ορισμένα οικονομικά και πολιτικά κριτήρια, τα λεγόμενα κριτήρια της Κοπεγχάγης προκειμένου να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή οικογένεια. Κατά συνέπεια, το ζήτημα που απασχολούσε τα υποψήφια κράτη δεν ήταν αν θα ενταχθούν ή όχι, αλλά πως θα ενταχθούν και πως θα εναρμονίσουν τους εσωτερικούς πολιτικούς θεσμούς, ώστε να γίνουν δεκτά από την ΕΕ.

Τα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης θέτουν ως απαραίτητη προϋπόθεση στα υποψήφια προς ένταξη Κράτη, τη σταθερότητα των Δημοκρατικών θεσμών, την ισχύ των νόμων, το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την προστασία των μειονοτήτων¹⁹⁷. Επιπλέον τα υποψήφια κράτη πρέπει να αποδείξουν ότι *έχουν τη δυνατότητα να αναλάβουν τις υποχρεώσεις του κράτους μέλους της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου και την υποστήριξη των πολιτικών, οικονομικών και νομισματικών στόχων που έχει θέσει η ΕΕ*¹⁹⁸. Εν ολίγοις τα υποψήφια κράτη θα

---

¹⁹⁷ European Council in Copenhagen 21-22 June 1993, Conclusions of the Presidency, παράγραφος 7.

¹⁹⁸ Ibid παράγραφος 7.

πρέπει να διαθέτουν τα απαραίτητες πολιτικές και θεσμικές δομές, για την αποτελεσματική υιοθέτηση και εφαρμογή των Ευρωπαϊκών κεκτημένων μέσα από τις δομές αυτές.

Η Τουρκία ως υποψήφιο προς ένταξη χώρα πρέπει να πληρεί τα πολιτικά και οικονομικά κριτήρια. Τα πολιτικά και κριτήρια και συγκεκριμένα το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ιδιαίτερα οι θρησκευτικές ελευθερίες και τα δικαιώματα των μειονοτήτων αποτελούν ένα πολύ ευαίσθητο σημείο στην ενταξιακή προσπάθεια της χώρας. Τα ζητήματα αυτά αποτελούν και τη αχίλλειο πτέρνα της Τουρκίας καθώς και ο τομέας για τον οποίο η χώρα δέχεται τις περισσότερες επικρίσεις από τη διεθνή κοινότητα, γεγονός που διαφαίνεται και στις εκθέσεις προόδου Του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια να αναλυθούν οι εν γένει ευρωτουρκικές σχέσεις μέσα από μια σύντομη ιστορική αναδρομή, καθώς και τη γενικότερη στάση απέναντι στην Ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας από τη σκοπιά του Τουρκικού Στρατού και των Ισλαμιστών, ενώ τέλος θα παρουσιαστούν και κάποιες γενικότερες θέσεις που υποστηρίζονται από Ευρωπαϊκά Κράτη Μέλη της ΕΕ.

Β Ι. Ιστορική Αναδρομή Ευρωτουρκικών Σχέσεων

Η Τουρκία έχει διπλωματικές σχέσεις με την Ευρώπη από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Παρότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία συμπεριλαμβανόταν στον γεωγραφικό προσδιορισμό της Ευρώπης ποτέ δε θεωρήθηκε «Ευρωπαϊκή». Το 1918 με την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Τουρκία άρχισε να βλέπει την Ευρώπη σαν ένα πολιτικό και οικονομικό πρότυπο που θα της εξασφάλιζε το πολυπόθητο εκσυγχρονισμό και εκδημοκρατισμό. Τα πρώτα βήματα προς τον εκδυτικισμό της χώρας έγιναν αφενός με την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας από τον Κεμάλ Ατατούρκ το 1923 και την ένταξη της στο ΝΑΤΟ το 1952, λίγο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η Τουρκία υπέβαλε αίτηση για να γίνει μέλος της Ε.Ε. στις 14 Απριλίου 1987. Ήταν μια εξέλιξη ιστορικής σημασίας, αφού, μετά από περιπέτειες πολλών ετών, οι ευρωτουρκικές σχέσεις έμπαιναν σε ένα νέο πλαίσιο. Ωστόσο, μέχρι να υποβληθεί η αίτηση ένταξης, οι σχέσεις της Τουρκίας με την Ε.Ε. πέρασαν από διάφορα στάδια που σε πολλές περιπτώσεις ανέκοψαν την ομαλότητα των σχέσεων τους. Για να γίνουν κατανοητές οι σημερινές εξελίξεις στις ευρωτουρκικές σχέσεις, γίνεται εν συντομία μια ιστορική ανασκόπηση των κυριότερων σημείων στην πορεία της Τουρκίας προς την Ευρώπη. Από το 1959 η Τουρκία ξεκινάει την πορεία

ενσωμάτωσης της στην Ευρωπαϊκή οικογένεια καταθέτοντας αίτηση στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, για να γίνει συνδεδεμένο μέλος (associate member)¹⁹⁹.

Η ομαλότητα που χαρακτήριζε την περίοδο αυτή τις ευρωτουρκικές σχέσεις διαταράχθηκε στις 27 Μαΐου του 1960, όταν ο Στρατός ανέλαβε πραξικοματικά την εξουσία στην Τουρκία. Παρόλα αυτά το 1963 οι σχέσεις αποκαταστάθηκαν και συνεχίστηκαν οι συνομιλίες και με τη Συμφωνία της Άγκυρας άναπτερώθηκαν οι ελπίδες για την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή οικογένεια. Η Συμφωνία της Άγκυρας που προέβλεπε την Τελωνιακή Ένωση Τουρκίας και χωρών της ΕΟΚ, υπογράφηκε στις 12 Σεπτεμβρίου του 1963 και τέθηκε σε ισχύ την 1 Δεκεμβρίου του 1964.

Η πορεία εφαρμογής της Συμφωνίας Σύνδεσης ήταν επεισοδιακή, κυρίως λόγω των εξελίξεων στο εσωτερικό της Τουρκίας. Η εσωτερική πολιτική κρίση, οι επεμβάσεις του στρατού και η ανάπτυξη του λεγόμενου πολιτικού Ισλάμ οδήγησαν σε σοβαρές καθυστερήσεις εφαρμογής των συμφωνηθέντων. Το 1973 (23 Νοεμβρίου) υπογράφηκε ένα πρόσθετο Πρωτόκολλο το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή το 1973 και προέβλεπε ένα χρονολόγιο τεχνικών μέτρων με στόχο την επίτευξη των προδιαγραφών για την τελωνιακή ένωση σε μια περίοδο 22 χρόνων. Η Ε.Ο.Κ., βέβαια δεν ήταν ιδιαίτερα θερμή με την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, ιδιαίτερα μετά το Πραξικοπημα στην Τουρκία το 1971, την τουρκική εισβολή στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974 και το νέο στρατιωτικό πραξικόπημα στην Τουρκία τον Σεπτέμβριο του 1980.

Οι εκλογές που ακολούθησαν το τελευταίο πραξικόπημα, και η ανάληψη της Πρωθυπουργίας από τον Οζάλ, οδήγησαν την Τουρκία σε μια νέα περίοδο μεταρρυθμίσεων, πολιτικών αλλαγών και την οικονομική απελευθέρωση της αγοράς που βοήθησε στην βελτίωση και εξυγίανση της οικονομική κατάσταση της χώρας. Τότε το 1987 η Τουρκία για πρώτη φορά κάνει αίτηση για να γίνει πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η επιτροπή παρόλα αυτά απορρίπτει την αίτηση το Δεκέμβρη του 1989 υπογραμμίζοντας ότι η ΕΟΚ δε μπορεί να ξεκινήσει ενταξιακές διαπραγματεύσεις με κανένα κράτος πριν το 1993. Επιπλέον η Επιτροπή τόνισε ότι έλαβε αυτή την απόφαση για την Τουρκία γιατί θεωρεί ότι υπάρχει ανάγκη ενίσχυσης της δημοκρατίας και διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συνεχίζουν να υφίστανται εκκρεμότητες στις Ελληνοτουρκικές σχέσεις και το σημαντικότερο δεν παρουσιάστηκε καμία πρόοδος σε ότι αφορά το θέμα της Κύπρου.

---

¹⁹⁹ Πριν από την αίτηση της Τουρκίας, προηγήθηκε η Ελληνική αίτηση. Η ΕΟΚ προκειμένου να εξασφαλίσει ισορροπία έκανε δεκτές και τις δυο αιτήσεις και οι δυο χώρες απέκτησαν το καθεστώς του Συνδεδεμένου μέλους.

Ωστόσο η ΕΟΚ δεν επιθυμούσε να έρθει σε οριστική ρήξη με την Τουρκία και για αυτό το λόγο αποφάσισε να διατηρήσει το κλίμα συνεργασίας στη βάση της Συμφωνίας Σύνθεσης του 1964. Έτσι μετά από μια δύσκολη περίοδο και κυρίως σε μια ατμόσφαιρα δυσπιστίας και απογοήτευσης κυρίως από την πλευρά της Τουρκίας υπογράφηκε στις 6 Μαρτίου του 1995 η τελωνιακή Ένωση, αφού πρώτα η Ελλάδα απέσυρε το βέτο που ασκούσε κατά της Τουρκίας²⁰⁰.

Με τη δημιουργία της ΕΕ το ζήτημα της ένταξης νέων μελών τέθηκε και εκ νέου και συμπεριλήφθηκε στην Σύνοδο της Κοπεγχάγης, εκεί αποφασίστηκε ότι κάθε Κράτος που επιθυμεί να γίνει μέλος της ΕΕ θα πρέπει να πληρεί και ορισμένα πολιτικά και οικονομικά κριτήρια, τα λεγόμενα Κριτήρια της Κοπεγχάγης²⁰¹.

Το Δεκέμβριο του 1997 στη Συνάντηση Κορυφής του Λουξεμβούργου αποφασίστηκε να αρχίσουν στις 31 Μαρτίου 1998 ενταξιακές διαπραγματεύσεις με έξι χώρες: την Πολωνία, την Τσεχία, την Ουγγαρία, τη Σλοβενία, την Εσθονία και την Κύπρο. Στην απόφαση του Συμβουλίου τονιζόταν ότι η Τουρκία "δεν πληρεί όλες τις πολιτικές και οικονομικές προϋποθέσεις οι οποίες θα επέτρεπαν να εξετασθεί το ενδεχόμενο διαπραγματεύσεων προσχώρησης²⁰²". Έτσι το Συμβούλιο αντί να ξεκινήσει ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Τουρκία πρότεινε το σχεδιασμό μιας στρατηγικής που θα βοηθούσε την Τουρκία να εκπληρώσει τις προϋποθέσεις και να έρθει ακόμα πιο κοντά στην πολυπόθητη ένταξη. Η νέα αυτή άρνηση της ΕΕ έφερε έντονες αντιδράσεις στον πολιτικό κύκλο της Τουρκίας και πολλοί πολιτικοί έκαναν λόγο για κατάφορη αδικία εις βάρος της χώρας τους και αναζωπυρώθηκε το αντιευρωπαϊκό πνεύμα κυρίως από το χώρο των Ισλαμιστών. Η κατάσταση βέβαια επιβαρύνθηκε περισσότερο και από το γεγονός ότι η Κύπρος συμπεριλήφθηκε στις υπό ένταξη χώρες ενώ η Τουρκία για άλλη μια φορά έβλεπε να περιθωριοποιείται. Οι σχέσεις Τουρκίας – ΕΕ όπως ήταν αναμενόμενο βρισκόταν σε κρίση. Το 1999, μετά από σχεδόν δυο χρόνια παρατηρείται μια αλλαγή στη στάση της ΕΕ απέναντι στην Τουρκία και στη Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι ή Τουρκία γίνεται υποψήφια προς ένταξη χώρα. Να σημειωθεί ωστόσο ότι στα συμπεράσματα της Προεδρίας της Συνόδου τονίστηκε ότι "η Τουρκία είναι υποψήφιο κράτος που προορίζεται να προσχωρήσει στην Ένωση με βάση τα ίδια κριτήρια τα οποία ισχύουν για τα λοιπά υποψήφια κράτη²⁰³".

---

²⁰⁰ Η Ελληνική απόφαση για άρση του Βέτο ήταν αποτέλεσμα σκληρών διαπραγματεύσεων του τότε Έλληνα Αναπληρωτή Υπουργού Εξωτερικών Γιάννου Κρανιδιώτη και του Γάλλου Υπουργού Εξωτερικών Αλέν Ζιπέ, που κατέληξαν στο σχέδιο «Ζιπέ-Κρανιδιώτη» που από τη μια εξασφάλιζε την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Κύπρο, αφού πρώτα η Ελληνική πλευρά απέσυρε το βέτο στην Τελωνιακή Ένωση της Τουρκίας, και από την άλλη οδήγησε στην συμφωνία της 6^{ης} Μαρτίου του 1995 που οριστικοποιούσε την Τελωνιακή Ένωση και εγκρίθηκε ομόφωνα από το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων.

²⁰¹ European Council in Copenhagen, 21-22 June 1993, Conclusions of the Presidency, παράγραφος 7.

²⁰² Luxembourg European Council Press Release : Luxembourg, 12 December 1997, παράγραφοι 27 και 31.

²⁰³ Presidency conclusion Helsinki European Council, 10 – 11 December 1999, παράγραφος 12.

Το σημαντικότερο όμως βήμα για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ, αλλά και για την γενικότερη πορεία των Ευρωτουρκικών σχέσεων λήφθηκε από τη Σύνοδο Κορυφής το 2004, όταν ανακοινώθηκε ότι στις 5 Οκτωβρίου του 2005 θα ξεκινήσουν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Τουρκία. Η θετική αυτή απόφαση για την Τουρκία συνοδευόταν από πολύ αυστηρούς κανόνες και προϋποθέσεις για τις μεταρρυθμίσεις που πρέπει να γίνουν σε πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, αφήνοντας παράλληλα ανοικτό και το ενδεχόμενο της ειδικής προνομιακής σχέσης. Το διαπραγματευτικό πλαίσιο που τελικά συμφωνήθηκε αποδεικνύει ότι ο δρόμος προς την ένταξη είναι μακρύς και επίπονος και η Τουρκία θα πρέπει να πραγματοποιήσει ουσιαστικές αλλαγές στην εσωτερική, εξωτερική και κοινωνική πολιτική της. Η διάρκεια των διαπραγματεύσεων υπολογίζεται σε 12 – 18 χρόνια.

Η έναρξη των διαπραγματεύσεων έφερε μεγάλη ικανοποίηση στην Άγκυρα, αλλά και μεγάλο προβληματισμό στην Ευρώπη. Είναι η Τουρκία έτοιμη να γίνει μέλος της ΕΕ? Η ΕΕ είναι κατάλληλη προετοιμασμένη θεσμικά τουλάχιστον να συμπεριλάβει στους κόλπους της μια χώρα σαν την Τουρκία? Θα μπορέσει η Τουρκία να δεχτεί να αλλάξει την πολιτική της σε εθνικό και διεθνές επίπεδο προκειμένου να συμμορφώνεται με Ευρωπαϊκές οδηγίες? Θα μπορέσει η Τουρκία να δεχτεί μια ειδική προνομιακή σχέση και όχι πλήρη ένταξη? Βέβαια προβληματισμός υπάρχει και από την πλευρά της Τουρκίας Ποιος θα είναι για παράδειγμα ο ρόλος του Στρατού? Ποια θα είναι η αντίδραση των Ισλαμιστικών Κομμάτων? Τα ερωτήματα που τίθενται είναι πολλά και σε πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχουν ουσιαστικές απαντήσεις . Στο παρόν κεφάλαιο στόχο είναι να απαντηθούν κάποια από αυτά τα ερωτήματα, με ιδιαίτερη βαρύτητα στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το επίπεδο προστασίας που προσφέρεται από την Τουρκία και πιο συγκεκριμένα το θέμα των θρησκευτικών ελευθεριών και κατά όσο η καταπάτηση των ελευθεριών αυτών προκάλεσε επιπτώσεις στις ευρωτουρκικές σχέσεις.

Η Τουρκία από την εποχή της Ίδρυσης της προσπαθεί να παρουσιάσει την εικόνα ενός εκσυγχρονισμένου Κράτους που εκτός από τη Θρησκεία δεν έχει κανένα άλλο κοινό με τα υπόλοιπα Ισλαμικά Κράτη της Ανατολής και για το λόγο αυτό όλα αυτά τα χρόνια κάνει ανοίγματα προς τη Δύση. Το όραμα της Δύσης ξεκίνησε από τον Κεμάλ Ατατουρκ και οι συνεχιστές τους θεωρούν ότι επισφράγισμα του εκσυγχρονισμού της χώρας είναι η είσοδος στην ΕΕ. Η Τουρκία από τη μια πλευρά προσπαθεί να απομακρυνθεί από οποιαδήποτε σχέση που μπορεί να τη συνδέσει με την Ανατολή και την Αραβία και από την άλλη δεν βρίσκει θέση στην Ευρώπη, αφού αντιμετωπίζεται με καχυποψία και δυσπιστία από τα υπόλοιπα Κράτη που με τη σειρά τους θεωρούν ότι δεν έχουν κάτι κοινό με την

Τουρκία. Σε πολλές περιπτώσεις η Τουρκία θυμίζει το λύκο με προβία αρνιού που προσπαθεί να πείσει για τον εκσυγχρονισμό της ή τον φτωχό συγγενή που οι υπόλοιποι κοιτούν με περιφρόνηση.

Το ζητούμενο είναι αν η ΕΕ και οι υπόλοιποι εταίροι έχουν σκεφτεί τις συνέπειες μιας πιθανής άρνησης της Τουρκίας για ειδικό καθεστώς και τη μη ένταξη της στην ΕΕ. Ήδη στην Τουρκία επικρατεί ένα αντιευρωπαϊκό πνεύμα που εκφράζεται με διάφορους τρόπους τόσο στην καθημερινή ζωή, όσο και στην πολιτική ζωή. Τι θα γίνει όμως στην περίπτωση που η ΕΕ δεν εντάξει την Τουρκία? Θέλει η Τουρκία μια αρνητική απέναντι της Τουρκία? Συμφέρει την ΕΕ να διακόψει τις σχέσεις της με την Τουρκία? Αυτά τα ερωτήματα μάλλον θα έπρεπε να είχαν απαντηθεί νωρίτερα γιατί σε αυτή την περίπτωση η ΕΕ θυμίζει τον γαμπρό που επειδή του στέρεψαν οι δικαιολογίες αρραβωνιάζεται προκειμένου και πάλι να κερδίσει χρόνο και να αποφύγει το γάμο. Ο χρόνος κυλά πλέον εναντίον της ΕΕ και η αντίδραση της Τουρκίας θα είναι μάλλον δικαιολογημένη. Μπορεί πραγματικά να μην είναι έτοιμη προς ένταξη χώρα, αλλά σίγουρα δεν θα έπρεπε να τις δίνονται και ελπίδες όταν είναι σχεδόν βέβαιο ότι δεν μπορούν να υλοποιηθούν από την πλευρά κυρίως της ΕΕ.

Καθοριστικό ρόλο στην απόφαση του Ελσίνκι έπαιξε η στάση που τήρησε η Ελλάδα. Η απόφαση αυτή πέραν της υποψηφιότητας της Τουρκίας εξασφάλισε ότι η τελική ένταξη της Κύπρου δεν τελεί υπό την αίρεση της επίλυσης του Κυπριακού. Τα γεγονότα από το 1999 μέχρι και σήμερα επιβεβαίωσαν ότι η στρατηγική επιλογή της πολιτικής του Ελσίνκι από την Αθήνα ήταν επιβεβλημένη. Η πολιτική του Ελσίνκι στηρίχθηκε στη λογική ότι όσο πιο κοντά στην Ευρώπη βρίσκεται η Τουρκία, τόσο πιο αποτελεσματικά ελέγχεται. Ταυτόχρονα, δημιούργησε τις συνθήκες έτσι ώστε οι ελληνοτουρκικές διαφορές και κυρίως το Κυπριακό πρόβλημα να συζητούνται, πλέον, σε ευρωπαϊκό πλαίσιο και επίπεδο όπου η Ελλάδα έχει το πλεονέκτημα. Το Συμβούλιο Κορυφής του Δεκεμβρίου 2004 έλαβε τη σημαντική απόφαση η Τουρκία να ξεκινήσει ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Ε.Ε. στις 3 Οκτωβρίου 2005. Ήταν ένα "ναι μεν αλλά..." για την Τουρκία. Η θετική για την Τουρκία απόφαση των ευρωπαίων ηγετών συνοδευόταν από ουσιαστικούς και αυστηρούς όρους όσον αφορά τόσο στις υποχρεώσεις της Άγκυρας σε σχέση με τις μεταρρυθμίσεις αλλά και την τελική κατάληξη των συνομιλιών.

Η απόφαση ξεκαθάρισε ότι οι διαπραγματεύσεις έχουν στόχο την ένταξη αλλά είναι "ανοικτές" (open-ended) αφήνοντας, έτσι, το παράθυρο για τη δημιουργία μιας "ειδικής-προνομιακής σχέσης" ανοικτό. Η διάρκεια των διαπραγματεύσεων αυτών θα είναι μακρόχρονη (12-18 χρόνια). Το διπλό "όχι"

των Γάλλων και των Ολλανδών στην Ευρωπαϊκή Συνθήκη επηρέασε αναπόφευκτα αρνητικά το ευρωτουρκικό κλίμα. Οι σκληρές διαπραγματεύσεις για το διαπραγματευτικό πλαίσιο κατέδειξαν ότι ο δρόμος της Τουρκίας προς την ένταξη (ή την ειδική-προνομιακή σχέση) θα είναι μακρύς και επίπονος. Μετά από ένα διπλωματικό θρίλερ, αντάξιο της ευρωπαϊκής εμπειρίας, οι "25" συμφώνησαν στο κείμενο του διαπραγματευτικού πλαισίου, το οποίο έγινε στη σειρά αποδεκτό από την Άγκυρα. Έτσι οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις ΕΕ-Τουρκίας ξεκίνησαν κανονικά τα ξημερώματα της 4ης Οκτωβρίου 2005.

B II. Πολιτική Εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας

a. Συνταγματικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία

Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι (Δεκ. 1999) αναγνωρίστηκε στην Τουρκία το καθεστώς της υποψήφιας χώρας. Η απόφαση αυτή, οδήγησε την Άγκυρα να υιοθετήσει σημαντικές πολιτικές και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις στα πλαίσια μιας προενταξιακής στρατηγικής²⁰⁴ που θα διευκόλυναν την ευρωπαϊκή της πορεία και την εκπλήρωση των ενταξιακών κριτηρίων όπως αυτά έχουν οριστεί από τις Συνόδους του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και κατά κύριο λόγο αυτό της Κοπεγχάγης. Λίγο μετά τη Σύνοδο του Ελσίνκι προτάθηκαν αρκετές μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και τη δέσμευση του Ανώτατου Κρατικού Συμβουλίου ότι θα έπραττε τα δέοντα, ώστε να διευκολύνει την εναρμόνιση της χώρας με τα ευρωπαϊκά κεκτημένα. Η προσπάθεια αυτή επισφραγίστηκε το τον Αύγουστο του 2000 με την υπογραφή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα. Το βήμα αυτό θεωρήθηκε πολύ σημαντικό και αναγνωρίστηκε από την ΕΕ, γεγονός που ενθάρρυνε την Τουρκία να συνεχίσει την υιοθέτηση νέων μεταρρυθμίσεων με σκοπό την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αναγνώριση των θρησκευτικών ελευθεριών στους πολίτες της χώρας²⁰⁵.

.Η Τουρκία προκειμένου να διευκολύνει την υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων για την ευρωπαϊκή πορεία της, υιοθέτησε στα πλαίσια της

---

²⁰⁴ Η Προενταξιακή Στρατηγική για την Τουρκία περιλαμβάνει τα εξής: 1. Προενταξιακό Κανονισμό 2. Εταιρική σχέση ,3. Συγκεντρωτικό χρηματοδοτικό κανονισμό , 4. Πολιτικό διάλογο, 5. Διαδικασία αναλυτικής εξέτασης του κεκτημένου

²⁰⁵ 2000 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 8 November 2000.

Εταιρικής Σχέσης, το Εθνικό Πρόγραμμα για την Υιοθέτηση του Κεκτημένου-NPAA (19 Μαρτίου 2001). Ενώ στη συνέχεια υιοθετήθηκαν τέσσερις δέσμες ("πακέτα") μεταρρυθμίσεων που ανταποκρίνονται εν μέρει στις προτεραιότητες της Εταιρικής Σχέσης. Με την βοήθεια του NPAA η χώρα ήταν σε θέση να υιοθετήσει 34 Συνταγματικές μεταρρυθμίσεις στο Σύνταγμα του 1982 στις 3 Οκτωβρίου 2001. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές προέβλεπαν νέες διατάξεις που θα εναρμόνιζαν τους πολιτικούς θεσμούς της χώρας με το Κοινοτικό Κεκτημένο και κυρίως με το σεβασμό των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁰⁶. Την ίδια περίοδο ξεκίνησε και μια προσπάθεια αναδιοργάνωσης του Δικαστικού συστήματος της χώρας, παρόλα αυτά η προσπάθεια δε στέφθηκε με επιτυχία αν σκεφτεί κανείς ότι τα Στρατιωτικά Δικαστήρια απέχουν πολύ από τα Ευρωπαϊκά κριτήρια, ενώ παράλληλα την ίδια χρονιά το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο απαγόρευσε τη λειτουργία του Fazilet Partisi (Ιούνιος 2001), γεγονός που δεν είδαν με θετικό μάτι οι Βρυξέλες. Έτσι παρά τη προσπάθεια για γενικότερες μεταρρυθμίσεις στα πλαίσια της προενταξιακής της στρατηγική παραμένει ανοικτό το ζήτημα της πλήρους και ουσιαστικής εφαρμογής των διατάξεων.

Οι μεταρρυθμίσεις συνεχίστηκαν και το 2002 δίνοντας ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα στα ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία των μειονοτήτων καθώς και την ελευθερία της έκφρασης²⁰⁷. Παρά τις μεταρρυθμίσεις που υιοθετήθηκαν κατά τη διάρκεια του 2001 και 2001 οι εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των αντίστοιχων ετών ναι μεν επαινεί τις πολιτικές αυτές μεταρρυθμίσεις και τη πολιτική βούληση που τις συνοδεύει, εντούτοις τονίζει ότι παρουσιάζεται σαφής έλλειψη προόδου στην εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων καθώς και ότι απομένει μεγάλος αριθμός μέτρων που θα πρέπει να ληφθούν προς αυτή την κατεύθυνση.

Σε ότι αφορά τις Θρησκευτικές ελευθερίες η έκθεση Προόδου του 2000(8Νοεμβρίου) ήταν ιδιαίτερα αρνητική για την Τουρκία, δεδομένου ότι τονίζει ότι *παρατηρείται ελάχιστη πρόοδος σε ότι αφορά την επίδειξη ανεκτικότητας σε συγκεκριμένες μη μουσουλμανικές μειονότητες, και κυρίως απέναντι στην Ελληνο-ορθόδοξη, την Αρμενική και Ασσυριο-ορθόδοξη μειονότητα, όσο και στην Εβραϊκή κοινότητα. Το Δεκέμβριο του 1999, οι αρμόδιες αρχές εξέδωσαν εγκύκλιο σύμφωνα με την οποία οι θρησκευτικές κοινότητες δε θα μπορούσαν να*

---

²⁰⁶ Για περισσότερα στοιχεία για τις σχετικές μεταρρυθμίσεις βλέπε : Commission of the European Communities Brussels, 13 Νοεμβρίου 2001, Sec (2001) 1756 "2001 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress toward Accession".

²⁰⁷ Στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων αυτών καταργήθηκε το άρθρο 159 του Τουρκικού ΠΚ βάσει του οποίου ποινικοποιούνταν η προσβολή των Δημοσίων Θεσμών και αντικαταστάθηκε με το περιβόητο άρθρο 301 που η θέσπιση του προκάλεσε ακόμα μεγαλύτερες αντιδράσεις όπως τονίστηκε σε προηγούμενο Κεφάλαιο. Επίσης άλλαξε το άρθρο 312 του ΠΚ που ποινικοποιούσε την ανάδειξη μίσους για θρησκευτικούς και πολιτικούς λόγους, το Νόμο για την Αντί τρομοκρατία, ο νόμος για την Ελευθεροτυπία και ο Νόμος για τα πολιτικά Κόμματα και το Δικαίωμα συγκεντρώσεως, προσφέροντας έτσι μεγαλύτερες ελευθερίες στα πλαίσια αυτών των δικαιωμάτων. Τέλος με συνταγματική αναθεώρηση εισήχθησαν αλλαγές στο ρόλο και τη Σύσταση του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας.

διεκδικήσουν κρατικές άδειες προκειμένου να προβούν σε ανακαίνιση των κτιρίων ή λατρευτικών ναών ή κτιρίων που ανήκουν σε φιλανθρωπικούς σκοπούς²⁰⁸. Σύμφωνα με την έκθεση προόδου καλείται η Τουρκία να προσφέρει περισσότερες εγγυήσεις και να εξασφαλίσει τις θρησκευτικές ελευθερίες των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων είτε αυτές αναγνωρίζονται είτε όχι από τη Συνθήκη της Λωζάνης. Ενώ αναφέρεται και στο καθεστώς των περιουσιών και στη Σχολή της Χάλκης και προτρέπει την Άγκυρα να επανεξετάσει το ζήτημα αυτό.

Τέλος στην ίδια έκθεση σημειώνεται ότι η επίσημη στάση απέναντι στους Αλεβήτες δεν έχει αλλάξει καθώς και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν με τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στα σχολεία που δεν ανταποκρίνεται στη θρησκεία τους, καθώς και το γεγονός ότι δεν επιχορηγούνται από τη Διεύθυνση Θρησκευτικών υποθέσεων όπως όλοι οι υπόλοιποι μουσουλμάνοι.

Η έκθεση προόδου του 2001 (13 Νοεμβρίου) παρουσίαζε σαφώς κάποια σημάδια βελτίωσης σε ότι αφορά τις θρησκευτικές ελευθερίες χωρίς όμως να έχουν δοθεί λύσεις σε σημαντικά και καίρια ζητήματα των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων και των λοιπών μουσουλμανικών αιρέσεων. Έτσι στα θετικά που αναγνωρίζονται κατατάσσεται το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του 2000 δόθηκαν άδειες για την τέλεση σημαντικών μη μουσουλμανικών θρησκευτικών τελετών, όπως η λειτουργία στην Ταρσό. Ενώ ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας δείχνοντας μεγαλύτερη ανεκτικότητα απέναντι στις θρησκευτικές μειονότητες απηύθυνε χαιρετισμό για τις εορτές των Χριστουγέννων και της Χάνουκα²⁰⁹.

Στην ίδια έκθεση το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προτρέπει τη προσπάθεια των Αρχών και συγκεκριμένα του Πρωθυπουργού που με εγκύκλιο που εξέδωσαν αναγνωρίζουν τα δικαιώματα των Ασύριων Ορθόδοξων χριστιανών και τους καλούν να επιστρέψουν πίσω στις επαρχίες τους από όπου έφυγαν όταν τα χωρία του κηρύχθηκαν σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης λόγω του κουρδικού ζητήματος. Επίσης μετά από παρέμβαση του Προέδρου Sezer δόθηκε η άδεια για την δημιουργία μιας νέας Ασυρο- ορθόδοξης εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη, ενώ παράλληλα καταργήθηκε η εγκύκλιος με την οποία έπρεπε να ζητηθεί προηγούμενη άδεια για την ανακαίνιση των εκκλησιών.

Παρά τα θετικά αυτά βήματα σε θεωρητικό επίπεδο, στην πραγματικότητα οι μη μουσουλμανικές μειονότητες συνέχιζαν να αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα ειδικά σε ότι αφορούσε την περιουσία τους και τη διεκδίκηση των βακουφιών που έχασαν μετά από κατασχέσεις από το Κράτος . Η έκθεση τονίζει

---

²⁰⁸ 2000 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 8 November 2000, σελ. 17-18.

²⁰⁹ 2000 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 13 November 2001, σελ 27-28.

σαφώς το γεγονός ότι στην πράξη δε παρουσιάζονται εμφανείς αλλαγές στην κατοχύρωση των θρησκευτικών ελευθεριών, δεδομένου ότι στα καίρια ζητήματα των μειονοτικών περιουσιών, το ζήτημα των Αλεβιτών και της επαναλειτουργίας της Χάλκης δε παρουσιάζεται καμία βελτίωση.

Η Έκθεση Προόδου του 2002, ασχολήθηκε ακόμα πιο εκτενώς με τα ζητήματα θρησκευτικών ελευθεριών και για άλλη μια φορά τόνιζε ότι η Τουρκία παρά τις μεταρρυθμίσεις που υιοθετεί θα πρέπει να κάνει και άλλα βήματα και να επαναπροσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα εφαρμοστούν οι νέες διατάξεις. Το θέμα των περιουσιών, της εκπαίδευσης νέων κληρικών²¹⁰, η νομική προσωπικότητα, η διδασκαλία των θρησκευτικών είναι μερικά από τα ζητήματα που απασχολούν τις μη μουσουλμανικές μειονότητες και απαιτούν μια λύση εδώ και δεκαετίες.

Όπως σημειώνεται και στην Έκθεση η Κυβέρνηση έχει δείξει το ενδιαφέρον να υιοθετήσει τις πρόποσες μεταρρυθμίσεις με σκοπό την εναρμόνιση με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, ωστόσο οι αλλαγές αυτές δε βρίσκουν πάντα υποστηρικτές. Έτσι στην περίπτωση των Βακουφιών είχε γίνει μια πρώτη προσπάθεια διευθέτησης του ζητήματος το 2001-2002, αλλά οι μεταρρυθμίσεις αυτές δε βρήκαν συμπάρασταση από τη Γενική Διεύθυνση Βακουφιών με αποτέλεσμα να βρίσκουν πάντα κάποια τεχνάσματα υπηρεσιακά με σκοπό να μην μπορούν οι μη μουσουλμανικές μειονότητες να διεκδικήσουν τα περιουσιακά τους στοιχεία²¹¹.

Η Τουρκία συνέχισε και το 2003 τη μεταρρυθμιστική της προσπάθεια, καθώς και την εναρμόνιση της με το Ευρωπαϊκό κεκτημένο. Έτσι στα πλαίσια αυτά η Τουρκία τη Σύμβαση κατά της Διαφθοράς, έγινε μέλος στην Ομάδα κρατών κατά της Διαφθοράς του Συμβουλίου της Ευρώπης (GRECO), επικύρωσε το Διεθνές

---

²¹⁰ Το Αρμενικό Πατριαρχείο, ζήτησε τη δημιουργία ειδικού πανεπιστημιακού τμήματος που θα εξειδικεύεται στην διδασκαλία της Χριστιανική Θρησκείας. Οι Αρχές συμφώνησαν να εξετάσουν το αίτημα υπό την προϋπόθεση ότι οι διδάσκοντες του τμήματος θα είναι Μουσουλμάνοι, γεγονός που απέρριψε το Αρμενικό Πατριαρχείο. Η τακτική αυτή είναι πάγια για το Τουρκικό Κράτος και ακολουθείται και στα μη μουσουλμανικά μειονοτικά σχολεία, όπου οι διευθυντές των σχολείων είναι Τούρκοι- μουσουλμάνοι και λειτουργούν σαν το άγρυπνο φρουρό έναντι των μειονοτήτων. Το ζήτημα της εκπαίδευσης νέων κληρικών είναι φλέγον για το Ελληνικό Ορθόδοξο και το Αρμενικό Πατριαρχείο δεδομένου ότι με την εξαιρετικά μεγάλη μείωση του πληθυσμού της μειονότητας, καθώς και με την προϋπόθεση που έχει επιβληθεί από το Τουρκικό Κράτος, ότι για να αναλάβει κληρικά καθήκοντα κάποιος θα πρέπει να έχει τουρκική υπηκοότητα και να ασκεί την ιερατική του λειτουργία στην επικράτεια της Τουρκίας καθιστούν αβέβαιη τη φυσιολογική συνέχιση του έργου των Χριστιανικών Πατριαρχείων. Στην ίδιο πνεύμα η Έκθεση Προόδου του 2002 θέτει εκ νέου το ζήτημα της επαναλειτουργίας της Σχολής Της Χάλκης. 2002 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 9 October 2002, σελ 39.

²¹¹ Ο Νόμος για τα Βακούφια (Αύγουστος 2002) προέβλεπε τη διεκδίκηση των περιουσιών εφόσον μπορούσαν τα Ιδρύματα να αποδείξουν ότι κατέχουν τον τίτλο κυριότητας του ακινήτου. Η διάταξη αυτή όμως υπόκειντο σε κάποιους όρους που ήταν εξαιρετικά δύσκολο να καλυφθούν μέσα στο σύντομο χρονικό διάστημα των έξι μηνών στο οποίο προβλεπόταν, ενώ επίσης δεν διευκρινιζόταν σε ποια υπηρεσία θα έπρεπε να απευθύνονται οι αιτήσεις. 2002 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 9 October 2002, σελ 38.

Σύμφωνο για τα Αστικά και πολιτικά Δικαιώματα²¹², και το Διεθνές Σύμφωνο για τα κοινωνικά, οικονομικά και μορφωτικά δικαιώματα, ενώ επικύρωσε και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Παράλληλα υιοθέτησε τέσσερα πακέτα πολιτικών μεταρρυθμίσεων σε θέματα που άπτονται των πολιτικών κριτηρίων της Κοπεγχάγης και αφορούν πολύ σημαντικά και ευαίσθητα ζητήματα στην Τουρκία, όπως η ελευθερία της έκφρασης, τα πολιτιστικά δικαιώματα και το ρόλο του Στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας.

Η Έκθεση προόδου του 2003, όσο αφορά τις Θρησκευτικές ελευθερίες ήταν ίσως η πιο αυστηρή συγκριτικά με τις προηγούμενες. Τα ζητήματα των μειονοτικών περιουσιών, της εκπαίδευσης νέων κληρικών, της αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας των Πατριαρχείων, η παροχή βίζας και άδειας παραμονής σε μη Τούρκους ιερείς καθώς και της Οικουμενικότητας του Ελληνο-ορθόδοξου Πατριάρχη παρέμεναν ανεπίλυτα και παρά τις όποιες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες η κατάσταση των θρησκευτικών ελευθεριών δεν είχε παρουσιάσει καμία βελτίωση για τις μη μουσουλμανικές μειονότητες. Ενώ το θέμα της αναγνώρισης της θρησκευτικής μειονότητας των αλεβητών και των δικαιωμάτων που απορρέουν από την αναγνώριση αυτή δεν έχει παρουσιάσει καμία απολύτως πρόοδο. Σύμφωνα με την Έκθεση Προόδου του 2003 *Οι Αρμόδιες αρχές συνεχίζουν να υιοθετούν πολύ περιοριστικές ερμηνείες των σχετικών νέων διατάξεων με αποτέλεσμα οι θρησκευτικές ελευθερίες να υπόκεινται σε σοβαρούς περιορισμούς σε σχέση με τα ευρωπαϊκά πρότυπα*²¹³.

Επιπλέον η Έκθεση τονίζει για το ζήτημα των βακουφιών ότι 116 Ιδρύματα κατέθεσαν 2.234 αιτήσεις, οι περισσότερες από τις οποίες απορριφθήκαν (622 αιτήσεις) γιατί ο τίτλος κυριότητας των ακινήτων ήταν στο όνομα δημοσίου οργανισμού, ή είχε περάσει σε χέρια τρίτων (τα λεγόμενα κατηλλειμενα mezbut), ενώ 910 αιτήσεις απορρίφθηκαν λόγω ελλিপών στοιχείων. Σύμφωνα με τα παραπάνω η Τουρκία δείχνει να μη συμμορφώνεται με τα Ευρωπαϊκά κριτήρια και το Κοινοτικό Κεκτημένο, ενώ *διαφαίνεται ότι τα θρησκευτικά Ιδρύματα συνεχίζονται να βρίσκονται σε σχέση υποτέλειας και ελέγχου από τη Γενική Διεύθυνση Βακουφιών που περιορίζει δραστικά την αυτονομία τους*²¹⁴.

---

²¹² Με την επιφύλαξη του άρθρου 27 του Συμφώνου που προβλέπει το δικαίωμα των μειονοτήτων να απολαμβάνουν και να εφαρμόζουν τον ιδιαίτερο πολιτισμό και θρησκεία τους ή τη χρήση της γλώσσας τους.

²¹³ «Concerning freedom of religion, the changes introduced by the reform packages have not yet produced the desired effects. Executive bodies continue to adopt a very restrictive interpretation of the relevant provisions, so that religious freedom is subject to serious limitations as compared with European standards. This is particularly the case for the absence of legal personality, education and training of ecclesiastic personnel, and full enjoyment of property rights of religious communities.» 2003 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 9 October 2003, σελ 44.

²¹⁴ . 2003 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 9 October 2003, σελ 34-35.

Τον Ιούλιο του 2004 το Συμβούλιο Επικρατείας του Τουρκικού Κράτους υιοθέτησε κανονισμό σχετικά με τις Μεθόδους και της Αρχές της Εκλογής των Συμβουλίων των μη Μουσουλμανικών Θρησκευτικών Ιδρυμάτων. Ο Κανονισμός αυτός είχε σαν στόχο να διευθετηθεί το πρόβλημα της εκλογής διοικητικών συμβουλίων που βάσει των προηγούμενων σχετικών διατάξεων είχε ως αποτέλεσμα τη διάλυση 406 Θρησκευτικών Ιδρυμάτων την περίοδο 2001-2003 λόγω των περιορισμών που έθετε και της ανάμειξης τη Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων. Παρόλα αυτά και ο νέος κανονισμός λόγω των γεωγραφικών περιορισμών που θέτει δε δίνει λύση στο πρόβλημα με αποτέλεσμα και πάλι τα θρησκευτικά Ιδρύματα λόγω του πληθυσμιακού περιορισμού των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων να αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα και ως εκ τούτου να χάνουν πολλά από τα περιουσιακά τους στοιχεία δεδομένου ότι τα περισσότερα από αυτά οδηγούνται σε διάλυση. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ελληνο-ορθόδοξου Ορφανοτροφείου της Πριγκήπου που κατασχέθηκε το 1995 με την αιτιολογία ότι δεν πληρούσε πλέον το σκοπό του και δε λειτουργούσε όπως προέβλεπε το σχετικό βακουφικό καταστατικό του²¹⁵.

Τόσο η Έκθεση Προόδου του 2004, όσο και αυτή του 2005 συνέχισαν να περιγράφουν τα ίδια ακριβώς με τις προηγούμενες εκθέσεις σχετικά με την κατάσταση των Θρησκευτικών ελευθεριών στην Τουρκία εμμένοντας στις ίδιες θέσεις και παρουσιάζοντας τα ίδια προβλήματα, χωρίς να έχει διαπιστωθεί κάποια ουσιαστική αλλαγή στην κατάσταση. Παράλληλα υπογραμμίζεται και πάλι ο σκιώδης και επιβαρυντικός ρόλος της Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων και τα ογκώδη προβλήματα που δημιουργούσε στις μη μουσουλμανικές μειονότητες.

Τον Απρίλιο του 2006 η Τουρκία στην προσπάθεια της να εναρμονιστεί με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα σε ότι αφορά τις Θρησκευτικές ελευθερίες οργάνωσε Επιτροπή που αποτελούνταν από τους Υπουργούς Εσωτερικών, Εξωτερικών και Παιδείας και το Νομάρχη της Κωνσταντινούπολης και επισκέφτηκαν τους Αργηγούς των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων προκειμένου να συζητήσουν τα προβλήματα τους και να δοθούν λύσεις σε αυτά. Η κίνηση αυτή αν νη τη άλλο ήταν πολύ θετική, αλλά θα είναι ακόμα θετικότερη αν από τα λόγια η Άγκυρα αποφασίσει να περάσει σε ουσιαστικές πράξεις που θα δώσει και πραγματικές λύσεις σε προβλήματα που ταλανίζουν τις μη μουσουλμανικές μειονότητες εδώ και χρόνια και απειλούν πλέον, ακόμα και την ύπαρξη τους.

Επιπλέον θετική ρύθμιση αποτέλεσε η απόφαση του Υπουργείου Εσωτερικών να κατάργηση την αναγραφή του θρησκεύματος από επίσημα

---

²¹⁵ 2004 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, October 2003, σελ 44-45.

έγγραφα, όπως οι ταυτότητες τον Απρίλιο του 2006, με σκοπό να περιοριστούν στο δυνατό οι διακρίσεις λόγω θρησκειώματος. Βέβαια αυτό δεν ισχύει για όλα τα επίσημα έγγραφα, γεγονός που αφήνει ανοικτά κάποια περιθώρια διακρίσεων. Η Έκθεση προόδου του 2006 θα μπορούσε να θεωρηθεί επαναληπτική των προηγούμενων με τη διαφορά ότι παρατηρεί την έξαρση εθνικισμού και ρατσισμού, λόγω πολλαπλών επιθέσεων που σημειώθηκαν εναντίων Χριστιανών με αποκορύφωμα τη δολοφονία του Ιταλού Ιερέα, Andrea Santoro στην περιοχή της Καππαδοκίας.

Σε ότι αφορά το ζήτημα των περιουσιών των μη μουσουλμανικών θρησκευτικών Ιδρυμάτων η Έκθεση Προόδου του 2006 σημειώνει ότι δεν έχει παρουσιαστεί καμία εξέλιξη, όπως και στα υπόλοιπα ζήτσημα που έχουν τονιστεί στις προηγούμενες εκθέσεις. Έτσι παρά την απόφαση του Συμβουλίου Επικρατείας τον Ιούνιο του 2005 να περιορίσει το ρόλο της Γενικής Διεύθυνση Βακουφίων μέχρι τη δεδομένη στιγμή δε έχει εφαρμοστεί, ούτε έχει παρουσιαστεί κάποια άλλη εξέλιξη στην επαναλειτουργία της Σχολής της Χάλκης, στην κατάσχεση του Ελληνο- ορθόδοξου Ορφανοτροφείου της Πριγκήπου ή στην αναγνώριση των δικαιωμάτων των Αλεβιτών²¹⁶.

Η τελευταία Έκθεση Προόδου του 2007, ίσως ήταν η πιο αρνητική σε σχέση με άλλες τις προηγούμενες. Κανένα από τα μέχρι τώρα προαναφερθέντα προβλήματα δεν έχει διευθετηθεί αντίθετα παρατηρείται έντονη έξαρση του εθνικισμού και του αντιμειονοτικού κλίματος. Το τελευταίο διάστημα, όπως παρουσιάζεται και στην Έκθεση Προόδου έχουν σημειωθεί στην Τουρκία πολλές επιθέσεις εναντίων χριστιανών, όπως η δολοφονία δυο Τούρκων πολιτών και ενός Γερμανού στην Μαλάτια, επιθέσεις σε εκκλησίες Ασσυρίων καθώς και παραπομπές σε Δίκες Τούρκων πολιτών που εκχριστιανίστηκαν. Επιπλέον παρά τι υποτιθέμενες νομικές και θεσμικές ρυθμίσεις που έχουν πραγματοποιηθεί καμία δεν εφαρμόζεται ουσιαστικά στην πράξη ενώ λόγω των περιορισμών που τίθενται στις διατάξεις των νέων νόμων οι περισσότεροι από αυτούς παραμένουν κενό γράμμα²¹⁷.

Οι Αλεβήτες συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν προβλήματα στην ίδρυση και λειτουργία λατρευτικών χώρων (Cem Evi), ενώ θεωρήθηκε πολύ θετική εξέλιξη το γεγονός ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξέδωσε απόφαση καταδικαστική για την Τουρκία σχετικά με τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στα σχολεία και την απαγόρευση εξαιρέσεως των Αλεβιτών

---

²¹⁶ 2006 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 8 October 2006, σελ 44-45.

²¹⁷ 2007 Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Toward Accession, 6 October 2007, σελ 16-18.

μαθητών, δεδομένου ότι η ύλη του μαθήματος δεν ανταποκρίνεται στις διδαχές της Θρησκείας τους²¹⁸.

Σε γενικές γραμμές μπορεί να υποστηριχτεί ότι οι θρησκευτικές ελευθερίες δε είναι σεβαστές στην πράξη και ότι το νομικό πλαίσιο προστασίας τους θα πρέπει να παρέχει μεγαλύτερα εχέγγυα στις μη μουσουλμανικές μειονότητες της Τουρκίας και όχι μόνο. Στην Έκθεση του 2007 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υπογράμμισε ότι δεν έχει παρουσιαστεί καμία απολύτων πρόοδο στο ζήτημα των Θρησκευτικών ελευθεριών. Η νέα Έκθεση για την Πρόοδο της Τουρκίας αναμένεται το Σεπτέμβριο ενώ ήδη έχει ψηφιστεί. Η Έκθεση αυτή θα συμπέσει με την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου για την απαγόρευση ή όχι του Κυβερνώντος Κόμματος ΑΚΡ και σίγουρα αποτελεί ιδιαίτερα κρίσιμο σημείο για την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας και την εν γένει πολιτική κατάσταση της χώρας.

B. Ο Στρατός και η πορεία προς την Ευρώπη.

Οι ένοπλες δυνάμεις διαδραματίζουν εδώ και πολλά χρόνια ένα ειδικό ρόλο στην πολιτική σκηνή της χώρας. Παραδοσιακά ο Στρατός στην εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θεωρήθηκε ο ακρογωνιαίος λίθος της, ενώ με την Ίδρυση του Τουρκικού Κράτους ανέλαβε το ρόλο του Θεματοφύλακα των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων και του προστάτη του κοσμικού και δημοκρατικού χαρακτήρα της Τουρκίας. Ο Στρατός βέβαια σε καμία ευρωπαϊκή ή Δημοκρατική χώρα δεν αποτελεί οργανωμένο τμήμα του Κράτους που μπορεί να εκφράζει γνώμες και να επιβάλλει πολιτικές πρακτικές, εντούτοις στην Τουρκία ο Στρατός συμμετέχει ενεργά στη χάραξη πολιτικής και αποτελεί συνώνυμο του Κρατικού μηχανισμού²¹⁹.

Το σώμα των αξιωματικών αποτελεί μια επίλεκτη κοινωνική ομάδα, μια ελίτ που απολαμβάνει ιδιαίτερης εκτίμησης και διαθέτει εξαιρετικό γόητρο. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι σπουδαιότεροι πολιτικοί αρχηγοί της Τουρκίας προήλθαν από τους Κόλπους του, μεταξύ των οποίων και ο Κεμάλ. Ο ίδιος μάλιστα τόνισε ότι ο Στρατός είναι ο Θεματοφύλακας των ιδεωδών του Έθνους και θεώρησε απαραίτητο να τον κρατήσει μακριά από τη διοίκηση της χώρας, για αυτό του ανέθεσε το ρόλο του ρυθμιστή που.

Ο στρατός έχει επέμβει στη πολιτική ροή της Χώρας τέσσερις φορές (το 1960, το 171, το 1980 και το light πραξικόπημα του 1997), με σκοπό να

²¹⁸ Case of *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey* (application n° 1448/04).

²¹⁹ Στέφανος Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη-Τουρκία, Ιδεολογία και Ρητορεία, Οι αντιλήψεις των Τουρκικών Πολιτικών Δυνάμεων Για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα 1957-1993*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Ερευνών, Αθήνα, 1993, σελ. 173-183.

προστατέψει τον κοσμικό χαρακτήρα της χώρας και να περιορίσει τις οπισθοδρομικές εκείνες δυνάμεις που επιθυμούσαν να περιορίσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς ή να αναλάβουν οι Ισλαμιστές ενεργό ρόλο στην πολιτική.

Η δύναμη του Τουρκικού Στρατού θεμελιώνετε και συνταγματικά. Το άρθρο 118 του Συντάγματος προβλέπει την Ίδρυση και λειτουργία του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας που εξελίχθηκε σένα πανίσχυρο όργανο λήψεων και επιβολής αποφάσεων. Συγκεκριμένα «*Το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, υποβάλλει στο Υπουργικό Συμβούλιο τις απόψεις του για τη λήψη αποφάσεων και την εξασφάλιση του απαραίτητου συντονισμού κατά τη διαμόρφωση, υιοθέτηση και εφαρμογή της εθνικής πολιτικής ασφάλειας του Κράτους. Το Υπουργικό Συμβούλιο θα εξετάζει κατά προτεραιότητα τις αποφάσεις του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας, που αφορούν τα μέτρα που αυτό θεωρεί αναγκαία για τη διασφάλιση της ύπαρξης και της ανεξαρτησίας του Κράτους, την ακεραιότητα και το αδιαίρετο της χώρας και την ειρήνη και ασφάλεια της κοινωνίας*²²⁰.»

Ο Στρατός βέβαια ως θεματοφύλακας των Κεμαϊκών μεταρρυθμίσεων από νωρίς τάχθηκε υπέρ της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ. Έτσι ο Στρατός εμφανίστηκε σαν εγγυητής της κοσμικότητας και δικαιολογούσε τις επεμβάσεις του στην πολιτική ζωή της χώρας ως απαραίτητες για να διατηρήσει την Τουρκία στον σωστό δρόμο ιδιαίτερα το Πραξικόπημα του 1980 και το 1997 πραγματοποιήθηκαν για να απομακρύνει και να ανακόψει ο Στρατός την Πολιτική δύναμη των Ισλαμιστών που είχε αρχίσει να μεγαλώνει όλο και περισσότερο. Η αλλαγή ωστόσο της άλλοτε ΕΟΚ σε ΕΕ επέδειξε ότι η Ευρώπη αυτή Ένωση δεν περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην οικονομική συνεργασία αλλά εξίσου μεγάλη σημασία δίνεται και στην πολιτική, στα ανθρώπινα δικαιώματα και σε οποιοδήποτε τομέα θα συνεισφέρει στην ανάπτυξη και πρόοδο των Ευρωπαϊκών Δημοκρατικών χωρών. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον όπως είναι λογικό ο Στρατός είναι δύσκολο να συνεχίσει να διαδραματίζει τον ίδιο ρόλο με πριν σε περίπτωση που η χώρα ενταχθεί στην ΕΕ. Για το λόγο αυτό μετά τη Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι πέρα ζητήθηκε από τη χώρα να ευθυγραμμιστεί με τους Δημοκρατικούς θεσμούς και τα πολιτικά κριτήρια που ισχύουν στα λοιπά Ευρωπαϊκά Κράτη.

Έτσι μεταξύ άλλων ζητήθηκε από την Τουρκική Κυβέρνηση να ληφθούν όλες οι απαραίτητες Συνταγματικές ρυθμίσεις, ώστε ο ρόλος του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας να είναι συμβουλευτικός προς την Κυβέρνηση σύμφωνα με τις πρακτικές που υιοθετούνται από τα λοιπά ευρωπαϊκά Κράτη. Η ΕΕ όμως στο κείμενα των ενταξιακών διαπραγματεύσεων ούτε εξηγούσε ποιες είναι οι πρακτικές που υιοθετούνται από τα Ευρωπαϊκά Κράτη, ούτε έδωσε σαφές οδηγίες για τον

---

²²⁰ *Turkey and The European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*, EDITED BY Ali Carkoglu and Burry Rubin, Frank Cass London 2003, pp. 119-121.

περιορισμό του Στρατού από την Πολιτική Σκηνή της χώρας. Ενώ μεταξύ άλλων ζήτησε και την άρση της κατάσταση εκτάκτου ανάγκης στην οποία επιβλήθηκαν περιοχές της βόρειο-ανατολικής Τουρκίας που είχαν ξεσπάσει επαναστάσεις Κούρδων κατά την περίοδο του 1987.

Στα πλαίσια των συνταγματικών μεταρρυθμίσεων τον Οκτώβρη του 2001 το άρθρο 118 που προσδιόριζε τη λειτουργία του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας άλλαξε σε δύο σημεία και ο Υπουργός Αμύνης προστέθηκε στη λίστα των Υπουργών που συμμετέχουν σε αυτό, ο ρόλος του συμβούλιο ορίστηκε ότι θα είναι συμβουλευτικός, καθώς και ότι οι πλειοψηφία των μελών θα είναι από τον πολιτικό και όχι από τον στρατιωτικό χώρο.

Επιπλέον σε ότι αφορά τις περιοχές Ειδικής κατάστασης (Olağanüstü Hal Bölgeleri) στη συνάντηση του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας στις 30 Μαΐου αποφασίστηκε να γίνει άρση στις περιοχές Hakkarî και Tunceli και να παραταθεί για τέσσερις μήνες το καθεστώς ειδικής κατάστασης για τελευταία φορά στις περιοχές του Diyarbakir και Sirnak²²¹.

Παρά τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στο άρθρο 118 του Συντάγματος και το ρόλο του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας είναι αμφίβολο κατά πόσο θα περιορίσει στην πράξη τη δράση του Στρατού. Η πολιτική άλλωστε δύναμη των στρατιωτικών μελών του Συμβουλίου δε φαίνεται να εξαρτάται από τον αριθμό τους αλλά από το κύρος και την επιρροή τους, που όλα αυτά τα χρόνια έχουν εμποτιστεί στη συνείδηση όχι μόνο του απλού κόσμου αλλά και των πολιτικών που πάντα προσπαθούν να έχουν με το μέρος τους το Στρατό και να συμβαδίζουν στις ιδεολογία τους. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Στρατηγός Huseyin Kınıkkoğlu σχετικά με τη μείωση των στρατιωτικών του Συμβουλίου δήλωσε: *αν θέλουν 100 πολιτικά μέλη του Συμβουλίου ας γίνει έτσι, ο Στρατός πάλι θα έχει την πλειοψηφία.*

Στην πραγματικότητα είναι έτσι παρά τη θεωρητική μείωση και περιορισμό της δράσης του Στρατού, δε φαίνεται να έχει επιτευχθεί κάτι τέτοιο στην πράξη με πιο πρόσφατο παράδειγμα την παραπομπή σε Συνταγματικό Δικαστήριο για τη διάλυση του Κυβερνόντος Κόμματος της Ανάπτυξης και Δικαιοσύνης του Recep Tayyip Erdoğan . Αφορμή για την παραπομπή αυτή στάθηκε η προσπάθεια άρσης της απαγόρευση της μαντίλας στα Πανεπιστήμια που είχε θεσπιστεί από το Στρατό στο πραξικόπημα του 1980 και του 1997. Γεγονός είναι ότι και η ΕΕ, αλλά και τα κράτη μέλη ανησυχούν για την κατάσταση αυτή και συγκεκριμένα η Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων του Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών τόνισε ότι η Τουρκία θα πρέπει να μείνει φιλική προς την ΕΕ πάση θυσία ακόμα και αν η

---

²²¹ NTV, 30 Μαΐου 2002.

δύναμη του Στρατού δεν περιοριστεί παρά την εμμονή και την έμφαση που δίνεται από την ΕΕ για το σεβασμό των Δημοκρατικών Θεσμών.

Παρότι ο Στρατός θέλει να παρουσιάζεται σαν συνεχιστής των ιδεών του Κεμάλ και εγγυητής του Κοσμικού χαρακτήρα του Κράτους σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται ότι 'χι μόνο δε συμφάνει αυτό αλλά αντίθετα στρέφεται και ενάντια των Κεμαλικών Αρχών, όπως στην ερίπτωση του πραξικοπήματος του 1980 που παρά την αναμενόμενη επίθεση εναντίον του Ισλάμ σημειώθηκε μια ενίσχυση των Ισλαμιστικών Θεσμών, ενώ επίσης έχουμε και απελευθέρωση της οικονομίας και άνοιγμα προς την παγκόσμια αγορά. Στην ουσία η Κεμαλική παρακαταθήκη δεν τηρείται από το Στρατό κατά γράμμα, αλλά βάσει των συμφερόντων και των πολιτικών καταστάσεων. Ο Στρατός μέχρι τότε κατηγοριόταν ότι καταπίεζε κάθε μορφή του Ισλάμ, έτσι με το Πραξικόπημα του 1980 ήθελε να παρουσιάσει ένα διαφορετικό πρόσωπο και με αφορμή τον περιορισμό της δράσης της αριστεράς επέβαλε στρατιωτικό νόμο. Ανάμεσα στις μεταρρυθμίσεις που επέβαλε ήταν και αυτή της υποχρεωτικής διδασκαλίας των θρησκευτικών στα σχολεία τονίζοντας τη σημασία της θρησκείας σε ένα έθνος. Η διακυβέρνηση Evren και Ozal που δεν έκρυβαν τα φιλοισλαμικά συναισθήματα τους ήταν και η αρχή της ανάπτυξης του Τουρκικού Πολιτικού Ισλάμ.

Η ενταξιακή πορεία την Τουρκίας, αν θέλει πραγματικά να ενταχθεί στην ΕΕ, θα πρέπει να απαλλαχτεί από δυο βαρίδια από τη μία την αυξανόμενη δύναμη που αποκτά το Τουρκικό Ισλάμ και από την άλλη την συνεχή ανάμειξη του Στρατού στην Πολιτική ζωή της χώρας. Για να συμβεί όμως κάτι τέτοιο θα πρέπει ο Στρατός να πειστεί για τις προθέσεις της ΕΕ, όπως σημειώθηκε αρκετές φορές στην Τουρκία πλέον ο σκεπτικισμός σχετικά με την ένταξη έχει διογκωθεί καθώς και η παραφιλολογία ότι η ΕΕ και τα κράτη μέλη παρά τις προσπάθειες της Τουρκίας πάντα κάτι θα βρίσκει για να καθυστερεί ή να αναβάλλει την ένταξη της χώρας τους. Όλο αυτό το κλίμα έχει οδηγήσει στην αύξηση του αντιευρωπαϊκού πνεύματος ακόμα και μέσα σε κύκλους που αποτελούσαν παραδοσιακά υπέρμαχοι της ένταξης της χώρας τους, αλλά και στον Στρατιωτικό χώρο, συγκεκριμένα ο Γενικός Γραμματέας του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας είχε δηλώσει το 2002 ότι *Η ΕΕ δεν πρόκειται ποτέ να δεχτεί την Τουρκία ως Κράτος μέλος και για αυτό η Τουρκία θα πρέπει να στραφεί αλλού προκειμένου να βρει νέους συμμάχους.*

Ο Τουρκικός Στρατός σήμερα αποτελεί μια πολύ ισχυρή δύναμη όχι μόνο σε κατασταλτικό επίπεδο, αλλά σε πολιτικό, οικονομικό ακόμα και κοινωνικό επίπεδο. Από την μεταπολεμική περίοδο έχει κατορθώσει να βρίσκεται στο πολιτικό προσκήνιο της χώρας συνεχώς, είτε ασκώντας εξουσία (περιόδους επιβολής Στρατιωτικού Νόμου), είτε ως υποβολέας και ρυθμιστής στη λήψη πολιτικών αποφάσεων από τη νόμιμα εκλεγμένη κυβέρνηση. Ο Στρατός μπορεί να μην

βρίσκεται στην εξουσία παρόλα αυτά με διάφορα τεχνάσματα, όπως να κυρήσσει ολόκληρες περιοχές σε «ειδική κατάσταση» κατάφερνε να βρίσκεται στο προσκήνιο (η επιλογή των περιοχών αυτών βέβαια δεν είναι τυχαία, πχ. Περιοχές με έντονο το Κουρδικό στοιχείο, Εργατικές συνοικίες Κωνσταντινούπολης, βιομηχανικές ζώνες μεγάλων πόλεων κτλ). Στην ουσία ο Στρατός ήθελε να έχει υπό τον έλεγχο του περιοχές υψηλού κινδύνου που συνδέονταν πολιτικά με τον Κομμουνισμό και χαρακτηρίζονταν από έντονη Ισλαμική πίστη, πλήθη δηλαδή που θα ήταν πολύ εύκολο να παρασυρθούν και να εξεγερθούν και να αποτελέσουν απειλή για τον Κοσμικό Χαρακτήρα του Κράτους. Ποιος όμως ορίζει τι αποτελεί απειλή του Κοσμικού χαρακτήρα του Κράτους; Δεν είναι απειλή για τον εκσυγχρονισμό του Κράτους η καταπίεση τόσων ομάδων, τόσων μειονοτήτων; Ο λαός της Τουρκίας είναι πολύ καταπιεσμένος και ο φόβος είναι μια δεύτερη φύση τους και αυτό δεν είναι μόνο στους λιγότερο μορφωμένους, αλλά ακόμα και στους ανώτερους κύκλους οποιαδήποτε κίνηση που ξεφεύγει από το σύνηθές ή αυτό που προστάζει ο Στρατός είναι απειλή για την Κοσμικότητα του Κράτους, κάτι αντίστοιχο με το άρθρο 301 ΠΚ που ορίζει ότι προσβάλλει τις Κεμαλικές αρχές και την Τουρκικότητα.

Ο Στρατός βάσει των ανωτέρω είναι σαφές ότι συμμετέχει ενεργά στην Πολιτική σκηνή της χώρας στη συνέχεια μέσω μια σύντομης ιστορική αναδρομής θα γίνει προσπάθεια να διασαφηνιστεί κατά πόσο ο Στρατός έχει επηρεάσει τις ευρωτουρκικές σχέσεις και αν μπορεί να γίνεται λόγος για διαμορφωμένη ιδεολογία σχετικά με την Τουρκία και την ένταξη στην ΕΕ στο εσωτερικό του Στρατού. Οι περισσότεροι μελετητές είναι αλήθεια ότι δε συμφωνούν στη διάκριση των θέσεων και των τάσεων που υπάρχουν στον Στρατό σχετικά με την ένταξη της χώρας στην ΕΕ. Έτσι πχ, ο Vaner διέκρινε το Στρατό σε έξι υποκατηγορίες, ο Umit Cizre και ο Menders Cinar σε τρεις. Όλες όμως οι θεωρίες αυτές δεν είναι τίποτε άλλο από υποθετικές και υπέραναλυτικές. Είναι καλύτερο λοιπόν να γίνει αναφορά στις επιπτώσεις στις ευρωτουρκικές σχέσεις όπως αυτές προέκυψαν πχ μετά από κάθε Πραξικόπημα. Όπως έχει σημειωθεί μέχρι τώρα έχουν πραγματοποιηθεί 3 Πραξικοπήματα και ένα ακόμα το πιο πρόσφατο με πιο light έκδοση.

Το πραξικόπημα του 1960 και ο απαγχονισμός του αρχηγού και τότε Πρωθυπουργού της χώρας Μεντερες και δύο ακόμα Υπουργών είχε σαφές αντίκτυπο στις Ευρωτουρκικές σχέσεις που εκδηλώθηκε με την καθυστέρηση Υπογραφής της Συμφωνίας Σύνθεσης, κάτι που οι ηγεσία της Τουρκίας το επιθυμούσε πολύ δεδομένου ότι η Ελλάδα είχε ήδη υπογράψει και αυτή η αργοπορία για την Τουρκία ισοδυναμούσε με πολιτική ήττα. Η κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικότερα των μειονοτήτων ήταν απελπιστική, στην Ίμβρο και στην Τένεδο σημειώνονταν σφαγές και άδικοι διωγμοί εναντίων των

Χριστιανών, απαγορευόταν στους ιερείς να κυκλοφορήσουν με τα ιερατικά άμφια τους, η χριστιανικές λειτουργίες γίνονταν υπό τον φόβο επιθέσεων, ιερείς παραπέμπονταν σε δίκες γιατί έκαναν περιφορά των επιτάφιων, και βέβαια το 1955 είχαμε και τις τραγικές συνέπειες της Νύχτας των Κρυστάλλων ή αλλιώς των Σεπτεμβριανών. Ο εθνικισμός και τα αντιμειονοτικά αισθήματα είχαν ξεπεράσει κάθε όριο, θύματα των τυφλών αυτών επιθέσεων δεν υπήρξαν μόνο οι χριστιανικές μειονότητες, αλλά και οι εθνικές και θρησκευτικές, χωρία αλεβιτών και Κούρδων εκκενώθηκαν, παρατηρήθηκαν βίαιες πρακτικές εκτουρκισμό και εξάλειψης κάθε μορφής Σιιτικού Ισλάμ. Να σημειωθεί όμως ότι την περίοδο αυτή η ΕΕ, τότε ΕΟΚ δεν έδινε την ίδια σημασία και την ίδια βαρύτητα σε θέματα παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των Δημοκρατικών Θεσμών.

Το ισχυρότερο πλήγμα στις σχέσεις Τουρκίας και Ευρ' 'ωπης επήλθε με το Πραξικόπημα του 1980, που παρατηρείται μια στασιμότητα στις ευρωτουρκικές σχέσεις και μια προσέγγιση και αναθέρμανση των σχέσεων της χώρας με την Αμερική. Η γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας και τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα της περιοχής ωθούν τις ΗΠΑ να προσεγγίσουν την Τουρκία και να της προσφέρουν χείρα βοήθειας. Η τουρκία όμως αυτό που επιθυμεί διακαώς είναι να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Οικογένεια και να αποκτήσει επιτέλους ταυτότητα που θα την αποδεσμεύσει από οποιαδήποτε σχέση με την Ανατολή και θα αποτελεί πλέον κομμάτι της Δύσης. Μετα το πέρας του πραξικοπήματος (1983) η Τουρκική Κυβέρνηση έδωσε μεγάλη σημασία στον να επανενταχθεί η τουρκική κοινοβουλευτική αντιπροσωπεία στη Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Και ο Στρατός όμως συνειδητοποίησε ότι ένα ολόκληρο δίκτο ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών και οργανώσεων παρακολουθούσαν στενά την πολιτική κατάσταση της Τουρκίας και την πορεία της Δημοκρατίας και έδειχνα μεγάλη δυσaréσκεια και επέκριναν την έλλεψη Δημοκρατικών Θεσμών που παρατηρείται στην Τουρκία. Παρά της προσπάθειας που έκανε ο Στρατός η Ευρώπη δε πίστηκε για την ορθή λειτουργία των Δημοκρατικών Θεσμών. Τα εθνικά Κοινοβούλια των Κρατών-μελών και το Ευρωκοινοβούλιο παρακολουθούσε στενά τις εσωτερικές εξελίξεις στην Τουρκία, πολύ περισσότερο από τις περιόδους 1960, 1971 που είχαν εξελιχθεί άλλα πραξικοπήματα και ασκούσαν πολύ συχνά πιέσεις σχετικά με το σεβασμό της Δημοκρατίας και των ανθρωπίνων Δικαιωμάτων²²².

Ο Στρατός ως συνεχιστής των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων και της Δυτικής Ιδεολογίας όπως ήταν αναμενόμενο ήταν υπέρ της ένταξης της χώρας στην τότε

---

²²² Στέφανος Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη-Τουρκία, Ιδεολογία και Ρητορεία, Οι αντιλήψεις των Τουρκικών Πολιτικών Δυνάμεων Για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα 1957-1993*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Ερευνών, Αθήνα, 1993, σελ. 173-183.

ΕΟΚ και μάλιστα στην πλήρη ένταξη. Κάτι τέτοιο όμως ειδικά την περίοδο του 1980 με το Πραξικόπημα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο έως ακατόρθωτο. Το στρατιωτικό Καθεστώς παρόλα αυτά τόνιζε ότι όταν αποκατασταθεί η Δημοκρατία θα υποβάλλει αίτηση ένταξης στην ΕΟΚ. Η εξαγγελία αυτή του Στρατού είχε διπλό ρόλο από τη μια να προκαταβάλλει την οποιαδήποτε μελλοντική τουρκική κυβέρνηση για τις προθέσεις του Στρατού και από την άλλη να γνωστοποιήσει στην Ευρώπη ότι ο Στρατός της Τουρκίας δεν συγκαταλέγεται στις οπισθοδρομικές δυνάμεις της χώρας ούτε ισούται με τα άλλα ολοκληρωτικά καθεστώτα σε άλλα κράτη, έχει εκσυγχρονιστικές ιδέες και είναι θεματοφύλακας της κοσμικότητας και της λαϊκότητας.

Παρά τις προσπάθειες αυτές οι πιέσεις και οι επικρίσεις από την πλευρά της Ευρώπης, όπως ήταν αναμενόμενο δημιούργησε ένα κλίμα αντιευρωπαϊκό. Ο στρατηγός Εβρέν σε ομιλία του στην Ανώτερη Σχολή Πολέμου δήλωσε : *«Εάν αποκλειστούμε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, οι Ευρωπαίοι δεν θα έχουν κανένα δικαίωμα να ασκούν πάνω μας πιέσεις. Επειδή όμως ακριβώς θέλουν να συνεχίσουν να ασκούν αυτή την πίεση δεν έχουν το θάρρος να μας διώξουν [...] Αλλά επιτρέψτε μου να σας πω για μια ακόμη φορά τα εξής: Η Δημοκρατία της Τουρκίας δεν οφείλει την ύπαρξή της στη συμμετοχή της στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Η Δημοκρατία της Τουρκίας υπάρχει εδώ και πολλά χρόνια και θα συνεχίσει να υπάρχει, είτε είναι είτε δεν είναι μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης.»*

Η παρουσία του Στρατού στην πολιτική ζωή της Τουρκίας ήταν αδιάλειπτη και έντονη πέρα από τα τρία Πραξικοπήματα και το τελευταίο του 1997, έγιναν τρεις ακόμα προσπάθειες επιβολής στρατιωτικού νόμου²²³, συνεχείς παρεμβάσεις στα πολιτικά Κόμματα, στην εκλογή αρχηγών, διάλυση Κομμάτων με πρωτοβουλία του Στρατού, επιρροές που ασκούσανε για ψήφιση ή όχι νόμων, διωγμοί Κούρδων, αλεβιτών και μειονοτικών ομάδων, εισβολές στην Κύπρο, στρατιωτική κατοχή και παρουσία σε περιοχές ειδική κατάστασης, όλες οι ενέργειες αυτές όπως ήταν αναμενόμενο διατάραξαν τις σχέσεις με την Ευρώπη και έκανα τον δρόμο της ένταξης πιο δύσκολο και μακρύ. Οι πιέσεις που δέχονταν κυρίως γύρω από το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που στη συνέχεια μετονομάστηκαν στα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης δε σταμάτησαν ποτέ να ακούγονται παρόλα αυτά η πρόοδος που έχει παρουσιάσει στον τομέα αυτό είναι μικρή και πως άλλωστε να μην είναι όταν οι Δημοκρατικοί Θεσμοί είναι διάτρητοι και σε διάρκεια 50 ετών η

---

²²³ Το 1962 και το 1963 έγιναν δυο απόπειρες πραξικοπήματος από τον συνταγματάρχη Aydemir που αργότερα απαγχονίστηκε , ενώ η Τρίτη απόπειρα έγινε το 1973.

χώρα έχει βιώσει τέσσερα Πραξικοπήματα και ακόμα περισσότερες επεμβάσεις από τον υποτιθέμενο εγγυητή της Δημοκρατίας και της Κοσμικότητας.

Η ΕΕ έχει κάνει πολλές συστάσεις για το άρθρο αυτό παρόλα αυτά μέχρι σήμερα ταλαιπωρούνται στα δικαστήρια άνθρωποι που στην πραγματικότητα δεν έκαναν τίποτε. Βάσει του ίδιου άρθρου παραπέμφθηκε σε δίκη και ο σπουδαίος συγγραφέας Ορχάν Παμούκ γιατί τόλμησε να αναφέρει τα προσωπικά του πιστεύω σχετικά με τις θρησκευτικές ελευθερίες κυρίως στις απομακρυσμένες περιοχές της ανατολίας και να θίξει το ευαίσθητο θέμα της μαντίλας. Σχετικά με την παραπομπή του Παμούκ είχε επέμβει και ο Ολι Ρεν. Ενώ βάσει του ίδιου Νόμου έχουν παρεμφθεί σε δίκη δεκάδες Συγγραφείς, Ακαδημαϊκή, δημοσιογράφοι και χιλιάδες απλοί άνθρωποι που απλά εξέφρασαν την άποψή τους, μεταξύ αυτών και δυο Τούρκοι που επέλεξαν να βαφτιστούν χριστιανοί και να όχι μόνο παραπέμφθηκαν σε δίκη αλλά καταδικάστηκαν και σε 2 χρόνια φυλάκιση. Έχει ένα τέτοιο κράτος θέση στην ΕΕ?

γ.Ισλαμιστές και Ευρωπαϊκή ταυτότητα.

Οι κοσμικές και δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν από τον Κεμάλ από τη μια πραγματοποίησαν ένα βήμα προς τα Ευρωπαϊκά ιδεώδη και από την άλλη δημιούργησαν μια πολύ εύθραυστη σχέση ανάμεσα στους Ισλαμιστές και τους εξυγχρονιστές της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η ταραχώδης αυτή σχέση έγινε ακόμα πιο εύθραυστη όταν οι Ισλαμιστές άρχισαν να αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην πολιτική ζωή του Κράτους ακόμα και να αναλαμβάνουν την διακυβέρνηση της χώρας και να επηρεάζουν μεγάλη μερίδα του Τουρκικού λαού.

Στα πλαίσια της αναβίωσης του πολιτικού Ισλάμ στην Τουρκία και της ιδιαιτερότητας της ενταξιακής πορείας της χώρας στην Τουρκία θεωρείται εξαιρετικής σημασίας η ανάλυση της Ισλαμικής ταυτότητα και η εξέταση των ευρωπαϊκών θέσεων τους. Οι Ισλαμιστές παραδοσιακά είχαν ταχθεί κατά της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ και υιοθετήθηκε μια άκρως αντιδυτική και αντιευρωπαϊκή πολιτική από τα Ισλαμικά κόμματα, όπως το Κόμμα της ευημερίας του Ερμπακάν που καλούσε το λαό να ασπαστεί τη μοναδική αλήθεια (της Ισλαμικής πίστης) και να αντιταχθεί με όλες τις δυνάμεις τους στη λαίλαπα της Δύσης. Εντούτοις η Ισλαμική αυτή προσέγγιση της Δύσης και της ΕΕ ένταξης άλλαξε ριζικά κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1990, όταν άρχισε να γίνεται περισσότερο από έκδηλη η λαϊκή απαίτηση για ένταξη της χώρας στην ΕΕ. Τότε οι Ισλαμιστές τάχθηκαν μαζί με τους Κεμαλιστές και υποστήριξαν με κάθε τρόπο την προσπάθεια ένταξης της χώρας για τους δικούς τους λόγους ο καθένας. Οι

Κεμαλιστές από την μια πιστεύουν ότι η ένταξη της χώρας στην ευρωπαϊκή οικογένεια θα επισφραγίσει την κοσμικότητα του Κράτους και θα τους απομακρύνει μια για πάντα από τα λοιπά Αραβικά Κράτη, ενώ οι Ισλαμιστές από την άλλη πιστεύουν και ελπίζουν ότι η ένταξη θα φέρει φιλελεύθερο δημοκρατικό πολιτικό περιβάλλον που θα καθιστά ακόμα πιο εύκολη τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους και την ανέλιξη στην εξουσία.

Με την έννοια Δύση οι Ισλαμιστές της Τουρκίας αναφέρονται στην Ευρώπη και σε γενικές γραμμές η άποψή τους για το σύνολο των Ευρωπαϊκών Κρατών και την Ευρωπαϊκή Συνεργασία δεν είναι θετική. Η Ευρώπη αντιμετωπίζεται σαν μια μονολιθική πραγματικότητα ηθικής κατάπτωσης όπου οι βασικοί πυλώνες για το Ισλάμ, όπως η οικογένεια και οι Θρησκευτικοί θεσμοί είναι υπο κατάρρευση. Η ηθική κρίση της Ευρώπης, έχει συνδεθεί με την επικράτηση της κοσμικότητας έναντι της Θρησκείας και την ανάπτυξη της αθείας και της πνευματική κατάπτωσης. Εν ολίγοι οι Ισλαμιστές θεωρούν ότι η ηθική κρίση που χαρακτηρίζει τα ευρωπαϊκά κράτη είναι αποτέλεσμα του εκσυγχρονισμού και της απομάκρυνσης από τη θρησκεία γεγονός που απευχονται για την Τουρκία και για αυτό αντιμετώπιζαν αρνητικά την πιθανή ένταξη της χώρας τους στην ΕΕ. Θεωρούν ότι για το Τουρκικό Ισλάμ ήδη ήταν μεγάλο πλήγμα οι μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ και μια ενδεχόμενη προσέγγιση της Ευρώπης θα αποτελούσε ακόμα ισχυρότερο πλήγμα για τη θρησκεία τους.

Η αντίθεσή τους στηρίζεται κυρίως στην πεποίθηση ότι το Ισλάμ και η Δύση είναι οντολογικά και ιδεολογικά αντίθετες έννοιες και δε μπορούν να συνυπάρξουν. Ενώ προωθούν πολύ έντονα και ένα αντιευρωπαϊκό κλίμα ισχυριζόμενοι ότι η ΕΕ δεν έχει σκοπό να εντάξει την Τουρκία και ότι όσες προσπάθειες και αν κάνει θα θεωρείται πάντα ξένο σώμα σε σχέση με τα άλλα κράτη ακόμα και με αυτά που είναι κατώτερα σε οικονομική, πολιτική ή γεωγραφική δύναμη. Επιπλέον, το γεγονός ότι η Ευρώπη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη Χριστιανοί Θρησκεία οξύνει ακόμα περισσότερο την άρνηση των Τούρκων Ισλαμιστών για την ενταξιακή πορεία της χώρας τους²²⁴.

Ο Erbakan, (αρχηγός του Κόμματος της Ευημερίας- Refah Partisi RP), ο πρώτος φανερά δηλωμένος Ισλαμιστής Πρωθυπουργός της Τουρκίας, δε δισταζε να δηλώνει ανοιχτά την αντίθεση του στην Ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας και υποστήριζε ότι ΕΕ είναι σε κατάπτωση και δείχνει καθαρή προτίμηση στην απόκτηση εξουσίας έναντι των ηθικών αξιών και ότι οι καπιταλιστικές και ιμπεριαλιστικές τάσεις της θα έλθουν σε τέλμα όπως συνέβει και με τον

---

²²⁴ *Turkey and European Integration, Accession prospects and issues*, Edited by Mehmet Ugur and Negris Canefe, Routledge, London- NY, 2004, pp. 126-127.

κομμουνισμό και τότε θα αναπτυχούν οι ορθές δυνάμεις που εκπροσωπεί το Ισλάμ²²⁵

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το RP προσπάθησε να επανακαθορίσει την Τουρκική στηριζόμενο σε δυο συνιστώσες από τη μια την Ισλαμική Θρησκεία και από την άλλη τα αντιευρωπαϊκά αισθήματα. Εν ολίγοις για τον Ερμπακάν η πιθανή ένταξη της χώρας στην ΕΕ θα σήμαινε το τελευταίο στάδιο μιμιτισμού της Δύσης που ξεκίνησε από τις μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ. Ενώ τέλος το RP τόνιζε ότι οι Τούρκοι δεν ανήκουν στην Ευρώπη και ότι δεν έχουν κανένα κοινό σημείο με τα Ευρωπαϊκά Κράτη και ότι θα έπρεπε η Τουρκία να προσανατολίζεται περισσότερο στη δημιουργία μια Ισλαμικής Ένωσης παρά στην ένταξη σε μια Χριστιανική ομάδα που μόνο αρνητικά μπορεί να τους επηρεάσει²²⁶.

Οι φονταμελιστικές αυτές ιδέες των Τούρκων Ισλαμιστών άλλαξαν ριζικά μετά το Πραξικόπημα light του 1997. Το Κόμμα της Ευημερίας έκλεισε μετά από απόφαση του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου στις 16 Ιανουαρίου 1998 με την κατηγορία ότι αποτελεί κέντρο δραστηριοτήτων που έχει σκοπό να βλάψει την Κοσμικότητα του Κράτους. Οι συνεχιστές του Κόμματος της Ευημερίας που συσπειρώθηκαν στο Κόμμα της Αρετής²²⁷ (Fazilet Partisi-FP) υπό την ηγεσία του Recai Kutan άλλαξαν εντελώς πορεία και υποστήριζαν ανοιχτά πλέον την ένταξη της χώρας στην ΕΕ και υπογράμμιζαν την ανάγκη μεταρρυθμίσεων σε θέματα εκδημοκρατισμού των Κρατικών θεσμών, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις προσωπικές ελευθερίες, ενώ κατέκριναν την απαγόρευση της μαντίλας από πλευράς παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όχι σαν καταπίεση της Ισλαμικής θρησκείας και των συμβόλων της.

Ο επαναπροσδιορισμός της Ισλαμικής ιδεολογίας σε ότι αφορά την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ στο μεγαλύτερο ποσοστό σηματοδοτήθηκε από την Στρατιωτική επέμβαση του 1997, ενώ ταυτόχρονα ενισχύθηκε η πεποίθηση και οι προσδοκία ότι μια πιθανή ένταξη στην ΕΕ θα εξασφαλίσει όλες τις απαιτούμενες προϋποθέσεις προκειμένου να αναβιώσει το Πολιτικό Ισλάμ σε όλου τους Κρατικούς τομείς και να μειωθεί η καταπίεση που υφίσταται τώρα από τους Κεμαλικούς και Κοσμικούς κύκλους που υποστηρίζουν μια εκκοσμίκευση βασισμένη στις μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ.

Το Κόμμα της Αρετής παρά την πιο προοδευτική Ισλαμική Ιδεολογία του είχε την ίδια τύχη με το Κόμμα της Ευημερίας και απαγορεύτηκε η λειτουργία του στις 22 Ιουνίου 2001 από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο με την ίδια

---

²²⁵ Hakan Yavuz, *Political Islam and the Welfare (Refah) Party in Turkey*, Comparative Politics, October 1997, pp 63-82.

²²⁶ Erbakan N. *Turkiye'nin Temel Meseleri (Τα θεμελιώδη προβλήματα της Τουρκίας)* Ankara, Rehber1991, pp. 29-35.

²²⁷ Το Κόμμα της Αρετής ιδρύθηκε στις 17 Δεκεμβρίου 1997 από 33 πρώην βουλευτές του Κόμματος της Ευημερίας.

κατηγορία. Αυτό είχα σαν αποτέλεσμα να ξεκινήσει μια νέα περίοδος για το Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και να γίνεται πλέον λόγος για το Νέο Ισλάμ που εκπροσωπείται από τον νυν Πρωθυπουργό της χώρας τον Recep Tagip Erdogan . Μετά την απαγόρευση του Κόμματος της Αρετής, ο Erdogan, που αντιπροσωπεύει τις πιο εκσυγχρονιστικές τάξεις των ισλαμιστών, ίδρυσε το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi, AKP), ενώ ο Recai Kutan και οι πιο παραδοσιακοί Ισλαμιστές του Κόμματος της Αρετής ίδρυσαν το Κόμμα της Ευδαιμονίας (Saadet Partisi, SP).

Ο Recai Kutan και το Κόμμα του συνέχισε να υποστηρίζει ανοικτά την ένταξη της χώρας στην ΕΕ τονίζοντας παράλληλα ότι δεν απαρνείται την Ισλαμική του ταυτότητα και ότι θα συνεισφέρει με κάθε τρόπο για τον εκδημοκρατισμό του Κράτους χωρίς όμως να βλάψει το Ισλάμ. Στη προσπάθεια του να δικαιολογήσει την ιδεολογική αυτή μεταστροφή των Ισλαμιστών τόνισε ότι οι Ισλαμιστές ήταν αντίθετοι στην ένταξη της Τουρκίας στην ΕΟΚ γιατί αποτελούσε μια κλειστή χριστιανικοί κάστα, απόλυτα Ευρωκεντρική, ενώ σήμερα η ΕΕ μετά την ένταξη πολλών νέων κρατών αποτελεί μια πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική ένωση εμπνευσμένη από ισότητα και ισονομία που μπορεί να συμβάλλει τα μέγιστα για την διασφάλιση της παγκόσμια ειρήνης. Παρόλα αυτά δεν δίστασε να υπογραμμίσει ότι η Τουρκία επιθυμεί την ένταξη της, αλλά δεν ξέρει κατά πόσο είναι το ίδιο επιθυμητό από την ΕΕ, δεδομένου ότι η είσοδος της Τουρκίας στην ΕΕ θα έφερνε αλλαγές στην έννοια της Ευρωπαϊκής ταυτότητας και ιδεολογίας.

Ο Erdogan επίσης τάχθηκε υπέρ της ένταξης της χώρας στην ΕΕ, αλλά παράλληλα φρόντισε να απομακρυνθεί από την Ισλαμική του ταυτότητα δηλώνοντας ότι το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης δε στηρίζεται σε θρησκευτική ιδεολογία, αλλά είναι ένα αυστηρά δημοκρατικό Κόμμα που επιδιώκει την κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας, ενώ συνέδεσε το AKP με το Δημοκρατικό Κόμμα του Adnan Menderes και το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδος του Turgut Ozal.

Η πρώτη θητεία του AKP στέφθηκε με μεγάλη επιτυχία ιδιαίτερα σε ότι αφορά τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις δίνοντας έτσι περιθώρια να απαιτούν όλο και πιο ένθερμα την επιτάχυνση της ένταξης της χώρας. Μετά την συντριπτική δεύτερη εκλογική νίκη του Erdogan, που επισφράγισε την προηγούμενη επιτυχημένη πολιτική του πορεία, οι πιέσεις για πλήρη ένταξη της χώρας στην ΕΕ είναι όλο και περισσότερες. Ο Erdogan στην πρόσφατη επίσκεψη του Μπαρόζο δήλωσε ότι επιθυμεί την πλήρη ένταξη της Τουρκίας και δε θα δεχόταν οποιαδήποτε άλλη πρόταση. Η ένταξη της Τουρκίας, σύμφωνα με τον Πρωθυπουργό θα σήμαινε άμεση επίλυση των προβλημάτων ασφαλείας της χώρα

και ταυτόχρονη εξασφαλίσει των Δημοκρατικών αρχών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ τόνισε ότι η ΕΕ δεν αποτελεί μια Γεωγραφική ένωση αλλά ένα πολιτικό μοντέλο διακυβέρνησης που προωθεί την Δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα και δεν βρίσκει το λόγω η Τουρκία να μένει εκτός της Ένωσης αυτής. Οι δηλώσεις αυτές, σε αντίθεση με την παραδοσιακή Ισλαμική Ιδεολογία έρχονται σε πλήρη συμφωνία με τα ευρωπαϊκά ιδεώδη και αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την ένταξη παρόλα αυτά η Τουρκία παραμένει στάσιμη σε πολλά ζητήματα και οι κραυγαλέες δηλώσεις για απομάκρυνση από την Ισλαμική Ιδεολογία παραμένουν σε θεωρητικό και μόνο επίπεδο.

Μετά το Πραξικόπημα του 1997, αλλά και την προσωπική του παραπομπή στο Συνταγματικό Δικαστήριο όταν ήταν ακόμα Δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης, μπορεί να αφαιρέσαν το Ισλαμικό λεξιλόγιο από τις ομιλίες του Erdogan, αλλά όχι και την ιδεολογία και αυτό φαίνεται από την αντιμετώπιση σοβαρών προβλημάτων που αποτελούν προϋπόθεση για την ενδεχόμενη ένταξη, όπως είναι οι Θρησκευτικές ελευθερίες των μειονοτήτων μουσουλμανικών και μη, η αντιμετώπιση του Κουρδικού και Κυπριακού και πολλά άλλα.

Η έννοια του Ισλαμικού Ισλάμ στα ευρωπαϊκά δεδομένα αποτελεί απειλή πολιτικής αποσταθεροποίησης και κυρίως μετά τις πολλαπλές τρομοκρατικές επιθέσεις με δράστες εξτρεμιστές ισλαμιστές έγινε συνώνυμο της βίας και των παραβάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δεν είναι τυχαίο ότι η τίτλοι των εφημερίδων κατά την πρώτη προεκλογική περίοδο και μετά την νίκη του Erdogan παρουσίαζαν με τα πιο μελανά χρώματα την πιθανότητα εκλογής ενός Ισλαμιστή στη θέση του Πρωθυπουργού. Χαρακτηριστικά η Le Monde είχε γράψει «*Εκλογικό Τεστ για την Τουρκία*», η Independent «Οι ψηφοφόροι της Τουρκίας έβγαλαν λάθος αποτέλεσμα», ενώ ακόμα και ο τουρκικός τύπος αντιμετώπισε με φόβο και δισταγμό την υποψηφιότητα Erdogan, η Hurriyet σχετικά έγραψε «η Τουρκία θα πρέπει να πει αντίο στην ΕΕ αν το ΑΚΡ εκλεγεί...». Στην πανηγυρική δεύτερη νίκη του Erdogan, οι τίτλοι τόνιζαν το γεγονός ότι για δεύτερη συνεχόμενη φορά εκλέγεται Ισλαμιστής Πρωθυπουργός.

Εν κατακλείδι να σημειωθεί ότι η ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ μπορεί να συμβάλλει στον Εξευρωπαϊσμό της χώρας, αλλά ταυτόχρονα θέτει προκλήσεις και στους δυο πολιτικούς κύκλους της χώρας. Έτσι για τους μεν Κεμαλιστές ο εξευρωπαϊσμός θα σήμαινε την επισφράγιση τις Κοσμικότητας της Τουρκία και των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων, αλλά ταυτόχρονα θα σήμαινε και την άμεση αναγνώριση των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων και των δικαιωμάτων τους κάτι που θα ερχόταν σε πλήρη σύγκρουση με την Κεμαλική

ιδεολογία της εθνικής τουρκικής ομοιογένειας. Για τους δε Ισλαμιστές ο Εξευρωπαϊσμός της Τουρκίας μπορεί να συνοδευτεί με την αναγνώριση των θρησκευτικών απαιτήσεων και την μείωση της καταπίεσης από τους Κεμαλιστές, το θέμα είναι κατά πόσο είναι έτοιμοι να δεχτούν η τουρκική ταυτότητα και ιδιαιτερότητα να γίνει μέρος της ευρωπαϊκής ταυτότητας και η Τουρκία μέλος της Ευρώπης. Οι Ισλαμιστές σε γενικές γραμμές επιθυμούν να γίνει η Τουρκία μέλος της ΕΕ, αλλά δεν έχουν υπολογίσει ότι αυτό συνεπάγεται ότι θα αποτελεί και μέρος την Ευρώπης. Θέλουν να μπουν στην ΕΕ, αλλά να μην υιοθετήσουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα και ότι αυτό συνεπάγει²²⁸. Βέβαια δε πρέπει να θεωρηθεί ότι η τάση αυτή υποστήριξης της ένταξης της χώρας στην ΕΕ είναι γενικευμένη και απόλυτη, πολλοί είναι εκείνη που αντιτίθενται σε μια τέτοια προοπτική και προωθούν ένα έντονο αντί ευρωπαϊκό και αντί χριστιανικό κλίμα κυρίως μετά την ένταξη της Κύπρου και της άρνησης για την Τουρκία.

δ. Φόβοι και επικρίσεις λοιπών Ευρωπαϊκών χωρών

Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας είναι ένα ζήτημα που έχει εγείρει πολύ προβληματισμό στα περισσότερα κράτη μέλη της ΕΕ για ξεχωριστούς λόγους. Η ετερότητα που παρουσιάζει η Τουρκία στο πολιτικό, θεσμικό, θρησκευτικό και οικονομικό τομέα την καθιστούν ανεπιθύμητο μέλος της ΕΕ, ωστόσο η σημαντική γεωστρατηγική της θέση την κατατάσσει σε σημαντικό σύμμαχο για οποιοδήποτε διεθνή οργανισμό. Εντούτοις τα περισσότερα Ευρωπαϊκά Κράτη μελη έχουν υιοθετήσει πάγιες θέσεις σχετικά με την ένταξη της Τουρκίας.

Η Γερμανία από την αρχή αντιτάχθηκε στην προοπτική ένταξης της Τουρκίας, και αντιτάσσει το ενδεχόμενο σύναψης μισ προνομιακής συνεργασίας. Η καγκελάρια και πρόεδρος του Χριστιανό δημοκρατικού Κόμματος τονίζει ότι « η Τουρκία θα πρέπει να πληρεί τα κριτήρια της Κοπεγχάγης για να ενταχθεί στην ΕΕ και δε θα γίνει καμία υποχώρηση πάνω σε αυτό». Οι Τούρκοι μετανάστες στην Τουρκία ξεπερνούν τους 600.000 και πολλοί από αυτούς έχουν πάρει και την Γερμανική υπηκοότητα , η πιθανή ένταξη της Τουρκίας της ΕΕ δημιουργεί δικαιολογημένα ανησυχία σχετικά με τον ήδη αυξημένο αριθμό μεταναστών, όχι μονό στην Γερμανία αλλά στα περισσότερα βιομηχανικά Ευρωπαϊκά Κράτη.

---

²²⁸ *Turkey and the European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*, Edited by Ali Carkoglu, Barry Rubin, Frank Cass, London, 2003, pp108-109.

Η Αγγλία από την πλευρά της τάχθηκε από την αρχή ανοικτά υπέρ της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ. Ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εξωτερικών της Αγγλίας David Miliband είχε δηλώσει σχετικά ότι «η ΕΕ χρειάζεται την ένταξη μιας χώρας σαν την Τουρκία». Είναι γνωστό ότι η Αγγλία έχει σημαντικές εμπορικές σχέσεις με την Τουρκία, το 2002 η Αγγλία ήταν Τρίτη χώρα σε εξαγωγές στην Τουρκία με έσοδα που μεταφράζονται σε 3.7 δισ. Αγγλικές λίρες.

Οι πρώην αξιωματούχοι της Ε.Ε., όπως ο Hans van den Broek (Πρώην Υπουργός εξωτερικών της Ολλανδίας και πρώην Ευρωπαϊκός Επίτροπος) και ο Martti Ahtisaari (Πρόεδρος της επιτροπής και πρώην Πρόεδρος της Φιλανδίας)²²⁹, οι οποίοι συγκρότησαν υπό την αιγίδα του Βρετανικού Συμβουλίου στις Βρυξέλλες «Ανεξάρτητη Επιτροπή για την Τουρκία» και κυκλοφόρησαν τα πορίσματα μελέτης τους σε μια έκθεση με τίτλο «*Turkey in Europe: more than a promise?*» (Σεπτέμβρης 2004)²³⁰. Στην έκθεση αυτή μέσα από μια ιστορική αναδρομή της Τουρκίας προσπαθούν να αποδείξουν ότι οι Τουρκία όχι μόνο πληρεί τις προϋποθέσεις για να ενταχθεί στην ΕΕ, αλλά και ότι η ένταξη της θεωρείται απαραίτητη για το μέλλον της Ευρώπης. Έτσι υποστηρίζεται χαρακτηριστικά : «*Το Συμβούλιο της Ευρώπης, θεματοφύλακας των ευρωπαϊκών αξιών και αρχών, δέχθηκε την Τουρκία στους κόλπους του ως πλήρες μέλος τον Αύγουστο του 1949, λίγους μόνο μήνες μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου. Έκρινε ότι η Τουρκική Δημοκρατία ικανοποιούσε τους δύο όρους για συμμετοχή: να είναι ευρωπαϊκή χώρα και να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, να είναι πλουραριστική δημοκρατία και να σέβεται το δίκαιο. Και ειδικά για το τελευταίο, το τουρκικό σύνταγμα περιέχει τις απαραίτητες εγγυήσεις.*»

Η άποψη αυτή, παρά το γεγονός ότι μπορεί να θεωρηθεί πολύ μεροληπτική το πώς η Τουρκία μπορούσε, ειδικά τότε, το 1949, να θεωρηθεί ότι ικανοποιούσε αυτά τα κριτήρια, είναι ζήτημα που αντιμετωπίζεται μόνο μέσα από μια ανάλυση για τον ψυχρό πόλεμο και τις σκοπιμότητες που το κάθε στρατόπεδο εξυπηρετούσε με τέτοιες κρίσεις. Στην εν λόγω αναφορά το θέμα αυτό αναλύεται με μάλλον κυνικό τρόπο ως εξής : «*Το θέμα των ευρωπαϊκών διαπιστευτηρίων της Τουρκίας*

---

²²⁹ Μέλη της εν λόγω Επιτροπής ήταν και άλλα πολύ αξιόλογα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής πολιτικής σκηνής όπως : Kurt Biedenkopf (Πρώην Πρωθυπουργός Saxony, Γερμανίας), Emma Bonino (Πρώην Ευρωπαϊκή Επίτροπος και μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου), Bronislaw Geremek (Πρώην Υπουργός Εξωτερικών της Πολωνίας και μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου), Anthony Giddens (Πρώην Διευθυντής του Τμήματος Πολιτικών επιστημών του London School of Economics), Marcelino Oreja Aguirre (Πρώην Υπουργός Εξωτερικών της Ισπανίας, πρώην Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης και πρώην Ευρωπαϊκός Επίτροπος), Michel Rocard (Πρώην Πρωθυπουργός της Γαλλίας και μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου), Albert Rohan (Rapporteur της αναφοράς και πρώην Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εξωτερικών της Αυστρίας)

²³⁰ Independent Commission on Turkey, *Turkey in Europe: more than a promise?* Σεπτέμβρης 2004. Ηλεκτρονική Πηγή : <http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/english.pdf>

ουδέποτε ηγέρθη, με το στρατηγικό συμφέρον της σταθερής απορρόφησης της Τουρκίας στο δυτικό στρατόπεδο στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου να είναι ο κυρίαρχος παράγοντας τότε. Το 1951, η Τουρκία γίνεται μέλος του ΝΑΤΟ και κατέστη ακρογωνιαίος λίθος του ευρωατλαντικού συστήματος άμυνας. Έγινε επίσης μέλος του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Οικονομικής Αναπτύξεως, της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη, της Ευρωπαϊκής Τράπεζας για την Ανοικοδόμηση και Ανάπτυξη. Η Τουρκία είναι σήμερα μέλος σε όλους τους σημαντικούς ευρωπαϊκούς οργανισμούς, με την Ε.Ε. να είναι η μεγάλη εξαίρεση.»

Αίτηση για πλήρη ένταξη υπέβαλε η Τουρκία στις 14 Απριλίου το 1987, επί πρωθυπουργίας Τουργκούτ Οζάλ. Τον Δεκέμβριο του 1989 λήφθηκε η πρώτη απόφαση για την τουρκική έκθεση, με την οποία απορρίφθηκε η τουρκική αίτηση, για πολλούς λόγους, ανάμεσά τους και το Κυπριακό: «*Η οικονομική και πολιτική κατάσταση στην Τουρκία, περιλαμβανομένων αρνητικών επιπτώσεων της διένεξης μεταξύ της Τουρκίας και ενός κράτους-μέλους της Κοινότητας, καθώς και η κατάσταση στην Κύπρο*» οδηγεί την Ε.Ε. στο συμπέρασμα ότι δεν ήταν «χρήσιμο» να αρχίσουν διαπραγματεύσεις για την ενταξιακή διαδικασία.

Οι υποστηρικτές της Τουρκίας προσεγγίζουν το θέμα από καθαρή σκοπιά γεωστρατηγικών συμφερόντων. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θέλουν ένα περιφερειακό σύστημα ασφάλειας και σταθερότητας που θα εγγυάται πρόσβαση στις ενεργειακές πηγές της περιοχής. Και η ένταξη της Τουρκίας, όχι μόνο προσφέρει ένα πυλώνα ισχυρό για την οικοδόμηση ενός τέτοιου συστήματος, αλλά και ένα ακόμα προγεφύρωμα μέσα στην ίδια την Ε.Ε., για όσο ο ανταγωνισμός Ουάσιγκτον-Βρυξελλών θα υπάρχει²³¹. Γεωστρατηγικοί είναι και οι λόγοι των Ευρωπαίων υποστηρικτών της Τουρκίας, όπως προκύπτει από τα συμπεράσματα των πρώην αξιωματούχων της «Ανεξάρτητης Επιτροπής» του Βρετανικού Συμβουλίου για την Τουρκία:

-«*Περαιτέρω καθυστέρηση θα τραυματίσει την αξιοπιστία της Ε.Ε. και θα αποτελέσει αθέτηση συμφωνιών*».

-«*Η Τουρκία είναι μια ευρωασιατική χώρα με την ιστορία της και τον πολιτισμό της στενά συνδεδεμένα με την Ευρώπη και η οποία έχει γίνει αποδεκτή για δεκαετίες από ευρωπαϊκές κυβερνήσεις*».

-«*Έως ότου ολοκληρωθεί η διαδικασία ένταξης, για την οποία θα χρειαστούν πολλά χρόνια, «τόσο η Τουρκία όσο και η Ε.Ε. θα έχουν υποστεί τεράστιες αλλαγές*».

-«*Για την Ε.Ε. η μοναδική γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας στο σταυροδρόμι των Βαλκανίων, της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, του Νοτίου Καυκάσου, της Κεντρικής*

---

²³¹Κώστας Γεννάρης *Ευρωτουρκική αμφίδρομη σχέση έρωτα και μίσους* ΦΑΚΕΛΟΣ ΤΟΥΡΚΙΑ - Ε.Ε., ΕΤΟΣ 51ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΛΟΥ: 16142 Κυριακή, 19 Σεπτεμβρίου 2004.
Ηλεκτρονική πηγή : <http://www.philelefttheros.com/main/main.asp?gid=398&id=278568>

Ασίας και πέρα, η σημασία της για την ασφάλειά της των ευρωπαϊκών πηγών ενέργειας και το πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό βάρος, θα αποτελέσουν μεγάλα κεφάλαια.²³²»

Μπορεί η έκθεση αυτή να παρουσιάζει μια εξιδανικευμένη εικόνα της χώρας, η πραγματικότητα όμως απέχει πολύ και ιδιαίτερα σε ότι αφορά τις θρησκευτικές ελευθερίες και την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μειονοτήτων στην Τουρκία, άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι οι περισσότεροι ΜΚΟ Ανθρωπίνων δικαιωμάτων τονίζουν ότι στη χώρα δεν εξασφαλίζονται ούτε προσφέρονται ούτε τα ελάχιστα θεμελιώδη δικαιώματα ειδικά σε μειονοτικές ομάδες που από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελούσαν παραφωνία στην υποτιθέμενη εθνική ομοιογένεια του Κράτους. Μπορεί πράγματι τα οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή να είναι τεράστια, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι μπορεί να παραβλέπονται ζητήματα που συνιστούν τα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης και είναι προφανές ότι δεν πληρούνται, χωρίς όμως και αυτό με τη σειρά του να σημαίνει ότι η χώρα δεν κάνει προσπάθεια να εναρμονίσει την πολιτική, νομική και θεσμική δομή της χώρας με στόχο την εναρμόνιση και την τελική ένταξη.

Η θέση της Αυστρίας σχετικά με τις ευρωπαϊκές φιλοδοξίες της Άγκυρας, ταυτίζεται με αυτή της Γαλλίας και της Γερμανίας, που προτείνουν μια "προνομιακή σχέση" για την Τουρκία και όχι πλήρη ένταξή της στην Ε.Ε. -ενδεχόμενο ωστόσο, που απορρίπτει η Άγκυρα. Μάλιστα στην πρόσφατη επίσημη επίσκεψη του Πρωθυπουργού της Τουρκίας στην Σουηδία κατά τη διάρκεια ομιλίας του στο Σουηδικό Ινστιτούτο Διεθνών Υποθέσεων, δήλωσε για άλλη μια φορά ότι *«Η Τουρκία δεν μπορεί να δεχθεί οποιαδήποτε εναλλακτική πρόταση που θα αποκλείσει την πλήρη ένταξή της στην ΕΕ»*, ενώ επίσης πρόσθεσε ότι *«Μία διεύρυνση η οποία θα περιλαμβάνει την Τουρκία δεν πρόκειται να υπονομεύσει την ΕΕ, δεν πρόκειται να εξασθενήσει την ΕΕ»* (Zaman, 2 Απριλίου 2008).

Η Υπουργός Εξωτερικών της Αυστρίας Ούρσουλα Πλάσνικ, στην τελευταία της επίσκεψη στην Άγκυρα τον Απρίλιο 2008, σε κοινή συνέντευξη Τύπου με τον ομόλογό της Αλί Μπαμπατσάν διεμήνυσε ότι δεν υπάρχει «αυτόματη ένταξη» στην Ε.Ε. για την Τουρκία, σημειώνοντας πως οι διαπραγματεύσεις που ξεκίνησαν τον Οκτώβριο του 2005 ανάμεσα στην Τουρκία και την Ε.Ε., είναι μια *«ανοικτή διαδικασία»*, η έκβαση της οποίας δεν μπορεί να είναι εκ των προτέρων

---

²³² Independent Commission on Turkey, *Turkey in Europe: more than a promise?* σελ. 23, Σεπτέμβρης 2004.
Ηλεκτρονική Πηγή : <http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/english.pdf>

εγγυημένη. Επίσης τόνισε ότι «*Η θέση της Αυστρίας έναντι της ένταξης της Τουρκίας είναι γνωστή και δεν έχει αλλάξει*», παράλληλα κάλεσε την Άγκυρα να εφαρμόσει πλήρως τις δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις.

Από την πλευρά του ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, Αλί Μπαμπατσάν, δήλωσε στην ίδια συνέντευξη Τύπου πως κατά τις συνομιλίες με την αυστριακή υπουργό τη διαβεβαίωσε για την αποφασιστικότητα της Τουρκίας να συνεχίσει τις μεταρρυθμίσεις παρά τις προκλήσεις που αναμένουν τη χώρα του μέσα στους επόμενους μήνες, αναφερόμενος στη δικαστική προσφυγή για την απαγόρευση του κυβερνώντος κόμματος AKP λόγω «δραστηριοτήτων κατά του λαϊκού χαρακτήρα του κράτους». (Daily Turkish News, 21 Απριλίου 2008).

Η Γαλλία μαζί με την Αυστρία, ήταν οι χώρες που από την αρχή σεν είδαν με πολύ θετικό μάτι την υποψηφιότητα της Τουρκίας και μάλιστα είχαν προτείνει να τεθεί το ζήτημα σε δημοψήφισμα. Ένα από τα ζητήματα που από την αρχή έθετε η Γαλλία ως πρόβλημα στην ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ αποτελούσε το δημογραφικό και ο τεράστιος πληθυσμιακός όγκος της χώρας. Πρόεδρος της Γαλλίας και ο «πατέρας» του ευρωπαϊκού συντάγματος Valerie D'esten σε παλαιότερη συνέντευξή του (13.9.04) στην εφημερίδα International Herald Tribune, επισημαίνει το δημογραφικό παράγοντα ως ενδεχόμενο εμπόδιο στις ευρωπαϊκές φιλοδοξίες της Τουρκίας και μάλιστα με βάση το υπό έγκριση σύνταγμα της Ε.Ε. Όταν η Τουρκία ενταχθεί στην Ευρώπη σε 10-15 χρόνια, θα είναι η πολυπληθέστερη χώρα-μέλος και μάλιστα με ένα νεανικό σε σύγκριση με τον γηράσκοντα στις υπόλοιπες χώρες-μέλη πληθυσμό²³³.

Η δημογραφική αυτή ισχύς, όπως υποστηρίζει ο Πρώην Πρόεδρος της Γαλλίας εξαργυρώνεται με ιδιαίτερο βάρος στη λήψη αποφάσεων. Και συνεπώς, με την ένταξή της η Τουρκία θα βρεθεί αμέσως στα ανώτατα ηγετικά στρώματα της Ε.Ε. Η συνταγματική πρόβλεψη της λεγόμενης διπλής πλειοψηφίας, θα μπορούσε «να σκοτώσει τις ενταξιακές φιλοδοξίες της Τουρκίας» και του ρόλου της στην Ε.Ε., λόγω ακριβώς της σημερινής και μελλοντικής δημογραφικής της υπεροχής. «*Εάν εντάξεις ένα νέο μέλος που θα καλύπτει το 16%, ή 17% του πληθυσμού της Ε.Ε., το σύστημα λήψης αποφάσεων αμέσως αλλάζει πλήρως*». Δεδομένου ότι το άρθρο 25 του Ευρωπαϊκού Συντάγματος προβλέπει ότι.: όλες οι αποφάσεις για τις οποίες δεν είναι αναγκαία η ομοφωνία "που χρειάζεται ακόμα για πολλά θέματα όπως η εξωτερική πολιτική, η φορολογία- πρέπει να υποστηρίζονται από 65% του

²³³ Βέβαια πολλοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι αν γίνουν οι κατάλληλες αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο της ΕΕ θα μπορέσει να ελεγχθεί η κατάσταση και να μη δημιουργηθεί κανένα πρόβλημα σε θέματα ψηφοφορίας. Υποστηρικτές της άποψης αυτής είναι και οι πρώην αξιωματούχοι της ΕΕ και συντάκτες της υποστηρικτικής έκθεσης για την Τουρκία που αναφέρθηκε παραπάνω.

πληθυσμού της Ε.Ε. και 55% των κρατών- μελών. Έτσι «μια χώρα- μέλος θα χρειάζεται την υποστήριξη του 35% του πληθυσμού της Ε.Ε. και του 45% των κρατών-μελών της Ε.Ε. για να εμποδίσει τη λήψη μιας απόφασης».

Το σύστημα αυτό λήψεως αποφάσεων, εκτιμά ο Γάλλος ηγέτης ότι παρέχει στην Τουρκία ένα σημαντικό βάρος-βαρίδιο, που προκαλεί φοβία στα άλλα μέλη και συνεπώς αυξάνει τις πιθανότητες απόρριψης της τουρκικής αίτησης, καθώς κι αν ακόμα εξασφαλίσει την ημερομηνία η Τουρκία και ολοκληρώσει ύστερα από 10-15 χρόνια τη διαδικασία, η ένταξή της θα πρέπει να επικυρωθεί από τα υπόλοιπα μέλη.

Υπάρχουν όμως, καταλήγει, άλλες μορφές συνεργασίας με την Τουρκία, πέρα από την ένταξή της ως πλήρες μέλος: μια συμφωνία στρατηγικής συνεργασίας, ή οικονομικής συνεργασίας. Οι δηλώσεις αυτές και η στάση αυτή υιοθετείται ακόμα και σήμερα από τη Γαλλική Κυβέρνηση και τα λόγια του μεγάλου αυτού Γάλλου ηγέτη μάλλον είναι πολύ επίκαιρά παρά το γεγονός ότι έχουν περάσει σχεδόν 5 χρόνια²³⁴.

Ο σημερινός Πρόεδρος της Γαλλίας Nicolas Sarkozy είναι σταθερά αντίθετος με το ενδεχόμενο ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ. Στηρίζει μάλιστα την άποψη του στο γεγονός ότι η ΕΕ δεν είναι μόνο μια ιδέα, αλλά ενέχει μέσα και το γεωγραφικό στοιχείο, που από μόνο του είναι αρκετό για να αποκλείσει την Τουρκία από τους κόλπους της ΕΕ. Επιπλέον υποστηρίζει, όπως και η Αυστρία και η Γερμανία ότι θα πρέπει να αναβληθούν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις και να προσανατολιστεί η ΕΕ στην δημιουργία και καθιέρωση μια προνομιακής σχέσης μεταξύ Τουρκίας και ΕΕ. Ωστόσο το 1998 υπογράφηκε μεταξύ Γαλλίας και Άγκυρας σχέδιο Δράση με το οποίο εισήχθηκε ο στρατηγικό σχεδιασμός στις Τουρκογαλλικές σχέσεις, ενώ παράλληλα η Τουρκία και η Γαλλία σε οικονομικό και εμπορικό επίπεδο έχουν επωφελείς σχέσεις, τουλάχιστον για την Τουρκία, αν σκεφτεί κανείς ότι οι Γαλλικές εταιρείες αποτελούν τους μεγαλύτερους και σημαντικότερους επενδυτές της Τουρκίας. Το 2002 η Τουρκία εξήγαγε εμπορικά και αγροτικά προϊόντα αξίας 2.12 δις Δολάρια, ενώ οι εισαγωγές της χώρας από τη Γαλλία περιορίζονταν σε 1.76 δις Δολάρια. Από την άλλη πλευρά στη Γαλλία παρουσιάζεται μια όλο και πιο αυξανόμενη ακροδεξιά και αντί ισλαμική πολιτική στάση και η κοινή γνώμη δείχνει όλο και μικρότερη ανοχή στην ένταξη νέων

---

²³⁴ Κώστας Γεννάρης *Ευρωτουρκική αμφίδρομη σχέση έρωτα και μίσους* ΦΑΚΕΛΟΣ ΤΟΥΡΚΙΑ - Ε.Ε., ΕΤΟΣ 51ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΛΟΥ: 16142 Κυριακή, 19 Σεπτεμβρίου 2004.
Ηλεκτρονική πηγή : <http://www.philelefttheros.com/main/main.asp?gid=398&id=278568>

κρατών στην ΕΕ και πόσο μάλλον ενός φτωχού, μεγάλου ε όγκο και μουσουλμανικό Κράτος²³⁵.

Οι έντονες διμερείς σχέσεις Ελλάδος Τουρκίας εντάσσουν την Ελλάδα στις αρνητικά διακείμενες χώρες προς την προοπτική ένταξης της Άγκυρας στην ΕΕ. Παρόλα αυτά μετά το Ελσίνκι και της άρση του βέτο, η Ελλάδα τάχθηκε υπέρ της εισόδου της χώρας στην Ευρωπαϊκή οικογένεια. Ο πολιτικός αυτός ελιγμός δεν έγινε χωρίς σκοπιμότητα βέβαια. Θεωρήθηκε ότι είναι προτιμότερο να ενταχθεί η Τουρκία στην ΕΕ, γιατί με αυτό τον τρόπο θα είναι πιο εύκολο να δοθούν λύσεις στα προβλήματα των δυο χωρών καθώς η Άγκυρα θα είναι αναγκασμένη να εναρμονιστεί, να σέβεται και να υπακούει τους κανόνες και τις αρχές της ΕΕ. Να σημειωθεί ωστόσο ότι η αλλαγή πλεύσεως της Ελλάδος στηρίζονταν και στην βεβαιότητα ότι άλλες χώρες, όπως Γαλλία, Γερμανία και Αυστρία δεν θα επέτρεπαν μια άνευ όρων ένταξη της Τουρκίας και αυτό εξασφάλιζε στην Αθήνα μια πιο ομαλή σχέση με την Τουρκία, αφού έπαψε πλέον να είναι για την Άγκυρα η κακία γειτονική χώρα που παρεμποδίζει την πολυπόθητη είσοδο της στην ΕΕ.

Ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Jose Manuel Barroso, έχει αναλάβει το ρόλο του ρυθμιστή και του εξισοροπιστή στις διάφορες απόψεις που ακούγονται κατά καιρούς από τους ευρωπαϊκούς εταίρους. Από την αρχή ξεκαθάρισε ότι η υποψηφιότητα της Τουρκίας δε μπορεί να αγνοηθεί, αλλά δε μπορεί να γίνει δέκτη και άνευ όρων. Στις 25 Σεπτεμβρίου 2006, ο Πρόεδρος της Επιτροπής πρότεινε ένα «διάλλειμα της διεύρυνσης της ΕΕ» τονίζοντας ότι μετά την ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας δεν θα έπρεπε να προχωρήσουν σε νέες εντάξεις για τι κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε πολλά έντονα θεσμικά προβλήματα, αν δε λυνόταν πρώτα το θέμα του Ευρωπαϊκού Συντάγματος. Η απόφαση αυτή δεν έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από την Τουρκία που προσπαθεί να επιταχύνει με κάθε τρόπο την εναρμόνιση της με τα Ευρωπαϊκά κεκτημένα και να επιτύχει την πιο γρήγορη ένταξη της.

Ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τον Απρίλιο 2008 πραγματοποίησε τριήμερη επίσκεψη στην Τουρκία συνοδευμένος από τον Επίτροπο για τη Διεύρυνση Olih Rehn. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αυτής και σε ομιλία του στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση, ο Barroso τόνισε ότι η Τουρκία είναι μια Κοσμική Δημοκρατία με κατ' εξοχήν μουσουλμανικό πληθυσμό, καλώς ενσωματωμένη στην Ευρώπη και αποτελεί μια εναλλακτική λύση στους πειρασμούς του

---

²³⁵ Euractiv, EU-Turkish relations, Enlargement and Neighbors, 23 Σεπτεμβρίου 2004. Ηλεκτρονική πηγή:
<http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678>

φονταμενταλισμού σε ολόκληρο τον κόσμο. Στη συνέχεια ωστόσο ο πρόεδρος της Κομισιόν αναφέρθηκε εκτενώς στα εμπόδια που έχει η Τουρκία στην ευρωπαϊκή της πορεία, υπογραμμίζοντας την ανάγκη μεγαλύτερης κατοχύρωσης της ελευθερίας της έκφρασης²³⁶ και των πολιτιστικών δικαιωμάτων των πολιτών, καθώς και των θρησκευτικών ελευθεριών των μειονοτήτων. Όσον αφορά τον ρόλο του στρατού υπογράμμισε ότι οι σχέσεις των στρατιωτικών με τους πολιτικούς θα πρέπει να ορίζονται στο πλαίσιο των δημοκρατικών αρχών.

Ο Barroso στην ουσία, στην ομιλία του προς του Τούρκους Βουλευτές ανακεφαλαίωσε τις δηλώσεις και τις απόψεις των τελευταίων ετών τονίζοντας ότι ο δρόμος της ένταξης για την Τουρκία δεν είναι σύντομος και ότι απαιτούνται να γίνουν επιπλέον μεταρρυθμίσεις σε καίρια ζητήματα και να ρυθμιστεί ο ρόλος του Στρατού στην πολιτική σκηνή της χώρας, . *«Οι μεταρρυθμίσεις είναι μέρος αναπόσπαστο των κοινών αξιών μας, πυρήνας της προόδου και του εκσυγχρονισμού και κλειδί για την ένταξη της χώρας»*. (Hurriyet, 11 Απριλίου 2008).

Να σημειωθεί ωστόσο ότι ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκή Επιτροπής δεν αναφέρθηκε καθόλου στο ζήτημα της απαγόρευσης του Κυβερνόντος Κόμματος και τις επιπτώσεις που θα είχε μια πιθανή απαγόρευση του AKP, στην Ευρωπαϊκή πορεία. Βέβαια να σημειωθεί ότι προηγουμένος το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα (CHP) του Deniz Baykal, είχε προειδοποιήσει ότι σε περίπτωση που ο Barroso αναφερόταν στο συγκεκριμένο θέμα στην ομιλία του θα αποχωρούσε μαζί με την κοινοβουλευτική του ομάδα από την Εθνοσυνέλευση. Ο Baykal, ως θεματοφύλακας της κοσμικότητας του Κράτους έχει δηλώσει παλαιότερα ότι δεν θεωρεί πως η απαγόρευση του κυβερνητικού κόμματος, που ψηφίστηκε από το 47% του εκλογικού σώματος, αποτελεί «περιορισμό της δημοκρατίας». Έτσι μια πιθανή αναφορά του Ποέδρου της Επιτροπής στο ζήτημα αυτό θα εκλαμβάνονταν ως ανάμειξη στην εσωτερική πολιτική ζωή της χώρας και αμφισβήτηση των Δημοκρατικών Θεσμών. Ο Barroso παρόλα αυτά μπορεί να θεωρηθεί ότι έστω και έμμεσα άγγιξε το θέμα της απαγόρευσης του AKP , λέγοντας στην ομιλία του *«Η ΕΕ προσβλέπει σε μια κοσμική και δημοκρατική Τουρκία»* ενώ πρόσθεσε ότι *«Η κοσμικότητα δεν επιβάλλεται με τη βία»*.

²³⁶ Στο σημείο αυτό αναφέρθηκε στην αναγκαία αναθεώρηση του άρθρου 301 του Τουρκικού Ποινικού Κώδικα που ποινικοποιεί την προσβολή της Τουρκικότητας. Περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το άρθρο αυτό παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο μέρος της παρούσας εργασίας καθώς και η σχετική αναθεώρηση που πραγματοποιήθηκε το Μάιο από την Τουρκική Εθνοσυνέλευση καθώς και οι αντιδράσεις που ακολούθησαν δεδομένου ότι οι μεταρρυθμίσεις ήταν λίγες και ανεπαίσθητες, γεγονός που επιβεβαιώνει τις απόψεις που ακούγονται ότι η Τουρκία στην πραγματικότητα δεν προσπαθεί σοβαρά να υιοθετήσει τις δέουσες μεταρρυθμίσεις, αλλά αντίθετα με μεσοβέζικους τρόπους προσπαθεί να δείξει μια κατεπιφαση προσπάθεια χωρίς να μπαίνει στην ουσία των προβλημάτων.

Ωστόσο πριν μεταβεί στην Άγκυρα σε συνέντευξη του σε Τούρκους δημοσιογράφους ο Barroso δήλωσε σχετικά με την απαγόρευση του ΑΚΡ ότι είναι αδύνατο για τις Βρυξέλλες να καταλάβουν αυτή την απαγόρευση και να πιστέψουν ότι το κόμμα έχει κρυφή ατζέντα με στόχο τον εξισλαμισμό του τουρκικού κράτους. Παράλληλα τόνισε ότι δεν πρέπει η Κοσμικότητα να αντιμετωπίζεται ως νέα Θρησκεία και ότι *θα ήταν επικίνδυνο να προδικάσει κανείς την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου, εντούτοις δημιουργεί ανησυχία το γεγονός ότι ένα Κόμμα που εξασφάλισε τη λαϊκή εντολή με τόση μεγάλη πλειοψηφία πριν λίγους μήνες, αντιμετωπίζει τώρα την απειλή της απαγόρευσης.* (Zaman. 11 Απριλίου 2008)

Ο Olih Rhen από την πλευρά του σε συνέντευξη του στην εφημερίδα Die Welt²³⁷ δήλωσε ότι η Τουρκία θα μπορέσει να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε δέκα με δεκαπέντε χρόνια από τώρα, αν συνεχίσει και υιοθετήσει τις απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις, επιβεβαιώνοντας για άλλη μια φορά ότι ο δρόμος της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ, είναι μακρύς και δύσκολος²³⁸. Ενώ κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του μαζί με τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Άγκυρα τον Απρίλιο 2008 επιβεβαίωσε ότι ζητήθηκε από την Τουρκική Κυβέρνηση να χορηγηθούν μεγαλύτερες ελευθερίες στις γυναίκες και τις μειονότητες, καθώς και ευρύτερη ελευθερία της έκφρασης, τέλος η Άγκυρα κλήθηκε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της και να ανοίξει τα λιμάνια της στα Κυπριακά πλοία, θέμα που αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για την ενταξιακή πορεία της χώρας.

---

²³⁷"Es wäre falsch, die Tür für immer zuzuschlagen"Erweiterungskommissar Olli Rehn über die Bedingungen für weitere EU-Kandidaten und die Verhandlungen mit der Türkei, Die welt, 21 Απριλίου 2008, Ηλεκτρονική πηγή:
http://www.welt.de/welt_print/article1922018/Es_waere_falsch_die_Tuer_fuer_immer_zuzuschlagen.html

²³⁸ Στην ίδια συνέντευξη ο αρμόδιος Επίτροπος δήλωσε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση ετοιμάζεται να ανοίξει δύο νέα κεφάλαια διαπραγματεύσεων με την Άγκυρα τον Ιούνιο που ρυθμίζουν τα δικαιώματα των επιχειρήσεων και την πνευματική ιδιοκτησία, ενώ και άλλα κεφάλαια διαπραγμάτευσης, κυρίως στον τομέα της ενέργειας, είναι πιθανόν να ανοίξουν κατά το δεύτερο εξάμηνο του έτους. Να σημειωθεί ότι μόνο έξι από τα 35 προς διαπραγμάτευση κεφάλαια έχουν ανοίξει από την έναρξη των διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις Βρυξέλλες και την Άγκυρα τον Οκτώβριο 2005, ενώ οκτώ άλλα έχουν «παγώσει» από τον Δεκέμβριο 2006 εξαιτίας του Κυπριακού.

Γ. Αξιολόγηση των Επιπτώσεων και καταληκτικές παρατηρήσεις.

Συμπερασματικά μετά από τη διαδρομή αυτή στη κατάσταση των θρησκευτικών ελευθεριών στην κοντινή, αλλά ταυτόχρονα και πολύ μακρινή από πλευρά ανθρωπίνων δικαιωμάτων Τουρκία δίνεται η ευκαιρία να συζητηθούν και να εξεταστούν περαιτέρω ζητήματα όπως η θέση της γυναίκας, η κατάσταση των μειονοτήτων, ο ρόλος του Τουρκικού Στρατού και των Ισλαμιστών στη πολιτική ζωή της χώρας, αλλά και οι σύγχρονες εξελίξεις γύρω από το Δικαστικό Πραξικόπημα κατά του Κυβερνόντος Κόμματος AKP, κάτω από την πτυχή της Ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας.

Η θέση της γυναίκας στην Τουρκία είναι αρκετά υποβαθμισμένη και ακόμα και σήμερα αντιμετωπίζεται βάσει ορισμένων στερεοτύπων που απλά προσβάλουν τη φύση της και την προσωπικότητα της. Τα στατιστικά στοιχεία για την κατάσταση που επικρατεί στην Τουρκία είναι σε αρκετές περιπτώσεις απογοητευτικά, αν σκεφτεί κανείς ότι η χώρα αυτή προσδοκά να μπει στην ΕΕ, ακόμα χειρότερο είναι το γεγονός ότι η ίδια η Κυβέρνηση παραδέχεται ότι η θέση της γυναίκας στη χώρα τους είναι προβληματική. Το 2005 ο Υπουργός Επικρατείας Guldal Aksit υπεύθυνος για τα δικαιώματα των Γυναικών σε μια Συνεδρίαση της CEDAW στην Νέα Υόρκη παραδέχτηκε ότι *«όποιος και αν είναι ο βαθμός ανάπτυξης της χώρας, οι γυναίκες δεν απολαμβάνουν ίσης μεταχείρισης σε θέματα υγείας, μόρφωσης και στην πολιτική ζωή»*²³⁹. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην Τουρκία εντοπίζονται σε διάφορους τομείς, ξεκινώντας από τον εργασιακό χώρο, από την ενδοοικογενειακή βία, πολλές φορές αναγκάζονται να παντρευτούν δια της βίας, ενώ το ζήτημα που έχει ανακύψει με το αν θα φοράνε μαντίλα στα Πανεπιστήμια και στις Δημόσιες Υπηρεσίες απλά δυσχεραίνει την ήδη βεβαρημένη θέση της και στο θέμα της Εκπαίδευσης και επαγγελματικής αποκατάστασης.

Επιπλέον η έντονη διαμάχη μεταξύ Ισλαμιστών και Κεμαλικών δημιουργεί μια έντονη αντιπαράθεση για το αν τελικά η Τουρκία είναι όντως Κοσμική ή είναι μια Θεοκρατική χώρα που έχει χάσει τον προσανατολισμό της και προσπαθεί να επιδείξει κάτι άλλο από αυτό που είναι. Η Τουρκία αντιμετωπίζεται αρνητικά σε αυτό το θέμα από τα λοιπά δυτικά Κράτη, δεδομένου ότι μετά το κτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου το Ισλάμ έχει συνδεθεί με την έννοια της Τρομοκρατίας και των βίαιων επιθέσεων. Έτσι οποιοδήποτε νύξη σε θέματα Ισλαμισμού δημιουργούν φόβο και ανασφάλεια και ένα τέτοιο κράτος δε θα μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτό σε μια Ένωση όπως αυτή της ΕΕ. Μέσα από την έρευνα πάνω στις Θρησκευτικές ελευθερίες στην Τουρκία μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι η

---

²³⁹ Turkish Daily News, Assessment of the women rights in Turkey, 2005.

Ισλαμοφοβία που επικρατεί στα Δυτικά Κράτη, είναι ακόμα πιο έντονη στο εσωτερικό της Τουρκίας και ιδιαίτερα στον κύκλο των Κεμαλιστών που θεωρούν ότι η επικράτηση του Ισλάμ σε οποιοδήποτε τομέα και σε οποιοδήποτε μορφή αποτελεί απειλή για την Κοσμικότητα του Κράτους και κατά συνέπεια για την Ευρωπαϊκή της προοπτική.

Οι μειονότητες από την πλευρά τους ζουν υπό το καθεστώς φόβου και τρομοκρατίας εδώ και πολλές δεκαετίες και δυστυχώς αυτό συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Πρόσφατα μάλιστα αποκαλύφθηκε από τον Τουρκικό Τύπο ότι από την εποχή της Ίδρυσης του Τουρκικού Κράτους λειτουργούσε μυστική υπηρεσία (Azınlık Tali Komisyonu) που είχε σαν στόχο την εξόντωση των μειονοτήτων με σκοπό να επιτευχθεί η περίφημη εθνική ομοιογένεια που διακυρεύεται ο Κεμάλ. Οι ομάδες που παρουσιάζουν ετερότητα σε σχέση με τους Σουνίτες Τούρκους Μουσουλμάνους δεν είχαν ποτέ δικαίωμα ύπαρξης και αποτελούσαν παραφωνία στην τουρκική κοινότητα με αποτέλεσμα να διώκονται ακόμα και σήμερα με μανία.

Η Τουρκία τη παρούσα στιγμή βρίσκεται σε μια άνευ προηγουμένου ρευστή πολιτική κατάσταση που έχει ισχυρό αντίκτυπο στην θέση της στη Διεθνή πολιτική ζωή, αλλά και στην οικονομική ζωή της χώρας. Οι πολιτικές εξελίξεις σε συνδυασμό με την πρόσφατη επίθεση στο Ιράκ οδηγεί την Τουρκική οικονομία σε νέα κρίση που δεν θα είναι εύκολο να ξεπεραστεί όπως η προηγούμενη το 2002. Τα εσωτερικά προβλήματα συνεχίζονται και συσσωρεύονται με αποκορύφωμα την εκδίκαση της υπόθεση του Κόμματος ΑΚΡ.

Οι σύγχρονες εξελίξεις στο ζήτημα του Δικαστικού Πραξικοπήματος εναντίον του κυβερνώντος κόμματος έφεραν στην επιφάνεια για ακόμη μια φορά το θέμα της πολιτικής δύναμης του Στρατού και την ύπαρξη του Βαθέως Κράτους. Ίντριγκες, δολοπλοκίες και μυστικά σχέδια άρχισαν να αποκαλύπτονται με τη μορφή χιονοστιβάδας με αποτέλεσμα η Τουρκία να βρίσκεται στο κέντρο των επικρίσεων της διεθνούς κοινότητας.

Το Δικαστικό αυτό Πραξικόπημα δεν είναι σε καμία περίπτωση μονοδιάστατο και έχει πολλές πτυχές, ενώ είναι σαφές πλέον ότι πίσω από αυτό κρύβεται ο Στρατός και η λυσσαλέα δίψα του να διατηρήσει τα ηνία της πολιτικής εξουσίας που ο Ερντογάν κατάφερε ως ένα βαθμό να περιορίσει. Ο Στρατός είχε βάλλει στόχο τον Ερντογάν από την αρχή της πολιτικής του Καριέρας, δεδομένου ότι συγκέντρωσε από πολύ νωρίς μεγάλο πολιτικό ρεύμα και δύναμη. Η απόφαση του Δικαστηρίου που αναμένεται στο τέλος καλοκαιριού θα είναι αυτή που θα σηματοδοτήσει την πορεία της χώρας και αναμένεται με μεγάλο ενδιαφέρον. Σε

περίπτωση καταδικαστικής απόφασης, που δεν είναι διόλου απίθανο αν εξετάσει το προϊστορικό ανάλογων υποθέσεων, η Τουρκία θα εισέλθει σε μια πολύ δύσκολη πολιτική κατάσταση και η ευρωπαϊκή της πορεία θα είναι ακόμη πιο αμφίβολη. Τα λοιπά Ευρωπαϊκά Κράτη θα δυσανασχετήσουν δικαιολογημένα και θα έχουν την κατάλληλη αφορμή για να αρνηθούν την ένταξη της χώρας στην ΕΕ. Μια χώρα που στην ουσία μόνο κατεπίφαση είναι Κοσμικής και συχνά παραπαίει ανάμεσα σε ένα μοντέλο Θεοκρατικής και Στρατιωτικής Διακυβέρνησης με έντονη σύγκρουση μεταξύ τους .

Ο Στρατός από την άλλη παρότι θεματοφύλακας της Κοσμικότητας επιθυμεί να απομακρυνθεί η χώρα από την Ευρωπαϊκή προοπτική δεδομένου ότι κάτι τέτοιο θα σήμαινε και την οριστική περιθωριοποίηση του . Οι Ισλαμιστές από την πλευρά τους σε περίπτωση καταδικαστικής απόφασης είναι σίγουρο ότι θα συσπειρωθούν ακόμα περισσότερο εναντίον του Κοσμικού Στρατού και θα διεκδικούν ακόμα πιο έντονα την ανέλιξη τους στην πολιτική ζωή της χώρας.

Στόχος του Ερντογαν από την αρχή της δεύτερης τετραετίας που εξελέγη με πανηγυρικό τρόπο, ήταν να αποκαλύψει ότι τελικά αυτός που θέλει την οπισθοδρομία της Τουρκίας δεν είναι οι Ισλαμιστές αλλά οι κατεπιφαση υπερασπιστές της κοσμικότητας, δηλαδή ο Στρατός που μια ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ θα σήμαινε και το τέλος της Αυτοκρατορίας τους. Με το σκεπτικό αυτό επέλεξε έναν ακόμα Ισλαμιστή για Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας και μάλιστα το προηγούμενο Δικαστικό Πραξικόπημα εναντίον του Gul ήταν η καλύτερη δυνατή αντίδραση του Στρατού στα πλαίσια του σχεδίου του Ερντογάν για να αποδείξει ότι στην πραγματικότητα ο Στρατός είναι το βαρίδιο της Χώρας και όχι οι Ισλαμιστές.

Οι επόμενες κινήσεις του Ερντογάν είναι άγνωστες φημολογείται ότι θα ξανακατέβει ως ανεξάρτητος υποψήφιος, ενώ δεν είναι λίγα τα δημοσιεύματα του Τύπου που υποστηρίζουν ότι ήδη έχει ξεκινήσει τις διαδικασίες δημιουργίας νέου Κόμματος. Βέβαια οι προσωπικές κινήσεις του νυν Πρωθυπουργού είναι λίγο καιρίες σε σχέση με την τύχη ενός ολόκληρου λαού.

Η απόφαση του Δικαστηρίου θα είναι ορόσημο για όλα τα ρεύματα πολιτικά, επιχειρηματικά και στρατιωτικά που δρουν στην Τουρκία και θα σημάνει την οριστική ρήξη της Τουρκίας με την ΕΕ ή την οριστική ρήξη της Τουρκίας με το Στρατό και θα επισφραγίσει τη Δημοκρατικότητα των Θεσμών. Η πολιτική τύχη της Χώρας βρίσκεται στα χέρια των Δικαστών, 11 στον αριθμό δικαστών που η ιστορία

μας έχει δείξει ότι δεν ήταν πάντα αμερόληπτοι και αποκομμένοι από την ισχυρή δύναμη του Στρατού.

Όλα αυτά, σε συνδυασμό με τις νέες αποκαλύψεις για ύπαρξη Βαθέως Κράτους, καθώς και η αποκάλυψη της τρομοκρατικής οργάνωσης Ergenekol που μέλη της ήταν αξιόλογα κατά τ' άλλα μέλη της κοινωνίας, έχουν δημιουργήσει μεγάλη αναστάτωση και πόλωση στο εσωτερικό του Κράτους και έξαρση του Εθνικισμού και του Φανατισμού. Τα πολιτικά και οικονομικά παιχνίδια στην Τουρκία παίζονται εις βάρος αθώων πολιτών που στερούνται των ελευθεριών προς ικανοποίηση των προσωπικών φιλοδοξιών και σχεδίων των Αρχών.

Το ζήτημα της Ευρωπαϊκής Προοπτικής της Τουρκίας είναι ένα δισεπίλυτο πρόβλημα που απασχολεί τα περισσότερα αν όχι όλα τα υπόλοιπα Ευρωπαϊκά Κράτη αλλά και την Αμερική. Η Τουρκία είναι μια χώρα που θέτει προκλήσεις τόσο στον εαυτό της όσο και στην ίδια την ΕΕ. Αν η Ένωση καταφέρει να επεκτείνει την Pax Europea στην Τουρκία, συμβάλλοντας έτσι στην εξέλιξή της σε μια σύγχρονη, δημοκρατική χώρα με αυξανόμενα επίπεδα ευημερίας, η Ένωση θα έχει όντως επιτύχει πάρα πολλά. Το στοίχημα είναι μεγάλο. Αυτή είναι σίγουρα η δυσκολότερη πρόκληση που αντιμετωπίζει η Ε.Ε. στις προσπάθειες της να εξάγει την οικονομική και πολιτική της τάξη πραγμάτων μέσω της διαδικασίας της διεύρυνσης.

Η Τουρκία από την εποχή της Ίδρυσης της προσπαθεί να παρουσιάσει την εικόνα ενός εκσυγχρονισμένου Κράτους που εκτός από τη Θρησκεία δεν έχει κανένα άλλο κοινό με τα υπόλοιπα Ισλαμικά Κράτη της Ανατολής και για το λόγο αυτό όλα αυτά τα χρόνια κάνει ανοίγματα προς τη Δύση. Το όραμα της Δύσης ξεκίνησε από τον Κεμάλ Ατατουρκ και οι συνεχιστές τους θεωρούν ότι επισφράγισμα του εκσυγχρονισμού της χώρας είναι η είσοδος στην ΕΕ. Η Τουρκία από τη μια πλευρά προσπαθεί να απομακρυνθεί από οποιαδήποτε σχέση που μπορεί να τη συνδέσει με την Ανατολή και την Αραβία και από την άλλη δεν βρίσκει θέση στην Ευρώπη, αφού αντιμετωπίζεται με καχυποψία και δυσπιστία από τα υπόλοιπα Κράτη που με τη σειρά τους θεωρούν ότι δεν έχουν κάτι κοινό με την Τουρκία.

Το ζητούμενο είναι αν η ΕΕ και οι υπόλοιποι εταίροι έχουν σκεφτεί τις συνέπειες μιας πιθανής άρνησης της Τουρκίας για ειδικό καθεστώς και τη μη ένταξη της στην ΕΕ. Ήδη στην Τουρκία επικρατεί ένα αντιευρωπαϊκό πνεύμα που εκφράζεται με διάφορους τρόπους τόσο στην καθημερινή ζωή, όσο και στην πολιτική ζωή. Τι θα γίνει όμως στην περίπτωση που η ΕΕ δεν εντάξει την Τουρκία? Θέλει η Τουρκία μια αρνητική απέναντι της Τουρκία? Συμφέρει την ΕΕ να διακόψει τις σχέσεις της με την Τουρκία? Αυτά τα ερωτήματα μάλλον θα έπρεπε να είχαν

απαντηθεί νωρίτερα γιατί σε αυτή την περίπτωση η ΕΕ έχει υιοθετήσει τη λεγόμενη τακτική «στρίβειν δια του αρραβώνος» Μετά από πολλές πιέσεις από την πλευρά της Τουρκίας για ένταξη η ΕΕ αποφάσισε να ξεκινήσει ενταξιακές διαπραγματεύσεις προκειμένου να καθυστερήσει όσο το δυνατόν περισσότερο την ένταξη της χώρας στην ΕΕ. Ο χρόνος κυλά πλέον εναντίον της ΕΕ και η αντίδραση της Τουρκίας θα είναι μάλλον δικαιολογημένη. Μπορεί πραγματικά να μην είναι έτοιμη προς ένταξη χώρα, αλλά σίγουρα δεν θα έπρεπε να τις δίνονται και ελπίδες όταν είναι σχεδόν βέβαιο ότι δεν μπορούν να υλοποιηθούν από την πλευρά κυρίως της ΕΕ.

Τέλος να σημειωθεί ότι η ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ μπορεί να συμβάλλει στον Εξευρωπαϊσμό της χώρας, αλλά ταυτόχρονα θέτει προκλήσεις και στους δυο πολιτικούς κύκλους της χώρας. Έτσι για τους μεν Κεμαλιστες ο εξευρωπαϊσμός θα σήμαινε την επισφράγιση τις Κοσμικότητας της Τουρκία και των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων , αλλά θα σήμαινε και την άμεση αναγνώριση των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων και των δικαιωμάτων τους κάτι που θα ερχόταν σε πλήρη σύγκρουση με την Κεμαλική ιδεολογία της εθνικής τουρκικής ομοιογένειας. Για τους δε Ισλαμιστές ο Εξευρωπαϊσμός της Τουρκίας μπορεί να συνοδευτεί με την αναγνώριση των θρησκευτικών απαιτήσεων και την μείωση της καταπίεσης από τους Κεμαλιστές, το θέμα είναι κατά πόσο είναι έτοιμοι να δεχτούν η τουρκική ταυτότητα και ιδιαιτερότητα να γίνει μέρος της ευρωπαϊκής ταυτότητας και η Τουρκία μέλος της Ευρώπης. Οι Ισλαμιστές σε γενικές γραμμές επιθυμούν να γίνει η Τουρκία μέλος της ΕΕ, αλλά δεν έχουν υπολογίσει ότι αυτό συνεπάγεται ότι θα αποτελεί και μέρος την Ευρώπης. Θέλουν να μπουν στην ΕΕ, αλλά να μην υιοθετήσουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα και ότι αυτό συνεπάγει. Βέβαια δε πρέπει να θεωρηθεί ότι η τάση αυτή υποστήριξης της ένταξης της χώρας στην ΕΕ είναι γενικευμένη και απόλυτη, πολλοί είναι εκείνη που αντιτίθενται σε μια τέτοια προοπτική και προωθούν ένα έντονο αντί ευρωπαϊκό και αντί χριστιανικό κλίμα κυρίως μετά την ένταξη της Κύπρου και της άρνησης για την Τουρκία.

Μπορεί να καταστεί σαφές ότι η περίπτωση ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ είναι για πολλούς αμφίβολη για άλλους δύσκολη και για άλλους επιβεβλημένη. Το ζητούμενο δεν είναι αν τελικά η Τουρκία θα ενταχθεί ή όχι στους κόλπους της ΕΕ , το ζητούμενο είναι να δοθούν από το Κράτος της Τουρκίας και να αναγνωριστούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και κυρίως οι θρησκευτικές ελευθερίες. Είναι απαίτηση του διεθνούς δικαίου από ένα κράτος που θέλει να ονομάζεται κοσμικό και δημοκρατικό να εξασφαλίζει για τους πολίτες του όλα τα απαραίτητα δικαιώματα που του προσφέρουν συλλογική και ατομική ελευθερία. Δεν είναι βέβαια λίγοι αυτοί που υποστηρίζουν ότι σε περίπτωση που εξασφαλιστούν για την Τουρκία όλα τα εχέγγυα των Δημοκρατικών θεσμών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να

διαμεληθεί το Κράτος και να επαναληφθεί το φαινόμενο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Άποψη διόλου απίθανη λαμβανομένου υπόψη το μέγεθος του Κράτους και των καταπιεσμένων εδώ και αιώνες δυνάμεων που κρύβει στο εσωτερικό της σαν πολλά μικρά ηφαίστεια που περιμένουν την κατάλληλη στιγμή για να εκραγούν.

Στόχος αυτής της εργασίας ήταν να δοθεί όχι μόνο το νομικό πλαίσιο προστασίας των θρησκευτικών ελευθεριών στην Τουρκία και οι επιπτώσεις στις Ευρωτουρκικές σχέσεις, αλλά παράλληλα να δοθεί και το γενικότερο πολιτικό, ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο γεγονότων που δεν είναι πολύ γνωστά, αλλά παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον και κρύβουν το άρωμα και το μυστήριο της Ανατολής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Περράκης Σ., *Διεθνής Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, κείμενα Διεθνούς Πρακτικής 4, β' έκδοση αναθεωρημένη, εκδόσεις Σάκκουλα Αθληνα- Κομοτηνή 2000.
- Ρούκουνας Ε. , *Διεθνή Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του Ανθρώπου, Εστία , Αθήνα, 1995.
- Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Ο ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων στην Πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας, Συγκριτική μελέτη των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων 1945-1980*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.
- Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Η πολιτική ηγεμονία των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Θέματα πολιτικής και Άμυνας, Αθήνα Φεβρουάριος 2000.
- Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, *Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ευρώπη, με βάση τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου*, Επιμ. Σ. Μαθθίας, Γ. Κτιστάκης. Λ. Σταυρίτη, Κ. Στεφανάκη, Αθήνα 2006.
- Donna Gomien, David Harris, Leo Zwaak, *Η Ευρωπαϊκή σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης: Δίκαιο και Πρακτική*, Πρόλογος-Επιμέλεια Γαβριήλ Αμίτσης, Μετάφραση Έφη Τσατσαρέλη, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001.
- Γ. Κτιστάκης, *Θρησκευτική Ελευθερία και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2004.
- Αρης Αμπατζής, *Islam Light, Ο πολιτικός αναχρονισμός στην Τουρκία*, Εκδόσεις Θαλλός, Αθήνα 2006.
- Μερόπη Αναστασιάδου, Πωλ Ντυμον, *Οι ρωμηοί της Πολης, Τραυματα και Προσδοκίες*, Βιβλιοπωλείο Εστία, Αθήνα 2007.
- Παναγιώτης Ι. Κανελλόπουλος, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνη, 2003.
- Λιάνα Μυστακίδου, *Οι Αλεβήδες στη Σύγχρονη Τουρκία*, Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα 1997.
- Γ. Σωτηρέλης, *Θρησκεία και Εκπαίδευση, κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση, από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία, Τρίτη έκδοση εμπλουτισμένη με ευρετήριο και σχολιασμό του ΣτΕ 3356/95*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1998.
- Πέτρος Ι. Παραράς, *Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2001.

- Εθνική Σχολή Δικαστών, *Η Επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ερμηνεία και εφαρμογή του Δικαίου*, Επιμέλεια Γ. Κτιστάκης, Πρόλογος, Ε. Κρουσταλάκης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2002.
- Α. Μαρίνος, *Τα βασικά της Θρησκευτικής Ελευθερίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2004.
- Α. Μαρίνος, *Η Θρησκευτική ελευθερία*, Διατριβή, Αθήνα 1972.
- Σ. Μηναιδής, *Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1990.
- Ζ. Μέκος, *Καταπίεση Μειονοτήτων, Αλήθειες και Μυθεύματα*, Εταιρία Θρακικών Ερευνών, Κομοτηνή 1998.
- Κ. Κυριαζόπουλος, *Προστασία πολιτιστικών Αγαθών και Θρησκευτική Ελευθερία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσ/νίκη 1993.
- Κ. Κυριαζόπουλος, *Περιορισμοί στην Ελευθερία Διδασκαλίας των Μειονοτικών Θρησκευμάτων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσ/νίκη 1999.
- Σ. Βρυώνη , JR, *Το Τουρκικό Κράτος και η Ιστορία, Η Κλειώ συναντά τον Γκρίζο Λύκο*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσ/νίκη 1993.
- Α. Μαγγανάς, Λ. Καρατζά, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αποφάσεις και Πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2002.
- Σ. Σωτηρίου, *Μειονότητες και Αλυτρωτισμός*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1991.
- Ι. Σαρμά, *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Αναλυτική Μελέτη των Μεγάλων Θεμάτων*, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1998.
- Α.Αλεξανδρής, *Η Απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία 1921-1923*, Αθήνα 1983.
- Ελένη Κονδύλη- Μπασούκου, *Αραβικού Πολιτισμού Σημειώματα*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Αθήνα 2002.
- Χ. Ζεγκίνης, *Γενίτσαροι και Μπεκτασισμός, Γενεσιουργοί παράγοντες του Βαλκανικού Ισλάμ*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002.
- Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, *Η Σύγχρονη Τουρκία, Πολιτικό Σύστημα, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, Επιμέλεια Θάνος Βερέμης-Θάνος Π. Ντόκος, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 2002.
- Το Ιερό Κοράνιο, Ακαδημία Θρακική τεχνης και παράδοσης, Μετάφραση, Πανεπιστημιο Al Zahar Εκδοση 1987.
- Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, *Η Τουρκία στην Ανατολή του 21^{ου} αιώνα, Ο μακρύς δρόμος προς την Ευρώπη*, Επιμέλεια Α.Θ. Λαγγίδης, Θ.Γ. Τσακίρης, Πρόλογος Νεοκλής Σαρρής, εκδόσεις Ι.Σιδέρης, 2004.

-Φωτεινή Τσιμπιρίδου, *Οι Μουσουλμάνες της Ανατολής, Αναπαραστάσεις, πολιτισμικές σημασίες και πολιτικές*, Μετάφραση Κατερίνα Κιτίδη, Εκδόσεις Κριτική, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2001.

- *Τουρκία, Ισλάμ και Κρίση του Κεμαλισμού*, Επιμέλεια Κ. Γεώργιας-Γ.Καραμπελιάς, Εναλλακτικές εκδόσεις Άτροπος Δεκέμβριος 2001.

ΑΓΓΛΙΚΗ

-Hugh Plouton, *Top Hat, Grey Wolf and Grescent, Turkish Nationalism and the Turkish Republic*, New York University, Press Washington New York 1997.

-Tim Jacoby, *Social Power and the Turkish State, Foreword by Michael Mann*, Frank Cass London and New York, 2004.

-Malcolm D. Evans, *Religious Liberty and International Law in Europe*, Cambridge University Press, 1997.

-Alexis Alexandris, *The Greek minority of Istanbul and Greek- Turkish relations 1918-1974*, Centre for Asia Minor studies, Athens 1992.

-Foti Benlisoy, *Papa Eftim and the foundation of the Turkish Orthodox church*, Bogazici University 2002.

-J.E.S Fawcett, *The application of the Eyropean convention on Human rights*, Chalendor Press, Oxford, 1987.

-Harun Arikan, *Turkey and the EU, An awkward candidate for EU membership?*, Ashgate, 2005.

-William Hale, *Turkish Foreign policy 1774-2000*, Frank Cass, London, Portland, OR, 2000.

-William Hale, *Turkish Politics and the Military*, Routledge, London NY, 2004.

-Elif Ozbaykal, *A study of Turkey's attempts to fulfill the EU accession requirements in the fields of human rights, police cooperation and human rights training for the police*, phd, Bilgi Universitesi, Istanbul 2001.

-Sefer Unal, *Turkish Legal system and the protection of Human rights*, Ankara, Turkey, 1999.

-*Religion and Politics in Turkey*, Edited by Ali Carkoglu and Barry Rubin, Routledge, London and NY, 2002.

-Christopher Brewin, *Turkey and Europe After the Nice Summit*, Tesev publications, 2002.

-M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003.

-*Islam in Modern Turkey, Religion, Politics and Literature in a Secular State*, Edited by Richard Tapper, Tayris, 2002.

- Human Rights in Turkey*, edited by Zehra F. Kabasakal- Arat, Foreword by Richard Falk, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, c2007.
- Shankland, D , *Islam and society in Turkey*, Cambridgeshire: The Eothen Press, 1999.
- WRR, Netherlands Scientific council For Government Policy, The European Union, Turkey and Islam, Amsterdam Press, Amsterdam 2004.
- Mahoney Robert, "Bad blood in Turkey" , *Dangerous Assignments Spring-Summer 2006*, Committee to Protect Journalists, 2006-06-15.
- Dominic McGoldrick, *Human Rights and Religion: The Islamic Headscarf Debate in Europe*, Oxford and Portland: Hart Publishing 2006.
- Murat Cizakca, *A history of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh century to the Present* , Bocazici University Press, 2000.
- Sedat Laciner, Mehmat Ozcan, Ihsan Bal, *European Union with Turkey, The possible Impact of Turkey's membership on the European Union*,Ankara, April 2005.
- European Council Regular Report for Turkey 2000-2007 .

TOYPKIKH

- Alkan Hakan, *Turk Ortodoks Patrikhanesi (Anadolu Patrikhanesi)*,Ankara: Gunce Yayincilik 2000).
- Kaprat Kemal, *Turk Demokrasi Tarihi*, Istanbul : Afa Yayinlari, 1996.
- Eser Karakas, Emin Koksall, *Insani kalkinma ve Turkiye*,Istanbul: Toplumsal katilim ve Gelisim, 2003.
- Baskin Oran, *Turkiye insan haklari bilancosu: 2005, izleme raporu*, Istanbul: TESEV:2006.
- Sema Tutar Piskinsut, *Turkiye'de insan haklari ve Demokrasi*, Ankara: Turkiye Bilimler Akademisi c2002, TUBA Insan Haklari Komisyonu.
- Mehmet Semih Gemalmaz, Osman Dogu, *Turkiye'de basin ozgurlugu*, Istanbul: Basin Konseyi, 1990.
- 10 Kasim 2003 Atatürk Resimleri/ Istanbul Buyuksehir Belediyesi, Istanbul: IBB, 2003.
- Metin Sever, *Turban ve Kariyer*, Istanbul: Timas, 2006.
- Kurt Ali Osman, *Yahudilik, Hristiyanlik ve islamda din degistirme*, Istanbul: Gokkubbe, 2004.
- Tezcan Durmus, Mustafa Ruhan Erdem, Oguz Sancakdar, *Avrupa insane haklari sozlesmesi isiginda Turkiye'nin insane haklari sorunu*,Ankara Seckin 2004.

- Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, *Hikayemi dinler misin? :Tanıklarla Türkiye’de İnsan Hakları ve Sivil Toplum*, İstanbul: Türkiye, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004.
- Ayhan Doğan, *İnsan Haklarının uluslararası alanda korunması ve Avrupa sistemi*, Ankara: sekin, 2003.
- Haluk Yavuz, *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Siyasal, Ankara, 2000. [Κανονισμός για τις εσωτερικές υποθέσεις των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων].
- Şener, C. , *Alevilik olayı: toplumsal bir başkaldırının kısa tarihçesi*, İstanbul: Alev Yayınevi, 1990
- Server Tanilli, *İslam Çağımıza yanıt verebilir mi?*, İstanbul 1991.
- Mustafa Özdamar, *üstaz Süleyman Hilmi Tunahan* , İstanbul, Kirk Kandil, 1997.

Άρθρα

- ERGÜN ÖZBUDUN, Department of Political Science, Bilkent University, Ankara, Turkey, «*Democratization Reforms in Turkey 1993–2004*», Turkish Studies, Vol. 8, No. 2, 179–196, June 2007.
- «*Roundtable Discussion: Turkey, Now and in the Future*», Turkish Studies Vol. 8, No. 1, 151–163, March 2007.
- SEFA ŞİMŞEK, «*The Transformation of Civil Society in Turkey: From Quantity to Quality*», Turkish Studies, Vol. 8, No. 2, 179–196, June 2007.
- JAMES KER-LINDSAY, Kingston University, London, UK, «*The Policies of Greece and Cyprus towards Turkey’s EU Accession*», Turkish Studies Vol. 8, No. 1, 71–83, March 2007.
- ERSİN KALAYCIOĞLU, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Isik University, İstanbul, Turkey, «*Politics of Conservatism in Turkey*», Turkish Studies Vol. 8, No. 2, 233–252, June 2007.
- ZEKİ KÜTÜK, University of Turku, Finland, «*Turkey and the European Union: The Simple Complexity*», Turkish Studies Vol. 7, No. 2, 275–292, June 2006.
- NEJAT DOĞAN, Erciyes University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kayseri, Turkey, «*Human Rights and Turkey’s Bid for EU Membership: Will “Fundamental Rights of the Union” Bring Fundamental Changes to the Turkish Constitution and Turkish Politics?*», Turkish Studies Vol. 7, No. 2, 243–259, June 2006.
- SEMA GENEL & KEREM KARAOSMANOĞLU, Department of Political Science and Public Administration, Bilkent University, Turkey, Department of Media and Communications, Goldsmiths College, London, UK, «*A New Islamic Individualism*

in Turkey: Headscarved Women in the City», Turkish Studies Vol. 7, No. 3, 473–488, September 2006.

-PINAR TANK, International Peace Research Institute, Oslo, Norway, «*Political Islam in Turkey: A State of Controlled Secularity*», Turkish Studies, Vol. 6, No. 1, 3–19, March 2005.

-IHSAN D. DA I , Department of International Relations, Middle East Technical University, Turkey «*Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization*», Turkish Studies, Vol. 6, No. 1, 21–37, March 2005.

-WILLIAM HALE Department of Political and International Studies, School of Oriental and African Studies, University of London, UK, «*Christian Democracy and the AKP: Parallels and Contrasts*», Turkish Studies, Vol. 6, No. 2, 293–310, June 2005.

-FULYA ATACAN, Department of Political Science and International Relations, Yıldız Technical University, Istanbul, Turkey, «*Explaining Religious Politics at the Crossroad: AKP-SP*», Turkish Studies Vol. 6, No. 2, 187–199, June 2005.

-ERSIN KALAYCIOGLU, Department of International Relations, I ik University, Turkey, «*The Mystery of the Türban : Participation or Revolt?*», Turkish Studies, Vol. 6, No. 2, 233–251, June 2005.

-PAUL KUBICEK, Department of Political Science, Oakland University, Rochester, Michigan, USA, «*The European Union and Grassroots Democratization in Turkey*», Turkish Studies Vol. 6, No. 3, 361–377, September 2005.

-Γιώργου Στάμκου, Εθνική συνείδηση και μειονότητες στην Τουρκία, περιοδικό Αυγή, (26/6/2006) http://www.e-telescope.gr/gr/cat02/art02_060626.htm

Sites:

-Pir Sultan Abdal Kültür Derneği <http://www.psakd.org/anasayfa.html>

-USA Department of State- <http://www.state.gov/http>

-Εφημερίδα Hurriyet arama.hurriyet.com.tr

-Εφημερίδα Radikal www.radikal.com.tr

-Εφημερίδα Zaman www.zaman.com.tr

-Türkiye İnsan Hakları Vakfı

http://www.tihv.org.tr/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1

-United States Commission on International Religious Freedom: Washington, DC- <http://www.uscirf.gov/home>

-Yükseköğretim Kanunu YOK- <http://www.yok.gov.tr/yasa/kanun/kanun2.html>

-TURKEY HUMAN RIGHTS LINKS
<http://www.eurasianet.org/resource/turkey/links/rights.shtml>

-The Islamic Human Rights Commission <http://www.ihrc.org/>

- Türkiye İnsan Hakları / T.C. Başbakanlık İnsan Hakları
http://www.ihb.gov.tr/insanhaklari_anasayfa_tur.htm

-Human Right Watch – <http://www.hrw.org/>

-Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών www.mfa.gr

- Avrupa Komisyonu Türkiye
http://www.avrupa.info.tr/AB_ve_Turkiye/Muzakereler,Regular_Reports.html

-European Commission - http://ec.europa.eu/index_en.htm

--